TOPLUMSAL
Tarih
150
HAZİRAN
2006

EK
TARİHİ KARTPOSTAL SETİ

Emniyet Genel Müdürü Almanya'dan Ne Getirdi?
Talat Paşa'nın Kemiklerini mi, Nazi Fırınları mı?
Rıfat Bali

Şah Rıza'nın Türkiye Ziyareti
Ortadoğu'da Kurt'la Aslan'ın Dansı
Orhangazi Ertekin

İstanbul'da Dördüncü Avcı Taburu'nun Ayaklanması
31 Mart İsyanı
Lütfü Eroğlu

TOPLUMSAL TARİH | **AYLIK TARİH DERGİSİ** | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | **Fiyatı: 5,00 YTL. (KDV Dahil)** | ISSN: 1300-7025

TANZİMAT'TA SALGINLAR, ÖNLEMLER, TEPKİLER...

Karantina İsyanları

Fransız doktorların, Müslüman kadınların ölülerini muayene etmek, kireçle gömmek gibi karantina uygulamaları halk tarafından tepkiyle karşılanmıştı. **Nuran Yıldırım'ın yazısı 18. sayfada.**

ISSN 1300-7025 9 1 40

Geçmişin ışığını bugüne taşıyan kitaplarla bir ay...

"Yeni Dünya"nın peşindeki adamın hikâyesi... "Aşka ve onun akrabası hislere dair" seçme mısralar... Roma'nın sırlarına uzanan bir macera... Doğa tutkunlarına, iki bin yıllık bir klasik...

"Yeni Dünya"nın cennetini ve cehennemini keşfeden "çok muhteşem senyör Don Cristobal Colón"un, Kristof Kolomb'un şaşırtıcı hikâyesi: Michel Lequenne, **Kristof Kolomb, Okyanus Denizi Amirali**'nde, Kolomb'un Yeni Dünya'yı aradığı için keşfettiği tezini ateşli biçimde savunuyor. İki yüz belgenin eşliğinde...

Kristof Kolomb, Okyanus Denizi Amirali
Michel Lequenne
Çeviren: Işık Ergüden
176 sayfa, 12,5 YTL

Abdülhak Şinasi Hisar bu kez "edebiyatımızın has bahçesi"nde dolaşıyor: **Aşk İmiş Her Ne Vâr Âlemde**, Hisar'ın, Nesîmî'den Hüseyin Sîret'e, divan şiirinin "klasik" şairlerinden seçtiği mısralardan oluşuyor... "Aşka ve onun akrabası hislere dair" seçme mısraları bir araya getiren bu antoloji, ilk kez 1955'te yayımlandığı yayınevine geri dönüyor...

Aşk İmiş Her Ne Vâr Âlemde
Aşka Dair Seçilmiş Mısralar ve Beyitler (1417-1950)
Abdülhak Şinasi Hisar
100 sayfa, 5 YTL

Yaklaşık yirmi dile çevrilen ve kırk beş ülkede yayımlanan **Imprimatur**'un yaratıcılarından yine çok konuşulacak bir roman: **Secretum**... Dinler tarihi uzmanı Rita Monaldi ve müzikolog Francesco Sorti, ülkeleri İtalya'da kimsenin yayımlamaya cesaret edemediği **Secretum**'da, okuru 1700 yılının Roma'sına götürüyor...

Secretum
Rita Monaldi - Francesco Sorti
Çeviren: Eren Yücesan Cendey
776 sayfa, 26 YTL

Roma'nın "imparatorluk şairi" Vergilius'tan, doğa tutkunlarını heyecanlandırmayı bugün bile başarabilen iki bin yıllık bir klasik: **Çiftçilik Sanatı-Georgica**... Vergilius, yedi yılda tamamladığı 2188 dizelik bu görkemli şiirinde, emeğini toprağın bereketiyle birleştiren çiftçi ve asker Romalılara sesleniyor...

Çiftçilik Sanatı- Georgica
Publius Vergilius Maro
Çeviren: Çiğdem Dürüşken
152 sayfa, 10 YTL

Nisan 2006'da tekrar baskıları yapılan kitaplarımız:

Benerci Kendini Niçin Öldürdü? - Nâzım Hikmet (4. Baskı) • **Retorik** - Aristoteles (8. Baskı) • **La Fontaine'in Masalları** (6. Baskı) • **Bir Beyoğlu Fotoromanı** (5. Baskı) • **Sonrası Kalır II** - Edip Cansever (3. Baskı) • **Bunalımdan Yaşama Kültürü** - Nermi Uygur (3. Baskı) • **Bozkırkurdu** - Hermann Hesse (6. Baskı) • **Çocukluğun Soğuk Geceleri** - Tezer Özlü (12. Baskı) • **Bir Kadının Portresi** - Henry James (2. Baskı) • **Ak Şeytan** - John Webster (2. Baskı) • **II. Richard** - William Shakespeare (3. Baskı) • **Bizans'ın Altınları** - Michel Kaplan (4. Baskı) • **İçimizdeki Şeytan** - Sabahattin Ali (10. Baskı) • **Çeviri Dillerin Dili** - Akşit Göktürk (6. Baskı) • **Biz Bir Aileyiz** - Don Dinkmeyer, Gary D. McKay (7. Baskı) • **Üç Anadolu Efsanesi** (Köroğlu'nun Meydana Çıkışı, Karacaoğlan, Alageyik) - Yaşar Kemal (7. Baskı) • **Sarı Sıcak** - Yaşar Kemal (4. Baskı) • **Masallar, Hikâyeler 1** - Nâzım Hikmet (5. Baskı) • **Masallar Hikâyeler 2** - Nâzım Hikmet (5. Baskı) • **Alemdağ'da Var Bir Yılan** - Sait Faik Abasıyanık (7. Baskı) • **Nuhun Gemisi** (Bu Diyar Baştanbaşa I) - Yaşar Kemal (3. Baskı) • **Karıncanın Su İçtiği** (Bir Ada Hikâyesi 2) - Yaşar Kemal (3. Baskı) • **Seçme Hikâyeler** - Sait Faik Abasıyanık (2. Baskı) • **Doğu'nun Limanları** - Amin Maalouf (33. Baskı) • **Semerkant** - Amin Maalouf (37. Baskı) • **Afrikalı Leo** - Amin Maalouf (26. Baskı) • **Söz ve Diksiyon Sanatı** - Nüzhet Şenbay (22. Baskı) • **Her Güne Bir Masal** (23. Baskı) • **Einstein, Düşünmenin Keyfi** - Françoise Balibar (3. Baskı) • **Türkiye'de Çağdaşlaşma** - Niyazi Berkes (9. Baskı) • **Bize Göre ve Bir Seyahatin Notları** - Ahmet Hâşim (2. Baskı) • **Şiirler** - Ahmet Muhip Dıranas (10. Baskı) • **Memleketimden İnsan Manzaraları** (Şiirler: 5) - Nâzım Hikmet (10. Baskı) • **Öyküler / Gazoz Ağacı, Yaralı Hayvan ve Ötesi** - Sabahattin Kudret Aksal (5. Baskı) • **Çisenti** - Nezihe Meriç (2. Baskı) • **Semaver** - Sait Faik Abasıyanık (15. Baskı) • **Havuz Başı** - Sait Faik Abasıyanık (10. Baskı) • **Sarnıç** - Sait Faik Abasıyanık (10. Baskı) • **Niteliksiz Adam** - Robert Mussil (3. Baskı) • **Yatar Bursa Kalesinde** - Nâzım Hikmet (3. Baskı) • **835 Satır** - Nâzım Hikmet (4. Baskı) • **Don Juan** - Lord Byron (2. Baskı) • **Cecü'nün Yer Cüceleri** - Umberto Eco (2. Baskı) • **İngiliz Posta Arabası** - Thomas De Quincey (3. Baskı) • **Doğdum** - Georges Perec (2. Baskı) • **Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi** - Cemal Süreya (6. Baskı) • **Şahmerdan** - Sait Faik Abasıyanık (9. Baskı) • **Hayat Problem Çözmektir (Bilgi, Tarih ve Politika Üzerine)** - Karl Raimund Popper (2. Baskı) • **Canterbury Hikâyeleri** - Geoffrey Chaucer (3. Baskı) • **Galilei, Yıldızların Habercisi** - Jean-Pierre Maury (2. Baskı) • **Çocuğun Görsel Sanat Eğitimi** - Zerrin Kehnemuyi (5. Baskı)

YKY
Yapı Kredi Yayınları

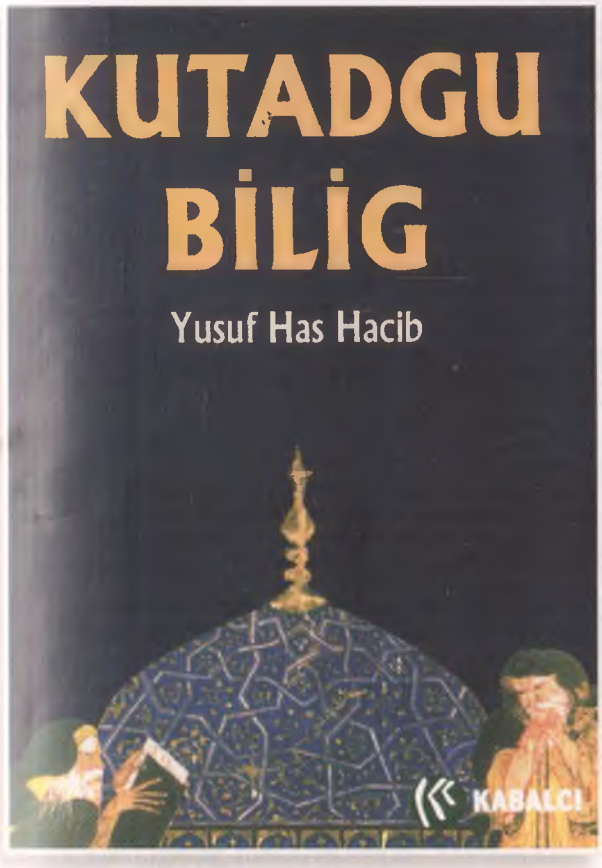
YAPI KREDİ YAYINLARI KİTABEVLERİ • İSTANBUL: 212 293 08 24 / 502 • İZMİR: 232 463 82 90 • ANKARA: 312 435 85 94
E-POSTA • ykykultur@ykykultur.com.tr **WEB SİTESİ** • www.yapikrediyayinlari.com **INTERNET SATIŞ** • yky.estore.com.tr • www.teleweb.com.tr
YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİC. VE SAN. A.Ş. 212 293 08 24 - 252 47 00

YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK

Size bir

Mutlu Olma Bilgisi

veriyoruz.

KUTADGU BİLİG

%35 indirimle

IDéEFIXE'te!

60 YTL yerine 39 YTL

Türk-İslam fikir ve sanat hayatının en eski örneklerinden biri olan **Yusuf Has Hacib**'in kaleme aldığı **Kutadgu Bilig**, yani **Mutlu Olma Bilgisi**, yaklaşık elli yıl sonra **Kabalcı Yayınları** tarafından yeniden basıldı. Haziran ayı boyunca da, bu indirim oranı ile **sadece** Türkiye'nin en büyük online kütüphanesinde olacak.

www.ideefixe.com

Türkiye'nin en büyük online kütüphanesi

90.000 Kitap

7x24 Müşteri Destek Hattı: 0212 291 61 00

150. SAYIMIZLA MERHABA

E. H. Carr'ın, yıllar evvel Birikim Yayınları'ndan çıkan 'Tarih Nedir?' adlı kitabının girişinde, Catherin Morland'ın tarih üstüne bir sözü vardır: "Böylesine can sıkıcı olması tuhafıma gidiyor, çünkü çoğu uydurulmuş olmalı."
Bu lafı akılda tutmak, tarihi yazanların ve okuyanların tarihle ilişkilerini sorgulamaları ve diri tutmaları için sürekli bir fırsat oluşturuyor. Halil Berktay'ın Fransız Parlamentosu'nda görüşülen Tehcir ile ilgili yasa tasarısı hakkındaki kısa değerlendirmesi, böylesi bir sorgulamayı ve birikimi yansıtıyor.

Bu ayki kapak konumuz, Nuran Yıldırım'ın büyük ölçüde birinci kaynaklardan çalıştığı Karantina İsyanları. Yazı, Batı'dan alınan modernizasyon uygulamalarının, Osmanlı ülkesinde ne tür bir dirençle karşılandığına sağlık alanından örnekler veriyor. Dergimizin kapak resmi ise Türkiye'de ilk defa yayımlanıyor.

Rıfat Bali'nin, Emniyet Genel Müdürü Pepeyi'nin 1843 Almanya ziyaretini konu eden yazısı, savaş yıllarında Türkiye Yahudi cemaatinin hassasiyetini yansıtmaktan başka, Talat Paşa'nın cenazesinin Türkiye'ye getirilmesinin Türk basını tarafından nasıl coşkuyla karşılandığını da gösteriyor. Anlaşılan o ki, Atatürk'ün ölümünden sonra, o yıllarda eski İttihat Terakki yöneticilerinin eylemlerini sorgulamak pek fazla kişinin aklından geçmemiş.

Orhangazi Erten'in, İran Şahı Rıza'nın 1934 Türkiye ziyaretini ele alan yazısı, Kürt sorununun o dönemde de iki ülke ilişkilerini etkilediğini gösteriyor.

15-16 Haziran söyleşisi, Ertuğrul Kürkçü'nün işçi hareketi ve Türkiye soluyla ilgili değerlendirmelerini içeriyor. Kürkçü'nün ifadeleri, o dönemde öğrenci hareketiyle işçi hareketi arasındaki bağı da kısmen yansıtıyor.

Lütfü Eroğlu'nun 31 Mart İsyanı yazısı, 1949 yılında 'Aylık Ansiklopedi'de yayımlanmış. Yazının dilini güncelleştirmeye çalışırken, insan Türkçenin ne kadar da hızla değiştiğini fark ediyor. Yazıyı, Selim Ahmetoğlu'nun yolladığı, 1908'de çıkan 'Şehbal Dergisi'nden alınan fotoğraflarla zenginleştirmeye çalıştık.

Temmuz'da görüşmek umuduyla...

Toplumsal Tarih

Fransız karantina cerrahları, vebadan korunmak için yüzlerini tamamen örten bir maske takıp, tahta ayakkabı giyerlerdi.

Nuran Yıldırım arşivinden.

04 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

06 TARİH VAKFI'NIN 15. YIL DEĞERLENDİRMESİ
Orhan Silier

08 GÜNCEL

10 FRANSIZ YASA TASARISI MÜNASEBETİYLE BİLİM, HUKUK VE POLİTİKA ÜZERİNE
Halil Berktay

12 DARÜLACEZE'NİN ABDESTHANE SİFONLARI
Hazırlayan: Yavuz Selim Karakışla

16 ÜÇ DİPLOMAT: GORÇAKOV, İGNATİYEF VE MİDHAT PAŞA
Hazırlayan: Edhem Eldem

18 "KARANTİNA İSTEMEZÜK"
Nuran Yıldırım

28 AHMET CEVAT EMRE'NİN YAPTIĞI BLÖF HAKKINDA DOLAYLI BİR TANIKLIK
Mete Tunçay

30 RUM MİLLETİNDEN YUNAN DEVLETİ'NE
Stefanos P. Papageorgiou

36 MİSYON OKULUNDAN, LAİK EĞİTİME
HR. Mag. Franz Kangler

42 PEPEYİ ALMANYA'DAN NE GETİRDİ? TALAT PAŞA'NIN KEMİKLERİNİ Mİ, NAZİ FIRINLARI MI?
Rıfat N. Bali

48 "TÜRKİYADAN KALDIRDILAR BİZLERİ/KAN AĞLAYOR HEPİMİZİN GÖZLERİ"
Foti Benlisoy

52 ORTADOĞU'DA KURT'LA ASLAN'IN DANSI
Orhangazi Ertekin

59 MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN AMERİKA'YA MEKTUBU
Hakan Özoğlu

62 SARHOŞ DENİZCİYİ NE YAPALIM?
Brian Johnson

68 UZUN SAÇLI KADINLAR
Gülderen Bölük

70 İSTANBUL'DA DÖRDÜNCÜ AVCI TABURU'NUN İSYANI
Lütfü Eroğlu

76 ESKİÇAĞDA, KİLİKİA BÖLGESİ'NDE ARMENİA KÖKENLİ FEODALLER
Ayşe Övür

80 ERTUĞRUL KÜRKÇÜ İLE 15-16 HAZİRAN ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ SENDİKAL DÜZEYİ AŞAN BİR MÜCADELE
Ahmet Akşit

86 1 MAYIS AFİŞLERİNİN SÖYLEDİKLERİ
Rauf Kösemen

90 TARİH DEĞİŞİR Mİ?
Hasan Tahsin Özkaya

94 KİTABİYAT

95 WEB'DE TARİH
Gürel Tüzün

96 ANAKRONİK
Aydan Çelik

30 **RUM MİLLETİNDEN YUNAN DEVLETİ'NE**
Stefanos P. Papageorgiou, Rumların Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopup Yunan ulusal devletini kurmasını anlatıyor.

36 **MİSYON OKULUNDAN, LAİK EĞİTİME**
Avusturya Lisesi Müdürü Franz Kangler, Lazarist misyonerler tarafından kurulan ve Cumhuriyet'ten sonra laik eğitime geçen okulun tarihini yazdı.

48 **KAYSERİLİ PAPAZ NEOFİTOS'UN MÜBADELE ŞİİRİ**
Foti Benlisoy, Kayserili Papaz Neofitos'un, mübadele sürecini anlattığı şiirini ele alıyor.

62 **SARHOŞ DENİZCİYİ NE YAPALIM?**
Brian Johnson, 19. yüzyılda Amerikan misyonuyla yakın ilişkide olan İzmir'deki Symrna Rest Kahvehanesi'nin tarihini yazıyor.

80 **SENDİKAL DÜZEYİ AŞAN BİR MÜCADELE**
Ertuğrul Kürkçü, 15-16 Haziran işçi hareketini ve sonuçlarını devrimci bir bakışla değerlendiriyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 150. Haziran 2006

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Orhan Silier

TARİH VAKFI

Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş/İstanbul
0 212 227 37 33-227 37 34

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Erden Akbulut, Murat Belge, Gökhan Çetinsaya, Edhem Eldem, Murat Güvenç, Yavuz Selim Karakışla, Murat Koraltürk, Nevra Necipoğlu, Necdet Sakaoğlu, Mustafa H. Sayar, Oğuz Tekin, Mutlu Öztürk, Taner Timur, Mete Tunçay, Gürel Tüzün, Nuran Yıldırım, Fatma Berktay

KOORDİNASYON
Halim Bulutoğlu
Rauf Kösemen

S.YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
A. Münise Mahmutoğulları

EDİTÖR
Ahmet Akşit

YARDIMCI EDİTÖR
Esin Kumral

REDAKSİYON/DÜZELTİ
Belgin Sunal

KATKIDA BULUNANLAR
Mustafa Yolaç, Tan Morgül

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK UYGULAMA
Serkan Özcan, Myra

SAYFA UYGULAMA
Aysel Kazıcı

REKLAM VE ABONELİK
Tarih Vakfı
0 212 2273733 (Dahili 31)
0 212 2273732 (Faks)

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
50,00 YTL.

BİLEŞİM MATBAASI
Bileşim Yayıncılık, Fuarcılık ve Tanıtım Hizmetleri A.Ş.
Barbaros Caddesi No: 11
4. Levent / İstanbul
Tel: 0212 324 44 43

BASKI TARİHİ
30.05.2006

DAĞITIM
YAYSAT
0 212 622 2222

www.yaysat.com.tr

İLETİŞİM
0 212 2432670 (Dahili 1611)
0 212 2432671 (Faks)
ekumral@tarihvakfi.org.tr

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
0 312 426 16 54

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

Katkılarından dolayı Bileşim Matbaası'na teşekkür ederiz.

500 000 kuruşluk ikramiye

8 HAZİRAN 1906
SABAH

Ziraat Bankası piyangosunun bir Mayıs tarihinde icra edilen birinci keşidesinde beş yüz bin kuruş ikramiye kazanan 124,496 numaralı biletin nısfının Baalbek'te ve nısf-ı diğerinin Dersaadet'te iştira edilmiş olduğunu evvelce yazmış ve hatta İstanbul'daki nısıf biletin Reji istimbotu kaptanlarından Mesut ve İsmail efendiler nezdinde bulunduğunu ve mümâ-ileyhümâ arasında ihtilaf tekevvün eylediğini dahi derc-i sütun etmiş idik.

Tahkikat-ı ahiremize göre beş yüz bin kuruşluk birinci ikramiyenin şehrimizde iştira edilen nısıf bileti mümâileyhümâ Mesut ve İsmail efendiler nezdinde değil imiş.

Baalbek'teki nısıf bilet şehr-i mezkûrde Rifâîzade Müftü Hüseyin Efendi'nin mahdumu Tevfik Efendi nezdinde bulunduğundan mümâileyh Ziraat Bankası'nın Şam-ı Şerif şubesine müracat etmiş ve 250 000 kuruş ikramiyeyi tamamen mezkûr banka şubesinden ahz eylediği mahallinden Ziraat Bankası idare-i umumiyesine çekilen tekgrafnamede bildirilmiştir.

Diğer nısıf biletin dahi Ahtapolu Kaymakam-ı sabıkı izzetlu İsmail Kemâl Bey nezdinde bulunduğu ve mümâileyhin ikramiyeyi ahz eylemek üzere Dersaadet'e geldiği mevsûkan istihbar kılınmıştır.

Köprü Deniz Hamamı

11 HAZİRAN 1906
SABAH

Cisr-i cedîdin Haliç cihetindeki deniz hamamının hal-i hazırı istirahat ve sıhhat-i umumiyeyi temin eder derecede olmadığı şehremaneti celilesince icra kılınan tetkikat ve teftişattan anlaşılmış ve halbuki mezkur deniz hamamına her sene yaz günlerinde rağbet mütezâyit [artmış] bulunmuş olduğundan bu sene mezkûr hamamın yeniden inşası merciine işar edilmekle işar-ı vâki tasvip kılınmıştır.

Beygir Hırsızları Kumpanyası

20 HAZİRAN 1906
SABAH

Fatih'te Nişanca'da Bakkalzade Sokağı'nda kupa arabacılarından Mustafa Ağa'nın Eyüpsultan'da Gümüşsuyu'nda sakin Abdullah Efendi'nin Beyoğlu'nda Şişli'de Cevizlik nam mahalde sakin mahallatta seyyar sebzecilerden Nikoli'nin, Vize Kazası'nın Kadı karyesinde sakin Molla Yusuf'un beygirleri ile Dersaadet ve civarı mahallatında daha bazı kesânın beygirleri sirkat edildiğinden Dersaadet'te bulunanlar bizzat memurin-i zabıtaya ihbar, taşrada bulunanlar dahi Dersaadet'te bulunan ahbablarına keyfiyeti işâr eylediklerinden mesrûk [çalınmış] beygirler pazarlarda araştırılmakta idi.

Beygir hırsızlıklarının günden güne tekessür etmekte olduğu memurin-i zabıtaca ahiren nazar-ı dikkata alınarak mütecasirlerinin biran evvel zahire ihracı ile derdestleri zımnında Zabıta Nezaret-i Celilesi merkez ikinci sınıf komiserlerinden refetlu Veysel Efendi tayin edilmiş ve mûmâileyh tarafından icra kılınan taharriyat ve tahkikat neticesinde Şişli'de sakin sebzeci Nikoli'nin beygiri Fatih'te at pazarında dört yüz kuruşa satılmakta olduğu haber alınarak mahalline gidilmiş ve füruhtu tevkif olunmuştur. Mütecasirleri olan Şumnulu Hüsnü ve Mehmet namında iki kişinin bu beygirleri sattıkları tahkik edildikten merkûmların Fatih civarında Karagümrük'te dörtyol ağzında sakin bulundukları haneleri lede-t-taharri her ikisi derdest ve tamik-i tahkikata teşebbüs edildikte bunlardan maada yine mahall-i mezkûr civarında sakin İbrahim ve Ömer ve Halil ve Mustafa ve Hasan namında diğer eşhasın dahi bunların refikleri olduğu ve merkûmların böylece beygir hırsızlığı kumpanyası teşkil ettikleri ve Beyoğlu ile Kağıthane ve Eyüp civarında bulunan ahırlardan çaldıkları beygirlerin arka ve ayaklarındaki alamet-i farikaları tagyir ederek bir kısmını pazarlarda, bir kısmını da ötede beride satmakta oldukları ve bunlardan bir kısmı Edirne ve civarına azimetle orada bulunan bazı çiftçi ve arabacıların beygirlerini sirkat edip Dersaadet'e getirerek fürûht eyledikleri anlaşılmağla taht-ı tevkife alınmışlardır.

Sebzeci Nikoli sebze almak için Eminönü'ne gelip beygirini Yeni Cami-i Şerif avlusuna bağladığı esnada sâriklerden Şumnulu Hüsnü ve yanında diğer refiki olduğu halde kimsenin görmediği bir sırada sirkat eyleyerek aradan bir kaç gün geçtikten sonra satılmak üzere at pazarına götürmüştür. Merkumundan bir kısmı daima Eyüp Sultan ve Kağıthane

J. GROSSMITH

11 HAZİRAN 1906/SABAH

En sabit ve latif rayihalı lavanta, pudra kullanmak ister iseniz bütün Avrupa ıtriyat fabrikaları arasında nefâis mamulâtıyla iştihâr etmiş ve mamulatı bütün sergilerde altın madalyalara nail olmuş olan Grossmith Fabrikası'nın lavanta ve pudralarını tercih ediniz. Spesiyaliteleri: trefolia,odoralis,florisis, phulnana, betrohal, florodora, victorian, heater lavantalarıdır. Memalik-i şahane için vekil-i umumisi: Rüsumat Emaneti ittisâlinde Yeni Handa M. Kamil biraderleri. Mahall-i füruhtu: Sultanhamamı civarında Mehmet Karakaşzadeler Ticarethanesi'yle Bahçekapısı'nda Selanik Bonmarşesi'dir.

mahallatını geşt ü güzâr edip [gezip dolaşıp] bağ ve bahçelere otlamak üzere bırakılmış olan beygirleri gizlice alıp sıvışmakta oldukları gibi diğerleri dahi mahallat aralarında arabacıların beygirlerini sirkat etmekte ve Dersaadet ve civarında sirkat eyledikleri beygirleri Dersaadet'te fürûht edemedikleri halde taşraya götürerek orada satmakta oldukları ve sâriklerden bazıları dahi güya bera-yı ticaret vilâyat-ı şahaneye gidip geşt ü güzâr ile yine böyle sahibi başında olmayan beygirleri sirkat ile Dersaadet'e getirip kendi malları gibi âhire sattıkları ve bunlardan şimdi sahibi zuhur eden Edirne Vilayetine tabi Kadı Karyesi'nde yukarıda esamileri muharrer kesânın sirkat ettikleri beygirleri Dersaadet'te görülerek zabıtaya malumat verildiği anlaşılmıştır.

Sirkat eyledikleri beygirlerin zuhur eden sahipleri sirkat edilen beygirlerinin eşgallerini tarif etmektedir.

Derdest edilen beygir sârik kumpanyası hakkında zabıtaca tamik-i tahkikat edilmektedir.

Cadde ve Sokaklarda

25 HAZİRAN 1906
SABAH

Cadde ve sokakların her iki tarafında bulunan mağza ve dükkanların önlerine ve husûsile açık mahallere sergiler kurulup üzerine tente ve şemsiye şeklinde çadırlar rekz edildiği [dikildiği] ve çamaşırcı dükkanı bulunan mahallere karşıdan karşıya ipler gerildiği ve bunlar için tûlânî sırık ve muvakkat direkler dikildiği ve ekseri tentelerin ipleri zemin ve yaya kaldırımları üzerine çivi ve kazıklar çakılarak rapt olunup mürûr u ubûru tas'ib etmekte [gelip geçmeyi zorlaştırmakta] ve izdihamı kesir olan cadde ve sokaklarda araba ve sırık hammallarından sakınmak mecburiyetinde bulunanlar yaya kaldırımları üzerindeki bu gibi manialara tesadüf ettikçe müşkülata uğramakta oldukları görülüp Ebniye-i Kanunname-i Hümayunu'nun yirmi dokuzuncu maddesinde ise dükkan ve mağzalar önündeki tenteler zeminden dört arşın ve duvara müstenit olan sırık ve kolları zeminden üç arşın irtifaında ve bu sırık ve kolların kırk beş derecede bulunmak şartıyla anahtarları iki arşından dûn olmayacağı muharrer bulunmasına binaen işbu şerait-i kanuniye hilafında mârrîn ve âbirîne [gelip geçenlere] mazarrat irâs edecek [zarar verecek] tente ve mevâki-i sairenin tarifat-ı kanuniye dairesinde ıslahı lüzumu devair-i belediye müdiriyetlerine tamimen bildirilmiştir.

Cinayet

30 HAZİRAN 1906
SABAH

Üsküdar'da Kapıağası nam mahalde Yakup Ağa'nın mahdumu sabıkalı takımından Kazım'ın dün sabah saat üç buçuk kararlarında Nuhkuyusu'nda Kerpiçhane nam mahalde kabristan derûnunda mecruhen ve maktulen yatmakta olduğu Karacaahmet mevkii polis memurlarından Süleyman Efendi tarafından görülmekle mevki-i mezkûr tarassut komiseri Arif Efendi'ye ihbar eylemiş, mûmâileyh Arif Efendi refakatinde Çavuş Şükrü ve Süleyman efendiler ile jandarma onbaşısı Ahmet Ağa bulunduğu halde mahall-i vak'aya giderek merkûm Kazım'ın fi'l-hakika bir çok mahallerinden cerh olunarak bir eli göğsünde, başından fesi çıkmış, yanıbaşında bir şişe rakı bulunduğu halde meyyiten [ölmüş olarak] yattığı görülmüştür. Keyfiyet Üsküdar Mutasarrıflığı'na ihbar edilmekle Bidayet Mahkemesi Müddeî-i Umûmisi saadetlu Rafet ve müstantik azasında izzetlu Hasan Tahsin beyefendiler ile zabıta tabibi miralay izzetlu Mehmet Beyefendi ve kolağası refetlü Hilmi Bey mahall-i vak'aya gönderilmiştir.

Maktul bi'l-muayene vücudunun otuz iki mahallinden bıçakla cerh edildiği ve almış olduğu yaralardan müteessiren terk-i hayat eylediği anlaşıldıktan olvechile raporu tanzim ve makam-ı aidine takdim kılınmış ve defnine ruhsat verilmiştir. Mahall-i zabıtasınca icra kılınan tahkikatta maktul Kazım bir kaç refikiyle ayş ü işret ettiği ve sâika-i sekr [sarhoşluk hali] ile cinayetin vukua geldiği anlaşılmakla Arakiyeci Hacı Cafer Mahallesi'nde sakin Kadıköyü'nde kantarcılık eden Fazıl ve Kadıköy arabacılarından sabıkalı Kenan ve refiki Kemâl nam şahısların maznunen tevkiflerine lüzum görüldüğünden merkumûnun taharrisine i'zâm kılınan Kapıağası komiseri Fikri ve polis çavuşu Şükrü efendiler tarafından merkumlar Karacaahmet Kabristanı'nda dolaşmakta oldukları sırada derdest edilmişlerdir. Bunlar her nekadar cürmü inkâr etmekte iseler de bazı delâil ve emareden fiil-i katlin failleri idüğü maznun bulunmağla bâ-jurnal Üsküdar Mutasarrıfiyet-i aliyesine i'zâm kılınmışlardır.

Bakır hırsızlığı

30 HAZİRAN 1906/SABAH

Malumdur ki bazı mahallerdeki kalaycılar müşterilerinin dükkanlarına gelmesini beklemeyerek çırakları mahallatta dolaştırmakta ve hanelerden kendilerine verilen bakırları alıp kalaylattıktan sonra aldıkları hanelere teslim etmektedirler. İşte öteden beri ekser mahallatta cari ve mer'î ve emniyete mübteni olan bu usulden hırsızların intihâz-ı fırsat eyledikleri haber alındı.

Serseri güruhundan bazıları bu günlerde Hasköy ve Halıcıoğlu ile civar mahallât arkalarında birer küfe oldukları halde keşt ü güzâr ederek bir çok hanelerden kalaylamak üzere bakırları almakta ve fakat bir daha avdet etmemektedirler.

Hatta geçen gün Hasköy'de sakin Musevi Nesim Efendi isminde birinin hanesi önünde arkasında küfe olduğu halde bir şahıs "kalaycı" diye bağırarak gitmekte olduğu mûmâileyhin validesi tarafından işitilmesiyle şahs-ı merkûm kapıya çağırılmış ve bakırlar kendisine verilmiştir.

Halbuki o şahıs beş günür hâlâ avdet etmediğinden işin farkına varılmış ve zabıtaya müracaat edilmiştir.

BAŞARILI BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU DENEYİMİ

TARİH VAKFI'NIN 15. YILININ DEĞERLENDİRMESİ

ORHAN SİLİER

Tarih Vakfı, Türkiye'nin 12 Eylül rejiminden çıkması sürecine somut alanda bir katkı olması için kuruldu, ama 12 Eylül'ün yarattığı sosyo-ekonomik ve politik koşullardan derin bir biçimde etkilendi. 1980'lerde başlayan tüm toplumsal ilişkilerin parasallaşması, kamusal çıkar duyarlılığının arka plana itilmesi 1990'larda da olanca gücü ile devam etti. Ülkemizde sol ve hatta merkez-liberal politika iyice güçsüzleşti. Hümanizm ve üniversalizm çok daha az savunulan felsefeler oldu

Bu metin, Orhan Silier'in Tarih Vakfı'nın 15. yılı dolasıyla yaptığı konuşmadan kısaltılarak aktarılmıştır.

Tarih Vakfı'nın Değerli Mütevellileri,

Geçen yıl, problemlerin bizi epeyce zorladığı bir toplantının ardından, İlhan Tekeli Hoca ile yan yana yürürken, söz dönüp dolaşıp, Tarih Vakfı'na verdiğimiz emeğe gelmiş ve ikimiz birden, Vakfın bizim için ne kadar öğretici, ne kadar heyecan verici bir deneyim olduğunu birbirimize anlatmaya başlamıştık. Birlikte şunu saptamıştık: Eğer Tarih Vakfı'nı bu kadar ciddiye almasaydık, demokrasi, sivil toplum, aydınların rolü, kültür ve eğitim projeleri, toplumsal duyarlılık geliştirme... gibi konularda tüm okuduklarımızın ve başka ortamlarda edindiklerimizin toplamından daha fazlasını öğrenmekten, kendimizi geliştirmekten yoksun kalacaktık.

Gerçekten, Tarih Vakfı'nın 15. yılında artık arkadaşlarıma veda ederken, bu salonda bulunanlara ve büyük bir deneyimi paylaştığım öteki arkadaşlarıma her şeyden önce söylemek istediğim, kendilerine şükran duyduğumdur. Başka hiçbir koşulda böylesine zengin bir deneyimi yaşayabileceğimi sanmıyorum. Bu nedenle, çeşitli biçimlerde, bana bu öğretici yolculuğa katılma, ona ait birçok kararı verme şansı tanıdığınız için, öncelikle hepinize teşekkür etmek isterim.

TARİH VAKFI'NIN BİLİNÇLİ, HESAPLI BİR MACERA OLARAK KURULUŞU

Tarih Vakfı'nın kuruluşunun mahkeme tarafından tescil edilmesi 18 Temmuz 1991, Vakıf Senedi'nin *Resmi Gazete*'de yayınlaması ise 14 Eylül 1991 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle, Vakfın 15. yaşını resmen Eylül 2006'da kutlayacağız. Eğer geçen yıl yaptığımız 'Dönüşüm 2006 Programı' tam olarak uygulanabilirse, Eylül'de bir sempozyum düzenleyip çeşitli açılardan ve değişik alanlardaki çalışmalarıyla 'Tarih Vakfı'nın 15 Yıllık Deneyiminden Sivil Toplum Hareketinin Öğrenebilecekleri'ni daha ayrıntılı olarak tartışma olanağımız olacak.

Tarih Vakfı girişimcileri ve kurucuları anlamlı bir ütopyayı gerçekleştirmek için doğru bir hesap yaptılar.

Hepsini birleştiren en genel dilek, 12 Eylül'den çıkılmasına, ülkenin demokratikleştirilmesine katkıda bulunmaktı. Bu ortak amaç çerçevesinde Tarih Vakfı aracılığıyla peşine düşülen hayal, Türkiye'de tarih alanının sivilleştirilmesi, şovenizmin egemenliğinin kırılması ve tarihin bir bilim alanı olarak öne çıkartılmasıydı.

Tarih Vakfı'nın kurulması projesi, adım adım ortaya konulup uygulandı. Kimlikleri ve ilişkileri yeterli saygınlık ve güven uyandırabilecek 12 girişimcimizin, tüm sezgilerini ve değerlendirme güçlerini kullanarak, oy birliğiyle belirledikleri 400 kişiye yaptıkları çağrı 264 kurucunun ortaya çıkmasını sağladı.

MADDİ VE MANEVİ KOŞULLAR

Tarih Vakfı projesinin tanımlanmasında, beşeri kaynaklar dışında mali kaynaklar açısından da hayli hesaplı, dikkatli bir gelişme perspektifi izlendi. İlk on yıl boyunca da Vakıf hep mali darlık içinde oldu, ama altından kalkılması zor olabilecek

büyük riskler alınması, faizli borçlar üstlenilmesi sözkonusu olmadı.

Tarih Vakfı, daha en başta kuruculariının çok küçük çaplı parasal katkıları ile kurulurken, aylar boyunca Vakıf yakınları'ndan alınan borçlarla varlığını sürdürdü. *İstanbul Dergisi*, *İstanbul Ansiklopedisi*, kurum tarihi yazımları, Yurt Yayınları ve öteki yayın projeleri, 'Tarih ve Deniz Şenliği', Habitat Sergileri gibi ilk çalışmaların hemen hepsi, önemli parasal krizlere rağmen devam ettirilip başarıya ulaştırıldı.

Tarih Vakfı, Türkiye'nin 12 Eylül rejiminden çıkması sürecine somut alanda bir katkı olması için kuruldu, ama 12 Eylül'ün yarattığı sosyo-ekonomik ve politik koşullardan derin bir biçimde etkilendi. 1980'lerde başlayan tüm toplumsal ilişkilerin parasallaşması, kamusal çıkar duyarlılığının arka plana itilmesi 1990'larda da olanca gücü ile devam etti. Ülkemizde sol ve hatta merkez-liberal politika iyice güçsüzleşti. Hümanizm ve üniversalizm çok daha az savunulan felsefeler oldu.

Öte yandan, Tarih Vakfı'nın 1990'lardaki öncülerinden biri olduğu STK hareketi, destekçi kapasitesinin büyüme hızından daha büyük bir hızla yeni kuruluşların oluşmasına sahne oldu. Bu da bazı üye ve gönüllülerin başlangıçta Tarih Vakfı'na vermiş oldukları desteğin giderek azalmasını ya da tümüyle sona ermesini beraberinde getirdi.

Kısaca, bir dizi özel ve genel değişme daha az sayıda kurucu, üye ve gönüllünün Vakfa daha az zaman ayırmalarına neden oldu. Ortak ütopya için yola devam edenler seyrekleşmeye başladı.

ÖRGÜTLENMEDE UZLAŞMA VE BÜTÜNLÜK EKSİKLİĞİ

1991'de ancak 2 kişinin 'ücretli' emeğini kullanan Tarih Vakfı, yalnızca iki yıl sonra üç binaya yayılmış, onlarca kişi çalıştıran bir kuruluş haline gelmişti ve daha 1993 sonlarından başlayarak iki ihtiyaçla karşı karşıya kaldı: (1) profesyonel çalışanlarla gönüllü halkaların bir arada var olmalarını sağlama, (2) merkeziyetçilikten uzaklaşma ve uzmanlaşan çalışmalara yönelme.

Vakıf yönetimi olarak, yapının çok hızla büyüdüğü, çok çeşitli alanlara yayıldığı eleştirilerini göğüslerken söylediklerimizde haklıydık. Bir diğer deyişle, içinde bulunduğumuz ilişkiler bütünü kendimize sakin bir niş inşa edip, orada varlığımızı sürdürmemize olanak vermiyordu; belirsizliklerle dolu ve iniş çıkışlar içeren bir ekonomik yapı içinde fırsatları değerlendirip büyümezsek, sürdürülebilir bir yapı kurma şansı da ortadan kalkıyordu. Üstelik, Tarih Vakfı profesyonel tarihçilerin derneği değildi. Vakfın çok heterojen olan kurucu grubu ve destekçi tabanından kopmamak için hayli yaygın bir çalışmanın sürdürülmesine ihtiyaç vardı.

Köklü adımlar atılabilmesi için öncelikle, Yönetim Kurulu'nda Vakfın işlev, amaç ve ilkelerinin yeniden kağıt üzerine dökülmesinden ve gönüllülüğün Vakıftaki yerinin saptanmasından başlayan yeni bir oydaşmanın sağlanması gerekiyordu. Ayrıca, en temel ve acil ödemelere yeten kaynaklar dışında, küçük de olsa özel bir kaynak ayrılmadan köklü bir yeniden yapılanmaya girişilmesi çok zordu.

Tarih Vakfı 2000'li yıllara çok başarılı, ancak çok yorgun girdi.

Biriktirilen sorunlardan özellikle üçündeki -etkili bir fon geliştirme sisteminin kurulmasındaki, proje yönetimindeki ve Vakıf yönetiminin yeni kuşaklara devrindeki- büyük aksamalar Vakfın geleceği bakımından çok önemli oldu. Son yıllardaki krizin çok derinleşmesinde bu üç alanın büyük payı oldu.

BUGÜNE DOĞRU

Tarih Vakfı olarak, eski birikimlerimize dayanarak, 1999-2002 döneminde yüksek kalitede birçok önemli proje ürettik. Bunlardan beşi büyük olmak üzere, yedi proje için parasal destek bulmayı da başardık. Ancak, biri hariç bu projeler için yüzde 20-30 oranında ek iç kaynak bulmakta ve 2002 sonrasında sözkonusu projeleri ustalıkla yönetecek yapılar kurmakta tam bir başarısızlığa uğradık.

Proje fonlama ve yönetimindeki büyük aksaklıkların, küçük bir grubun kişi olarak kendilerini paralamaları ile en aza indirilmesi Vakfın büyük zararlara uğramasını tamamen ortadan kaldırmadı. Bulmak için yeterli örgütlenmeyi ve çabayı gerçekleştirmediğimiz ek kaynaklar Vakıf kasasından harcandı ve Vakfın toplam borcunun yüzbinlerce liralık bölümü böylece oluştu.

Tarih Vakfı, örneğin aynı sıralarda ve benzer kurucu yapılarıyla yola çıkmış olduğu Mülkiyeliler Vakfı, Kadın Kütüphanesi Vakfı, Sinema-Audiovisüel Vakfı gibi kendilerini dar çalışma çerçeveleri ile sınırlayan kuruluşlara göre bir bütün olarak ele alındığında önemli bir toplam performans farkı gösterdi.

Bugün altına iki çizgi çekerek bir değerlendirme yapacak olursak, Tarih Vakfı'nın genel bilançosu pozitiftir. Yalnız, Vakıf içi gelişmeler umut verici olmakla kalmıyor, aynı zamanda Türkiye'deki ve bölgemizdeki genel politik gelişmeler de bu umudu canlı tutup işe dönüştürmeyi daha da önemli kılıyor. Uğrunda yola çıktığımız ütopya; Türkiye'de tarih alanının sivilleştirilmesi, şovenizmin bütün biçimlerinin egemenliğinin kırılması ve tarihin bir bilim olarak, karşılıklı anlayış ve barış için öne çıkarılması konuları değer ve önemini gün geçtikçe daha da somut olarak ortaya koyuyor.

Sonuç olarak şunu söyleyebilirim: Eğer Tarih Vakfı 15 yıldır izlediği ana rotadan ayrılmaz ve kendi hukukunu hızla yeniden kurarsa, gönüllülüğün temel olduğu bir çalışmayı usta, özverili ve uzun dönemli profesyonellerle koordine ederse, fon geliştirme ve proje yönetimi alanlarına gereken önemi verirse, bu krizi aşmakla kalmayacak, çok daha etkin bir sivil toplum kuruluşuna dönüşecektir.

TİP SENATÖRÜMÜZ HİKMET İŞMEN ARKADAŞIMIZA SEVGİYLE...

Fatma Hikmet İşmen 1966'da TİP Senatörü olarak Kocaeli'nden seçilinceye kadar yurt içinde ve yurt dışında çok başarılı mesleki çalışmalar yapmıştır.

Uzun bir hastalıktan sonra geçen ay kaybettiğimiz Hikmet İşmen arkadaşımız 1918 yılında Yanya'da doğmuştur. Yüksek eğitimini Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde tamamlamıştır. 1966'da TİP (Türkiye İşçi Partisi) Senatörü olarak Kocaeli'nden seçilinceye kadar yurt içinde ve yurt dışında çok başarılı mesleki çalışmalar yapmıştır. Örneğin Kanada'da böyle bir çalışması sırasında bulmuş olduğu bir tarım zararlısına, çalıştığı Kanadalı kurum 'İşmen zararlısı' adını vermiştir.

Hikmet Hanım seçilip, Ankara'ya geldiği zaman partiden hiçbirimiz onu tanımıyorduk. Çünkü bu kısmi senato seçiminde hiçbir arkadaşımız herhangi bir seçilme şansımız olduğunu düşünmüyordu. Hele İzmit gibi küçük bir ilden hiçbirimiz böyle bir başarı beklemiyorduk. Bu nedenle partinin önde gelenlerinden hiç kimse bu seçimlerde aday olmaya özenmemişti. Yani Hikmet Hanım'ın seçilmesi bizler için bir sürpriz oldu.

Fakat Hikmet Hanım ziraat mühendisi olarak gösterdiği başarıyı mecliste de göstererek kısa zamanda kendisini hem tanıttı hem de sevdirdi. Ayrıca o tarihlerde pek az rastlanan bir arabası da olduğu için, alan çalışmalarında da ön planda yer alabiliyordu. Ben kendi adıma yurt gezilerimin büyük çoğunluğunu onunla birlikte ve onun arabasıyla yapmıştım ve bu gezileri şimdi büyük bir zevkle hatırlıyorum.

Hikmet Hanım 6 yıl yerine 9 yıl senatörlük yapmıştır. Bunun nedeni, 1971 yılında yapılmış olan 12 Mart askeri darbesidir. Bu darbe nedeniyle hem TİP kapatılmış hem de zamanı gelmiş olan seçimler yapılamamıştır. Böylece Hikmet Hanım, 1975 yılına kadar 9 yıl süre ile senatörlük yapmıştır.
Hikmet Hanım bu sürenin sonunda çalışmalarını *Parlamentoda 9 Yıl* isimli bir kitapta toplamıştır. Büyük bir dikkat ve titizlikle hazırlanmış olan bu yapıtı dönemin yasama faaliyetlerini araştırmak isteyenlere önemle tavsiye ederim.

Sevgili Hikmet İşmen arkadaşımız, sosyalizme ve TİP'e yürekten bağlı, bilinçli ve yiğit bir insandı.
Kaybı hepimiz için büyük bir üzüntü kaynağı olmuştur. Kendisini sevgiyle anıyorum...

SADUN AREN

SİZ HANGİ 'HAYAT TARZI'NI SATIN ALDINIZ?

'Aradığınız Kişiye Şu An Ulaşılamıyor: Türkiye'de Hayat Tarzı Temsilleri, 1980-2005' başlıklı sergi, 10 Mayıs-17 Eylül tarihleri arasında Osmanlı Bankası Müzesi'nde.

Serginin küratörlüğünü, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyeleri Doç. Dr. Meltem Ahıska ile Yard. Doç. Dr. Zafer Yenal, tasarımını ise Bülent Erkmen üstlendi.

Osmanlı Bankası Müzesi, 'Aradığınız Kişiye Şu An Ulaşılamıyor: Türkiye'de Hayat Tarzı Temsilleri, 1980-2005' başlıklı yeni sergisiyle, son 25 yılda üretilen ve tüketilen 'hayat tarzları'nı gözler önüne seriyor. 10 Mayıs-17 Eylül 2006 tarihleri arasında izlenebilecek sergi, Türk toplumunun yaşadığı dönüşümü, hayat tarzı kavramından hareketle anlatıyor. Sergi, bu süreçte şekillenen popüler kültürün imgeleri ile bunlara zemin hazırlayan ekonomik ve toplumsal süreçleri bir arada yorumlayarak tartışmaya açıyor. Yakın geçmişimize hem çok tanıdık hem de çok yabancı bir ayna tutan sergi, 'bugün' hızla geçmiş olurken, 'geçmekte olan'a yeni bir gözle bakmaya çağırıyor.

Osmanlı Bankası Müzesi'nde her gün 10:00-18:00 saatleri arasında ziyaret edilebilen serginin küratörlüğünü, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyeleri Doç. Dr. Meltem Ahıska ile Yard. Doç. Dr. Zafer Yenal, tasarımını ise Bülent Erkmen üstlendi. Her biri kendi döneminde ikonlaşan olayları, nesneleri ve kişileri öne çıkaran sergide, hayat tarzı kavramı reklam, haber, fotoğraf, obje, afiş, film, klip gibi malzemelerle temsil ediliyor. Serginin bölüm başlıkları, 1980'lerden 2005'e uzanan süreçte popüler olmuş şarkı, reklam sloganı ya da gündelik deyişlerden oluşuyor: 'Kendime Yeni Bir Ben Lazım', 'Alsak Alsak Bedavaya Ne Alsak?', 'Zamanı Yakalayın', 'Oha Falan Oldum Yani!', 'Connecting People', 'Yabancılar Giremez!' ve 'Yine, Yeni, Yeniden...'

1980 sonrası dönemde hayatımıza giren ve artık 'vazgeçilmez' bir parçası haline gelen 'yenilik'lerden bazıları: Tüketimle tanımlanan yeni bir yaşama şekli sunan alışveriş merkezleri... Her şey dahil tatillerde artık tüm hayaller 'inclusive'... Mutluluğun 'sanal' sponsoru kredi kartları... 'Ya çıkarsa' diye bekleyenlerin, 'ya çıksaydı' diye hayal kuranların sayısını çoğaltan şans oyunları... Balık ekmekçiler, ekmek arası köfteciler ve kokoreççilerden sonra 'hızlı' yemek yemenin yeni biçimi fast food... Zaman kazandırma vaadiyle evlere yerleşen otomatik aletler... Ve uzakları yakınlara getirirken, yakınları da uzaklaştıran teknolojiler...

TARİH VAKFI'NDAN KISA KISA

25. GRAFİK ÜRÜNLER SERGİSİ DARPHANE'DE

DARPHANE'DE KÜÇÜK BİR GECE MÜZİĞİ

Yaşamını Viyana'da sürdüren Türk kemancı Atilla Aldemir, İstanbul Müzik Festivali kapsamında Darphane'de piyanist Itamar Golan ile birlikte bir konser verecek. 12 Haziran akşamı gerçekleştirilecek olan konserin özelliklerinden biri de, çağdaş müziğin ünlü isimlerinden Meliha Doğuduyal'ın "Küçük Gece Müziği" adlı yapıtının dünya prömiyeri olması. Aldemir ve Golan konserde ayrıca Mozart, Brahms ve Waxman'in eserlerini sunacaklar. Konserin ve tüm festival gösterilerinin biletleri Biletix satış noktalarından, (0 216) 556 98 00 numaralı Biletix Çağrı Merkezi'nden, www.biletix.com adresinden ve Atatürk Kültür Merkezi Ana Gişesi'nden alınabiliyor.

İSTANBUL MÜZİK FESTİVALİ KAPSAMINDA DARPHANE'DE FLÜT VE PİYANO

Flüt sanatçısı Bülent Evcil ve piyanist Lior Kretzer, İstanbul Müzik Festivali kapsamında Darphane'de bir konser verecekler. İkili, 13 Haziran akşamı gerçekleştirilecek olan konserde Piazzolla, Mike Mower, Cecil Rivera ve George McCarty'nin eserlerini seslendirecek. Konserin ve tüm festival gösterilerinin biletleri Biletix satış noktalarından, (0 216) 556 98 00 numaralı Biletix Çağrı Merkezi'nden, www.biletix.com adresinden ve Atatürk Kültür Merkezi Ana Gişesi'nden alınabiliyor.

25. GRAFİK ÜRÜNLER SERGİSİ DARPHANE'DE

Grafikerler Meslek Kuruluşu'nun düzenlediği Grafik Ürünler Sergisi'nin yirmi beşincisi,27 Mayıs - 11 Haziran tarihlerinde Tarih Vakfı Darphane-i Amire Binaları'nda ziyaret edilebiliyor. Sergi, Sıra Odalar'da her gün saat 10:00-19:00 arasında izleyicilere ulaşıyor.

TARİH VAKFI'NDA GEÇEN AY

TARİH VAKFI'NIN 6. GENEL KURULU YAPILDI

Tarih Vakfı'nın 6. Genel Kurulu, yeni Vakıf Senedi'ne göre Mütevelliler Kurulu toplantısı, 30 Nisan 2006 Pazar günü Darphane-i Amire Binaları Büyük Salonu'nda yapıldı.
Toplantı'da, Orhan Silier yönetim görevlerinin sona erdiğini açıkladı. Genel Kurul'a 85 mütevelli katılırken, Vakıf çalışanları ve Tarih Dostları'nın bir bölümü de izleyici olarak salonda yer aldı. Toplantı, Başkanlık Divanı'nın oluşturulmasıyla başladı. Divan Başkanlığı'na Vakfın kurucusu ve Yönetim Kurulu eski üyesi Yiğit Gülöksüz, Başkan Yardımcılığı'na Işıl Uyar ve Sekreter Üyeliğe de Ülkü Özen seçildi.

İSTANBUL'DAKİ TARİHİ YARIMADAYI KORUMA ÇALIŞMASI'NA ÖDÜL

Avrupa Kültürel ve Doğal Miras Birliği / Europa Nostra, İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Mimarlık Fakültesi ve İTÜ Çevre ve Şehircilik Uyg-Ar Merkezi bünyesinde, Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy ve ekibi tarafından gerçekleştirilen İstanbul'daki Tarihi Yarımadayı Koruma Çalışması'nı, kentsel koruma dalında En Başarılı Araştırma seçti. 2004 yılında yapılan ve Avrupa Birliği Kültürel Miras Ödülü'nü almaya hak kazanan proje için ulusal ödül töreni, 18 Nisan Salı günü İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde yapıldı. Törende Gülersoy ve ekibi ödülü, Europa Nostra Yönetim Kurulu Üyesi ve Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Orhan Silier'in elinden aldı.

KÜLTÜRLERARASI ÖĞRENME EĞİTİMLERİ

Farklılık kötü bir şey değildir! Dolayısıyla farklılıklardan rahatsız olmak yerine keyfini yaşamanın, yaşamı zenginleştirmenin avantajlarını elde etmek önemli. Bu bilincin kazanılmasına yardım etmek üzere "Kültürlerarası Öğrenme Eğitimleri" düzendi. Konunun uzmanı Güher Erbil tarafından verilen eğitim, 13-14 Mayıs tarihlerinde Darphane'de tam gün devam etti.

YEMEĞİN TARİHİNE GÖZ ATMAK

Ülkemizde yaşayan çeşitli kültürel grupların kültürel pratiklerinin karşılıklı olarak daha iyi bilinmesi ve böylece karşılıklı anlayış ve barışın güçlenmesi amacıyla başlatılan 'Türkiye'nin İnsanları Projesi' kapsamında 'Türkiye'de Yemeğin Tarihini Yeniden Düşünmek: Milliyetçilik ve Yemek Kültürleri' konferansı düzenlendi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi Zafer Yenal'ın katıldığı koferansta, 'azınlık' mutfakları ve 'Türk' mutfağı arasındaki ilişkilere bakılarak Türkiye'de milliyetçiliğin yemek alanındaki yansımaları tartışıldı.

'İSTANBUL'UN KÜLTÜR BAŞKENTİ OLMA SERÜVENİ' KONUŞULDU

Beyazıt Konuşmaları kapsamında, 10 Mayıs tarihinde 'İstanbul'un Avrupa Kültür Başkenti Olma Serüveni' başlıklı bir söyleşi düzenlendi. Beyazıt Kütüphanesi Salonu'nda gerçekleştirilen etkinliğe İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV) İletişim Direktörü Nilgün Mirze katıldı. İstanbul'un Avrupa Kültür Başkenti olma sürecini özetleyen Mirze, bu sürecin kentlilik bilincinin gelişmesi ve İstanbul'un yeni bir yönetişim modeline kavuşması açısından önemine dikkat çekti.

FRANSIZ YASA TASARISI MÜNASEBETİYLE:

BİLİM, HUKUK VE POLİTİKA ÜZERİNE

Pek çok ülke, Yahudi soykırımını inkâr etmeyi suç sayıyor. Bu, Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı dehşetin beraberinde getirdiği özel bir öğe. 1945 sonrasında ölüm kampları bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış, Almanya tarafından da bu bilginin evrenselliği tescil edilmiş. Ermeni diaspora milliyetçiliği, iki olay arasındaki farkları unutup veya örtbas edip işin kolayına kaçıyor: Yahudi soykırımının inkârı gibi, Ermeni soykırımının inkârının da suç sayılmasını, 'şimdi ve derhal' tavrıyla gündeme getiriyor.

Ermeni meselesi, 'soykırım mıydı, değil miydi?' ikileminden ibaret değil. Ne ki, bir yandan Türk ve diğer yandan Ermeni milliyetçiliği, konuyu bu dar ikileme hapsetmekte buluşuyor, neredeyse el ele veriyorlar.

Öncelikle belirteyim: Benim için dünyadaki tek veya en önemli mesele, Ermeni meselesi değil. Ya da belki şöyle demeli: Ermeni meselesi, tek başına ve boşlukta durmuyor. Başka ve daha kapsamlı meselelerin bir parçası. Hatta şöyle diyebilirim: Bilimsel doğruluğa sadakati en yüksek değer bilen bir tarihçi olarak, geçmişin diğer yakıcı olay ve süreçleri gibi, 1915-16'da ne olduğu konusunda da gerçeğe ulaşılması, elbette benim için başlıbaşına önemli. Ama bunun yanı sıra, (a) çeşitli toplumların kendi milliyetçiliklerini aşıp, sınır tanımaz bir hümanizmaya doğru yol alabilmesi; (b) bu arada, Avrupa'nın da emperyalizm mirasının kendisinde yaratmış olduğu çeşitli deformasyonları algılaması ve alt etmesi; (c) Türkiye'nin yalan ve ikiyüzlülüğün beslediği bastırılmışlık ve gerginlikten kurtularak normalleşmesi; (d) bunun için, militarizm ve otoritarizmin en önemli ideolojik payandasını oluşturan neo-nasyonalizmin canalıcı yasak ve tabularının tümüyle tartışılır kılınması yoluyla, Aydınlanma'nın özü ve esası olan de-sakralizasyon (= kutsallıktan çıkarma) süreçlerinin, bu ülkede de önünün açılması; (e) dolayısıyla, burada ve her yerde, düşünce ve bilim özgürlüğü konusunda evrensel normların hâkim kılınması; (f) akademik özerkliğin genişleyip derinleşmesinin köşetaşı olarak, devlet üniversitelerinin öncelikle 'devlet' değil, öncelikle 'üniversite' olduklarının veya olmaları gerektiğinin, siyasal iktidardan başlayıp (kendi mensupları dahil) bütün toplum tarafından yeniden kabul ve teyid edilmesi... gibi problemlerin kavşağında yer almasıdır ki, Ermeni meselesine özel bir anlam, adeta bir kilit işlevi kazandırıyor.

'SOYKIRIM' TARTIŞMASI

Fakat demek ki, Ermeni meselesinin kendisi de, 'soykırım mıydı, değil miydi?' ikileminden ibaret değil. Ne ki, bir yandan Türk ve diğer yandan Ermeni milliyetçiliği, konuyu bu dar ikileme hapsetmekte buluşuyor, neredeyse el ele veriyorlar. Türk milliyetçiliği, hemen her kongre, konferans, sempozyum veya basın tartışmasına, 'soykırımdı' kararı çıkmasından korkulan ya da illa 'soykırım değildi' kararı çıkması istenen bir karar mercii, daha doğrusu bir mahkeme gibi yaklaşıyor. (Örneğin 2005 Mayıs ayı sonunda yapılması engellenen, Eylül sonlarında ise gene çeşitli tertipler aşılarak yapılması demokrasi adına büyük bir başarıyı ifade eden 'Osmanlı Ermenileri' konferansına karşı gösterilen "bütün taraflar temsil edilmediği için bilimsel değildir, bilimsel bir konferans gibi kabul edilemez" türü itirazların ardında, şimdi daha iyi anlıyorum ki, aslında bu mahkeme paradigması yatıyor, yani bu söylemi, 'bütün taraflar temsil edilmediği için usulüne uygun bir mahkeme değildir' gibi anlamak gerekiyor.) Buna karşılık, aynı şey Ermeni milliyetçileri için de geçerli. Tabii arada büyük bir asimetri var: 1915 faciası, kurtulabilenler için, bütün hayatlarının, varlıklarının odak noktası haline gelmiş bulunuyor. Onun için, 'tanınmak', hem de bir an evvel 'tanınmak'tan başka bir şey düşünemeyebiliyorlar. Son otuz yılda soykırım kategorisinin uluslararası hukukta öne çıkması, revaç bulması, bu arzuyu 'soykırımın tanınması' talebine dönüştürüyor. Bir tek bu parola öne çıkıyor ve başka her şeyi, olası bütün diğer söylemleri yutuyor. Dahası, derhal ve ne pahasına olursa olsun 'soykırımın tanınması' uğruna, bunu Türkiye'ye kabul ettirebilecek bütün çare ve yöntemlerin meşru sayılmasını beraberinde getiriyor. Son elli yılda kazandığı anlam ve çağrışımlarla, soykırım sözcüğü, zaten bir tarih(çi) kategorisi olmaktan çok, bir hukuk(çu) ve politika(cı) kategorisi olmaya yatkın. Ermeni milliyetçilerinin

yaklaşımı, bu deformasyonu daha da artırıyor. Belki burada, belirli bir politik darlık ve duraganlığın da etkisi vardır. ABD ve Fransa gibi ülkelerdeki Ermeni cemaatleri, onyıllardır (Türk milliyetçi inkârcılığının büyüttüğü) bu sorunla yaşaya yaşaya, oldukça kısır bir siyasal kültüre hapsoluyor. Meseleyi daha geniş ve dinamik boyutları içinde göremiyor. Daha iyisini düşünemeyiş, öfkeli bir milliyetçiliğe kanalize oluyor. Sonuçta, Ermenistan gibi Ermeni diasporasının da önemli kesimleri, kâh şu, kâh bu 'üçüncü ülke' parlamentosundan bu tür kararlar çıkartıp Türkiye üzerinde baskı oluşturmaktan başka şey düşünemez hale geliyor. Ortada hazır bir matris de var: Pek çok ülke, Yahudi soykırımını inkâr etmeyi suç sayıyor. Bu, Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yaşadığı dehşetin beraberinde getirdiği özel bir kültürel öğe.

Bir yandan, 1945 sonrasında ölüm kamplarının bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmış, cümle âlem tarafından görülmüş, Almanya tarafından da kabullenilmiş ve bu bilginin evrenselliğinin tescil edilmiş olmasından; diğer yandan, neo-nazizmin güncel bir tehlike olarak engellenmesi ihtiyacından besleniyor. Ermeni diaspora milliyetçiliği, iki olay arasındaki bütün farkları unutup veya örtbas edip işin kolayına kaçıyor: Aynı derecede dar ufuklu siyasal ittifaklarından yararlanarak, Yahudi soykırımının inkârı gibi, Ermeni soykırımının inkârının da suç sayılmasını, 'şimdi ve derhal' tavrıyla gündeme getiriyor. Fransa'da, hükümetin oylanmasını son anda önlediği, 'Gayssot Yasası'na bir madde eklenmesi önerisi, işte bu mantığın ve süreçlerin ürünüydü. Benim bu tür girişimlere karşı tavrım yeni değil; Ekim 2000'den bu yana defalarca açıkladığım gerekçelere dayanıyor.

Birincisi, Yahudi soykırımıyla Ermeni soykırımı arasında önemli bir fark var. Herhalde, neo-nasyonalistler gibi 'birincisi soykırım, ikincisi değil' diyecek değilim. Bu konudaki görüşlerim net olarak biliniyor: Bir kere, başlıbaşına tehcir uygulaması, hemen bütün Ermenileri sırf Ermeni oldukları için hedef alıp bir etnik-dini-kültürel grup olarak varlıklarına son vermeyi öngördüğü (bu amaç, bağlamın bütününden çıkarsanabildiği) için; ikincisi, Teşkilât-ı Mahsusa'nın kanun dışı katliamlara girişmesine yönelik gizli emir ve uygulamaların varlığına dair kuvvetli kanıtlar bulunduğu için, her ne kadar sorunu bir soykırım tartışmasına indirgemekten hoşlanmasam da, son tahlilde pekâlâ, o dönemin darbeci-militarist, Turancı, yayılmacı, fedai ve tetikçi kullanmak gibi yasa tanımaz yöntemlere düşkün aşırı-milliyetçileri demek olan İttihatçı paşalar triumviri tarafından emredilmiş bir soykırım anlamına geldiğini düşünüyorum. Dolayısıyla benim için asıl fark, Yahudi soykırımı bilgisinin ânında evrensellik kazanmış olmasına karşılık, Ermeni soykırımı bilgisinin böyle bir evrenselliğe kavuşmamış olmasında; en önemlisi, içinde cereyan ettiği toplumun bu bilgiden büyük ölçüde yoksun bırakılmış olmasında düğümleniyor.

Neo-nasyonalist kışkırtmaların manipüle ettiği bu reel bilgi geriliğinin dış baskı ve yasal yaptırımlarla değil, ancak uzun süreli kültürel ve bilimsel çabalarla aşılabileceği; Türkiye'ye bir an evvel diz çöktürme girişimlerinin ise, ancak demokrasi ve Avrupa düşmanı bir neo-nasyonalizmin değirmenine su taşıyacağı kanısındayım.

HUKUKUN BİLİME TECAVÜZÜ

İkincisi, bu konudaki tavrım daha da önemli bir prensip meselesine dayanıyor ki, bu da, bilimin alanına hukuk ve politikanın (ya da, hukuk aracılığıyla politikanın) tecavüzü ile ilgilidir. Sayıları giderek artan Fransız tarihçileri, tarih, yani bilim alanında neyin söyleneceği, neyin söylenemeyeceğini yasalarla kuşatıp, takdir yetkisini mahkemelere emanet etmenin taşıdığı muazzam tehlikeye dikkat çekiyor. Yüzyılımız, politikanın bilime müdahelesinden çok çekti. Nazizm Alman üniversitelerine ırkçılığı kabul ettirdi. Rusya'da bir Trofim Lysenko çıktı, Stalin'den aldığı icazetle Sovyet biyolojisini felce uğrattı. Mao'nun demografiyi ve doğum kontrolünü reddetmesi, Çin'e çok ama çok pahalıya patladı. 1930'ların başlarında Türk Tarih Tezi uydurması zorla dayatılırken, bağımsız tarihçiler küçük düşürüldüğü gibi genel olarak bilimsel ortam da ifsâd edildi. Bunca tecrübeden sonra, hiçbir kısa vadeli faydacılık uğruna, politikanın bilime sınırlar çizmeye kalkışması zerrece kabul edilemez.

Bu noktada, sığ düşünen bazılarının yaptığı gibi, "efendim, mahkemeler vülger inkâr ile samimi bilimsel araştırmayı ayırt edebilir" demek de çözüm değildir. Bir tarihçi olarak ben, yeryüzünde hiçbir mahkemeye böyle bir takdir yetkisinin verilmesine güvenemem. Bilim insanları, ne olursa olsun, kendi alanlarını boşaltıp başkalarına emanet etmemeli. Tabii bu, Fransa gibi daha ileri bir demokrasi için geçerliyse, Türkiye için haydi haydi geçerlidir.

HALİL BERKTAY
PROF. DR.

9 Aydının Ermeni Bildirgesi

Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olan bizler, İmparatorluğun son döneminde Osmanlı Ermenilerinin uğradığı insanlık dışı felaketin tüm ağırlığını üzerimizde hissediyoruz. 1915 vahşetini, insan olduğunu söyleyen hiçbir kişi inkâr edemez.

Bu konuda neden ve amaç aramak nafiledir. Katılımcıları arasında olduğumuz, 23-24 Eylül 2005'te düzenlenen İstanbul Konferansı ve benzeri başka girişimlerin de gösterdiği gibi, Türkiye'de demokratikleşme süreci ilerliyor. Bu süreç, kamuoyunun bu konuda içinde bırakıldığı 90 yıllık koyu karanlığı yırtmaya adaydır. Bugün bu uğraşı verenler hâlâ vatan haini ilan edilseler, haklarında davalar açılsa, iftiralar düzenlense de, bunun Türkiye'de demokrasi mücadelesinin aşamaları olduğunu biliyoruz. Bu mücadeleyi sürdüreceğiz.

Buna karşılık, önümüzdeki günlerde Fransız parlamentosunda tartışılacak olan, 'Ermeni Soykırımını İnkâr Etmeyi Cezalandırma' yasa önerisi türünden girişimler karşısında son derece kaygılıyız. Ardındaki niyet ne olursa olsun, böyle bir yasa, tarihi ve ortak belleği sorgulama sürecine zarar verecektir. Böyle bir yasa, Fransa'da özgür tartışmayı engellemesinin yanı sıra, Türkiye'de benzer ve çok daha güçlü bir etki yapacaktır.

İki farklı ve 'ulusal' bellek aynı olayı zıt algılamaya başladıkları zaman, bu kutuplaşma karşılıklı monologları daha da güçlendirir; Fransa bunu çok iyi bilmesi gereken bir ülkedir. Türklerin ve Ermenilerin kısır biçimde karşı karşıya gelmelerini aşmamız, iki belleğin karşılıklı olarak birbirine aktarılması suretiyle bunu 'insani' bir diyaloğa ve ortak tarihe dönüştürmemiz gerekiyor. Bu amaca ancak ifade ve tartışma özgürlüğüyle, bilgilerin, tüm bilgilerin serbest dolaşımıyla ulaşabiliriz.

İnsanlığa karşı işlenen suçlarla mücadele gibi, ifade özgürlüğü de evrensel bir ilkedir. Birinin varlığını savunmak diğerinin varlığını yok edemez. Bugün ne yazık ki taraflardan ikisi de kendi algılama tarzını diğerine aktarabilmekten acizdir. Tam tersine, bugün Fransa'da olduğu gibi, Ermeni miliyetçileri, son yıllarda Türkiye'de devletin inkârcı politikasını ülke sınırları dışına taşırmasına karşı tepki olarak, bu konuda ifade özgürlüğünü sınırlayan yasaları destekliyorlar.

Bu karşılıklı inatlaşma tarafları daha sert çatışmalara sürükleme tehlikesi taşıyor. Fransa'da veya başka ülkelerde bu tür yasa tasarılarına önayak olanlar, 1915 olaylarının serbestçe tartışılmasını benzer yollarla cezalandırmaya çalışan kişi ve kurumların varlığını dikkate almak zorundadır.

Bu değerlendirmeleri bütün ülkelerin kamuoylarının ve özellikle Ermeni kardeşlerimizin dikkatine sunuyoruz. Kendilerini, sonuçlarının tamir edilmesi çok zor olacak bir hatayı işlememeye davet ediyoruz.

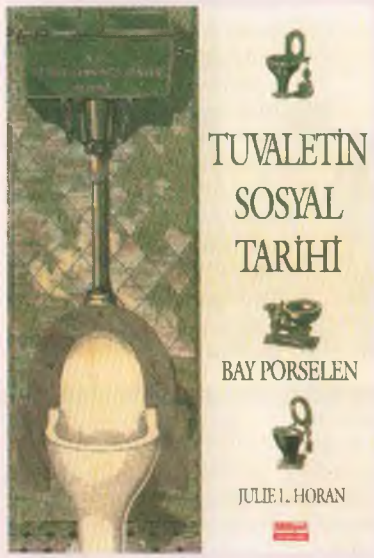
Ahmet İnsel, Baskın Oran, Elif Şafak, Etyen Mahçupyan, Halil Berktay, Hrant Dink, Murat Belge, Müge Göçek, Ragıp Zarakolu

DARÜLACEZE'NİN ABDESTHANE SİFONLARI! (1894)

YAVUZ SELİM KARAKIŞLA
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ

'Arşivden Bir Belge' dizimizin bu ayki 74. sayısında, Darülaceze'nin inşaatı sırasında bütün abdesthaneleri su basması üzerine gündeme gelmiş olan 'çok önemli bir toplumsal mesele'ye değinmek istiyoruz: Sayıları altmışı bulan Darülaceze helalarına, tanesi 470 kuruş ve ayrıca 30 kuruş da kurşun boru masrafı olmak üzere 500'er kuruştan toplam 30.000 kuruş harcanarak "usûl-i cedîde üzere sifon", yani yeni usullere göre sifon yaptırılması!

İşte sizlere 'bu gayet mühim konu' hakkında iki kaynak: İlki, Şefik Okday'ın kendi yayını olan, 'İçine Ettiğimizin Dünyası'. İkincisi de, Julie L. Horan'ın 'Tuvaletin Sosyal Tarihi: Bay Porselen' adlı kitabı

Okuyucularımız, 'böyle boktan işin de bilgisi ve belgesi mi olur!' diye düşünebilirler, haklı olarak... Olur tabii, hiç olmaz mı? Sosyal tarih çalışmaları yaşamın her alanına, ama hakikaten 'her' alanına iyice el attı. Eski usul siyasi tarihçiler sosyal tarihin bu detaycı yönleriyle 'boktan tarih' diye dalga geçedursun, eskilerin deyimiyle 'def-i hacet' bile artık sosyal tarih çalışmalarına konu olabiliyor. İşte sizlere 'bu gayet mühim konu' hakkında biri yerli, diğeri yabancı iki kaynak: İlki, *Büyükbabam: Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa* ve *Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor: Osmanlı'dan Cumhuriyet*'e kitaplarının değerli yazarı Şefik Okday'ın kendi yayını olan 'kadri kıymeti bilinmemiş bir kitap': *İçine Ettiğimizin Dünyası*.[1] İkincisi de, Gül Çağalı Güven'in özenli Türkçesi ile Milliyet Yayınları tarafından 1997 yılında yayımlanmış olan, Julie L. Horan'ın *Tuvaletin Sosyal Tarihi: Bay Porselen* adlı kitabı.[2]

Darülaceze'nin tarihini sevgili dostumuz Nuran Yıldırım, *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi* adını taşıyan kapsamlı kitabında ele aldı.[3] Bizim Darülaceze'nin tarihi üzerine pek yeni bir şeyler ekleyecek halimiz yok.[4] Niyetimiz, Darülaceze'nin yeni usul sifonları hakkındaki arşiv belgelerimiz...

Birinci belgemiz, eski usul abdesthanelerini sular basmış olduğu anlaşılan Darülaceze'nin helâlarında kullanılacak "usûl-i cedîde üzere sifon"ların bedellerine ilişkin olarak Darülaceze Komisyonu'ndan Bâbıâlî Dâire-i Umûr-ı Dâhiliye Mektûbî Kalemi'ne gönderilmiş, 7 Mayıs 1894 tarihli yazıdır.[5] Darülaceze'nin inşaat planında böyle bir masrafın öngörülmemiş olduğunun farkına varan Darülaceze Komisyonu, bu harcamayı yapabilmek için gerekli izin ve yetkiyi bu belgeyle istemektedir. Belgeye göre, sifonların her biri 160 kuruş, onları helâlara bağlamak için kullanılacak olan huniler 60 kuruş ve diğer aksamın bedeli de 250 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu durumda, bir sifonun yapımı için toplam 470 kuruş, bağlantılarında kullanılacak kurşun borular için de 30 kuruş olmak üzere her bir tuvalet için toplam 500 kuruş "usûl-i cedîde üzere sifon" bedeli gerekmektedir. Darülaceze'de bulunan 60 abdesthane için ise toplam 30.000 kuruş sifon gideri hesaplanmış olmaktadır.

İkinci belgemiz, dönemin Dâhiliye Nâzırı Halil Rıf'at Paşa'nın durumu özetleyerek, "keşif haricinde bulunan" bu paranın ödenmesine izin verilmesi için sadaret makamına yazmış olduğu 15 Mayıs 1894 tarihli tezkeredir.[6] Dönemin sadrazamı Ahmed Cevâd Paşa konuyu Babıâli Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da, yani dönemin Osmanlı Hükümet Kabinesi'nde gündeme getirmiş, konu tartışılmış ve Darülaceze Komisyonu'nun kendi bütçesinden harcanması şartıyla 30.000 kuruş sifon masrafının yapılması yolunda görüş bildirilmiştir.

Su baskınına uğramış olan Darülaceze'nin abdesthaneleri uzun bir yazışma trafiğinin sonucunda, ancak 1 Temmuz 1894 günü verilmiş olan irade-i seniyye ile 30.000 kuruşluk "usûl-i cedide üzere sifon"larına kavuşabilmiştir.

Üçüncü belgemiz, Babıâli Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'nın bu kararını Sadaret Makamı'na bildiren 24 Haziran 1894 tarihli tezkeresidir.[7] Dördüncü belgemiz ise, dönemin sadrazamı Ahmed Cevâd Paşa'nın durumu Yıldız Sarayı'na bildiren 24 Haziran 1894 tarihli sadaret tezkeresidir.[8] Tezkerede, "Dârü'l-âceze abdesthânelerine sifon vaz'ı zımnında muâmele-i lâzımenin îfâsı husûsu(...) (...)hakkında her ne vechile emr ü irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müteallik buyurulur ise hükm-i münîfi infâz edileceği beyânıyla tezkere-i senâverî terkîm olundu" denilmektedir. Sadaret tezkeresinin ekinde yer alan "serkâtib-i hazret-i şehriyârî Süreyyâ" imzalı ve 1 Temmuz 1894 tarihli derkenarda, "mûcibince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müteallik buyurulmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir" ifadesi de yer almakta, yani Sultan II. Abdülhamid'in Darülaceze'nin "yeni usûl üzere sifon"larla donatılması için şahsen irade-i seniyye vermiş olduğu anlaşılmaktadır.

Yani, 7 Mayıs 1894 günü su baskınına uğramış olan Darülaceze'nin abdesthaneleri uzun bir yazışma trafiğinin sonucunda, ancak 1 Temmuz 1894 günü verilmiş olan irade-i seniyye ile 30.000 kuruşluk "usûl-i cedide üzere sifon"larına kavuşabilmişlerdir. Bu uzun yazışma süreci boyunca, henüz kurulma aşamasında olan Darülaceze'deki 'def-i hâcet' koşulları nice olmuştur, kim bilir?

Dönemin sadrazamı Ahmed Cevâd Paşa konuyu Babıâli Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ'da, yani dönemin Osmanlı Hükümet Kabinesi'nde gündeme getirmiş, konu tartışılmış ve Darülaceze Komisyonu'nun kendi bütçesinden harcanması şartıyla 30.000 kuruş sifon masrafının yapılması yolunda görüş bildirilmiştir.

Dârü'l-âceze Komisyonu

Kuruş		*aded*	
160	Usûl-i cedide üzere sifon	1	
60	Huni	1	
250	Ma' teferru'ât duyû	1	
470		x 60 aded helâ	= 28.200 kuruş
			1.800 kuruş
Muhtelif katrede kurşun boru esmânı			30.000 kuruş

Şu son zamânlarda usûl-i atika üzere yapılmış bulunan helâların vukû' bulan mahâzirâtına mebni sifona tahvil kılınmakda olduğu görülmekle Dârü'l-âceze helâlarına da sifon vaz'ı ve teferruâtı bâlâda arz olunduğu üzere altmış aded helâ için otuz bin kuruşun sarfı iktizâ etmiş ve bu da keşif hâricinde bulunmuş olduğundan ve Dârü'l-âceze'nin ekser mahalleri su içinde bulunduğundan te'hîr-i ameliyâtı bâdî olmamak için mebâliğ-i mezkûrun sarfına müsâade buyurulmak bâbında emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.
fî 25 Nisân sene 1310 [7 Mayıs 1894] (mühürler)

BOA, İrâdeler Tasnîfi, İrâde-i Dâhiliye, Sıra No: 1227, Genel No: 2620 (2620), Husûsî No: 31, 27.2.1311, Aded: 4, Vesika: 1.

Bâbıalî
Dâire-i Umûr-ı Dâhiliye
Mektûbî Kalemi
Aded 642

Huzûr-ı âlî-i hazret-i
sadaret-penâhiye
Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir ki
Dârü'l-âceze helâlarına sifon vaz'ı
zımnında sarfı iktizâ eden ve keşif
hâricinde bulunan otuz bin kuruş
için taleb-i me'zûniyeti hâvi
Dârü'l-âceze Komisyonu'ndan verilen
mazbata leffen takdim kılındığından
emr ü irâde-i alî-i cenâb-ı
sadâret-penâhilerinin istizânına
mücâseret kılındı. Ol bâbda
emr ü fermân hazret-i
veliyyü'l-emrindir.

fî 9 Zilkade sene 1311 ve fî 3 Mayıs sene
1310 [15 Mayıs 1894]
Nâzır-ı Umûr-ı Dâhiliye
Halil Rıf'at

BOA, İrâdeler Tasnifi, İrâde-i Dâhiliye, Sıra No: 1227, Genel No: 2620 (2620), Husûsî No: 31, 27.2.1311, Aded: 4, Vesika: 2.

Bâbıali
Meclis-i Mahsûs
2924

Dâhiliye Nezâreti'nin meyâne-i
bendegânemizde kırâat olunan
tezkeresiyle Dârü'l-âceze
Komisyonu'nun mazbatasında usûl-i
atîka vechile abdesthânelerin
mahzûruna mebnî Dârü'l-âceze
abdesthânelerine sifon vaz'ıyla tarz-ı
cedîdide ifrâğı lâzımeden bulunduğu ve
altmış abdesthâneye sifon vaz'ı için
iktizâ eden otuz bin kuruş keşif ve
münâkısa hâricinde olduğu beyânıyla
meblağ-ı mezkûrun sarfına me'zûniyet
i'tâsı lüzûmu dermeyân olunmuş ve zikr
olunan mahallere sifon vaz'ı
husûsundaki lüzûma masrafının da
keşif ve münâkısa hâricinde bulunmasına
nazaran muharrerü'l-mikdâr sifonun
bervech-i iş'âr vaz'ı ve mesârifinin de
Dârü'l-âceze mesârifi meyânından
tesviyesi için Komisyon'a me'zûniyet
i'tâsının nezâret-i müşârünileyhâya
havâlesi bi't-tensîb sâlifü'z-zikr tezkere
ve mazbata leffen arz ü takdîm kılınmış
olmağla ol bâbda ve kat'iyye-i ahvâlde
emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

fî 20 Zilhicce sene 1311 ve fî 12 Haziran
sene 1310 [24 Haziran 1894]
(imza ve mühürler)
BOA, İrâdeler Tasnifi, İrâde-i

Dâhiliye, Sıra No: 1227,
Genel No: 2620 (2620),
Husûsî No: 31, 27.2.1311,
Aded: 4,
Vesika: 3.

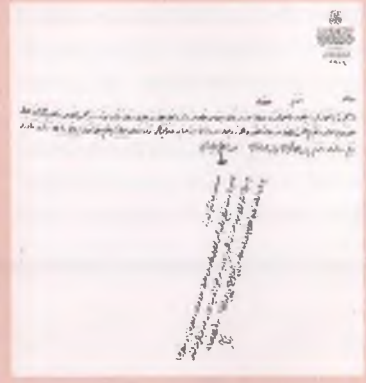
Bâbıali
Dâire-i Sadâret
Umûr-ı Divân-ı Hümâyûn
2924

Devletlü efendim hazretleri
Dârü'l-âceze abdesthânelerine sifon
vaz'ı zımnında muâmele-i lâzımenin
ifâsı husûsuna Dâire-i Dâhiliye Nezâret-i
celîlesinin tezkeresi üzerine Meclis-i
Mahsûs-ı Vükelâ'dan kaleme alınan
mazbata melfûflarıyla arz ü takdîm
kılınmış olmağla mündericâtı
hakkında her ne vechile emr ü irâde-i
seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî
şeref-müteallik buyurulur ise hükm-i
münîfi infâz edileceği beyânıyla
tezkere-i senâverî terkîm
olundu efendim.

fî 20 Zilhicce sene 1311 ve fî 12 Haziran sene
1310 [24 Haziran 1894]
Sadr-ı âzâm ve yâver-i ekrem
Ahmed Cevâd.

Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir ki
Reside-i dest-i ta'zîm olup Meclis-i
Mahsûs-ı Vükelâ'nın mazbata-i ma'rûzası
ve melfûfâtı ile manzûr-ı âlî buyurulan
işbu tezkere-i sâmiye-i sadâret penâhileri
üzerine mûcibince irâde-i seniyye-i
cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-müteallik
buyurulmuş olmağla ol bâbda emr ü
fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

fî 27 Zilhicce sene 1311 ve fî 19 Haziran sene
1310 [1 Temmuz 1894]
Serkâtib-i hazret-i şehriyârî
Süreyyâ.

BOA, İrâdeler Tasnifi, İrâde-i Dâhiliye, Sıra No: 1227, Genel No: 2620 (2620), Husûsî No: 31, 27.2.1311, Aded: 4, Vesika: 4.

DİPNOTLAR

1 Şefik Okday: *İçine Ettiğimizin Dünyası*. İstanbul: Kendi Yayını, Serhat Pazarlama, 1993, s. 232.
2 Julie L. Horan: *Tuvaletin Sosyal Tarihi: Bay Porselen*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1997, s. 190.
3 Nuran Yıldırım: *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 1996, xx + 415 s.
4 Yavuz Selim Karakışla: 'Arşivden Bir Belge (59): Darülaceze'de Marangozhane ve Halı İmalathanesi (1898).' *Toplumsal Tarih*, cilt. XXI, No: 123, Mart 2004, s. 102-103.
5 BOA, İrâdeler Tasnifi, İrâde-i Dâhiliye, Sıra No: 1227, Genel No: 2620 (2620), Husûsî No: 31, 27.2.1311, Aded: 4, Vesika: 1.
6 BOA, İrâdeler Tasnifi, İrâde-i Dâhiliye, Sıra No: 1227, Genel No: 2620 (2620), Husûsî No: 31, 27.2.1311, Aded: 4, Vesika: 2.
7 BOA, İrâdeler Tasnifi, İrâde-i Dâhiliye, Sıra No: 1227, Genel No: 2620 (2620), Husûsî No: 31, 27.2.1311, Aded: 4, Vesika: 3.
8 BOA, İrâdeler Tasnifi, İrâde-i Dâhiliye, Sıra No: 1227, Genel No: 2620 (2620), Husûsî No: 31, 27.2.1311, Aded: 4, Vesika: 4.

İSTANBUL
GEZİ REHBERİ

MURAT BELGE

Murat **Belge,** İstanbul'u gezerken size eşlik edecek bu rehber kitapta adım adım kentin tarihini anlatıyor. Geçmişteki İstanbul'u, mekânları ve insanları hikâye ederken yorumlarıyla zenginleştiriyor.

İstanbul Gezi Rehberi'nde tarihi yarımada, Galata, Pera, Üsküdar, Adalar, Boğaziçi ve ayrıca Kadıköy'den Pendik'e, Florya'dan Küçükçekmece'ye, Kilyos'tan Polonezköy'e kadar İstanbul'un birçok köşe bucağı yer alıyor.

Sanatla iç içe geçmiş tarihsel anlatıların yanı sıra harita ve krokiler de keşfe çıkan **okur gezer**lerin tarihin sokaklarında yollarını bulmalarına yardımcı oluyor.

TARİH VAKFI

TARİH VAKFI YAYINLARI
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi 34349 Beşiktaş İstanbul
T (0212) 227 37 33-(0212) 227 37 34 F (0212) 227 37 32 E yayin@tarihvakfi.org.tr
www.tarihvakfi.org.tr

ISBN 975-333-002-2

28 EKİM 1849

ÜÇ DİPLOMAT: GORÇAKOV, İGNATİYEF VE MİDHAT PAŞA

L'illustration dergisinin 28 Ekim 1876 tarihli kapağı.

L'illustration dergisinin 28 Ekim 1876 tarihli ve 1757 numaralı bu sayısının kapağında yer alan üç şahsiyet: Mayıs 1876'dan beri Balkanlar'da süregelen ve temmuz ayında Osmanlı Devleti'yle Sırbistan ve Karadağ arasında savaşa dönüşen krizin başlıca oyuncuları arasında yer alan üç devlet adamıydı.

Bunlardan ikisi Rus, diğeri Osmanlıydı. Gerçi Rusya 1876'daki çatışmalara doğrudan müdahil olmamıştı, ancak Sırbistan ile Karadağ'a 'ağabeylik' yapan bu devlet, Balkanlar'daki etki alanını Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine geliştirmek istemekteydi. 29 Ekim 1876'da Osmanlıların galibiyetiyle sonuçlanacak olan savaşın ardından da önce diplomatik baskıyla, sonra doğrudan savaş yoluyla Osmanlı Devleti'ne karşı Rus politikası giderek önem kazanacaktı. Bu sayıda, portresi çizilen üç kişiden biri olan Rus Dışişleri Bakanı Prens Gorçakov'u (1798-1883) bir kenara bırakarak, diğer iki şahsiyetle ilgili bilgileri aktarmakla yetineceğiz. General Kont Nikolay Pavloviç İgnatiyef (1832-1908), 29 Ağustos 1864 ile 23 Nisan 1877 tarihleri arasında İstanbul'da Rus elçisi olarak görev yapmış, görevi boyunca elde ettiği nüfuz ve çevirdiği entrikalarla ün salmış, 93 Harbi'ne son veren 1878 Ayastefanos Antlaşması sürecini yürütmüş, ardından da 1881-1882 yıllarında Rusya'da İçişleri Bakanlığı yapmıştı. Midhat Paşa adıyla bilinen Ahmed Midhat Şefik Paşa (1822-1884) ise dönemin en ünlü simalarından biri olarak muhtelif valiliklerde bulunmuş, 1872'de sadrazamlığa yükselmiş, derginin yayımlandığı tarihte ise, derginin iddia ettiği gibi Hariciye Nazırı değil, Şura-yı Devlet Reisi olarak görev yapmaktaydı. Aralık 1876-Şubat 1877 arasındaki kısa bir sadrazamlıktan sonra II. Abdülhamid'le arası giderek bozulan Midhat Paşa, 1881'e kadar vali olarak görev yapacak, ardından da Taif Kalesi'nde hapisken, 1884'te II. Abdülhamid'in emriyle boğdurularak öldürülecektir.

MAKALE METNİ:

General İgnatiyef

Rusya'yı İstanbul'da uzun yıllardan beri temsil eden General İgnatiyef, eski toprak diplomatlar arasında sayılmaktadır. Özel hayatında kimseyle mukayese edilemeyecek derecede tatlı dilli ve ikna edici olduğu gibi, kamu hayatında da Prens Mençikof'un küstah ve kırıcı tavrından çok uzaktır. Ama bu yumuşaklığına aldanmamak gerekir. Bir zamanlar Avrupa'nın yüksek tabakasının bir özelliği olan terbiyenin bir tezahüründen başka bir şey değildir bu. Aslında bugünkü diplomatların hiçbiri General İgnatiyef kadar kesin ve katı bir akla sahip değildir. İstanbul'daki Rus elçiliğinde, Osmanlıların Hıristiyan nüfusuna baskılarının doğurduğu şikâyetleri tek tek toplamış, Avrupa'yı heyecanlandıran serzeniş ve suçlama sözlerini sarf etmeden önce bütün suç kalemlerini sıkı sıkıya kontrol edip kaydetmiştir. Üstelik de sır saklamadığı kendi hükümeti dışında, söyleyeceklerinin tamamını söylemiş bile değil. Bu ifşaattan ortaya çıkanları, Avrupa bugün net bir şekilde görebilmektedir.

Görevi başında General İgnatiyef, tam manasıyla dikkatli bir nöbetçi konumundadır, ne azı ne de fazlası. Bir elçi için, özellikle de Türkiye'deki bir Rus elçisi için gayet nadir rastlanan bir şekilde, bu görevinde kendisini çevreleyen herkes tarafından takdir edilmektedir.

Midhat Paşa

Türkiye'nin dış siyasetini yöneten Midhat Paşa, Mustafa Fazıl'ın etkisi altında kalıp da bundan elli yıl önce Sultan Mahmud tarafından başlatılan ve imparatorluğun ihyasını amaçlayan büyük girişimi yarı yolda bırakmamaya kararlı görünen zeki ve cesur adamların oluşturduğu gruba mensuptur. Bu projenin başından beri birçok kişi görev üstlenmiştir; belirli bir duraklamaya rağmen işler giderek kötüleşmeye ve yozlaşmaya başladı. Son zamanlardaki ihtilaller zaten birçok korkunç olaya şahit oldu. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde rol oynadıktan sonra padişahın kurullarına giren Midhat Paşa'nın, Murad'ın tahttan indirilmesinde ve Sultan Abdülhamid'in tahta geçişinde merkezi bir rol oynadığı söy-

Le prince Gortschakoff

MINISTRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES DE RUSSIE. — Photographie de M. Bergamasco.

Midhat-Pacha

MINISTRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES DE TURQUIE.

Le général Ignatieff

AMBASSADEUR DE RUSSIE A CONSTANTINOPLE.

Photographie de MM. Abdullah frères.

Prens Gorçakov, Rusya Dışişleri Bakanı.

Fotoğraf: M. Bergamasco.

Midhat Paşa, Türkiye Dışişleri Bakanı.

Fotoğraf: Abdullah Biraderler.

General İgnatiyef, İstanbul Rusya Elçisi.

Fotoğraf: Abdullah Biraderler.

Edhem Eldem Arşivi'nden.

lenmekte. Bu aralar İstanbul'da gördüğü itibarın nedeninin de bu olduğu söyleniyor. Gerçekten de saraya yakın kurullarda en çok dinlenen kişinin o olduğu kesindir ve şu andaki durumun ağır yükünü Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa'yla birlikte taşımaktadır. Dostlarının söylediklerine göre, Midhat Paşa üzerine düşen görevi kaldırabilecek kuvvettedir. Gelecek bize bunun doğru olup olmadığını gösterecektir.

Midhat Paşa uyanık ve eğitimli bir Türk olarak Şark edebiyatını oluşturan her şeye aşina olduğu gibi, Batı'nın entelektüel dünyasının unsurlarını tanımayı da ihmal etmemiştir. Londra, Paris, Viyana ve İtalya'da bulunmuştur. Dolayısıyla medeniyetlerimizi doğrudan doğruya inceleme fırsatına sahip olmuştur. Henüz genç olmasına rağmen, Türkiye'de çok çalışmış olan kişilerin arasında yer almaktadır. Akranı arasında ateşli bir vatansever olarak bilinir. Son derece de yumuşak bir kişiliğe sahiptir ve birçok Batılı seyyahı tespitleriyle şaşırtmıştır. Lord Shalburne'a şu sözleri söyleyen de oydu:

"Bulgaristan'da dökülen Hıristiyan kanı karşısında kızgınlığınızı dile getiriyorsunuz ve iyi de ediyorsunuz. Ancak İngiltere Hindistan'da oluk oluk Müslüman kanının akmasına sebep olan alçakları neden suçlamadı ve cezalandırmadı?"

OSMANLI COĞFYASINDA KARANTİNA ULGULAMALARINA İSYANLAR

"KARANTİNA İSTEMEZÜK!"

PROF. DR. NURAN YILDIRIM
İ.Ü İSTANBUL TIP FAKÜLTESİ DEONTOLOJİ VE TIP TARİHİ ANABİLİM DALI

II. Mahmut, şeriata aykırı görülen uygulamalar nedeniyle karantina nizamını ilan edemiyordu. Babıâli'de toplanan ve devlet ricali ile ulemadan oluşan mecliste, karantinanın tıbbi ve coğrafi yönleri şeriat açısından ele alındı. Karantinanın şeriata aykırı olmadığı kabul edilerek ülke genelinde bir karantina teşkilatı kurulması kararlaştırıldı. Ancak, bunun bazı hoşnutsuzluklara ve ticaret hayatında zorluklara neden olacağına da dikkat çekildi. Bu yüzden, Takvim-i Vekayi'de yayınlanan bir yazıyla karantinanın yararları ve şeriata uygun olduğu anlatılarak, karantina usulünün kurulduğu ilan edildi.

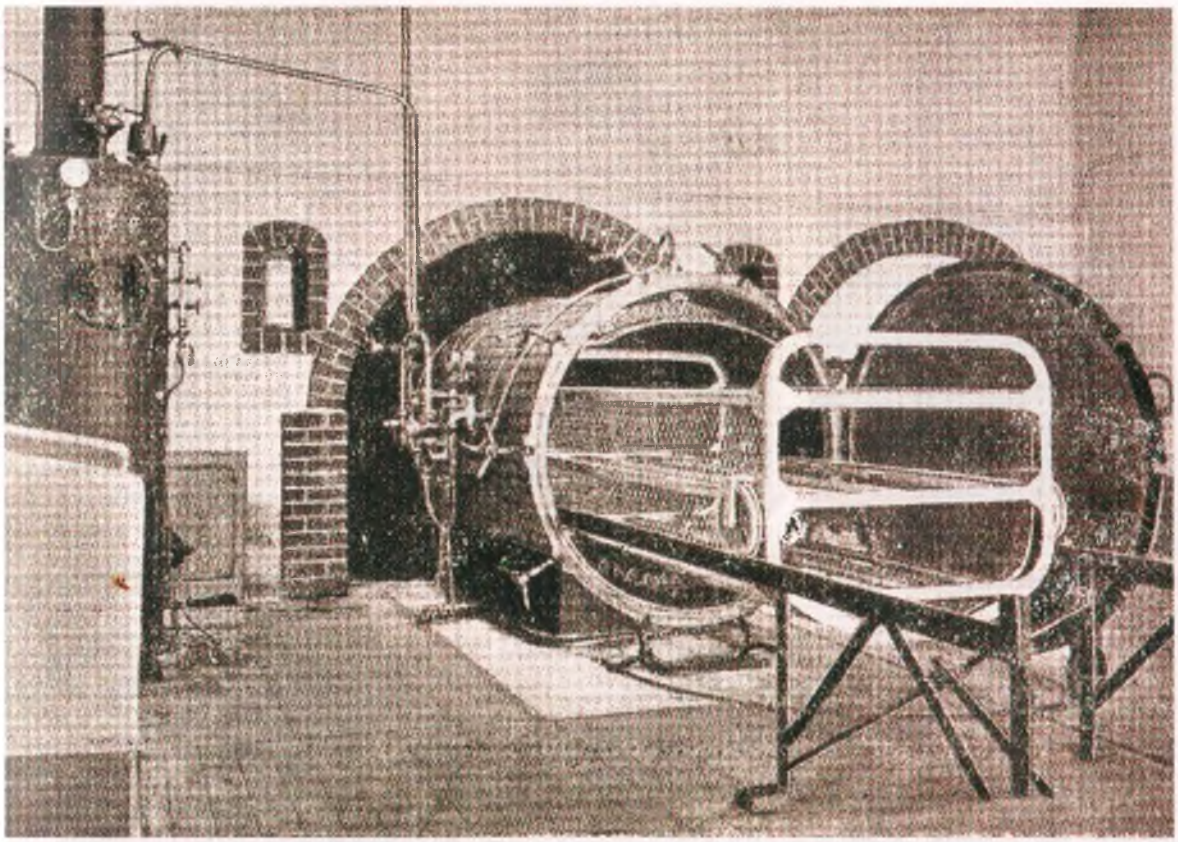

Fransız karantina cerrahları, vebadan korunmak için yüzlerini tamamen örten bir maske takıp, tahta ayakkabı giyerlerdi.

Nuran Yıldırım Arşivi'nden

Osmanlı Devleti'nde karantina, İstanbul'u etkisi altına alan ilk kolera salgını sırasında (1831), Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin (1774-1834) önerisiyle Karadeniz'den gelen gemilere uygulanmaya başlandı.[1] Halk arasında, Müslümanların bir 'Frenk adeti' olan karantinaya riayet etmelerinin caiz olmadığı yolunda söylentiler dolaşıyordu. Üstelik karantina sadece veba, kolera gibi ölümcül bulaşıcı hastalıkların bulunduğu bölgelerden gelenlerin belli bir yerde tecrit edilmeleri, bulaşıcı hastalığı olmadığı anlaşılanların ülkeye girişlerine izin verilmesi değildi. Karantina uygulamaları arasında eşya ve mekânların dezenfekte edilmesi, ölülerin muayenesi ve gömülmelerine ilişkin kurallar da bulunmaktaydı. Özellikle karantina hekimlerinin ölüleri, hele de Müslüman kadınların ölülerini muayene etmeleri, ölülerin kireçle gömülme mecburiyeti asla hoş karşılanmıyordu. Karantinanın önemini kavrayan II. Mahmut (1808-1839), bu direnci kırmak amacıyla Hamdan b. Osman'a karantinanın yararları konusunda bir kitap da yazdırmıştı.[2]

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1831 yılında kolerayla tanışması karantina teşkilatının kurulmasını gündeme getirmişti fakat karantinanın bilimsel esaslarını bilen yoktu. Önceleri akıl yürütülerek bazı önlemler alındıysa da, izleyen yıllarda İskenderiye, Kahire, İzmir ve İstanbul'da görülen veba salgınlarında çok sayıda kişinin ölmesi,[3] bilimsel esaslara dayalı bir karantina teşkilatının kuruluşuna ivme kazandırdı. Karantina, devletin kara yolları, limanları ile bütün yerleşim birimlerinde geniş bir örgütlenmeyi gerektiren, yabancı ticaret gemilerini de kapsayan çok geniş çaplı bir uygulamaydı. II. Mahmut karantina işinde başarılı olunamadığı takdirde Avrupalılara mahçup olma endişesindeydi. Ayrıca, vebadan ölenlerin dini vecibeler yerine getirilmeden gömülmeleri gibi şeriata aykırı görülen uygulamalar nedeniyle karantina nizamının başladığı bir türlü ilan edilemiyordu. Bunun üzerine Babıâli'de toplanan ve devlet ricali ile ulemadan oluşan geniş bir mecliste, karantinanın tıbbi ve coğrafi yönleri şeriat açısından ele alındı. Tartışmalar sonunda karantinanın şeriata aykırı olmadığı kabul edilip ülke genelinde bir karantina teşkilatı kurulması kararlaştırılırken, bazı hoşnutsuzluklara ve ticaret hayatında zorluklara

Mikrop teorisinin geliştirilmesinin ardından, bilim dünyası mikropları yok etmeye yönelik araştırmalara girişti. Kimyasal dezenfektan püskürten pulverizatörler, içme suları için filtreler, giysiler ve ev eşyaları için ise etüv makineleri tasarlandı.

Dezenfeksiyon istasyonlarında kullanılan büyük etüv.

Avusturyalı Dr. Minas, 1838'de 'karantina baş direktörü' olarak atandı ve onun önerisiyle, karantina uygulamalarını belirlemek üzere Sıhhiye Meclisi kuruldu. Bir süre sonra, deniz karantinasını bilmediği anlaşılan Dr. Minas istifa etti. Yerine getirilen Fransız Dr. Robert, Ocak 1840'ta Sıhhiye Meclisi'nin çalışma esaslarını belirledi.

neden olacağına da dikkat çekildi. Ardından Şeyhülislâm Mekkizâde Asım Efendi karantinanın şeriata uygun olduğuna dair fetva verince, *Takvim-i Vekayi*'de yayınlanan uzun bir yazıyla hem karantinanın yararları anlatıldı hem de şeriata uygun olduğu belirtilerek, Osmanlı Devleti'nde karantina usulünün kurulduğu ilan edildi.[4] İstanbul kadısı, Bilâd-ı Selâse kadıları (İstanbul, Üsküdar, Eyüp), ihtisap nazırı, seretibba ve üç milletin (Rum, Ermeni, Katolik) patrikleri ile hahambaşıya gönderilen ilmühaberle, veba veya şüpheli hastalıktan ölenlerin derhal Sıhhiye Meclisi'ne bildirilmesinin mecburi olduğu tebliğ edildi.[5]

Ancak henüz Sıhhiye Meclisi kurulmamıştı. Üstelik İstanbul'da usul-i tahaffuz, yani profilaksi yöntemini bilen hekim yoktu. Karantina usulü Avrupalılardan öğrenilecekti. Böylece hem bilgili kişilerin karantina nizamını kurması sağlanacak, hem de Frenklerin itimat ve itibarları kazanılacaktı. II. Mahmut Avusturya Devleti'ne güvendiğinden, karantina usul ve şartlarına aşina üç kişinin Viyana'dan getirtilmesini irade etti.[6] Avusturyalı Dr. Minas, 22 Temmuz 1838 (29 R. 1254) tarihinde 'karantina baş direktörü' olarak atandı. Gerek Osmanlıların ve gerek ecnebilerin karantina meselesini dikkatle izledikleri hatırlatılarak, uygulamalara özen gösterilmesi istendi.[7] Dr. Minas'ın önerisiyle, Avrupa devletlerinde olduğu gibi karantina uygulamalarını belirlemek üzere Sıhhiye Meclisi (Conseil Supérieur de Santé) kuruldu.[8] Bir süre sonra, deniz karantinasını bilmediği anlaşılan Dr. Minas istifa edip ülkesine döndü.[9] Yerine getirilen Fransız Dr. Robert, Ocak 1840'ta (ZA. 1255) Sıhhiye Meclisi'nin çalışma esaslarını belirledi.[10] Meclis-i Sıhhiye, Meclis-i Tahaffuz, Meclis-i Umur-ı Sıhhiye Nezareti, Nezaret-i Umur-ı Sıhhiye, Sıhhiye Nezareti, Karantina Nezareti, Karantina Meclisi isimleriyle de anılan bu meclise, Osmanlı topraklarının salgın hastalıklara karşı korunmasından doğrudan doğruya sorumlu tutulması karşılığında bütün kararlarında ve icraatında bağımsızlık verildi (1841).[11] Hariciye Nezareti'ne bağlı olan bu meclisi Karantina Meclisi Reis-i Sanisi, yani Karantina Nazırı yönetiyordu. Sıhhiye Meclisi karantina ile ilgili tüzükler hazırlıyor,[12] aldığı kararlar vilayetlerde bulunan karantina istasyonları (karantinahaneler, tahaffuzhane-

1895-1908 yıllarında Karantina Nazırlığı yapan gazeteci Ahmet Mithat Efendi (sol başta).

Karantina Meclisi Umumi Müfettişi Dr. Cozzoni Efendi. Nevsâl-i Âfiyet, 1316 s.343 (sağda).

köşk tahsis edilmişti.[15] Sultan Abdülmecit ise Rumeli seyahatinden dönerken bindiği Eser-i Cedit vapuruna da sıhhi kuralların uygulanmasını emretmiş, bu davranışı Sıhhiye Meclisi'nde şükranla anılmıştı.[16] Yıllar sonra İstanbul'a dönmekte olan Almanya sefiri karantina beklemek üzere kendisine bir baraka veya çadır ayrılması için Babıâli'ye başvurmuş ve Cisr-i Mustafapaşa[17] tahaffuzhanesinde kalacağı üç gün için civarda yüksekçe bir yere dört odalı, ufak bir baraka yaptırılması emredilmişti.[18]

Amasya Bayezid Camii'nde kılınan öğle namazından sonra hocalar cemaatin dağılmamasını isteyip, şeriatta yeri olmayan karantinanın ve karantina hekiminin def edilmesi için bir dilekçe hazırlanacağını söyleyerek Müslümanları camiye çağırtırlar. Mustafa Efendi'nin, "Haydin şu kâfiri getürün" demesiyle harekete geçen ayak takımı karantinahaneye saldırır. Rum kilisesine sığınan Dr. Paldi, kapıyı kırıp içeri girenler tarafından öldürülür.

ler) aracılığıyla bütün ülkede uygulanıyordu. Her karantina istasyonunda bir Müslüman müdür ile bir Avrupalı hekim vardı. Taşradaki karantina istasyonlarında Müslüman bir müdürün görev yapması şarttı. Yerel yetkililerle iletişim kuran, cemaatlerle görüşen Müslüman müdür, karantina uygulamalarını kitlelere kabul ettirmek konusunda önemli bir rol oynuyordu.[13] Karantina hekimleri 15 günde bir ölenlerin; adı, soyadı, yaşı, doğum yeri ve ölüm sebeplerinin yer aldığı kesin mortalite tablosunu İstanbul'a göndermek ve bölgesinin genel sağlık durumu hakkında bir rapor sunmakla yükümlüydü. Bölgesindeki insanlar veya hayvanlar arasında bulaşıcı hastalık ya da salgın görüldüğünde kırsal kesimi uyarıp İstanbul'u haberdar etmesi gerekiyordu. Ayrıca her hafta, bulunduğu yerdeki yabancı sefaret temsilcilerine veya halk sağlığı ile ilgili devlet görevlilerine bilgi verecek, veba veya başka bir bulaşıcı hastalık ve salgın hastalık halinde kendi bölgesinde önlem alacaktı.[14]

İlk yıllarda Meclis-i Umur-ı Sıhhiye'de, biri Reis-i Sanisi, yani Karantina Nazırı olmak üzere iki Osmanlı temsilci yanında; Avusturya-Macaristan, Belçika, Fransa, İngiltere, Rusya, Sardenya ve Toskana delegeleri varken, daha sonra Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve daha pek çok ülkenin dahil olmasıyla yabancı üye sayısı artmıştı. Resmi dili Fransızca'ydı. Toplantılara genellikle levanten veya azınlıklardan birine mensup olan Osmanlı delegelerinden biri başkanlık ediyordu. Örneğin İtalyan asıllı Osmanlı hekimi Bartoletti (1808-1895), uzun yıllar hem üye hem de müfettiş-i umumi olarak çalıştı. Ünlü romancı ve gazeteci Ahmet Mithat Efendi 1895-1908, tanınmış şair Dr. Cenap Şahabettin de 1909-1913 yıllarında karantina nazırlığı yaptılar.

Karantina ayrım yapılmadan herkese uygulanıyor, ancak koşullar farklı olabiliyordu. Örneğin 1843 yılında İstanbul'a gelen Prusya kralının kardeşi Prens Albert'e karantina beklemesi için Yeşilköy'de bir

19. yüzyıl sonlarına doğru, Avrupa Devletleri karantina sisteminin kaldırılmasını, bunun yerine bulaşıcı ve salgın hastalık görülen yerlerin kordona alınması (tecrit) ve dezenfekte edilmesi sistemini getirmek istiyorlardı. Çünkü karantina beklemek yüzünden ticari ilişkiler yavaşlıyor, zarara uğruyorlardı. 1891 yılında Londra'da toplanan 7. Uluslararası Hijyen ve Demografi Kongresi'nde bu konu tartışılmış, ancak bir karara varılamamıştı. Osmanlı Devleti ise karantina sistemini kaldırma taraftarı değildi. Bu sebeple Peşte'de toplanan 8. Uluslararası Hijyen ve Demografi Kongresi'ne devlet adına delege olarak gönderilen Hayrettin ve Mahmut beylere karantinalar aleyhinde oy kullanmamaları ve eğer kongrede karantinalar aleyhinde konuşulacak olursa şiddetle protesto etmeleri tebliğ edilmişti.[19] Avrupa'da 19. yüzyıl sonunda karantinanın yerini dezenfeksiyon uygulamaları almış olmasına rağmen, Osmanlı Devleti ısrarla bu uygulamayı sürdürüyordu. Fakat karantinahane koşulla-

rında yaşamak istemeyen pek çok kişi karantinaya girmemenin veya karantinahanelerden kaçmanın bir yolunu buluyordu. Karantina teşkilatı, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Anlaşması ile lağvedildi.[20]

"HAYDİN ŞU KÂFİRİ GETÜRÜN!" KARANTİNA UYGULAMALARINA TOPLUMSAL TEPKİLER

Osmanlı toplumu, Tanzimat ve karantina gibi iki önemli değişimle hemen hemen aynı zamanda yüz yüze gelmişti. Bu yıllarda hekimlik, cerrahlık, eczacılık gibi sağlık meslekleri çoğunlukla yabancılar ve azınlıklara mensup kişiler tarafından yürütülmekteydi. 1827'de eğitime başlayan Tıphâne-i Âmire yeni yeni mezun vermeye başlamıştı. İstanbul'daki Meclis-i Sıhhiye'de çoğunluk yabancı üyelerdeydi. Taşralardaki karantinahanelere ve belediye tabipliklerine de gayrimüslim hekimler atanmıştı. Halk, gayrimüslim hekimlerin uyguladığı karantina yöntemlerine güven duymuyor, verilen kolera ilaçlarına kuşkuyla bakıyordu. Bu yüzden karantina uygulamalarını benimsemesi kolay olmamıştır. Bunun temelinde, bazı bilinçsiz kişilerin karantina yüzünden ekonomisi bozulan belde halkını "karantina şeriata aykırıdır" diye kışkırtmaları yanında bazı gayrimüslim karantina doktorlarının halkın değerlerini önemsemeyen basiretsiz tutumları yatar. Bu nedenle ölümle sonuçlanan olayların ardından Hekimbaşı'ya gönderilen bir tezkere ile, karantina hizmetine memur edilen yabancı doktorların, çoğu yanlış davranışlarda bulundukları için, azledilmeleri ve bunların yerlerine Padişah'ın huzurunda imtihan edilmiş[21] doktorların tayin edilmeleri istenmişti.[22]

26 Mayıs 1838'de (2 RA. 1254), Kuşadası'nda karantina usulünün icrasına memur edilen Müdür Arif Bey ile bir hekim, görevlerini yerine getirmeye çalışırlarken Türkmen Mahallesi'nden Kara İmam, Kaleiçi'nden Hacı Molla ve Türkmen Mahallesi muhtarı derici esnafından İbrahim adındaki şahıslar birtakım nisa taifesiyle (kadınlarla) iyiyi kötüyü fark etmez kimseleri kandırıp karantina usulünün icrasına karşı koymaya tahrik ederek çeşitli uygunsuzluklara sebep olmuşlardı. Karantina görevlileri saldırıya uğramış, bazı karantina istasyonları da yıkılmıştı. Ceza olarak İstanköy Adası'na sürülen bu kişiler dokuz ay sonra terbiye ve ıslah olduklarını ifade ederek padişahtan af talebinde bulunmuşlardı. Bundan sonra edepleriyle yaşamaları ve devlet işlerine, özellikle Müslüman ümmetine hayırlı olan karantina usulüne müdahale etmemeleri ve söz karıştırmamaları şartıyla affedilmişlerdi. 11 Mayıs 1840 günü karantina memuru bulunan yerlerin yöneticilerine gönderilen bir yazıyla, bu hadiselerin karantina memurlarını korkuttuğuna dikkat çekilerek, karantina memurlarının ellerine verilen talimatnamelere göre hareket edecekleri bildirilmiş ve bu türlü uygunsuzluklara mani olunması istenmişti.[23]

Karantina teşkilatının kuruluşunu izleyen ilk yıllarda, Amasya'da veba vakaları görüldüğü sırada erkek ve özellikle kadın ölülerin post-mortem muayenesinde mahrem yerlerine bakılmasını, vebadan ölenlerin kireçlenerek gömülmelerini kendi yorumlarına göre şeriat hükümleriyle bağdaştıramayan bazı Amasyalı din ulemasının tahrikleri, ölümle sonuçlanan olaylara neden olmuştu. Karantina esaslarının yeni yeni hayata geçirilmeye başlandığı 1840 yılında Amasya'da kıtlık yaşanıyordu. Hububat fiyatları yükselmişti. Yoksullar sıkıntı içindeydi. Bu arada Padişah, bir karantina memuru ve bir de karantina hekimi tayin ederek Amasya'da karantina bürosu kurulmasını emretmişti. Ancak henüz karantina şartları icra olunmadan

1911 kolera salgınında Gülhane'deki kolera hastanesi sıhhi heyeti. Sağda, pulverizatörü ile dezenfeksiyon görevlisi.

Solda, sırtında kimyasal dezenfektan dolu pulverizatörüyle, sağda resmi üniformasıyla tedbirhane memurları.

belde çevresindeki kasaba ve köylerde oturanlar karantina korkusu yüzünden Amasya'ya gelmediğinden, halkın zaruri ihtiyaçları olan buğday, arpa, tuz gibi malzemeler bulunamaz olmuştu. Yoksullar açlıkla inlerken, bazı Müslümanların ölmesi üzerine karantina hekimi Dr. Paldi'nin, ölülerin ve hastaların sadece yüzüne bakmakla yetinmeyip mahrem yerlerine bakmak istemesi çeşit tütsü verip cümle masrafları sizlerden alırım" demesi bir tartışma başlatmıştı. Ahalinin, "Bizler bu ana kadar bunun emsali şey görmedik ve şeriatta işitmedik" cevabına karşı katı tutumunu sürdüren ve Müslüman halkın hassasiyetini dikkate almayan Dr. Paldi, "Fransız usulü böyledir, bütün usulü sizlerin üzerinizde icra edeceğim" demişti. Buna karşılık olarak, Fransa Devleti reayası değil, İslam padişahı tebaasından olduklarını dile getiren Amasyalılar, böyle bir muameleye katlanamayacaklarını ifade ettikten sonra Dr. Paldi'nin, "Padişahınız bu âdetlerimizi sizin üzerinize icraya bana izin verdi öyle icra edeceğim" demesi halk ile karantina hekimi arasındaki ipleri germişti. Dr. Paldi'nin bir süre sonra, camiye götürülmek üzere karantinahane sokağından geçirilmekte olan ve çocuk doğururken ölmüş Müslüman bir kadının cesedine bakmakta ısrar etmesi, bundan sonra reayadan bir kadının ölüsünü de görmek istemesi iplerin kopmasına yol açmıştı. Oysa Sıhhiye Meclisi'nin çıkardığı ilk talimatnamenin 8. maddesi, her ne kadar karantina hekimlerine şüpheli bir hastalıktan ölenlerin cesetlerini inceleme ve muayene izni veriyorsa da eğer ceset kadınsa, ge-

4 Ağustos 1840 Salı günü Amasya Bayezid Camii'nde kılınan öğle namazından sonra hocalar cemaatin dağılmamasını isteyip, şeriatta yeri olmayan karantinanın ve karantina hekiminin def edilmesi için bir dilekçe hazırlanacağını söylerler ve çarşıya adam gönderip Müslümanları camiye çağırtırlar. Ne olduğunu merak eden esnaf dükkânlarını kapatıp gelir. Reşitzade Hoca Mustafa Efendi'nin cami avlusuna çıkıp, yanında olan mollalara ve halka, "Haydin şu kâfiri getürün" demesiyle harekete geçen ayak takımı karantinahaneye saldırır. Kaçıp Rum kilisesine sığınan Dr. Paldi, kilisenin kapısını kırıp içeri girenler tarafından öldürülür. Halkı tahrik ederek bu olaylara sebep olan camide görevli hocalar İstanbul'a götürülerek Meclis-i Vâlâ'da sorguya çekilip yargılanırlar. Reşitzade Hoca Mustafa Efendi ile Yahya Efendi üçer ay Gelibolu'ya sürgün edilirler. Osmanlı Bahriyesi'nde yedi yıl çalışmış olan Fransız Dr. Paldi'nin dul eşi ile çocuğuna da 250 kuruş maaş bağlanır.[25] Bu olaya karışmadıkları anlaşılan Amasya esnafından iki kişinin memleketlerine dönmesine izin verilir.[26] Bir süre sonra sürgün cezası biten iki hoca ile suçsuz bulunan ve İstanbul'da tutuklu olan dört hoca-

1870'lerin başında, kolera salgınında İstanbul 4 bin kayıp vermişti. Koleraylа mücadelede alınan dehşet verici kararların halkı ürküttüğünü gözlemleyen Robert Kolej öğretmenlerinden George Washburn, ilk kez işitilmekte olan 'mikrop' sözcüğünün endişe yarattığını ve Türk doktorların, mikrobun başkalarına bulaşmaması için hastaların burun ve kulak delikleri ile ağızlarına kireç klorit tıkıştırdıklarını nakleder.

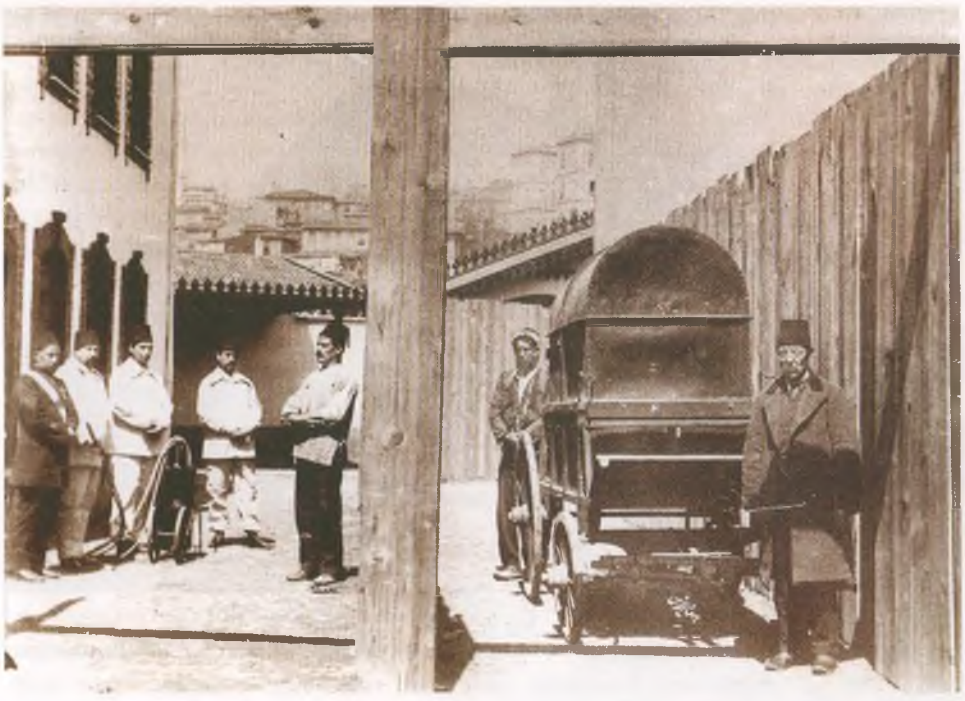
halkı rencide etmişti. Çünkü şeriatın mahrem yerlerine bakılmasına izin vermediği ve bunun haram olduğu inancındaydılar. Ayrıca, Dr. Paldi'nin; "Eğer veba zuhur ederse ölülerinizi kireç ile yakar ve sizleri 40 gün evlerinize hapseder, kapılarınıza adam tayin edip evlerinize dışarıdan bir kişiyi sokmam ve içinde bulunanlardan bir kişiyi dışarı çıkarmam ve her gün sizlere çeşit rekli sıhhiye makamlarından seçilmiş bir kadın tarafından muayene edilmesini şart koşuyordu.[24] Bu talimatnameye uymayıp halkın manevi değerlerini hiçe sayan Dr. Paldi hakkında, "Karantina doktoru vebaya yakalanan kadınların mahrem yerlerine mum sokarak veba olup olmadıklarına bakacak ve vebalıları kireç ile yakacak" gibi dedikodular dolaşmaya başlamıştı.

nın da memleketlerine iade edilmeleri kararlaştırılır.[27] Altı hoca Amasya'ya gönderilirken, olay sırasında halk arasında bulundukları halde kalabalığı teskin etmeye çalışmayan Amasya hâkimi, müftüsü ve azledilmiş olan muhassıl[28] sorgulanmak üzere İstanbul'a çağrılır.[29]

Birkaç sene sonra dört Yunanlı, İbrail (Brail) karantinasına saldırıp

karantina gardiyanı ile bir hizmetliyi kılıçla doğrayıp öldürürler ve sandala binip kaçalar. Babıâli, Silistre Müşiriyeti'ne katillerin her tarafta aranmasını tebliğ eder.[30]

1845 yılında Hicaz'dan dönen hacıların ihtiyaten Adana dışında karantinaya alınmaları ilgililere bildirilince hazırlıklara başlanmış ve tespit edilen bölgeye hacıların karantina beklemeleri için çadırlar kurulmuştu. Adana karantina doktoru ile Adana mutasarrıfının görevlendirdiği memur, 150 askerle birlikte hacıları karşılamaya gidip emri tebliğ ettiğinde sinirlenen hacılar mutasarrıfı görmek istemişler, mutasarrıfın, "Eğer itaat edip karantina beklerlerse ne âlâ, beklemezlerse istedikleri yere gidebilirler" demesiyle 2 bin 500 kadar hacı Adana'ya girerek karantinahaneyi yağmalamıştı. Adana mutasarrıfının ihmali yanında Demirci müftüsünün de "Karantina lazım değildir" diye fetva vermesi ve tellal ile halka duyurması hadiseyi alevlendirmişti. Konya'dan bir bölük asker Adana'ya sevk edilmiş, mutasarrıf azledilmiş, Adana'dan temiz belgesi almadan kaçan hacıların yakalanarak 15 gün karantinaya alınmaları ve hapsedilmeleri için ilgili vilayetlere emirler gönderilmişti.[31]

Antep'te halk, koleradan kurtulmak için dua etmek üzere Kurban Baba ziyaretine gitmişti. Kaymakamın adamları ile karantina gardiyanları, "Karantina kalkmadıkça kolera illeti def olmaz, artık kadınlarımızı da karantinaya alacaklar" diyerek duadan dönmekte olan halkı tahrik edip karantinahaneye saldırmışlar, karantina müdürünü öldürmek istemişlerdi.

1848 yılında Halep'te kolera salgını varken, Antep (Gaziantep) karantina istasyonu müdürü buradan gelenlerin karantina beklemeden şehre girmelerine izin vermiyordu. Ancak karantina istasyonunda görevli gardiyanlar kaymakam ile diğer bazı görevlilerin teşvikiyle Halep'ten gelen kervan, eşya ve yolcuları karantinaya almıyorlardı. Karantina müdürü hizmetlerini doğru yapmalarında ısrar edince şehirde bir huzursuzluk başlamıştı. Bu arada Antep'te kolera vakaları çoğalmıştı. Karantina müdürünün koleradan ölen bir adamın eşini karantinaya almak istemesi huzursuzluğu tırmandırmışken, koleradan kurtulmak için manevi güçlerden medet uman bazı Antepliler, dua etmek üzere 20 Haziran 1848 Salı günü Kurban Baba ziyaretine gitmişti. Bunu fırsat bilen kaymakamın adamları ile karantina gardiyanları, "Karantina kalkmadıkça kolera illeti def olmaz, artık kadınlarımızı da karantinaya alacaklar" diyerek duadan dönmekte olanları tahrik etmişlerdi. Karantina istasyonuna yürüyen halk kapıları, camları ve karantina bayrağını kırıp karantina müdürünü öldürmek istemiş, bir sipahi tarafından tebdil-i kıyafet edilerek kaçırılan karantina müdürü güç bela canını kurtarmıştı.[32]

Uzun yıllar sonra bu kez Mitroviçe karantina doktorunun öldürüldüğünü görüyoruz. Mitroviçe'de karantina yapılmasına itiraz eden iki-üç bin silahlı Arnavut karantina kordonunu yararak Mitroviçe kasabasına girmiş ve karantinahaneye saldırarak karantina doktorunu öldürmüştü.[33] Bu yetmezmiş gibi Arnavutlar, karantinanın Mitroviçe'den kaldırılmasını ve karantina doktorunu öldürmekten sanık olarak tutuklananların salıverilmelerini istiyorlardı. Aksi takdirde silahlanıp isyan edeceklerdi. Bu tehditlere aldırmayan Babıâli, bu kişiler nasihat ile yola gelmedikleri takdirde Mitroviçe'ye iki tabur asker gönderileceğini bildirmiş, ayrıca karantina kordonunun teşkili hakkında Meclis-i Vükelâ'da verilen karar uyarınca gereğinin süratle icrasını tebliğ etmişti.[34]

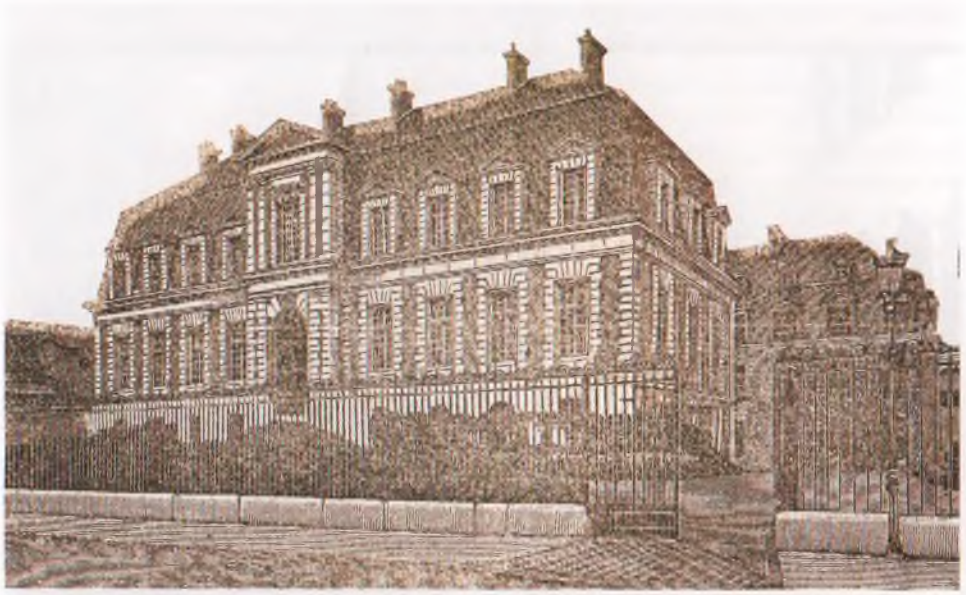
DEZENFEKSİYON

Henüz mikrop fikrinin olmadığı yıllarda bulaşık ve şüpheli yerlerden gelenlerin eşyaları kükürt ve güherçile kepek karışımı ile tütsüleniyor, suya dayanıklı olanlar 48 saat suda bekletiliyordu. Altın, gümüş ve bunun gibi nakit paralar sirke ile yıkandıktan sonra kullanılıyordu.[35] 1865 kolera salgınında İstanbullula-

1893 kolera salgınında başlayan dezenfeksiyon uygulamalarıyla birlikte İstanbul'da, koleraya yakalananlardan bazıları padişahın emri üzerine elbiseleri ve yüzleri sülümen ve asit fenik ile temizlendiği için zehirlenerek öldü.

Tophane Tedbirhanesi. Görevliler, gezici pulverizatörün başında.

İ.Ü Yıldız Albümleri, 90921/7

Mikroorganizmaların varlığı, ilk olarak Louis Pasteur öncülüğünde kanıtlandı.

Pasteur Enstitüsü, Paris.

ra, mezbeleliklerde ve özellikle tuvaletlerdeki kokuşmayı yok etmek üzere sık sık, 'solüsyon dezenfektanet' (dezenfektan eriyik) tabiriyle bilinen ve her eczanede bulunan 'zâc-ı Kıbrıs' (göztaşı/bakırsülfat) dökmeleri önerilmişti. Hastalığa yakalananların kusmuk ve gaitalarının üzerlerine bir parça kireç ve kömür atıldıktan sonra bu dezenfektanın dökülmesi ve hastanın çarşaf ve elbiselerinin, sahibi varlıklıysa yakılması, yoksulsa muhafaza altında götürülüp uzak bir yerde güzelce yıkanması önerilmişti.[36] Yedikule'deki Balıklı Rum Hastanesi'nin doktorları hasta koğuşlarına giderken, o dönemde vebanın yayılmasını önlediğine inanılan tafta kumaşından yapılmış ceketler giyiyor, vizitten sonra da vebadan korunmak amacıyla alkol alıyorlardı.[37] Örneğin Fransa'da karantina hekimleri, içine vebalıların pis kokularını duymamak için hoş kokulu maddeler koydukları büyük gagalı bir maske kullanırlar, karantina cerrahları ise yüzlerini tamamen örten bir maske takıp, tahta ayakkabı giyerlerdi.[38] Osmanlı karantina hekimleri de yakalarında beyaz çuhadan yapılmış bir rozet bulunan muşamba giysiler giyer, yanlarına kimseyi yaklaştırmamak için ellerinde birer değnek taşırlardı.

Louis Pasteur'ün (1822-1895) öncülüğünde mikroorganizmaların varlığı kanıtlanınca, hastalıklarda mikrop teorisi gelişti ve bilim dünyası bu kez mikropları yok etmeye yönelik araştırmalara girişti. Mikropların sebep olduğu salgınlar ve bulaşıcı hastalıklar hava, su, yiyecekler, giysiler ve ev eşyaları vasıtasıyla yayılıp genişlediğinden, bu ortamları dezenfekte etmek üzere çeşitli yöntemler ve araçlar geliştirildi. Kimyasal dezenfektan püskürten pulverizatörler, içme suları için filtreler, giysiler ve ev eşyaları için ise etüv makineleri tasarlandı. Sonunda 100-150 derecedeki basınçlı su buharı kullanımının dezenfeksiyon için en etkili yöntem olduğu anlaşılınca, değişik etüv modelleri üretildi. 1870 yılından itibaren İngiltere'de açılmaya başlanan dezenfeksiyon istasyonları, başta Fransa olmak üzere bütün Avrupa'ya yayılarak salgın ve bulaşıcı hastalıklarda, özellikle kolera salgınlarında, giysi ve eşyaların temizlenmesinde yaygın olarak kullanıldı.[39]

Salgınlar sırasında halka önerilen dezenfektan maddelerden biri de kolaylıkla bulunabilen kireçti. Edirne ve çevresindeki kolerada (1893-1894) aşçı, kebapçı, sebzeci, berber dükkânları ve meyhanelerin kireçle badana ettirilmesi, bir evde hastalık görüldüğünde doktor gelinceye kadar hastanın odasına sönmemiş kireç dökülmesi, tuvalet ve hastanın kullandığı kapların hekimin tavsiye edeceği ilaçlarla veya kireçle dezenfekte edilmesi, normal zamanlarda da tuvaletlere günde iki kez kireç sütü (1 litre su+100 gr kireç) dökülüp üzerine kapak kapatılması istenmişti[40]. İstanbul'da da bütün sokaklara ve kolera odağı olabilecek yerlere kireç dökülüyordu. Kolera görülen Selimiye Kışlası'nın duvarları kireçleniyor her yer kalsiyum klorür ve lizol

Hicaz'da hac nedeniyle çıkan kolera salgınlarına karşı önlem olarak Mekke'ye bir etüv makinesi gönderilmişti. Makine kurulmadan, hacıların bu makineye çırılçıplak sokulup sonra Mekke'ye salıverilecekleri rivayetleri dolaşmaya başlamış, birçok kadın bu yüzden Mekke'ye gitmemişti. Sıhhiye İdaresi, bir süre etüv makinesini arabadan indirmeye cesaret edememişti.

Fransa'da karantina hekimleri, vebalılardan yayılan kokuları engellemesi amacıyla, içine hoş kokulu maddeler koydukları büyük gagalı maskeler kullanırlardı.

ile siliniyordu. Yerlere (10 pm) ve örtülere (5 pm) süblime eriyiği püskürtülüyordu. Tuvaletlere bol miktarda kükürt asiti ve potasyum nitrat asidi dökülüyordu.[41]

Mikropların yakılarak yok edilmesi de sıkça kullanılan bir yöntemdi. Esasen, 1865 yılında İstanbul'da yaşanan büyük kolera salgını, Hasköy ve civarını kasıp kavuran büyük bir yangınla son bulmuştu. 1893 Ağustosunda İstanbul'da bulunan Paris Sefiri Esat Paşa, padişahın isteği üzerine Paris'te kolera salgını sırasında alınan tedbirleri bildirmişti. Bunlardan biri de koleralıların öldüğü evlerde, hasta odasındaki eşyanın yakılması ve odanın dezenfekte edilmesiydi.[42] Aynı salgında, Corci Oseb'in de Pangaltı'daki evinde birçok yakını koleradan ölmüştü. Eve gelen belediye eczacısı Simon'un, "Padişahın emri böyledir" diyerek evdeki eşyayı yaktırması şikâyetlere neden olmuştu. Ancak, "Koleradan vefat edenlerin kullandıkları eşyanın yakılması talimat gereğidir" cevabıyla şikâyet hakkında bir işlem yapılmamıştı.[43] 1901 yılında Sadaret, Sakız'da şüpheli belirtiler ile vefat eden bir kadının evinin "sıhhat ve selamet-i umumiye namına" yakılmasına izin verirken, evin tahmini değeri olan 40-50 liranın da yerel belediye tarafından ödenmesini istemişti.[44] Sivas, Aydın ve Bursa'da kolera salgınları hüküm sürerken (1911), Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye, o günün bilimi ışığında koleraya karşı en etkili önlemin yakmak olduğunu ilan etmişti. Bulaşık eşya yakılacak, sahipleri yoksulsa bedeli kolera tahsisatından verilecekti. Durumu iyi olanlar bu kurala uymak mecburiyetindeydiler. İçindeki eşya dezenfekte edilemeyecek derecede bulaşık olan evlerin bedeli de kolera tahsisatından ödenmek üzere yakılmalıydı. Bu hususlar Dahiliye Nezareti tarafından telgrafla bütün vilayetlere bildirilmişti.[45]

Ağustos 1893'te İstanbul'da kolera vakaları artmaya başlayınca, salgınla mücadele hakkında görüş almak üzere Pasteur Enstitüsü'nden İstanbul'a davet edilen Dr. Andre Chantemesse, şehirde yaptığı incelemeler sonunda kolerayla en etkin mücadele yöntemlerinden birinin dezenfeksiyon olduğunu ve bunun da İstanbul'da uygulanmadığını bildirerek Gedikpaşa, Tophane ve Üsküdar'da üç dezenfeksiyon evi açılmasını önerdi. Bunun üzerine alelacele yapılan dezenfeksiyon evlerine Paris'ten getirtilen büyük boyda birer etüv monte edildi. Gedikpaşa Tebhirhanesi Aralık 1893'te, Tophane ve Üsküdar tebhirhaneleri de Nisan 1894'te hizmete girdi. Bu dezenfeksiyon istasyonlarının sistemli çalışmalarıyla 1893-1894 salgını kontrol altına alındı. Daha sonra ara sıra ortaya çıkan kolera ve diğer bulaşıcı hastalıklarda, hastalık olmadığı zamanlarda ise hijyen gayesiyle dezenfeksiyon işlemleri sürdürüldü.[46]

DEZENFEKSİYON UYGULAMALARINA TEPKİLER

1870'lerin başında, dört ay kadar süren kolera salgınında İstanbul 4 bin kayıp vermişti. Devlet yetkililerinin kolera ile mücadele için aldığı dehşet verici kararların halkı salgından daha fazla ürküttüğünü gözlemleyen Robert Kolej öğretmenlerinden George Washburn, o sıralarda ilk kez işitilmekte olan 'mikrop' sözcüğünün halk arasında endişe yarattığını ve Türk doktorların, mikrobun başkalarına bulaşmaması için hastaların burun ve kulak delikleri ile ağızlarından içeri kireç klorit tıkıştırdıklarını nakleder.[47]

1893 kolera salgınında başlayan modern dezenfeksiyon uygulamalarıyla birlikte İstanbul'da, koleraya yakalananlardan bazılarının padişahın emri üzerine elbiselerinin yanı sıra yüzlerinin de sülümen ve asit fenik ile temizlendiği ve zehirlenip ölenler olduğu yolunda şayialar dolaşmaya başlamıştı. Söylentilerin saraya ulaşması çok sürmedi. İlk olarak 18 Kasım 1893 günü dahiliye, sıhhiye, zaptiye nezaretleri ile şehremanetine birer yazı gönderilerek, 'dezenfekte etmek' tabirinden temizliğin kastedildiği, halk 'dezenfekte ve dezenfeksiyon' gibi tabirlere alışık olmadığından, bu tabirlerin birtakım yorumlara neden olduğu dile getirilerek, bundan böyle bu tabirler yerine 'tathir ve tanzif' gibi kelimeler kullanılması istendi. Aynı gün sıhhiye ve zaptiye nezaretleriyle şehremanetinden söylentilerin doğru olup olmadığının araştırılması istendi. Yapılan tahkikatta, tahaffuzhanelerde suyla karıştırılıp kullanılan yüzde beşlik asit fenik ile binde birlik aksülümenin, pulverizatörler ile insanın yüzüne ve gözüne gelse bile bir etki yapmayacağının fennen sabit olduğu, ayrıca bu maddelerin eşyadan başka insan vücudunda kullanılmadığı anlaşılmıştı. 23 Kasım 1893 günü gazetelerde yayınlanan ilanla gerçekler halka duyuruldu ve bu söylentilerin uydurma olduğu açıklandıysa da[48] bu olay, şehremanetinde koleraya karşı önlemler almak üzere kurulmuş olan Tedabir-i Sıhhiye Komisyonu'ndaki üyelerin değiştirilmesine yol açtı.[49] Dr. Mordtmann'ın kolera zamanlarında Selimiye Kışlası'ndaki askerlerin baş, yüz ve ellerini süblime eriyiği (1 pm) ile temizlemeye mecbur tutulduklarını, bu uygulama nedeniyle kurşun zehirlenmesine maruz kalanlar olduğunu nakletmesi,[50] ölçünün tutturulamadığı zamanlarda zehirlenmelerin yaşanmış olabileceğini düşündürüyor.

Arşivler, karantina istasyonlarına ve hekimlerine yapılan saldırıların, gelir kaybına uğrayan esnaf takımı ve bazen de şeriatı kendi geleneklerine göre yorumlayan din adamları tarafından organize edildiğini gösteriyor.

Ressam Ali Rıza Bey'in çizimiyle Salacak Karantinahanesi.

19. yüzyılda, izole bir mekan olması dolayısıyla Kızkulesi de karantina uygulamaları için kullanılmıştı.

E.A. Grosvenor Constantinople, Boston 1895, C.I, s.251

Hicaz'da hac nedeniyle çıkan kolera salgınlarına karşı bir önlem olarak Mekke'ye bir etüv makinesi gönderilmişti. Fakat daha makine kurulmadan, hacıların bu makineye çırılçıplak sokulup sonra Mekke'ye salıverilecekleri rivayetleri dolaşmaya başlamıştı. Bu yüzden, 1894 yılında birçok kadın Cidde'den Mekke'ye gitmemişti. Bu durumu gören Hicaz Sıhhiye İdaresi, etüv makinesini arabadan indirmeye cesaret edememişti. Çok geçmeden Bedeviler isyan edip "Osmanlılar bunu inşada ısrar ederlerse katliam yaparız" diye bağırışmışlardı. Yine de etüv, Mekke'de şehrin ortasına, Mekke Şerifi'nin konağının karşısına kurulmuştu. Nüfuzlu birkaç şeyh Mekke Şerifi'ne giderek, "Demek oluyor ki şimdi bizim haremlerimizi soyundurup elbiselerini temizlemeye kalkışırlarsa ses çıkarmayacaksınız. Bu takdirde siz Şerif olmaya layık değilsiniz... Ne ise siz kadın gibiyseniz biz hepimiz erkeğiz. Hançerlerimiz de yeni bilenmiştir. Kefenlerimizi ise yanımızda taşıyoruz. Savaşmak istersenız biz çoktan hazırız." demişlerdi. Mekke Şerifi ne yapacağını düşünürken, etüv dairesi yerle bir edilmişti. Cidde'de ise doktorlara inanmayan ve sağlık önlemlerinden nefret eden göçebe aşiretler; geçimlerini sadece hacılardan temin etmeye çalışan bazı delil ve sakalar ile beraber, eskisi gibi olur olmaz şeyleri satmalarının yasaklanacağını düşünen manav ve kasap gibi birtakım esnafın etüv makinesi hakkında yaydığı kötü niyetli söylentilere inanarak, dezenfeksiyon yapan doktor zannıyla İngiltere konsolos vekilini öldürmüşler, Rus konsolos vekili ile Fransa konsolosluk tercümanını da yaralamışlardı. Yenbu'da ise zahire yüklü sandallara da karantina uygulanması nedeniyle zaruri ihtiyaçlarını temin etmekte zorlanan halk karantina tabibine saldırmıştı. Halk karantinayı, hacıların toplanmasına engel olmak isteyen Avrupa'nın işi olarak düşünüyordu. Alınan önlemlerden hoşlanmayan deveciler de dezenfeksiyon uygulamasını önlemek ve tıbbi malzemeyi imha etmek amacıyla askeri hastaneye saldırmışlardı.[51] Hicaz'da ölümlere varan yoğun tepkiler alan dezenfeksiyon, aynı yıllarda Anadolu'da büyük ölçüde benimsenmişti. Kilis'te, kolera çıkan evler sırayla dezenfekte edilirken, pulverizatörün başına üşüşenler arasında, "Madem ki iyi imiş, beni de tütsüle" diye rica edenler bile oluyordu.[52]

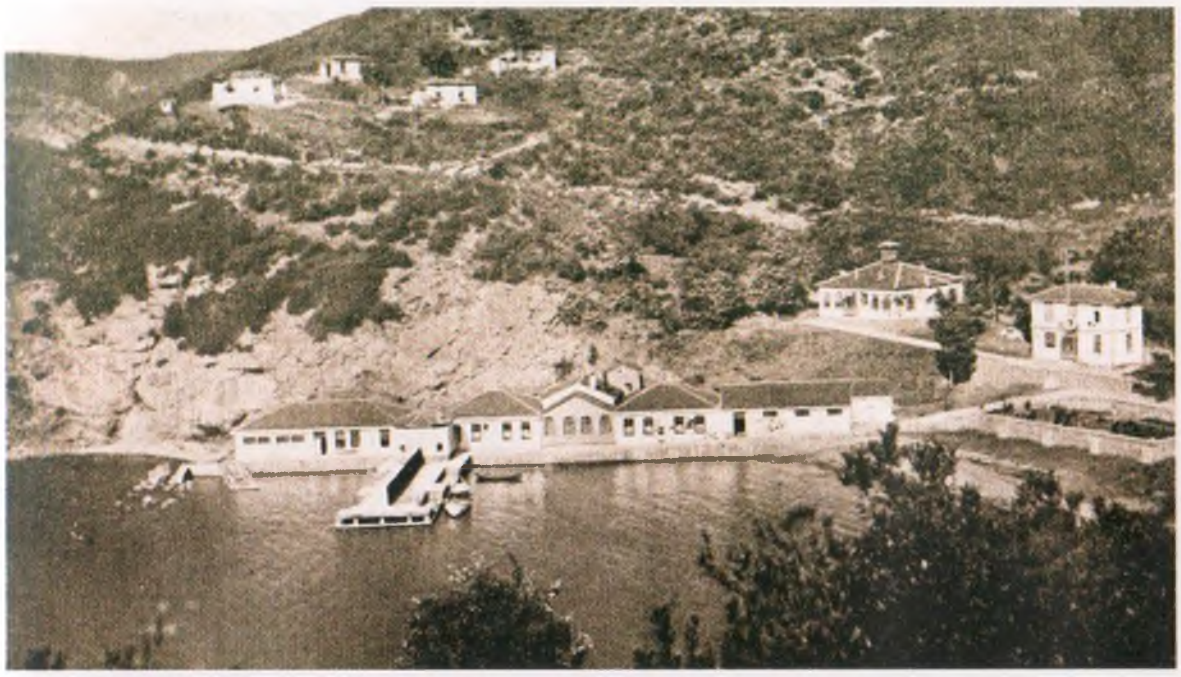
Karantina uygulamalarına karşı toplumsal tutumları yansıtan arşiv belgeleri, karantina istasyonları ve karantina hekimlerine yapılan saldırıların, genellikle gelir kaybına uğrayan esnaf takımı, bazen de şeriatı kendi geleneklerine göre yorumlayan din adamları tarafından organize edildiğini gösteriyor. Olayların gelişmesinde bazı gayrimüslim karantina doktorlarının halkın manevi değerlerini umursamayan davranışları da önemli rol oynuyordu. Benzer tepkiler İngiltere ve Fransa'da da yaşanmıştı. İngiltere'de ortaya çıkan ilk kolera salgınında (1832), hükümetin tedavi politikalarına ve özellikle ölen koleralıların bedenleri üzerinde araştırma yapılmasına yoğun tepkiler gösteren işçi sınıfı yürüyüşler yapmış, gösteriler hastanelere karşı şiddet eylemlerine dönüşmüştü.[53] Aynı yıl Paris'teki ilk salgında devlet, sokaklara astığı ilanlarla içkiyi ve bazı yiyecekleri yasaklamıştı. Yasaklanan şeyleri satamayan esnaf takımı "Devlet bu kolera işini yoktan var etmiştir" diyerek şikâyetlere başlamıştı. Ardından Paris Belediyesi, çöpleri yeni yaptırdığı arabalarla toplamaya başlayınca, işsiz kalacaklarını düşünen sokak çöpçüleri rastladıkları yerde yeni çöp arabalarını kırıp yakmışlardı. Koleranın daha çok yoksullar arasında ölümlere neden olması, doktorların şaraplara zehir koydukları dedikodusunun yayılmasına yol açmıştı. Çevreden Paris'e üşüşen halk, "devlet fakirleri zehirleyerek yok etmeye çalışıyor" diyerek kimi görevlileri sakatlayıp Seine Nehri'ne atmış, kimilerini öldürüp meydanlarda bırakmıştı.[54]

Avrupa'nın farklı ülkelerindeki bu kitlesel tepkiler ve geniş Osmanlı coğrafyasındaki; Kuşadası, Amasya, İbrail (Brail), Adana, Antep (Gaziantep), Mitroviçe, Mekke, Cidde ve Yenbu gibi birbirinden uzak bölgelerde yaşayan değişik kültürlerdeki insanların karantina-dezenfeksiyon gibi mücadele yöntemlerine benzer tepkileri vermesi, bu tepkilerin dini ve kültürel değerlere bağlı olmadığını gösteriyor.

Pasteur Enstitüsü'nden davet edilen Dr. Andre Chantemesse, kolerayla en etkin mücadele yöntemlerinden biri olan dezenfeksiyonun İstanbul'da uygulanmadığını bildirerek, İstanbul'da üç dezenfeksiyon evi açılmasını önerdi.

Üsküdar Tedbirhanesi 1991, Y.I Ulman

Bazı şahıslar kadınları kandırıp karantina usulünün icrasına karşı koymaya tahrik ederek çeşitli uygunsuzluklara sebep olmuşlardı. Karantina görevlileri saldırıya uğramış, bazı karantina istasyonları da yıkılmıştı.

Kavak Tahhaffuzhanesi-Kavak Karantina İstasyonu

DİPNOTLAR

1 *Takvim-i Vekayi*. no: 2, 7 C. 1247 [13 Kasım 1831]. Ahmet Mithat Efendi: 'Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'de Karantina Yani Usûl-i Tahaffuzun Tarihçesi'. *Salname i Nezaret i Umûr-ı Hariciye. (1318 Hicri senesi)* Def'a 3. İstanbul 1318 [1900]. s. 437.

2 *Tercüme-i Ithafü'l-Üdebâ* (İstanbul, Matbaa-i Âmire. 1254 [1838] adlı bu kitabı önce Arapça yazıp sonra da Türkçeye çeviren Hamdan b. Osman birkaç kez Avrupa'ya gitmişti. Karantina karşılığında 'tefrid-i mezrâ' terimini kullanır ve hadislerle İslam bilginlerinin kimi sözlerini yorumlayarak karantina usulünün yararlarını anlatır. Bk. Nuran Yıldırım: 'Türkçe Basılı İlk Tıp Kitapları Hakkında', *In Memoriam Ali Nihad Tarlan. Journal of Turkish Studies*. Ed. Şinasi Tekin-Gönül A. Tekin, Harvard University Printing Office, Vol. 3 (1979), p. 459.

3 1835 yılında Kahire'de 75 bin, İskenderiye'de 15 bin; 1836'da İstanbul'da 25-30 bin; 1837'de İzmir'de 15-16 bin, Selanik'te ise 6 bin kişi vebadan öldü. Bk. Daniel Panzac: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba* [1700-1850]. Çev. Serap Yılmaz. İstanbul 1997, s.182-183.

4 *Takvim i Vekayi*. no: 164, 11 S. 1254 [6 Mayıs 1838].

5 BOA. A. DVN. NMH. 2/11, 19 Ş. 1254 [7 Kasım 1838].

6 BOA. İ. MM. 2540 [tarihsiz].

7 BOA. HH. 25543. 18 Z. 1254 [4 Mart 1839]; C. SH. 1255'de bulunan 21 Z. 1254 [7 Mart 1839] tarihli ilmühaber. Gülden Sarıyıldız: 'Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri', *Belleten*. C. LVIII (Ağustos 1994), s. 349-351.

8 BOA. HH. 25563-A. Mınas'ın layihası. Ahmet Mithat Efendi: *A. g. m.*, s. 444. Gülden Sarıyıldız: *A. g. m.*, s. 355-356.

9 BOA. A. DVN. NMH. 3/17, Evail Ş. 1255 [Ekim 1839].

10 BOA. A. DVN. 1/10, 29 RA. 1256 [31 Mayıs 1840].

11 Ahmet Mithat Efendi: *A. g. m.*, s. 449.

12 *Administration Sanitaire de L'Empire Ottoman: Recueil des Reglements depuis 1840 jusqu'en 1902*. [İstanbul 1905].

13 Emine Melek Atabek: *1851'de Paris'te Toplanan I. Milletlerarası Sağlık Konferansı ve Türkler*. İstanbul 1974. s. 49-51. 'Notice sur l'Organisation des Quarantaines de la Turquie', par M. le Dr. A. Leval, Membre de l'Intendance Sanitaire de Constantinople, Gazette Médicale de Constantinople, premier année, Novembre 1849, pp: 16-24. Nakleden, Yeşim Işıl Ülman: Gazette Médicale De Constantinople ve Tıp Tarihimizdeki Önemi. Doktora Tezi. İstanbul 1999, s. 122-115.

14 *Instructions Pour les Medecins Employes dans le Service Sanitaire de l'Empire Ottoman*. (Osmanlı İmparatorluğu Sıhhiye Teşkilatında Görevli Hekimler İçin Talimatname). İstanbul Sıhhiye Meclisi, 25 Mayıs 1840. 2. ve 17. maddeler.

15 A. Süheyl Ünver: 'Osmanlı Tababeti ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar', *Tanzimat I. Yüzüncü Yıldönümü Münasebetile* [Maarif Vekâleti]. Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s. 948.

16 Ahmet Mithat Efendi: *A.g.m.*, s. 454-455.

17 BOA. İ. HUS. 3, 1 RA. 1311 [12 Eylül 1893]. İ. HUS. 6, 2 RA. 1311 [13 Eylül 1893].

18 Nuran Yıldırım-Suzan Bozkurt: 'VII. Uluslararası Hijyen ve Demografi Kongresi[1894] Kongre Üyelerinin İstanbul Gezisi', *Tarih ve Toplum*. 130 (Ekim 1994), s. 14-21.

19 Osman Şevki Uludağ: 'Son Kapitülasyonlardan Biri Karantina', *Belleten*. cilt 2, sayı 7-8 (1938), s. 461-467.

20 "Padişah'ın huzurunda imtihan edilmiş" ifadesinden, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane mezunları kastedilmektedir. Çünkü o yıllarda, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin mezuniyet sınavları padişahın huzurunda yapılıyordu. Bk. Yeşim Işıl Ülman: Journal de Constantinople'a Göre Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin Galatasaray Dönemi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 1994, s. 83-92.

21 BOA. HR. MKT. 5/79, 17 B. 1260 [2 Ağustos 1844].

22 BOA. C. SH. 29, Karantina Nazırına 27 ZA. 1254 [11 Ağustos 1839] tarihli buyrultu. Sadaret Defterleri. No: 585, 26 M. 1254-17 M. 1262 [21 Nisan 1838-15 Ocak 1846].

23 *Instructions Pour les Medecins Employes dans le Service Sanitaire de l'Empire Ottoman*. [Osmanlı İmparatorluğu Sıhhiye Teşkilatında Görevli Hekimler İçin Talimatname]. İstanbul Sıhhiye Meclisi, 25 Mayıs 1840.

24 BOA. İ. MVL. 183, 28 N. 1256 [23 Kasım 1840] ve İ. MVL. 333, 19 RA. 1257 [11 Mayıs 1841].

25 BOA. İ. MVL. 231, 22 ZA. 1256 [15 Ocak 1841].

26 BOA. İ. MVL. 253, 23 Z. 1256 [15 Şubat 1841].

27 'Muhassıl', mutasarrıftan küçük kaymakam ve müdür derecesinde bir memuriyet.

28 BOA. İ. MVL. 274, 16 M. 1257 [10 Mart 1841].

29 BOA. HR. MKT. 4/75, 4 C. 1260 [21 Haziran 1844].

30 'Mutasarrıf', Tanzimat'tan sonra bir sancağın en büyük idare âmiri.

31 Gülden Sarıyıldız: *A.g.m.*, s. 361.

32 BOA. A. MKT. 144/15, 17 N. 1264 [6 Ağustos 1849]; A. MKT. 149/81, 21 L. 1264 [20 Eylül 1848].

33 BOA. İ. DH. 80125, 19 R. 1304 [15 Ocak 1887].

34 BOA. DH. MKT. 1395/49, 1 CA. 1304 [26 Ocak 1887].

35 'Müteferriatıyla Karantina Nizamnamesi', *Düstur*, Cild-i sani, 10 Safer 1290 [9 Nisan 1873]. s. 873, 886.

36 "Zabtiye Müşiriyet-i Celilesinde kolera için teşkil kılınmış olan komisyonun neşreylediği varakada münderic vesâyâ-yı sıhhiyedir", *Tasvîr-i Efkâr*. no: 318, 3 RA. 1282 [27 Temmuz 1865].

37 Nuran Yıldırım: 'Yedikule Haricindeki Rum Milleti İspitalyası Balıklı Rum Vakfı Hastanesi', *Surların Öte Yanı Zeytinburnu*. Haz. Burçak Evren. Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları-1, İstanbul 2003, s. 160.

38 A.-B. Clot Bey: *De la peste observée en égypte: recherches et considerations sur cette maladie*. Paris 1840.

39 E. Vallin: *Traité des Désinfectants et de la Désinfection*. Paris 1882, p.476-481.

40 Nilüfer Gökçe: *A.g.m.*, s. 53, 56.

41 Dr. Mordtmann: 'Die Cholera in der Türkei und Konstantinople im Jahre 1893', *Saparatabdruck aus der Hygienischen Rundschau 1894*. no: 7 u.8., s. 12-13, 15.

42 BOA. İ. HUS. 94, 16 S. 1311 [29 Ağustos 1893].

43 BOA. Y. MTV. 87/190, 26 CA. 1311[5 Aralık 1893].

44 BOA. A. MKT. MHM. 567/11, 30 RA. 1319 [17 Temmuz 1901].

45 BOA. DH. İD. 50-2/1, 7 B. 1329 [4 Temmuz 1911].

46 Yıldırım, Nuran: "Disinfecting Stations in Ottoman Empire", *Science in Islamic Civilisation. Proceedings of the international symposia "Science Institutions in Islamic Civilisation" and "Science and Technology in the Turkish and Islamic World"*. Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu-Feza Günergun. İstanbul 2000, s. 267-277.

47 George Washburn: *Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College*. Boston, New York 1909, s. 54.

48 BOA. İ. HUS. 19, 8 CA. 1311 [17 Kasım 1893]; A. MKT. MHM. 593/8, 9 CA. 1311[18 Kasım 1893]; İ. DH. 30, 14 CA. 1311 [23 Kasım 1893].

49 BOA. İ. HUS. 31, 12 CA. 1311 [21 Kasım 1893].

50 Dr. Mordtmann: 'Die Cholera in der Türkei und Konstantinople im Jahre 1893', *Saparatabdruck aus der Hygienischen Rundschau 1894*. no: 7 u.8., s. 15.

51 BOA. Y. PRK. UM. 32/86, Hicaz Valisi Hasan Hilmi mühürlü ve 24 S. 1313 [16 Ağustos 1895] tarihli yazı. Gülden Sarıyıldız: *Hicaz Karantina Teşkilâtı (1865-1914)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s. 119-122, 166.

52 Dr. Şerafeddin: *A.g.e.*, s. 222.

53 Cem Emrence: *A.g.m.*, s. 52.

54 *Takvim i Vekayi*. no: 27 (27 Z. 1247/ 28 Mayıs 1832).

HAZIRLAYAN: METE TUNÇAY

84 YIL ÖNCE YAZILMIŞ İLGİNÇ BİR MEKTUP

AHMET CEVAT EMRE'NİN YAPTIĞI BLÖF HAKKINDA DOLAYLI BİR TANIKLIK

METE TUNÇAY
PROF. DR.

Komintern Belgeleri'nin içinde bulunan bir mektupta, THİF delegesi Ahmet Cevat Emre'nin Amasya'da yaptığı blöf anlatılıyor. Komünistlik aleyhine vaaz verileceğini haber alan Cevat camiye koşuyor. Müftünün karşısına geçiyor, takririni yazmaya başlıyor. Müftü bakıyor iş fena, vaziyetin şeklini değiştiriyor. Söylüyorsa da kimse anlamıyor. Cevat Bey'e soruyorlar: "Müftü Efendi ne vaaz etti?" "Müftü Efendi fazıl adam, tam komünistlerin programınca hareket etti. Elini öpmeli," diyerek Müftü Efendi'ye teşekkür ediyor.

Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nurettin'in Bakü'da ve Moskova'da yol arkadaşı ve 'hocası' Ahmet Cevat, 1922 Ağustos'unda Ankara'da yapılan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Kongresi'ne Komintern Delegasyonu'yla birlikte katıldı ve kongrede Komintern IV. Kongresi'ne katılacak THİF delegeleri arasına seçildi.

Mete Tunçay Arşivi'nden

Ahmet Cevat Emre kimdir?

Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nurettin'in Bakü'da ve Moskova'da yol arkadaşı ve 'hocası' Ahmet Cevat'ın, vaktiyle *Tarih Dünyası* dergisinde (ilk üç sayı: Aralık 1964-Ocak ve Şubat 1965) yayımlanan '920 Moskovasında Türk Komünistleri' başlıklı yazısı, *Millî Azadlık Savaşı Anıları* başlıklı kitapta tekrar basıldı (TÜSTAV, 2006), s. 45-76. Kitapta biyografik bir dipnot düşülerek şu bilgiler aktarılıyor:

"Ahmet Cevat Emre 1887'de Girit'te doğdu. Harbiye'de öğrenim görürken meşrutiyet taraftarı olduğu için tutuklanarak Fizan'a sürüldü. Tarblusgarp'ta Yusuf Akçura vd. sürgün arkadaşlarıyla *Hatıra* adlı gazeteyi çıkardı. Trablusgarp'tan Avrupa'ya kaçarak Jöntürklere katıldı. Daha sonra Bakü'ya geçen Ahmet Cevat Emre, anılarında bu yılları anlatmaktadır. Mustafa Suphilerin dönüşünden sonra Türkiye Komünist Fırkası (TKF) Harici Büro üyeliği de yapan Ahmet Cevat, 1922 Ağustosunda Ankara'da yapılan Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) Kongresi'ne Komintern Delegasyonu'yla birlikte katıldı ve kongrede Komintern IV. Kongresi'ne katılacak THİF delegeleri arasına seçildi. Ahmet Cevat Emre, 15 Şubat 1925'te İstanbul'da toplanan Türkiye Komünist Partisi (TKP) Kongresi'ne de katıldıysa da 1925 Mayısından sonra TKP'ye yönelik tevkifatlardan sonra giderek illegal faaliyetten uzaklaştı ve partiyle bağını kopardı. Dilbilimci olarak önemli çalışmalar yapan ve 1961'de yaşamı son bulan Ahmet Cevat Emre 1928-1932 yılları arasında Çanakkale milletvekilliği yaptı."

BU BİLGİLERE BİR EK VE KÜÇÜK BİR DÜZELTME

Ahmet Cevat'ın Çanakkale milletvekilliği TBMM'nin 5. dönemindedir (1935-1939). 1928-1932'de *Muhit* dergisini çıkarıyordu. Dilbilimle ilgili kitaplarından başka, genel anılarını da *İki Neslin Tarihi* adıyla yayımlamıştır (1960).

Komintern Belgeleri arasında Lütfü Kâmil[1] adlı birisinin yazdığı 11 Eylül 1922 tarihli bir mektup var. Bu mektupta hitap edilen 'Velinimet'in kim olduğu belli değil, belki Salih Hacıoğlu'dur. Burada Cevat'ın [Ahmet Cevat Emre] Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) Kongresi için Ankara'ya gelirken Amasra'da yaşadığı ilginç olaylar anlatılıyor.

Velinimet;

Bizim doktorun aceleciliğinden sizinle görüşmeden çıktık. Hiç olmazsa şifahi talimat lâzım idi. Fakat doktoru kıramadık. Fahri Bey'e de gidemedim. Gitse idim yol masrafı kârımız olurdu. İşte böyle hatır sayıyoruz. Ziyan ediyor, tabiat geçilmez ne ise. Amasya'da, biz Ankara'ya gittikten sonra eşraf mevlevihaneye toplanmış. Cevat Bey'i polis vasıtasıyla istemişler. Cevat Bey de gitmiş, pek kalabalıkmış. Cevat Bey'e sormuşlar ki, "Sen Bolşevik reisi ve Halk İştirakiyun Fırkası'nın murahhası imişsin"; o da demiş ki, "Ben henüz her ikisi de değilim, fakat mürevvic-i efkârıyım. Gazetemle de yazıyorum." "Sen gazetenle din vicdandır, demişsin, bu ne demek?" "Onu ben *Yeni Hayat* mecmuasından aldım, yazdım. Bu *Yeni Hayat* da Ankara'da Büyük Millet Meclisi hükümetinin gözü önündedir. Orada daha fazıl, kâmil adamlar onlar muaheze etmemiş de siz neden muaheze ediyorsunuz?" Sonra oradan Rusyalı Hoca Mehmed Efendi, "Ruslar hocaları kestiler." Bolşeviklerin aleyhinde atmış, tutmuş. Demiş ki, "Affedersiniz Zile'deki müftüyü Bolşevikler asmadı ya... Demek ki asılmaya müstehak idi, astılar. Rusya içinde de belki böyle asılmışlardır." Sonra demiş ki, "Mehmed Efendi'yi protesto ediyorum. Müftü Efendi şahit olunuz çünkü Büyük Millet Meclisi hükümeti Bolşeviklerle ittifak etmiş Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu kabul etmişlerdir. Binaenaleyh bunun üzerine bize küllî muâvenette bulunmuşlardır. Siz demek büyük meclise karşı isyan ediyorsunuz ve küfran-ı nimet ediyorsunuz." Oradan kalkarak mutasarrıfa gidiyor. Mehmet Efendi'yi protesto ediyor. Ve diyor ki, "Büyük Millet Meclisi'ne de yazacağım ve Aralov yoldaşa yazacağım." Dediği gibi herifler tutuşuyorlar. İki gün sonra camiye toplanıyorlar. Komünistlik aleyhine vaaz verileceğini Cevat haber alıyor, hemen camiye koşuyor Müftünün karşısına geçiyor, kâh kalemi çıkarıyor takririni yazmaya başlıyor. Müftü bakıyor iş fena, vaziyetin şeklini değiştiriyor. Söylüyorsa da kimse anlamıyor. Cevat Bey'e söylüyorlar: "Müftü Efendi ne vaaz etti?" "Müftü Efendi fazil adam tam komünistlerin programınca hareket etti. Elini öpmeli", Müftü Efendi'ye teşekkür ediyor Müftü de şaşıyor.

Kalem Reisi Ahmet Rıza Bey komünist aleyhinde söylenmiş. Cevat da iyi görüşüyor. Ahmet Rıza Bey'e diyor ki, "Bey, siz komünistler aleyhinde bulunuyormuşsunuz. Halbuki böyle aleyhinde bulunanları bizim defterimize kaydediyoruz emir öyle. Ben seni severim" demiş. "Hayır diyen halt etmiş; benim neme lâzım, yok, yok." Sonra Behram Lüftü'yü sıkıştırıyorlar. Azletmek ihtimali var araştırıyoruz. Şayet azil veyahut nakil kabil olursa Ankara'ya gelecektir. Yozgat'ta parayı Behram'a vereceklerini söylüyordunuz. Çocuk borç içindedir. Ben kendisine söyledim. Fakat diyor bana göndermemişler, sana göndermişler. Çünkü geçen gün paradan sıkıştırmışlar, benim için "Kardeşi Lüftü Bey'e göndermiş, bende onun arabasıyla gittim" demiş. Zile'de de ben çıktıktan sonra Hilmi, Rahmi Kazanasmaz bizim arkadaşlardan mektep muallimi Ekrem Efendi'ye hücum etmişler. Ben orada iken sizin namınıza mektubu gelmiş idi. Kongrenin beyannamesinin yüzüne tükürmüş ve çocuğa tükürmüşler. Dava etmiş, bir lira cezayı nakdiye mahkûm edilmişler. Mahkûm oldukları tarih, numarayı alacağım, Fırka namına protesto edeceğim, edelim mi? Bu da böyle, bizler buralarda böyle çarpışıyoruz. Cevat Bey'i yanınıza alırsanız biraz rahat edersiniz zannederim. Hakiki komünisttir. Eğer gaz meselesi olursa iyi, olmazsa halim fena. Araba işi bitmedi. Müterâkim maaşınız alınmamış. Tarih-i mahkûmiyetleri Fi Mayıs halbuki sizin istidanızda Fi Mayıs 37, bu meyanından tashihi için size telgraf verdim. Hemşireler Tokat'ta, henüz Tokat'a gidemedim. Hatice, Kâmil ellerinizden öpüyor. Sultan Hanım'a selâm söylüyor. Oğlum da diyor ki, benim ağzımdan amcama ne yazayım, oğlum yaz diyor. Kenan, Affan yoldaşlara selam. Kenan, tavukçuluk kitabını unutmasın.

Fi 11 Eylül 38.
Lütfü Kâmil[2]

MUHİT
Resimli Aylık Aile Mecmuası

Ahmet Cevat, 1928-1932'de Muhit dergisini çıkarıyordu. Dilbilimle ilgili kitaplarından başka, genel anılarını da 'İki Neslin Tarihi' adıyla yayınlamıştır.

DİPNOTLAR

1 Lütfü Kâmil, Yeşilordu Genel Sekreteri ve THİF Başkanı (Tokat mebusu) Nâzım Bey'in kardeşi olmalı. (Nâzım Bey'in iki kız -Naciye ve Sıdıka hanımlar- ve daha iki erkek kadeşi -Süvari Miralayı Fahri ve Dr. Ali Vasfi beyler- vardı!) Lütfü Kâmil adı, iki kez, Merkez Ordusu Kumandanı (Sakallı) Nurettin Paşa'nın Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne yaptığı ihbarda geçmektedir. Fevzi (Çakmak) Paşa da bu başvuruyu 19 Ocak 1921'de Heyet-i Vekile'ye aktararak, THİF aleyhine kovuşturmayı başlatmıştır. 1922 güzündeki THİF Kongresi'ne Amasya'dan bir, Tokat'tan iki delege katıldığını biliyoruz. Delegeler arasında yapılan ankete göre, 'Tokat'tan Lütfü' 12 çocuklu, askerliğini yapmış, doğu illerinde ve Arabistan'da bulunmuştur. Belki bu Lüftü'ler aynı kişidir.

2 TUSTAV Komintern Arşivi, CD 20, Klasör 26_36, Belge 49. Osmanlıcadan çevrim yazısı yapılmıştır.

RUM ORTODOKS CEMAATİNİN EVRİMİ:

RUM MİLLETİNDEN YUNAN DEVLETİ'NE

STEFANOS P. PAPAGEORGİOU
MODERN TARİH PROFESÖRÜ, SİYASET BİLİMİ VE TARİH BÖLÜMÜ, ATİNA PANTEION ÜNİVERSİTESİ
ÇEVİRİ: SEREN AKYOLDAŞ

Osmanlı İmparatorluğu, Yunan Devrimi'ni bastıramadı. Yunanlar, imparatorluğun zayıflığından ve Büyük Avrupa Güçleri'nin çatışan politikalarından yararlanarak, Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından tanınan bir devlet kurdular. Yunan milliyetçiliğinin çocuğu olan 1821 Bağımsızlık Mücadelesi'nin Yunan topraklarının bir bölümünde özgürleşmeyi sağlaması, Avrupa modeline dayanan bir devrimdir. Onun yarım bıraktığı iş, 'Megali İdea' adı altında güçlü ve cazip bir ideolojinin desteklediği Yunan milliyetçiliği tarafından devralınmıştır.

Yunan Devrimi öncesi Atina çarşısı. Minarelerin arkasında, tepede Akropolis görülüyor.
Edward Dodwell (1767-1832).

Biri bana kim olduğumu sorarsa, ona şöyle cevap veririm: Ben bir Hıristiyanım.
Ghenadios, Ekümenik Patrik

Siz Yunanlı değilsiniz, siz Tanrıya karşı saygısız ya da ateist değilsiniz. Siz dini bütün Ortodoks Hıristiyanlarsınız.
Cosmas Aetolos, 'Teachings'

OSMANLININ SOSYAL VE İDARİ DÜZENİ

Andronikos Palaiologos olarak adlandırılan iki ismin, büyükbaba II. Andronikos ve torunu III. Andronikos'un XIV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Bizans tahtı için yaptıkları mücadele, imparatorluğun halihazırda zayıflamış bulunan doğu sınırlarını daha da zayıflattı. Bu durum, kuzeybatı Anadolu'daki Türkmen beyliğinin lideri Osman Gazi'nin kuvvetlerinin bölgede stratejik açıdan önemli merkezleri ele geçirmelerini kolaylaştırdı.

Konya Selçuklu Sultanlığı'nın seferlerinde paralı askerlik yapan Osmanlılar Marmara Denizi çevresindeki bölgeye hükmetmiş, Anadolu'nun batı kıyılarındaki pek çok Bi-

zans kentini vergiye bağlamıştı. Osmanlılar, kısa süre içinde Bizans Devleti'nin Anadolu topraklarını yönetir hale gelmişlerdi.

Bunu takiben, Bizans tahtında hak iddia eden VI. Ioannis Kantakuzinos, rakibi V. Ioannis Palaiologos'u alt etme mücadelesinde Osman Gazi'nin oğlu ve halefi Orhan'dan yardım talebinde bulunmuştu. 1345'te Osmanlı ordusu Bizans İmparatoru'nun askeri destekçisi olmuş ve böylece Çanakkale Boğazı'nı geçerek ilk kez Avrupa topraklarına ayak basmıştı. 7 yıl sonra, 1352'de Osmanlı şehzadesi, Orhan'ın oğullarından Süleyman Çelebi, Marmara'nın batı tarafında Avrupa'yla güçlü bir köprü oluşturacağını düşündüğü Çimpe'nin (Tzympe) garnizon kalesini boşaltmayı kabul etmeyerek Anadolu'daki Türkmen göçebelerini bu bölgeye yöneltmişti. 1361'de Osman Bey'in diğer oğlu Sultan I. Murat, Bizans'ın Trakya eyaletinin Meriç Nehri batısındaki başkenti Edirne'yi fethetmişti.

Osmanlılar 1430'da Epir'e, Makedonya'ya dek girmiş, zaferi takiben Yanya ve Selanik'i ele geçirmişlerdi. Zaman içerisinde diğer Türkmen beyliklerine galebe çalarak Küçük Asya'nın tümünü kendi boyunduruğu altına almayı başaran Fatih Sultan Mehmet, Osmanlıların Avrupa topraklarına ilk ayak basışlarından yaklaşık bir asır sonra, 1453'te Bizans'ın başkenti İstanbul'a girmişti. Venedikliler tarafından yönetilmekte olan Kıbrıs'ın 1571'de fethedilmesi ile, Osmanlı İmparatorluğu'nun 'tarihi' Yunan topraklarının tümünü kendi sınırlarına dahil etmesi işlemi tamamlanmıştı.

Kendilerini, "İlahi güç tarafından korunan ve durmadan büyüyen ve zenginleşen, mutlak nüfuz sahibi Osmanoğulları" olarak nitelendiren Osmanlı İmparatorluğu ya da Osmanlılar, kuruluş ve altın çağlarındaki saldırgan ve fütuhatçı devlet kampanyalarına orta Avrupa'da devam ederler. Fakat İmparatorluk, başarısızlıkla sonuçlanan 1683 Viyana Kuşatması ile uzun sürecek bir gerileme devrine girer. Ancak yine de Osmanlılar, 20. yüzyılın başına kadar 3 kıtada 33 halk, 40 dil, 3 büyük din ve 8 dini dogmayı barındıran geniş coğrafi alanda yegane organize otorite olmayı sürdürmüştür.

Osmanlı toplumunun çokuluslu ve çokdinli mozaik yapısının idari ve sosyal oluşumu; İslam, Türk ve Bizans gelenek ve göreneklerinin sentezinin sonucudur. Osmanlı idari ve askeri yönetici sınıfı, ortak 'modus vivendi' ile imparatorluğun kapsadığı unsurlar, millet adı verilen ve kendi kendilerini yöneten dini cemaatlere bölünmüştü. Milletler kendi dini liderlerinin kılavuzluğundaydı. Bu sistem oldukça yüksek oranda idari, dini ve kültürel özgürlük tanırken, aynı zamanda etnik gruplar arasındaki farklılığa da tolerans göstermekteydi. Sonuçta bu sosyal yapının şekillenişi, tebaanın ortak bir siyasi, idari ve mali sisteme dahil edilmesiyle, başka bir deyişle, 'Osmanlılaşma'nın kabulü ile tamamlanmıştı.

'Millet'i birbirine bağlayan ve diğer-

VIII. Mihael Palailogos (1261-1281) ve karısı.

16. yüzyıl Venedik gravürü.

İmparatorluk, millet denilen otonom dini cemaatlere bölünmüştü. Milletler kendi dini liderlerinin kılavuzluğundaydı. Bu sistem oldukça yüksek oranda idari, dini ve kültürel özgürlüğe izin verirken, aynı zamanda farklı etnik grupların varoluşuna da tolerans göstermekteydi. Bu sosyal yapının şekillenişi; tebaanın ortak bir siyasi, idari ve mali sisteme girmesiyle, başka bir deyişle, 'Osmanlılaşma'yı kabulüyle tamamlanmıştı.

VI. İoannes Kantakuzenos'un (1347-1354) imparator ve keşiş olarak ikili portresi.

Millet sisteminin tatbiki ile Balkanlar'ın kuzey ucundan Kıbrıs'a, İyon kıyılarından Anadolu'nun hinterlandına kadar, Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilinde Yunanca konuşan tüm Rumları bir araya getiren İstanbul Patriği; yetkili ve kıdemli Osmanlı memuru 'Milletbaşı' ve 'Rum Vekili' unvanları ve bu unvanların verdiği güçle imparatorlukta Ortodoks nüfusun bağımsız ruhani ve siyasi önderi haline gelmişti. Ekümenik Patrik, tebaasının tek siyasi otoritesi olarak, tüm Osmanlı Hıristiyan Ortodokslarını idari anlamda birleştirmiş ve onlara zaman içerisinde tüm Rumeli ve Küçük Asya vilayetlerini içine alan geniş bir coğrafyada egemen olan ruhani ve entelektüel kimliğini kabul ettirmeyi başarmıştı.

Böylece, 'millet sistemi' bağlamında 'ghenos', yani Osmanlı Rum milleti gelişip hüküm sürebildi. Dindaşlığın yapısı, Ortodoks Kilisesi'nin resmi dili olan Yunanca ile daha da sağlamlaştı. Eğitimdeki hâkimiyeti ile Yunanca, Ortodoks nüfusun tamamına yayılmıştı. Bu durum ideolojik ve entelektüel birliği sağlayarak, idari otoriteyi güçlendirmiştir.

Din ve eğitim, işte bu iki unsur Osmanlıda Yunanca konuşan Rumların (birleşmiş cemaat bağlamında) aynı

Batı Avrupa, kurulan ekonomik ilişkiler sonucu Yunan varlığının güçlü olduğu kent merkezleri ile Balkanlar'ın kuzeyinde, Tuna prensliklerinde ve güney Rusya'da ticaretin ve genelde diğer ekonomik faaliyetlerin artmasını sağladı. Doğu Akdeniz'in ve Balkanlar'ın stratejik ve ekonomik önemi arttı, yerel yönetimlerde paşaların liderliğindeki ayrılıkçı hareketler Osmanlı Hükümeti'nin merkezi gücünü tehdit eder hale geldi.

lerinden farklı kılan ilk unsur, dindi. Önemsiz bir etki ile etnik unsur tali bir role sahipti. Hıristiyan Ortodoksların da parçası bulunduğu geleneksel olarak yapılanmış Osmanlı toplumunun kökleri ise aile ve köy idi. Bunların dışında, karşılıklı birbirini tanıma ve kimlik işaretleri dini terimler üzerinden algılanıyordu. Bu durum, dönem metinlerinden ve ulusal farklılıklara ufak bir gönderme dahi yapılmadan imparatorluğun nüfusunun dini unsurlara göre sınıflandırılması sonucu gerçekleştirilmiş resmi ve gayri resmi pek çok nüfus sayımından tespit edilebilir. Osmanlı Devleti tarafından benimsenen ortak dil, din ve gelenek temelli ulusal kimlik düşüncesi özel siyasi bir amaç gütmeden, devletin komünal birliğini ve pürüzsüz idari işlevini hedefliyordu.

dine mensup, ancak başka diller konuşan halklarla da bir arada yaşayabilmesini mümkün kılıyordu. Yapı, işlev, amaçlar, beklentiler ve farkındalık modern ulus-devletini tanımlayan unsurlarken, geleneksel toplumların da eksikleri konumundaydı.

SALLANAN 'MİLLET SİSTEMİ'

'Millet sistemi', imparatorluğu oluş-

turan halklar arasındaki dinsel farklılıkların milli bir nitelik kazanmaya ve milli amaçlara hizmet etmeye başladığı 18. yüzyılın sonlarına kadar pek bir sorunla karşılaşmadan işlemeye devam etti. Ancak 18. yüzyılda, geleneksel toplum yapısının hassas dengesini bozan, esnekliğini tehdit eden ve o zamana kadar toplum üzerindeki etkisi oldukça sınırlı kalmış olan bazı önemli gelişmeler patlak verdi.

18. yüzyılın hemen başında, imparatorluğun birlik ve bütünlüğü için çok önemli bir gelişme meydana geldi: Batı ile sürdürülen ticari faaliyetlerin artmasıyla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu ile batı Avrupa devletleri arasında ekonomik ilişkiler kuruldu. Bu ilişkiler imparatorluk genelinde olduğu kadar, özellikle Yunan varlığının güçlü olduğu kent merkezleri ile Balkanlar'ın kuzeyinde, Tuna prensliklerinde ve serpilen Rum ticaret kolonilerinin başarılı olduğu güney Rusya'da ticaretin ve genelde diğer ekonomik faaliyetlerin artmasını sağladı.

Bunun sonucunda, doğu Akdeniz havzasının ve Balkanlar'ın stratejik ve ekonomik önemi birden arttı. Aynı dönemde, yerel yönetimlerdeki paşaların başını çektiği ayrılıkçı hareketler, Osmanlı Hükümeti'nin bir zamanlar sarsılmaz olan merkezi gücünü doğrudan tehdit eder hale geldi. Toplumsal ayaklanmalarla yayılan bu iç tehdit Rusya'nın saldırganlığıyla da birleşince, Osmanlı birliğinin (Pax Ottomanica) altını oydu ve imparatorluğun çokuluslu ve ulus ötesi meşruiyetini sarstı.

Ortodoks milleti içinde yer alan, imparatorluk genelindeki sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerden yararlanan ve Yunanca konuşan tüccar elitler önemli bir ekonomik güç elde ederek Osmanlı tüccar sınıfının en güçlü kısmı haline geldiler.

Ekonomik alandaki bu değişimlerle bağlantılı bir şekilde ortaya çıkan ikinci değişim dalgası ise, ideolojik alanda yaşananlardır. Bu önemli sosyal grup, ekonomik açıdan güçlü olsa bile siyasi olarak pek de güçlü

Blahernai Konsili. Ortada, VI. Mihael Kantakuzenos.

değildi. Bu nedenle dilsel, dinsel ve kültürel farklılığını, milli bir hareket için uygun koşulları yaratıp geliştirmek ve sonunda da milli bir devlet kurmak amacıyla ön plana çıkarmaya başlamıştı. 'Modern Yunan Aydınlanması' (Neoellinikos Diafotismos) olarak bilinen bu entelektüel hareket, Yunan milli ideolojisinin teşvik edilip yayılmasında asli bir rol oynamıştır. Bu hareket, savunduğu felsefi ve siyasi fikirlere kaynaklık edecek kadar orijinal olmasa da, Batılı fikirlerin (Avrupa modelinden kaçınılmaz bir sapmayla beraber) Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki kısmına yayılması için bir kanal işlevi görmüştür.

EGEMEN RUM GRUPLARININ YUNAN MİLLİ SORUNUNA YAKLAŞIMI

"Korkunç Osmanlı egemenliği altında yaşayan Yunan milleti, tiranlığın bu görülmemiş boyunduruğuna tahammül edemez [...], siyasi varlığını ortaya koyarak bağımsızlığını ilan eder."

Ocak 1822, 'Yunan Bağımsızlık İlanı'

1821 yılında Yunan Devrimi'nin başlamasıyla birlikte nitel bir değişim meydana geldi; Yunanistan Avrupa haritalarında belirsiz bir coğrafi ifade olmaktan çıkarak, gerçek bir toprak parçası haline geldiğinden, bu, modern Yunan tarihindeki en temel hadiseyi oluşturur.

Yunan Devrimi hem bitiş hem de başlangıçtı çünkü yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren Ortodoks milletinin sonunu oluştururken, yeni kurulan bağımsız Yunan Devleti'nin (Hellas) vatandaşları için Yunan milli tarihinin başlangıcını teşkil etmekteydi.

Yunanca konuşan Rumların egemen kesimleri, Yunan milli sorununu silah zoruyla çözen devrim konusunda Yunanlarla aynı tavrı göstermedikleri gibi, aynı beklentiyi de taşımıyorlardı.

Yunanca konuşan Rumların geleneksel seçkin grubunu oluşturan 'Kocabaşılar' ile silahlı milisler (Martolos-Kapetani), aralarındaki ayrılıklara ve farklı taleplere bakmadan, beklentilerini ve amaçlarını Osmanlı egemenliğine son vermekle

Ayaklanmayı destekleyen Fransız Ordusu, Yunan kuvvetleriyle beraber Mora'da. 1828.

Noël D. Finnert (1797-1852)

Rumların geleneksel eliti olan kilise, milli devrime açıkça karşıydı. Osmanlı egemenliğindeki Balkan topraklarına yayılan 'aydınlanma' yalnızca Osmanlı meşruiyetini değil, Patrikhane'nin varlığını ve işleyişini de tehlikeye atan bir hareket olarak gelişiyordu. Fransız İhtilali'nin düşünsel sonuçlarından olan milliyetçilik ve liberalizm akımları, çokuluslu imparatorlukla bağdaşmıyordu.

tanımlayarak ve sınırlayarak, herhangi bir sosyal ve politik değişimi desteklemeden devrimci süreçte yer aldılar.

Bunun nedeni basitti: Bu gruplar, devrim öncesi Osmanlı döneminde meydana gelen sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerden doğan imtiyazlara, önceliklere ve çıkarlara sahipti. Bu grupların en ufak bir değişimden yana olmayacakları, hatta çıkarlarını ve otoritelerini koruyan yapıların meşruiyetini yitirmesini istemeyecekleri açıktı.

Yunanca konuşan Rumların üçüncü ve en önemli geleneksel eliti olan kilise hiçbir sorunla karşılaşmamıştır. Kilise, milli devrime açıkça karşıdır. Kilisenin milli devrime karşı olmasının nedeni koşulları uygun bulmaması, Yunan sorununu şiddete başvurmadan farklı bir şekilde yola koyan başka çözümleri desteklemesi ya da tarihi bir bunalım içinde olması değildi. Patrikhane'nin devrimi istememesinin nedeni oldukça basitti: Devrim, kilisenin çıkarlarına tersti. Osmanlı egemenliği altındaki Balkan topraklarına yayılan 'aydınlanma' yalnızca Osmanlı meşruiyetini değil, Patrikhane'nin 'de jure' (hukuken) otoriter varlığını ve işleyişini de tehlikeye atan bir hareket olarak gelişiyordu. Fransız İhtilali'nin düşünsel sonuçlarından olan milliyetçilik ve liberalizm akımları, yeri geldiğinde hem ideolojik hem de idari olarak bir dizi baskı mekanizması kuran, liberal olmayan çokuluslu imparatorlukla kesinlikle bağdaşamazdı. Zaten Ortodoks Patrikhanesi de bu ideolojik ve siyasi baskı mekanizmalarından biriydi.

Kilisenin Batı'ya karşı duyduğu korku, metafiziksel boyutlarda öne çıkan fanatizmin basit bir sonucu değildi. Bu korku, serin ve pragmatik bir temele dayanıyordu. Patrikhane, Osmanlı İmparatorluğu'ndan doğacak ulus-devletlerde, şimdi sahip olduğu siyasi, idari ve kurumsal gücü tümden yitireceğinin, yeni devletlerin içişlerinde kendi ruhani liderliğinin şüpheli olduğunun farkındaydı. Devrimci milli güçlerle birlikte hareket etmesi, Babıâli'den bağımsızlığını ilan etmesi durumunda da bu böyle olacaktı. Patrikhane, 'ilahi iradenin şekillendirdiği' Osmanlı otoritesine bağlılığını bildirerek liberalizm ve özgürlük akımına saldırmıştır. Kilise bu kavramları, "Şeytanın çocuğu; dine karşı çıkan, yoksulluğu, cinayetleri, zararları, yağmaları, saygısızlığı artıran, ru-

hun tümden kaybolmasına neden olan bir sistem," olarak değerlendirmiştir.

Ancak, Yunanca konuşan Osmanlı-Rum elitini oluşturan tüccar gruplar bazı önemli aydınlanma düşünürlerinin de desteğini alarak güç kazanmıştı. Bunlar, hiç de sessiz ve edilgen kalmaya niyetli değildi. Kiliseye karşı yapılan ilk çekingen girişim, başlangıçta dini otoriteye doğrudan karşı gelmeyen makalelerin yayınlanmasıyla kendini gösterdi ama özellikle 1789 yılında Christodulos Pamplekis'ye ait *Anonymous* adlı eserin yayımlanmasıyla, kilise karşıtı güçlü bir harekete dönüştü.

Yunan aydınlanma hareketinin önde gelen aktörleri, "bizi 'özgürlük' ve 'bağımsızlık' sözcüklerinin anlamsız olduğuna, şeytanın işi olduklarına, bağlılığın Tanrı'nın en sevdiği fazilet olduğuna inandırmaya çalışan"[1] ruhban sınıfının pozisyonunu ve hareketlerini değil, "ahlaksız, zinacı... ve açıkça sapkın"[2] bir yaşam süren bu sınıfı eleştirip yeriyorlardı.

Önde gelen Yunan aydınlanma düşünürlerinden Adamantios Korais, en temel aydınlanma karşıtı siyasi belge olan 'Patriki Didaskalia'nın yazarı Kudüs Partiği'ne *Adelfiki Didaskalia* adlı eseri yazarak karşılık vermiş, onu ve onun aracılığıyla tüm Hıristiyan otoritelerini, "Yunan halkının haklı öfkesini susturmaya, Avrupa'daki birçok milletin izlediği liberalleşme hareketlerini izlemelerini engellemeye çalışmakla" suçlamıştır.[3]

Sonunda kilise ve diğer geleneksel elitlerin önceliğini sorgulayan, tüccar/komprador sınıf oldu. Bu sınıf, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Yunanca konuşan Rum nüfusu yönlendirmeye çalışmış, hükümet ve devlet anlayışları doğrultusunda bir çerçeve oluşturarak, devrimin temelini hazırlama görevini üstlenmiştir. Bu, "Aydınlanma geleneğinin tüm beklentilerini özetleyecek, topyekun bir mücadele veren milletin siyasi beklentilerini bir şekilde yapılandıracak bir anlayıştı."[4]

Osmanlı İmparatorluğu, Yunan Devrimi'ni bastıramadı. Ayaklanan Yunanlar, güç kaybeden imparatorluğun zayıflığından ve Büyük Avrupa Güçleri'nin çatışan dış politikalarından yararlanarak, 1827 Temmuz Anlaşması ile bu amaçlarına ulaştılar ve sonunda Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından resmen tanınan bağımsız bir devlet kurmayı başardılar.

Ancak, 'Panhellen' Yunan milliyetçiliğinin ideolojik çocuğu olan 1821 yılındaki milli bağımsızlık mücadelesi, sonunda Yunan topraklarının yalnızca küçük bir bölümü (tarihsel olarak Yunan topraklarını oluşturan bölüm) için özgürleşmeyi sağlaması (Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılıp yeni bir devlet haline gelmesi) bakımından önemli ölçüde Avrupa modeline dayanır. Tamamlanamayan devrimin yarım bıraktığı iş; belirli bir coğrafi sınırlama olmaksızın Doğu Sorunu'na Yunan çözümü getiren, Bizans İmparatorluğu'nun İyonya adalarından Anadolu'ya, Kıbrıs'tan Makedonya'nın kuzey sınırlarına kadar uzanan alanda yeniden kurulmasını amaçlayan 'Megali İdea' (Büyük Ülkü) adı altında güçlü ve cezbedici bir ideolojinin desteklediği Yunan milliyetçiliği tarafından devralınmıştır.

Adamantios Korais, eski Yunan kültürünün canlandırılmasını savunarak Yunan bağımsızlık mücadelesinin düşünsel temellerinin hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Missolonghi Savaşı'nı (1825) gösteren bir tablo. Kaleyi almaya çalışan Osmanlı kuvvetlerini Reşit Paşa yönetiyor.

DİPNOTLAR

1 Markos-Philippos Zallonis, *Syggramma peri Phanarioton* (Fenerliler Hakkında Yazılar), Athens 1972, pp. 91-92.

2 Anonymou tou Ellinos, *Ellinki Nomarchia, iti logos peri Eleftherias* (Yunan Nomarchia'sı Veya Özgürlük İçin Nutuk), Athens, p. 144.

3 'Adelfiki Didaskalia', in K. Sathas, op.cit., p. 634.

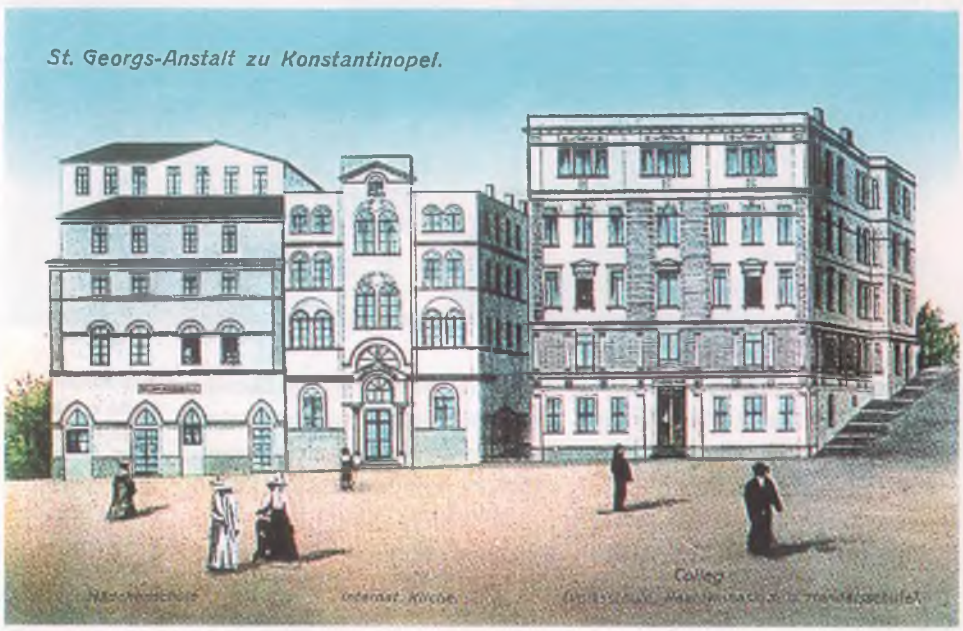
4 Paschalis Kitromilides, 'Ideologika revmata kai politika aitimata: prooptikes apo ton Elliniko 19o aiona" (Ideolojik Akımlar ve Politik Talepler: 19. Yüzyıl Yunanistan'ından manzaralar' D.G. Tsaussis (ed.) Opsis tis Neoellinikis Koinonias tou 19ou aiona (19. Yüzyıl Yunanistan'ından Manzaralar).

İSTANBUL ST. GEORG AVUSTURYA LİSESİ

MİSYON OKULUNDAN LAİK EĞİTİME

HR. MAG. FRANZ KANGLER
ST. GEORG AVUSTURYA LİSESİ, SUPERİOR VE MÜDÜR

Alman Lazaristi Conrad Stroever, İmparator I. Franz Josef'in de satın alma bedelinin ödenmesi için önemli miktarda maddi katkı sağladığı St. Georg Lisesi'nin alım sözleşmesini 1882 yılında imzalamıştır. 1891 yılında ise St. Georg, Avusturyalı Lazaristler ve Şefkatli Rahibeler tarafından devralınmış olup, o zamandan beri kendileri tarafından yönetilmektedir. Kurucu Stroever, zamanında vasiyetnamesine şunları kaydetmiştir: "St. Georg her zaman Avusturya Devleti'nin himayesi altında kalmalıdır." Bu dileğin ne denli gerçekçi olduğunu zaman gösterecektir.

St. Georg külliyesi. Solda kız okulu, ortada kilise ve sağdaki bina da kolej (Halkokulu, Kraliyet Gimnazyumu ve Ticaret Okulu) bulunuyor.

Avusturya Lisesi Arşivin den.

Okul, ismini bin yıl kadar önce de aynı yerde var olan ve bize ulaşan ilk yazılı belgesi 1303 yılına ait olan St. Georg (Aziz Georg) Kilisesi'nden almıştır. Bu kilise, 1882 yılında Almanca konuşanların hayır işlerinin yapıldığı bir vakıf tarafından satın alınmıştır. Burada, ana dili Almanca olan Katolik çocukları ile fakir ailelerin çocuklarının kabul edildiği bir okul kurulmuştur. O zamanlar halen mevcut olan bir yetimhane de bu okula dahil edilmiştir. Bir Alman Lazaristi olan Conrad Stroever 1882 yılında okulun satın alma sözleşmesini imzalamıştır. St. Georg 1891 yılında Avusturyalı Lazaristler ve Şefkatli Rahibeler (Barmherzigen Schwestern) tarafından devralınmış olup, o zamandan beri de kendileri tarafından yönetilmektedir.

Kurucu Stroever, zamanında vasiyetnamesine şunları kaydetmiştir: "St. Georg her zaman Avusturya Devleti'nin himayesi altında kalmalıdır." Bu dileğin ne denli gerçekçi olduğunu zaman gösterecektir. İmparator I. Franz Josef de okulun satın alma bedelinin ödenmesi için önemli miktarda maddi katkı sağlamıştır. St. Georg, imparatorluk döneminden sonra da Avusturya'nın desteği ile varlığını sürdürebilmiştir.

1888 yılında Stroever, Paris'teki Lazaristler Birliği'nin genel başkanına şunu bildirmektedir: "Okulda şimdiden 15 güzel sınıf ile 48 oda, iki büyük ve iki de küçük teras bulunmaktadır." Okul mevcudu hakkında ise şunu kaydetmektedir: "Okulun şu andaki kapasitesi 200 yatılı ve bir o kadar da gündüzlü olmak üzere toplam 400 çocuktur. 15 yıl önce beş çocukla faaliyete geçen okulumuzun geçen yıl neredeyse 300 öğrenciye ulaşması, bu kurumun gerekliliği ve faydası hakkında yeterli bir göstergedir."

1892 yılında rahibeler, Kule Sokağı yönündeki iki komşu ahşap evi satın alır. Bu evler yıkılır ve yerlerine yeni bir bina yapılır. Bu bina ilkokulun ve yetimhanenin büyütülmesi için düşünülmüştür. Stroever'ın halefi Joseph Jarosch, okulun inşasını tamamlar. 1897 yılında ilkokula yeni

İlkokul (Grundschule) sınıfından bir görüntü. Lazarist öğretmen talebelerle ilgileniyor.

1917

1938 yılında Hitler'in Avusturya'ya girmesiyle birlikte, okul bir gecede Alman St. Georg Lisesi haline gelmiştir. 1944 yılında Almanya ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler kesildikten sonra, okulun tekrar kapanması gündeme gelmiştir. Alman Nasyonal Sosyalist diplomatların baskısıyla bu kesintinin kapsamlı olması ve bütün Alman vatandaşlarının Almanya'ya dönmeleri istenmiştir.

bir ortaokul ve iki sınıflı bir ticaret okulu eklenir. Kız okulu için de bir genişleme sağlanır. Rahibe Kohlberg bu okula bir biçki-dikiş ve elişi sınıfı ile bir ana okulu ekler.

Erkek okulunda bu dönemde 7 öğretmen 151 öğrenciyi, kız okulunda ise 23 rahibe 231 öğrenciyi eğitmektedir. Her iki okulda da 96 yetim çocuk kalmakta ve bunların yiyecek-içecek ve giyim-kuşam masrafını rahibeler karşılamaktadır. Bundan da anlaşılacağı gibi, St. Georg okulları her zaman sadece elit bir tabakaya değil, aynı zamanda geliri yetersiz olanlara yönelik olarak da eğitim ve öğretim sağlamıştır.

Rahibeler, okulun yakınında bulunan ve bugün bile Sen Jorj Hastanesi olarak İstanbul'un fakir çevrelerinde iyi bilinen bir hastanede görev yapmaktadılar. Avusturya'dan yapılan geniş çaplı maddi yardımlar sayesinde bu hastane son yıllarda genişletilmiş, modern ve donanımlı bir duruma getirilmiştir.

Okul, kuruluş yıllarında basit bir ilkokul olarak düşünülmüştü. O yıllarda ülkenin eğitim sistemi yeterli olmadığından, İstanbul'da yerleşik olan değişik milliyetten yabancı birçok aile, azınlıklar ve birkaç da Türk ailesi çocuklarını bu okula göndermekteydi. 1905 ve 1906 yıllarında birer hazırlık sınıfı da açıldı. Bunun nedeni, okula başlarken yeterli Almanca bilgisine sahip olmayan çocukların sayısındaki artış olmuştur. 1908 yılında kız okuluna üç sınıflı bir ortaokul ve iki sınıflı bir ticaret okulu da eklenmiştir. Erkek okulu lise seviyesine, ticaret okulu da ticaret lisesi haline getirilmiştir. Bu koşullar altında ve Okul Müdürü Superior Kajdi ile Avusturya İmparatorluk Kültür ve Eğitim Bakanlığı arasında geçen uzun görüşmeler sonucunda, Bakanlık 18 Eylül 1911'de St. Georg'u Avusturya'daki orta dereceli okullar ile aynı kategoriye kabul etmiş ve mezunları Avusturya'daki benzer okullarla aynı haklara sahip olmuşlardır. Böylelikle, 1913 yılında öğrenciler ilk kez olgunluk sınavına girmişlerdir.

Erkek okulunun aynı yıla ait istatistik bilgileri şöyledir: O yıl okula 129 Katolik, 126 Rum-Ortodoks, 2 Gregoryan, 60 Yahudi ve 29 Müslüman öğrenci kabul edilmiştir. Bunların milliyetlere göre dağılımı ise, yüzyıl başındaki İstanbul için tam bir ör-

St. Georg'un iç avlu tarafından görünüşü.

1952

nek teşkil etmektedir: Erkek öğrencilerden 99'u Avusturyalı iken, okulda ayrıca 150 Osmanlı vatandaşı, 7 Alman, 1 İtalyan, 7 Fransız, 11 İngiliz, 11 Rus, 29 Rum, 7 Romen, 4 Bulgar, 1 Sırp, 1 Karadağlı, 6 İranlı, 1 Belçikalı ve 1 Arjantinli bulunmaktadır. Kız okulundaki öğrencilerin sadece 58'i Avusturyalı iken, diğer öğrenciler hakkında tam bir istatistik kaydı bulunmamıştır.

Bina o yıllarda okul olarak kullanılmaya pek uygun durumda değildir. Superior Kajdi, 1913 yılındaki bir mektubunda şunları yazmaktadır:

"St. Georg oldukça genişlemiş ve okul bugün önemli büyüklükte bir alana yayılmıştır. Ancak yamalı ve eklemeli olarak yapılan bina kesinlikle ihtiyaca cevap vermemektedir. Faaliyetlerin sürdürülebilmesi, ancak becerikli personelimizin özverili gayretleri ile Tanrı hizmetinde gösterilen olağanüstü çabalar sayesinde mümkün olmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, 4 lise sınıfı benim kişisel odamdan daha geniş olmayan mekanlarda barınmaktadır. Bu yıl da bizde okumaya layık birçok aday öğrenci yer yokluğundan dolayı okula alınamayacaktır."

Ayrıca, Avusturyalı Lazaristler St. Georg için yeterli sayıda öğretmen tayin etmekte zorluk çekmekteyken, Avusturya'nın Graz şehrindeki yönetim, 1913 yılında aniden okulu kapatmaya karar vermiştir. Superior Kajdi, derhal İstanbul'daki Avusturya İmparatorluk Elçisi Kont Pallavicini'ye başvurmuş ve okulun kurtarılması için yardım rica etmiş, sonra da Graz'a ve Viyana'ya giderek yönetim ve bakanlık nezdinde kurumu adına girişimlerde bulunmuştur. Bunun üzerine İmparatorluk Dışişleri Bakanlığı, Graz şehrindeki Lazarist yönetici Eduard Reeh'e şu telgrafı göndermiştir:

"Aldığımız bilgilere göre, İstanbul'daki St. Georg kurumunun 15 Eylül tarihi itibarıyla kapatılarak faaliyetlerin dini hizmetlerle sınırlandırılması öngörülmüştür. Bizim arzumuz bu kurumun devamı olduğundan ve özellikle öğretimin devamını mutlaka sağlamak gerektiğinden, İmparatorluk Dışişleri Bakanlığı bu girişimin iptalini ve en azından 1913/14 ders yılının sonuna kadar ertelenmesini özellikle rica eder."

İmparatorluk makamı okula bir öğretmen göndererek maaşını ödemiş, buna ilave olarak da mali destek sağlamıştır. Ayrıca Viyana'dan, ek bina yapımının masraflarına katılma konusunda sözler de alınmıştır. Bunun üzerine binanın ahşap bölümleri yıkılmış, temel çukuru kazılmış, ancak 1. Dünya Savaşı patlak verince, bu gibi zamanlarda inşaat yapılamayacağından bu çukur tekrar doldurulmuştur. Savaş dolayısıyla Fransız okulları da kapatılmış olduğundan, öğrenci sayısında olağanüstü bir artış görülmüş ve geçici olarak komşu binalardan yer kiralanarak öğretime devam edilmiştir.

1917 yılında Türkçe dersi de programa alınmıştır. St. Georg sadece ya-

Naziler kaybedince, okul personeli sürülür

Rahibeler ve Lazaristler 26 Aralık 1945 tarihine kadar gösterilen ikamet yerlerinde kalmış, ancak oralarda da boş durmamış, hastalara bakmış, çocuklara eğitim vermişler ve kendi aralarında ibadet etmişlerdir. Elimizdeki bir mektup, Avusturyalıların Anadolu'daki durumunu şöyle anlatıyor:

23.08.1944'te İstanbul'u terk ettik... neredeyse 2 günlük bir yolculuktan sonra hıncahınç dolu bir otobüsle geceleyin Yozgat'a vardık. Vali bizi salonunda misafir olarak kabul etti... ertesi gün, buralarda pek nadir bulunan güzel bahçeli, yakınında su olan epey büyükçe bir eve götürüldük. Başlangıçta ne masamız ne de iskemlemiz vardı. Resmen yerde oturuyor, toprak üzerinde uyuyor ve seyahat kumanyamızdan arta kalanları yiyorduk. Sonra yavaş yavaş daha rahatladık, gerekli mobilyaları kısmen kiralayarak, kısmen basit kalaslardan kendimiz yaparak elde ettik... Dışardan gelenler için zengin ya da fakir ayrımı yapmadan 50-60 kuruşluk bir ücret karşılığı yemek servisi yaptık. Kimi zaman 40-60 misafirimiz oluyordu, fakirleri karşılıksız doyurduk, kimi zaman karşılıksız, kimi zaman para karşılığında çamaşır yıkadık. Rahibeler ders vermeye başladılar ve evimizde İngilizce, Fransızca ve Türkçe dil kursları açıldı... Burada işin en zor tarafı, yakınlarımızdan tamamen soyutlanmış olmaktı. Oraya varışımızdan birkaç hafta sonra mektup ve posta işlemleri bize yasaklanmıştı... Savaşın gidişatı, yaşanan çöküş, zorluk ve sıkıntılar, ülkemizin kaderi kendimize şu soruyu sormamıza neden oluyordu: Geleceğimiz ne olacak? Ondan sonra da söylentiler başladı: İspanya'ya, Amerika'ya, Rusya'ya... bizleri nereye sürgün edecekler? inanıyorduk, ümit ediyorduk ama korkudan da titriyorduk... 28.12.1945 tarihinde Yozgat'tan Haydarpaşa'ya gelebildik. Bu ne mutluluk! Ulu Tanrım! Teşekkürler!

bancıların değil, artık değişim sürecine giren Türkiye'deki yurttaşların da okulu olmaya başlamıştır.

1918 yılında savaşın kaybedilmesiyle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da sona ermiştir. İstanbul'da bulunan diğer Avusturya-Macaristan kurumları kapanırken, St. Georg kurumunu devam ettirme çabaları sürdürülmüş ve St. Benoit Fransız Okulu'ndaki Lazaristler de buna el altından destek vermişlerdir. Ancak bu pek uzun sürmemiştir. Fransız işgal komutanı, 1919 yılı Şubat ayında St. Benoit başrahibine bir yazı göndererek, bu şehirde halen Almanca öğretim yapan bir okulun bulunmasını skandal olarak nitelemiştir. Bu durumda St. Georg kurumlarında görev yapan Avusturyalılar 1919 yılı Şubat ayı sonunda Avusturya Cumhuriyeti vatandaşı Şefkatli Rahibeler ve Lazaristler -altı Rahip, dört öğretmen ve 14 Rahibe- Fransız işgal kuvvetleri tarafından Türkiye'den sınır dışı edilmişler ve 'Reşit Paşa' gemisi ile 19.4.1919 günü Trieste'ye, oradanda Avusturya'ya gönderilmişlerdir. Avusturya Lisesi yeniden, ancak M. Kemal Paşa ve kuvvetlerinin zaferinden sonra açılabilmiş ve Almanca öğretime başlanmıştır. Rahibeler ve Lazaristler de geri dönerek eğitimi aşağı yukarı kuruluş yıllarındaki şartlarla yeniden ele almışlardır.

St. Georg'un, 2002 yılında Eğitim Müdürlüğü'nün kararıyla restore edilmiş hali.

Ancak okul yönetimi, gerek Türkiye'deki gerekse kendi ülkelerindeki olumsuz şartlar nedeniyle eğitim ve öğretimi devam ettirmek için çok zor şartlar altında çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu arada, artık Türkiye'de Almanca konuşan aile pek kalmadığı için bu okulun kapatılmasının daha doğru olacağı hakkında sesler yükselmeye başlamıştır. Habsburglardan arta kalan küçük Avusturya devleti de bu dönemde nasihat vermek dışında yardımda bulunamamıştır. Savaştan sonraki 10 yıl devlet yöneticilerinin büyük bir iyimserlik ve reformlara duydukları bağlılıkla geçmiş, ancak ekonomik zorluklar neredeyse aşılamaz hale gelmiştir. Geçmişe bağlı kalan birçok yabancı kurum faaliyetlerini durdurmuş ve Kemal Atatürk Cum-

Hasteneye mali yardım için İmparator'a başvuru

Rahibe Leopoldine Rosty'nin St. Georg Hastanesi için Majesteleri İmparator'a (1906) tarihli başvurusu. (Viyana Devlet Arşivi, F27/K66) Başvuru sahibi benim eski dadım ve çok namuslu bir subay kızıdır. Benim de desteklediğim ricasının Dışişleri Bakanlığı nezdinde kabul edilmesi imkanını araştırınız.
(Majesteleri Kraliyet ve İmparatorluk Arşidükü Franz Ferdinand'ın parafı)
(Belgenin aslını Bölüm başkanı Ekselans v. Müller'e iade kaydıyla bırakan Daire Başkanı Bon Rummerskirch'in talimatı.)

Majeste İmparator Hazretleri'ne
Zatı âlinize yazdığım son mektuptan bu yana hayatlarında birçok önemli olay vuku bulduğu halde, Majestelerinin hafızasından tamamen kaybolmadığımı ümit etmekteyim. Elbette en mutlu çocukluk yıllarınızı birlikte hatırlarken, bir yandan size bu satırlarla bir ricada bulunmak istemekteyim. Ben 13 yıldır Avusturya St. George Yetimhanesi ve geçtiğimiz Eylül ayından itibaren Sayın Başrahibemizle gerçekten üzüntü verici bir durumda devir aldığımız Avusturya Çocuk Hastanesi'nde rahibe olarak görev yapmaktayım. Hastanenin başhekimi bizimle geçirdiği 10 yıllık bir çalışma devresinden sonra bu kurum için ödeme yapan yardım derneğini ve onlardan edinmiş bulundukları bütün tertibatı, yatakları, yatak takımlarını ve cihazları yanında götürerek, kendisine bir çocuk hastanesi açmıştır. Bize kalan, 8 iskemle ile boş birtakım odalardır. Elbette gerekli olan en önemli şeyleri almak ve hastaneyi ve Viyana'da eğitim görmüş ve sınav vermiş bir rahibe tarafından yönetilen eczaneyi devam ettirebilmek için borçlanmak zorunda kaldık. Ulu Tanrım bize verilen bazı rahibeler ve özellikle hastanemizi yöneten mükemmel doktorlar sayesinde yardımda bulunmuştur. Keşke bize getirilen hasta çocukları alabilmek ve dispanserdeki fakirleri bedava ilaçlarla desteklemek için gerekli imkanımız olsa idi. Bu hastanenin devamı çok az sayıda ödemeli hasta tarafından sağlanamamaktadır. Üzerimizdeki bu büyük dert ve sorumluluk ile Majeste İmparator Hazretleri'ne kulları olarak, yukarıda bahsi geçen yetimhanemize Arşidüşes Marie Valerie tarafından bahşedilen miktarda bir yardım ricası ile başvurmaktayım. Arşidüşesimizin Bakan Kont Goluchowsky nezdinde yapmış olduğu girişim neticesinde, erkek ve kız okullarımız Avusturya Hükümeti'nden yılda 1000 Fl yardım almaktadırlar. Okulumuzun Majestelerinin yüksek izin ve bağışları ile devamlı yardım aldığını göz önünde tutarak, fakirlere bakan hastanemiz için bu yardımı Majestelerinin desteğiyle, tekrar Kont Goluchowsky aracılığıyla sağlaması en acil ricamızdır. Bunun gibi, bir yıllık destek bizim için fakirlerin acılarını dindirecek devamlı bir kaynak olabilecektir. Bize getirilen hasta çocuklar açlıktan yarı ölü bir şekilde iken, onlara bakılınca kısa sürede iyileşip sağlıklarına kavuşmaları her zaman büyük bir sevinç kaynağıdır. Tekrar kulunuz olarak bu ricamızı size, her zamanki gibi saygılarımla ayaklarınıza kapanarak sunmaktayım. Majeste İmparator Hazretleri'nin kulları

Şefkatli Rahibe Leopoldine
Rosty f Urbas
İstanbul, 12 Nisan 1906
Galata, St. George Çocuk Hastanesi

huriyeti'nin yeni hedeflerine çok azı bağlı kalabilmiştir.

Kemal Atatürk, ülkesi için yaptığı büyük eğitim reformu ile 1928 yılında dört önemli pedagogu Avusturya'ya göndermiştir. Bunlardan biri olan Raşit (Oymen), eski harflerle Otto Glöckels devrindeki Viyana hakkında 'Mektepçiliğin Kabesinde' aldı bir kitap yazmış ve bunun üzerine söz konusu pedagogların Avusturya eğitim sistemini incelemeleri istenmiştir. Avusturya eğitim makamları da Türkiye'den gelen bu misafirlerin eğitim sistemini teori ve pratikte tanıyabilmeleri için bir plan hazırlamıştır. Bu pedagoglar, Viyana'da edindikleri deneyimlerle kendi devirlerindeki Türk pedagoji bilimine katkıda bulunmuşlar ve o yıllarda 'Beş Viyanalı' olarak tanınmışlardır. Avusturya'ya gönderilen bu öğretmenlerden Fevzi Selen, sonradan Türkiye'de Alfred Adler'in kişilik psikolojisi ve pedagoji ile bağlantısını temel alan bir eser yayınlamıştır. Fevzi Selen daha sonra St. Georg Erkek Okulu'nun ilk Türk müdür yardımcısı olmuştur.

Avusturya ve Türk makamları adım adım St. Georg okulunu daha iyi bir duruma getirerek geliştirirken, genç öğretmenler de Avusturya'dan tekrar gelmeye başlamıştır. Ancak 1938 yılında okul, Hitler'in Avusturya'ya girmesi ile sadece bir gecede Alman St. Georg Lisesi haline gelmiştir. 1944 yılında Almanya ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler kesildikten sonra, okulun ikinci kez kapanması söz konusu olmuştur. Alman Nasyonal Sosyalist diplomatların baskısı ile bu kesintinin tam kapsamlı olması ve bütün Alman vatandaşlarının Almanya'ya dönmeleri istenmiştir. Sonradan Papa XXIII. Johannes olan papalık delegesi Monsenyör Guiseppe Roncalli'nin verdiği destek ile, St. Georg'da çalışanlar Türk makamlarının yaptığı teklifi kabul ederek 1.5 yıl süre ile Orta Anadolu'da mecburi ikamete tabi tutulmuşlardır.

St. Georg Lazaristleri ve rahibeleri ülkede kalabildikleri için savaştan sonra, 1947 yılında okul yine bir Avusturya kurumu olarak faaliyetine başlayabildi.

St. Georg yöneticileri Avusturya eğitim makamlarının ilgisini Türkiye'de yapılacak işlere çekmek için tekrar girişimlerde bulunmuşlardır. 1951 yılında uzak görüşlü genç bir Lazarist olan Ernest Raidl süperiorluk makamına getirilmiş ve 1957 yılında okul müdürü olmuştur. Bay Raidl, takip eden 30 yılda okula damgasını vuracaktır. 1958 yılında Türk makamları St. Georg kız okulu-

St. Georg kurumlarında görevli Avusturya Cumhuriyeti vatandaşı Şefkatli Rahibeler ve Lazaristler, 1919 Şubatında Fransız İşgal Kuvvetleri tarafından Türkiye'den sınır dışı edilmişler ve 'Reşit Paşa' gemisi ile 19.4.1919 günü Trieste'ye, oradan da Avusturya'ya gönderilmişlerdir. Avusturya Lisesi yeniden, ancak M. Kemal Paşa ve kuvvetlerinin zaferinden sonra açılabilmiştir.

Ticaret Okulu'ndan (Handelsschule) bir sınıf.

1913

nun bir başvurusunu değerlendirerek ortaokula ek olarak bir lise kurulmasına da izin vermiş ve 1962 yılında, ilk kez 23 kız öğrenci olgunluk sınavını vermiştir.

Bugünkü Avusturya kültür forumunun kurulması da bu yıllara rastlar. 1955-56 ders yılında Viyana'daki Federal Eğitim Bakanlığı Avusturya St. Georg Lisesi'nin bir öğretmenini, Türkiye'de Avusturya kültür faaliyetleri ile ilgili olanakları incelemek ve Türk kültür kurumları ile ilk ilişkileri, St. Georg Lisesi'ni üs olarak kullanarak başlatmak üzere davet etmeye karar vermiştir. Avusturya'nın Türkiye'deki ilk fahri kültür temsilcisi olan Dr. Felix Zavodsky kısa bir süre sonra sağlık nedenleri ile Türkiye'den ayrılmış, onun yerine yine St. Georg'da öğretmen olan Dr. Ludwig Jorda getirilmiş ve Kahire'de yeni kurulmuş olan Ortadoğu Kültür Temsilciliği'ne bağlanmıştır. Bu yılların göze çarpan kültürel faaliyetleri arasında Weller Kuarteti Konseri, Genç Viyana Triosu Konseri, Piyanist Petermandl, Gitarist Scheit, St. Veit Madrigal Korosu konserleri, ayrıca Christine Butsa, Christine Lavant ve Gerhard Fritsch tarafından düzenlenen şiir matineleri, Werner Berg, Viyana Fantastik Realistleri ve Viyana Albertine Müzesi Faksimilleri gibi sergiler bulunmaktadır. Yazarlar, sanatçılar ve bilim adamları o sıralar St. Georg binasında veya Burgaz'daki Lazaristler Evi'nde kalır ve sıcak bir izleyici kitlesi ile karşılanırlardı. St. Georg Avusturya Lisesi'nin tanınmış profesörlerinin katkısı ile İstanbul, Ankara ve İzmir radyolarında Türkler için Almanca kursları verilmiş, bunlar geniş bir kitle tarafından izlenmiştir.

Raidl ve ondan sonra süperior olarak gelenler; Dr. Franz Oitzinger, Dr. Ernst Leitgeb, Dieter Neumann ve Müdür Herbert Eder bu okulu devamlı büyüterek geliştirmişlerdir. Ankara'dan alınan bir Bakanlar Kurulu kararıyla 1954 yılında ek bir kat çıkılmış ve Avusturya Cumhuriyeti'nin desteği ile eski bina ihtiyaçlara cevap verir hale getirilmiştir. Federal hükümet, maaşlarını ödediği öğretmenlerin yanı sıra bir yabancı dil laboratuarı, bir işitsel-görsel eğitim salonu ve ticaret lisesi için bilgisayar sağlamış bulunmaktadır. 1982 yılında okul 100. yılını kutlarken 44 yabancı öğretmen görev yapmaktaydı ve konuşmacılar St. Georg Lisesi'ni İstanbul'un ve Türkiye'nin en itibarlı okullarından birisi olarak övmekteydiler.

Türk eğitim makamları ile uzun süren görüşmeler sonucunda, Eğitim Bakanlığı'nın onayı alınarak 1995 yılında, Lazaristler ve Şefkatli Rahibeler tarafından ayrı ayrı yönetilen kız ve erkek okulların birleştirilmesi sağlanmıştır. Eskiden erkek ve kız okulları arasındaki kapılar kapalı tutulurken, şimdi her iki okul bahçesi geniş bir merdivenle birleştirilmiştir. Nihayet 1996 yılından itibaren Türk erkek ve kız öğrenciler de St. Georg Lisesi'nin 110 yıllık tarihinde yeni bir dönüm noktası olarak, Avusturya kriterlerine göre lise bitirme sınavına girme olanağına kavuşmuşlardır.

Günümüzde ülkenin laikliğe veya İslama dayalı niteliği konusundaki karşıt görüşler etkilerini eğitim sistemi üzerinde de geniş bir şekilde göstermektedir. Türk eğitim sisteminde yapılan temel bir reform sonucunda ilköğretim okulları 5 yıldan 8 yıla çıkartılmıştır. Eskiden ortaokul olarak kabul edilen sınıflar şimdi ilköğretim okulları ile birleştirilmiştir. Bu reform St. Georg gibi okullara yönelik olmadığı halde, Türk hukukuna göre yabancı kurumlar Türk vatandaşları için ilköğretim okulu açamayacaklarından, yabancı dilde öğretim yapan okullar için de etkili olmuştur.

8 yıllık zorunlu ilköğretim sisteminin kabulü ile birlikte St. Georg Lisesi'nin ve diğer bütün yabancı okulların hazırlık sınıfları da dahil olmak üzere, ortaokul bölümleri kapatılmıştır. Bunların yerine, 14 yaşındaki öğrenciler için öngörülen bir hazırlık sınıfı tesis edilmiştir. Elbette bu uygulama çözüm bekleyen birçok yeni sorunu da beraberinde getirmiştir.

Bu köprü, amacına ulaşabilmesi için her iki yönden de kullanılabilmelidir. St. Georg Lisesi de, Avusturyalılar ve Türkler, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında bir buluşma noktası olarak kalabilmelidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, yaptığı reformlarla ülkesinin modern Avrupa devletlerinin seviyesinde yer almasını amaçlamıştır. Bugünkü devlet yapısı o zaman kurulmuştur. Bu yapının bazı özellikleri olmazsa, Türkiye Cumhuriyeti birçok temel niteliğini kaybedebilir. Ancak kuruluş devrinde önemli olan bazı özellikler AB'ye uyum sürecinde yeniden gözden geçirilmelidir.

Şirket-i Hayriye vapurlarında kullanılmak için düzenlenmiş bir öğrenci kimliği.

1943-1944

KAYNAKLAR VE DİPNOTLAR

Bütün fotoğraflar Avusturya Lisesi arşivinden alınmıştır.

1 Paris'te, 1625'te Aziz Vincent de Paul'ün kurduğu cemaat. Amacı, yoksul köylüleri din konusunda aydınlatmak ve köylerdeki gençlere papazlık eğitimi vermekti. Kırsal bölgelerde yoğun çalışmalar yapan cemaatın etkinliği, Fransız Devrimi'nden sonra azalır. 19. yüzyılın başlarında cemaatin çalışmaları yeniden yoğunlaşır ve başka ülkelerde çok sayıda misyon kurarlar, eğitim çalışmalarına katılırlar, hastane, hapisane ve ordu gibi kurumlarda rahiplik hizmeti verirler.

İSTANBUL EMNİYET MÜDÜRÜ NİHAT HALÛK PEPEYİ* ALMANYA'DAN NE GETİRDİ? -1

TALAT PAŞA'NIN KEMİKLERİNİ Mİ, NAZİ FIRINLARI MI?

RIFAT N. BALİ
BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI

Nihat Halûk Pepeyi'nin göreve başlamasından yaklaşık bir ay sonra basında, 16 Mart 1921 tarihinde Berlin'de bir Ermeni suikasti sonucu hayatını kaybeden eski Sadrazam Talât Paşa'nın kemiklerinin İstanbul'a nakledileceği haberi yer aldı. Her ne kadar İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi'nde Nihat Halûk Pepeyi ile Salâhattin Korkud'un Almanya gezilerinden "meslekî tetkik" olarak söz ediliyorsa da, basın Almanya ziyaretinin Talât Paşa'nın kemiklerinin Türkiye'ye getirilmesi için yapıldığını yazacaktı.

Nihat Halûk Pepeyi (sağda), 24 Eylül 1962'de Toptaşı Cezaevi'nde.

Nihat Halûk Pepeyi 4 Kasım 1942 günü İstanbul Emniyet Müdürlüğü görevine getirildi.[2] 18 Kasım 1942 günü Ankara'dan İstanbul'a gelerek göreve başladı.[3] Pepeyi göreve başladıktan kısa bir süre sonra mesleki tetkik gezisi için Avrupa'ya gidecekti. 6 Ocak 1943 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti, "Almanya ile Alman işgali altında bulunan memleketlere tetkik seyahati için gönderilecek" olan Halûk Pepeyi ile Emniyet Umum Müdürlüğü Dördüncü Şube Müdürü Salâhattin Korkud'a diplomatik pasaport verilmesini kararlaştırdı.[4] Dördüncü Şube'nin sorumluluk alanı yabancılar ve azınlıklardı.[5] Nihat Halûk Pepeyi ve Salâhattin Korkud 10 Ocak 1943 günü trenle Almanya'ya hareket etti. Boşalan İstanbul Emniyet Müdürlüğü makamına da Çorum Valisi Muzaffer Akalın vekâleten atandı.[6] Pepeyi'nin göreve başlamasından yaklaşık bir ay sonra basında, 16 Mart 1921 tarihinde Berlin'de bir Er-

* İçişleri Bakanlığı sicil dosyası ve eserlerine göre Nihat Halûk Pepeyi.

Bu makalenin araştırma ve yazım safhasında yardımlarını esirgemeyen, gelecek sayıda da yayınlanacak olan belgelerin kopyalarını veren Dorothy Wein, merhum Tarık Pepeyi, T.C. İçişleri Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü Sicil Şubesi Memuru Zülfali İmanoğlu ve merhum Nihat Halûk Pepeyi'nin torunu Halûk Pepeyi'ye teşekkür ederim.

meni suikasti sonucu hayatını kaybeden eski Sadrazam Talât Paşa'nın kemiklerinin İstanbul'a nakledileceği haberi yer aldı.[7] Her ne kadar İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi'nde Nihat Halûk Pepeyi ile Salâhattin Korkud'un Almanya gezilerinden "meslekî tetkik" olarak söz ediliyorsa da, basın Almanya ziyaretinin Talât Paşa'nın kemiklerinin Türkiye'ye getirilmesi için yapıldığını yazacaktı. Basına göre Pepeyi, Talât Paşa'nın kemiklerini yurda getirecek heyetin başkanı olarak Almanya'ya gitmişti. Yapılan ilk programa göre heyet 5 Şubat 1943 günü Türkiye'ye dönecekti ancak, iade işlemlerinin gecikmesinden ötürü dönüş 15 Şubat tarihine ertelenmişti.[8] Buna rağmen Pepeyi ve Korkud basında belirtilen tarihten üç gün önce, 11 Şubat 1943 günü trenle İstanbul'a dönecekti.[9] Talât Paşa'nın kemikleri ise 21 Şubat 1943 günü trenle Almanya'dan yola çıkacak,[10] 25 Şubat günü İstanbul'a varacak,[11] naaş önce Şişli Sıhhat Yurdu'na kaldırılacak, aynı günün öğleden sonrasında da askeri merasimle Abidei Hürriyet Tepesi'nde gömülecekti.[12] Pepeyi, Sirkeci Garı'nda İstanbul Emniyet Müdür Vekili Muzaffer Akalın, İstanbul Emniyet Müdür Muavini Ahmet Demir, şube müdürleri, dostları ve basın mensupları tarafından karşılanacaktı. Ardından İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar'ı makamında ziyaret ederek gezisiyle ilgili bilgi verecek, birkaç gün sonra da Ankara'ya hareket edip ilgili makamları bilgilendirecekti.[13] Bir gazetecinin geziyle ilgili intibalarını ve Talât Paşa'nın kemiklerinin nakli meselesini sorması üzerine Pepeyi şu cevabı verecekti:[14]

"Malûm olduğu üzere meslekî tetkiklerde bulunmak üzere Salahâttin Korkud'la birlikte Almanya'ya gitmiştik. Bu seyahatimiz umumiyet itibariyle iyi geçti. İyi intibalarla dönmüş bulunuyoruz. Ben [Talât Paşa'nın kemiklerinin naklil bu mesele ile meşgul olmadım. Mamafih Paşa'nın kemiklerinin memleketimize nakledileceğinden ve bu hususta Almanya ile bir anlaşmaya varıldığından malûmattarım."

Pepeyi'nin Berlin'de Nazi subayları tarafından karşılanmasını gösterir bir fotoğrafın da refakat ettiği ilginç bir mülakat, yayınlandığının ertesi günü Pepeyi tarafından tekzip edilecekti. (Söz konusu mülakat arka sayfadaki kutudadır.) Bu tekzip bütün gazetelere yollanacaktı. Pepeyi'nin tekzibi ve *Haber Akşam Postası*'nın konuyla ilgili izahatı şöyleydi:[17]

Dün gazetemizde, "Reşad Mahmut" imzasile, istihbaratta çalışan arkadaşımızın polis müdürümüz Halûk Nihat Pepeyi ile yaptığını söylediği bir mülâkatı neşretmiştik, dün akşam, polis müdürümüzün imzasını taşıyan şu tavzihi [düzeltmeyi] aldık. Aynen neşrediyoruz:

Haber Gazetesi Neşriyat Müdürlüğü'ne

Bugünkü (12.2.943) *Haber* gazetesinde Avrupa seyahatimizin intibalarına dair bir yazı gördüm. *Haber* gazetesi muharririyle böyle bir konuşma yapmadığım gibi gazetede çıkan fotoğrafı da ben vermedim. Ben ve arkadaşım Salâhattin Korkut Almanya'ya ve Avrupa'nın bazı büyük şehirlerine mesleğimize ait tetkikat için gönderildik ve bir ay kadar devam eden bu seyahatten memnunlukla döndük. Keyfiyetin bu yolda aydınlatılmasını rica ederim.

Emniyet Müdürü
Halûk Nihat Pepeyi

Polis müdürümüzün bu tezkeresinden de açıkça anlaşılacağı veçhile Reşad Mahmud'un polis müdürümüzle yaptığını söylediği ve bizim de kendisine inanarak neşrettiğimiz bu konuşmanın asılsız olduğu, Emniyet Müdürümüzün şehrimize dönüşü ile seyahatinin meslekî tetkikat maksadile vukubulmasından ibaret olan havadise muharip

Nihat Halûk Pepeyi kimdir?[1]

Nihat Halûk Pepeyi, 1314 (1898) yılında Selanik'e bağlı Katerin kazasında doğdu. Mektebi Mülkiye mezunu olan Pepeyi'nin ilk memuriyeti, 1 Kanunievvel 1337 (1 Aralık 1918)-17 Teşrinevvel 1338 (17 Ekim 1919) tarihleri arasında Hendek Numune Mektebi Müdürlüğü'ydü. Akyazı Nahiye Müdürlüğü, Nusaybin, Sındırgı, Ayvalık, Mustafa Kemalpaşa, Eminönü, Fatih ve Çankaya kaymakamlıklarında bulunduktan sonra İstanbul'a Vali Muavini olarak atandı (30 Kasım 1939-20 Ağustos 1940). Daha sonra Siirt ve Burdur valiliği yaptı. 18 Kasım 1942-4 Eylül 1943 tarihleri arasında İstanbul Emniyet Müdürlüğü görevinde bulundu. Daha sonra Erzurum (20 Eylül 1943-29 Kasım 1945), Antalya (8 Aralık 1945-12 Kasım 1946) valilikleri, Emniyet Genel Müdürlüğü (13 Kasım 1946-7 Temmuz 1947), İçişleri Bakanlığı İkinci Müsteşarlığı (7 Temmuz 1947-2 Eylül 1950) ve Kütahya (16 Eylül 1950-2 Haziran 1952), Merkez (3 Haziran 1952-18 Nisan 1953) valiliği görevlerinde bulundu. 18 Nisan 1953 tarihinde emekliye ayrıldı. Pepeyi emekliye ayrıldıktan sonra DP'ne girdi. X. dönem (1954-1957) Kütahya, XI. dönem (1957-1960) İstanbul milletvekili seçildi. 27 Mayıs 1960 İhtilali'nden sonra tutuklandı ve Toptaşı Cezaevi'ne konuldu. 27 Mayıs 1972 tarihinde vefat eden Pepeyi, Edirnekapı Şehitliği'ne defnedildi. Pepeyi'nin ilginç bir yanı, destanı üslupta yazan bir şair olmasıdır.

Eserleri şunlardır: *Geçmiş Zamanın Masalları*. *İsmail ile Gül'izar-Tamar Hatun ile Süleyman Şah*, İstanbul, Hüsn-i Tabiat Matbaası, 1928. *Türk Destanına Giriş*, Ülkü Kitaphanesi, İstanbul, 1934. *Mütareke*: Destan, Becid Basımevi, İstanbul, 1938. Milli Mücadele Destanı, İnkilâp Kitabevi, İstanbul, 1940. *Çanakkale: Destan*, Yeni Kitapçı, İstanbul, 1936. *Erenler. Gaziler. İsmail Akgün Basımevi*, İstanbul, 1951.

Nihat Halûk Pepeyi, 18 Kasım 1942-4 Eylül 1943 tarihleri arasında İstanbul Emniyet Müdürlüğü görevinde bulundu.

memleketlerde şehirlerin manzaraları ve otomobil ve tayyarelerde telsizler bulunması vesaire gibi şimdiye kadar muhtelif ajans haberleri, tercüme röportajlar ve intiba yazılarında okunmuş olan teferruat ve malûmatın da ilâve edildiği anlaşılmıştır.

Böylece kendi intibalarını Emniyet Müdürüne atfetmek suretile gazetecilikte muvaffakıyet gayretini meslek dürüstlüğünün caiz görmiyeceği dereceye çıkararak gazetesini hem resmi makamlara, hem de okuyucularına karşı ilk olarak böyle bir vaziyete sokan arkadaşımızın teessürümüzü mucip hareketi karşısında üzerimize düşen vazife yapıldığı gibi burada da Emniyet Müdürümüzden ve okuyucularımızdan ayrıca özür dileriz."

Nihat Halûk Pepeyi İstanbul Emniyet Müdürlüğü görevinde uzun süre kalmayacak, 9 Ağustos 1943 tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararı mucibince Erzurum valiliğine tayin edilecekti.[18] 23 Ekim 1945 tarihine kadar bu görevde kalan Pepeyi daha sonra da Antalya valiliğine tayin edildi.[19]

ALMANYA GEZİSİNİN AMACI NEYDİ?

Yeğeni Tarık Pepeyi'ye göre:

Nihat Halûk Pepeyi'nin yeğeni merhum Tarık Pepeyi'ye göre Halûk Bey Talât Paşa'nın kemiklerini getirmek için Almanya'ya gitmiş, İstanbul Emniyet Müdür Muavini Ahmet Demir de kendisine refakat etmişti.[20] Tarık Pepeyi'ye göre amcası geziden şöyle bahsetmişti:[21]

"Heyet halinde, başkan amcam olmak üzere, Almanya'ya gittiler ve Hitler'in de muvaffakiyetiyle İnönü'yle bir irtibatı oldu. İnönü'nün tensibi ile amcam Almanların gönderdiği bir uçakla Berlin'e gitti ve orada Hitler'le konuştu, görüştü. Onların rejimlerini, dikta rejimini gördü ve o rejimden tiksindi. Çünkü amcam rahmetli derdi ki, göstermişler, 'bizde her şey vesikaya tâbi. Bir yumurta fazla aldı diye biz idam ettik' demişler. İnfaz yerini göstermişler. Amcam tiksindi bunları görünce. 'Öyle rejim görmedim' diyordu. 'Türkiye'de böyle bir şey olamaz' diyordu. 'Biz hayırhah nankör insanlarız' şeklinde konuşuyordu. Bütün sahillerde sığınaklar varmış. Denizaltı sığınakları. Tahkim edilmiş sahiller. Ondan sonra gıda maddelerinin tevzi sistemi. O zaman bizde de

Pepeyi'nin, Haber Akşam Postası ile yaptığı mülakat

Nihat Halûk Pepeyi'nin yeğeni merhum Tarık Pepeyi'ye göre Halûk Bey Talât Paşa'nın kemiklerini getirmek için Almanya'ya gitmişti.

Pepeyi'yi karşılayan gazeteciler arasında yer alan *Haber Akşam Postası* muhabiri Reşat Mahmud meslektaşlarını atlatacak, Pepeyi'den uzunca bir beyanat almaya muvaffak olacaktı. Reşat Mahmut ile Pepeyi arasında cereyan eden görüşme şoyle idi:[15]

Kendisini karşıladığım zaman gayet neşeli bir tavırla,
– Geleceğini dün yazmışsınız. Haber, bana ayak sektirmiyor, dedi.
– Beyanat! Diye rica ettim.
– Beyanat veremem, salâhiyetim yok.
– O halde yediğiniz içtiğiniz sizin olsun, gördüklerinizi anlatın diye ayak diredim Halûk Nihat, meşhur tavazuu ile:
– Vallahi, dedi, hangisini söyliyeyim? Seyahate geçen ay içinde çıktık. Benimle beraber eski İstanbul Emniyet Direktör Vekili Salâhattin Korkud da vardı. Evvelâ Sofya'ya uğradık. Ondan sonra Belgrad, Peşte, Viyana, Prag, Berlin, Essen, Utreht, Lâhi, Amsterdam, Anvers, Brüksel, Paris, Bordo, Laruçer, Karlsroher, Manheyn, Haydelberg'e kadar uzandık.
– Seyahatinizin sebebi için birçok şeyler yazıldı, kimisi Talât Paşa'nın kemiklerini getirmek, kimisi de Ekrem König[16] için gittiğinizi söyledi.
– Hayır, biz sadece mesleki tetkikler yapmak için seyahat ettik.
– Size kimler mihmandarlık ediyordu?
– Alman polis erkânı.
– Herhangi bir hava hücumu gördünüz mü?
– Eğer Berlin'e teahhürlü gecikmeli gitmemiş olsaydık Berlin'in İngiliz uçakları tarafından bombalandığını görecektik. Yalnız Essen bombardımanına şahid olduk.
– Sığınaklar nasıl?
– Gördüklerimiz mükemmeldi. Bir şey, nazarı dikkatimizi celbetti. Bombardımandan sonra en geç yirmi dört saat içinde bombardıman tahribatı tahta perdelerle maskeleniyor. Böylelikle her halde maneviyatın bozulmaması gözetilmiş olacak.
– Alman devlet reisi Hitler'i gördünüz mü?
– Hayır, yalnız Göbels'in nutkunu dinledik. Bu muhakkak ki hatip bir sanatkâr. Nutku çılgınca alkışlıyorlardı. Alkışlamıyan tek bir kişi varsa Salâhattin'le bendim. Çünkü, Almanca konuştuğu için ne dediğini anlıyamıyorduk.
Sayın Emniyet Müdürümüz sigarasını tazeledikten sonra:
– Bir şey çok hayretimizi mucip oldu, dedi.
– Nedir o şey?
– Berlin'deki otomobillerin telsizleri.
– Otomobillerde telsiz teşkilatı mı var?
– Evet. Biz otomobilimizde oturduğumuz yerde meselâ sefarethane ile veya herhangi bir yerle mükemmelen telgraflaşıyorduk. Bunun için otomobilin bir yerde durmuş olması şart değildir. Otomobiller süratle giderken de telsiz muhaberelerini temin etmek mümkün oluyor. Otomobilde telsiz telgraf!
– Bu, belki sizin bindiğiniz arabaya mahsustu.
– Zannetmem. Çünkü umumi tertibat veya teşkilât olmasa, bir tek arabada dahi telsizle muhabere imkânsız olması lâzım gelir.
– Mesleki tetkikleriniz?
– Almanya'da Türklere karşı derin bir muhabbet beslendiğini gördük. Türk polisini çok beğendiklerini açıkça söylediler. Sonra, uğradığımız her binaya, daha biz gelmeden Türk bayrakları çekiliyordu.
– Dönüşte başka yerlere uğradınız mı?
– Dönüşte dört gün tayyare ile seyahat ettik. Rusya'ya gittik. Kiyef'i gördük. Lehistan'da Krakovil, Romanya'da Bükreş'i ziyaret ettik ve dün Sofya'ya geldik. Sofya'dan İstanbul'a trenle geldik. Biraz, düşündükten sonra:
– İnsan gurbette şanlı bayrağımızı gördükçe heyecanlanıyor. Ben de, Berlin'de istikbalimize gelen bir generalin göğsünde Umumi Harp hatırası olarak Türk bayraklı bir madalya görünce o kadar heyecanlandım ki, kendimi tutamadım, şanlı bayrağımızı selâmlar gibi boyun kırdım.

Cumhur
19 uncu yıl sayı: 6655
İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU
Talât Paşa Vatan Toprak
Talât Paşa Türk vatanının kucağında
Milli Şefin beyannamesi

yakın zamana kadar hep karne vardı. Bizim nüfus kağıtlarımız felaketti. Bütün bunları orada etüt etmiş, görmüş. Buraya gelince ilgili bakanlıklara, müsteşarlara anlatmış bunları. 'Almanya böyle yapıyor. Benim gördüklerim bunlardır' diye. Ve gayet gaddar ve sert hareket ettiklerini, Almanların pek böyle menfaatlerini her şeyin üstünde tuttuklarını, üstün ırk nazariyesini takip ettiklerini, Yahudilere eziyet, cefa yaptıklarını bütün bunları detaylarıyla anlatmıştı. Soykırım kamplarına götürmemişler. Dediğim gibi müstahkem mevkileri göstermişler. Top yuvalarını, denizaltı yuvalarını, ondan sonra buraların aşılamayacağını, karadan denizden bir taaruz vukuunda derhal def edileceğini [söylemişler]. Hitler tarafından [kabul edildi]. Bir altın kabzalı tabanca, bir altın sigara tabakası [hediye edildi]. Amcam 1960 ihtilâlinde içeriye alındığı zaman uzun müddet aylık alamadı. Emekli aylığını da alamadı. Mebus aylığını da alamadı. O zaman aile zarurete düştü. Evdeki gümüş mümüş ne varsa, bu arada o tabancanın da satıldığını yok pahasına gittiğini hatırlıyorum. Kim aldı onu da bilmiyorum."

"— Hayır, yalnız Göbels'in nutkunu dinledik. Bu, muhakkak ki hatip bir sanatkâr. Nutku çılgınca alkışlıyorlardı. Alkışlamıyan tek bir kişi varsa Salâhattinle bendim. Çünkü, Almanca konuştuğu için ne dediğini anlıyamıyorduk."

Yahudi Kunduracılar, 20. yüzyılın başı.

Kaynak: Beth Hatefutsoth Müzesi Fotoğraf Arşivi, Tel Aviv

Bozkurt ve Gökbörü Dergileri'nin yayıncısı Reha Oğuz Türkkan'a göre:

II. Dünya Savaşı yıllarında faaliyet gösteren Türkçülük akımına mensup öğrenci, subay ve yayıncıların tutuklanıp yargılanmaları, Türk siyasi tarihine '3 Mayıs 1944 Turancılar Davası' olarak geçti. Tutuklananlar arasında yer alan Reha Oğuz Türkkan hatıratında, tutuklu iken tabi olduğu işkenceden ve Pepeyi'nin Almanya gezisinden şöyle bahsetmekte:[22]

"Başımdan birkaç karış mesafede, her biri sokak ampulü kadar büyük üç, belki de dört gayet iri ampul yanıyordu. Işıklar mavimtrak beyazdı. Ampullerin içinde mutat harici helezoni bir takım 'filâman'lar vardı. Sonradan öğrendiğime göre, bunları o zamanki polis müdürü, Nazi Almanya'ya bir seyahatı esnasında öğrenip getirmiş. Mahiyetlerini bilmiyorum, fakat tesirlerini pek iyi biliyorum. Bu müthiş sıcak günde, havasız daracık tabutluk içinde yarattıkları muazzam sıcaklığı bir tarafa bırakın. Asıl korkuncu, insanın başında ve beyninde yarattıkları sancıydı. Tarifi zor bir sancı. En şiddetli baş ağrısıyla bir alakası yok. Ağrı şakaklar ve alın nahiyesinde değil, kafanın orta ve üst taraflarında. Sanki kızgın şişler beyninize sokuluyor ve içinde oynatılıyormuş gibi. Gözlerim kısılıyor, dişlerim gıcırdıyor ve avazım çıktığı kadar bağırıyordum. Kollarımdan asılı olarak, terden suya batmış gibi sırılsıklam ve inkıtasız çığlıklarla bağırarak sallanıp durdum."

Yeğen Tarık Pepeyi'ye göre, Reha Oğuz Türkkan'ın, amcası Halûk Pepeyi'ye yönelik olan ve yakın tarihte bir televizyon programında da tekrarladığı bu suçlamalar tamamen gerçek dışıydı.[23]

Britanya Dışişleri Bakanlığı'na göre:

Britanya Dışişleri Bakanlığı'na göre, Halûk Pepeyi Almanların daveti üzerine işgal altındaki ülkelerde Gestapo'nun çalışma yöntemlerini birinci elden gözlemleyecekti.[24] Pepeyi'nin İstanbul'dan Erzurum valiliğine atanması üzerine Britanya Başkonsolosluğu'nun hazırladığı bir diğer raporda ise Pepeyi'nin, "kendisine verilen sınırlar içinde yardım etmeye ve işbirliğine açık" biri olduğu belirtiliyordu.[25]

Azınlıklara göre: 'Balat Fırınları' söylentisi

İstanbullu Yahudilere göre Halûk Pepeyi'nin Almanya'yı ziyaret etmesinin tek amacı, insan yakma fırınlarını yerinde inceleyip benzeri bir tesisi Türkiye'de kurmaktı. Dönemi yaşamış İstanbullu Yahudilere göre hü-

Şu anda mevcut olmayan 'Balat Fırını'.

Kaynak: Marie-Christine Varol, Balat Faubourg Juif d'Istanbul, 1989

kümet, Yunanistan ve Bulgaristan'ı işgal ederek Trakya sınırlarına dayanan Nazilerin Türkiye'yi de işgal etmeleri halinde kullanılmak üzere insan yakma fırınları inşa etmişti. Otuzlu, kırklı yıllarda ciddi bir Yahudi nüfusunun yaşadığı Balat'ta, ekmek fırını olarak inşa edildiği söylenen ancak hiçbir zaman üretime geçmeyen bacalı bir bina Balatlı Yahudiler tarafından 'Los Ornos de Balat' (Balat fırınları) olarak anılacaktır. Bu bina Et ve Balık Kurumu'nun deposu olarak kullanılacak ve Bedrettin Dalan'ın büyükşehir belediye başkanlığı sırasında yıkılacaktı. Balatlı birçok Yahudi, bu binanın II. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'da inşa edildiği yaygın olarak söylenen 'insan yakma fırınları'nın ta kendisi olduğunu iddia ediyordu.[27] Başka Balatlılar ise, Balat'ın Lonca semtinde inşa edilmiş ve duşlarla teçhiz edilmiş modern bir hamamın 'Balat fırınları' olduğunu ileri süreceklerdi. Temerküz kamplarındaki gaz odalarında duşların mevcut olması ve yıkanma bahanesi ile buraya götürülen Yahudilerin duşlardan fışkırtılan zehirli gazla katledilmeleri nedeniyle Balatlı Yahudilerin zihninde bu hamam, 'imha fırını' olarak yer etmişti. Hasköy'de de benzeri fırınların mevcudiyetinden bahsedilecekti.[28]

Balatlı Yahudilerle yapılan bir sözlü tarih çalışmasında da 'Balat fırınları' konusu gündeme gelecekti. Sorgulanan Balatlılar, bacalı binanın Yahudileri yakmak için inşa edilen bir fırın olduğunu, yakılan insanların derilerinin bacadan uçuşmaması için de bacanın tepesine bir kafes yerleştirildiğini söylüyorlardı. Aynı kişilere göre, fırınlar için gerekli teçhizatın Almanya'dan gemilerle getirilmesi tasarlanmıştı. Ancak meçhul bir nedenle geminin İstanbul'a gelememesi sonucu teçhizat da getirilememişti.[29] Sorgulanan Balatlılar fırınların gerçek olduğunu, "bazı hakikatler var ki budur yani" sözleriyle dile getireceklerdi. Aynı kişilere göre Reisicumhur İsmet İnönü Türkiye Yahudilerini imha etmek niyetinde değildi. Fırınları, Nazileri oyalamak maksadıyla inşa etmişti.[30] Benzer bir şekilde Jozef Bencuya adında bir Yahudi, babasının kendisine "defalarca anlattığı" şu izlenimi aktaracaktı:[31]

"Türk hükümeti Hitler'in baskısından kurtulmak için Musevi kökenli vatandaşlarını Aşkale'ye göndermiştir. Varlık Vergisi işin göstermelik tarafıdır. Çünkü Aşkale'ye sadece Varlık Vergisi verebilecek Yahudiler değil, varlıkları olmayanlar da gönderilmiştir. Varlık Vergisi verenler de gönderilmiştir. Yahudilerin yaşlıları ve kadınları dışındakiler buraya gönderilmiştir. Yaşlılara da tembih edilmiştir ki fazla dışarıda dolaşmasınlar, mümkün olduğunca evde otursunlar diye. Türkiye'ye vurmaktan vazgeçen Hitler o zaman Türkiye'den şu istekte bulunuyordu: Türkler Yahudileri fırınlarda yaksınlar. Hatta bir ara fırınların Türkiye'ye gönderilmesi gündeme gelmiş, ancak Türkiye, biz hallederiz, deyince bu defa fırınların krokileri Almanlar tarafından gönderilmiştir. Bu baskı karşısında İsmet Paşa ve Fevzi Çakmak Aşkale sürgününü icat ederek bu baskıdan bir süre de olsa kurtulmayı planlamışlardır.

Aşkale'deki bu kampta ibadet yerleri mevcuttu. Kütüphane ve benzeri hizmetlerden yararlanılıyordu. Babam kampın komutanını anlata anlata bitiremezdi. Albayın her zaman kapısı açıktı. Herkes çok rahatlıkla görüşebiliyordu. Hitler tehlikesi ne zaman bitti, kamp yeri de bitti ve herkes geri döndü. Hitler'e yapılan bu oyun öyle güzel oynanmış ki, bazen şehirde Yahudi Türk vatandaşları gezdirilirmiş ve hatta bir defa da dumanlar tüttürülmüş kamp yerinden. Sanki fırınlar tüttürülmüş gibi. Bu hadise tamamen Türk Devleti'nin Türk vatandaşı olan Yahudileri korumak ve Hitler'in baskısından kurtulmak içindi."

Yahudilerin dile getirdikleri bu inanç bir yerde gerçek bir bilgiye dayanıyordu. O da, 1948 yılında basında yer alan "fırın teçhizatının İstanbul'a ulaşmadığı" haberiydi:

"Mahrukat Ofisi'nin tasfiye edilmekte olduğunu yazmıştık. Ofisin malları arasında Balat'ta inşası yarıda kalan asrî [modern] fırın da vardır. Bu fırın da yakında satışa çıkarılacaktır. Fırının tamamlanması için lüzumlu makine ve aletlerin bir kısmı harb yüzünden yolda kaybolmuştur. Bu sebeple tamamlanamamıştır.

Büyük bir arsaya ve binaya sahip olan fırının bir kısım makineleri yerlerine konulmuştur. Belediye tarafından bir müddet evvel yaptırı-

lan keşifte 300 bin lira sarfedildiği takdirde fırının işler hale geleceği de anlaşılmıştır.

Bu tesisin satışa çıkarılacağı haberi üzerine bazı bankalar tasfiye komisyonuna müracaat ederek talip olmuşlardır. Fırın bugünkü hale gelinceye kadar 800 bin lira sarfedilmiştir. Fakat taliplerin fazlalığı yüzünden bunun daha fazlaya satılacağı anlaşılmaktadır. Bu fırın tamamlandığı takdirde şehirde sarfedilen günlük ekmeğin üçte birini hazırlayacağı söyleniyor."[32]

Bu söylentiler yakın tarihe kadar süregelecektir. 'Balat fırınları' konusunun 1992 yılında yeniden gündeme gelmesi üzerine, aradan yarım asır geçmesine rağmen sekiz İstanbullu Yahudi, "Bina, bizleri yakmak için yapılmış. İnönü, Hitler'e Rusya dönüşünde Yahudiler için gerekli hazırlığın yapılacağı sözünü verdiği için yapılmış bu bina. Hitler'in Rusya dönüşünde bizler fırına gönderilecektik" sözleriyle, aradan geçen elli yıla rağmen bu inancın halen canlı olduğunu bir kere daha gösterecekleri.[33] İstanbullu Rum Z.'ye göre, Reisicumhur İsmet İnönü Yahudileri imha etme teknolojisini öğrenmesi için dönemin emniyet müdür muavinini Almanya'ya yollamıştı. Emniyet müdür muavini geri döndüğünde bu fırınları inşa etmişti.[34] Bir başka tanık, insan yakma fırınlarının nasıl çalıştıklarını öğrenmesi için Almanya'ya gönderilenin, isim zikrederek, İstanbul Emniyet Müdürü Halûk Pepeyi olduğunu söyleyecekti. Bu kişiye göre Pepeyi dönüşünde, 'Ben bu işi yapamam, beceremem' diyerek görevinden istifa etmişti.[35] 'Yakma fırınları' söylentisi son derece yaygındı ve yayınlanmamış bir tiyatro eserine bile konu olacaktı.[36] Bu söylenti sadece İstanbul'a has değildi, İzmir'de de geçerliydi. Karataş semtinde özel bir fırın kurulduğu ve Yahudilere 'sizleri burada yakacağız' denildiği söylenmekteydi.[37] İzmirli Diş hekimi Eli Şaul da anılarında Bahribaba Parkı'ndaki alanda inşa edilmiş, ancak hiç kullanılmamış bir binanın Yahudileri imha etmek için inşa edilmiş fırınlar olduğu söylentisinin İzmir Yahudileri arasında dolaştığından söz etmekte.[38]

DİPNOTLAR

1 Pepeyi'nin biyografisi, T.C. İçişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki 1560 sicil sayılı dosyasında yer alan bilgilerden derlendi. Pepeyi hakkında birçok biyografi maddesi mevcuttur. Görebildiklerim şunlardır: M. Behçet Yazar, *Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı*, *Kanaat Kitabevi*, İstanbul, 1938, s.168-174; Murat Uraz, Türk Edip ve Şairleri, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1940, cilt 3, s. 27-28; Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul Kadıları, Şehremînleri, Belediye Reisleri ve Partileri Tarihi*, İsmail Akgün Kitabevi, İstanbul, 1971, s. 385-386; İhsan Işık, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan Yayınları, Ankara, 2004, s.1501-1502; *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, May Yayınları, İstanbul, 1980, cilt 7, s. 934; Seyit Kemal Karaalioğlu, *Resimli Türk Edebiyatçılar Sözlüğü*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1974, s. 324; Rauf Mutluay, *Çağdaş Türk Edebiyatı 1980-1972*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 242; Yrd. Doç. Dr. Necat Birinci, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1985, s. 98; Hüseyin Karakan, Şiirimizin Cumhuriyeti, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1958, cilt 1, s. 116; *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1995, cilt 8, s. 358; Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM X. Dönem (1954-1957.) II.* cilt *Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 624-625.

2 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 4 Kasım 1942 tarih, 17702 sayı, 30.11.1.0 fon kodlu, 157.34.9 yer sayılı belge.

3 "Halûk Nihat Pepeyi dün vazifesine başladı", *Tasvîr-i Efkâr*, 19 Kasım 1942.

4 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 6 Ocak 1943 tarih, 2/19825 sayı, 112-251 dosya, 30.18.1.2 fon kodlu, 100.110.11 yer numaralı belge.

5 'Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Polis Hizmetleri', www.sakarya.pol.tr/mudurluk/hakkimizda/tcpls.asp Bu web sitesinde yer alan bilgiye göre, 19 Mayıs 1930 tarih ve 1624 sayılı Dahiliye Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun'a göre Dördüncü Şube azınlıklar ve yabancılardan sorumluydu.

6 İçişleri Bakanlığı Arşivi, 1560 sicil sayılı özlük dosyası. İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'ın Dahiliye Vekâleti'ne gönderdiği 11 Ocak 1943 tarihli mektup

7 "Hükümetimizin çok güzel bir kararı", *Cumhuriyet*, 12 Aralık 1942.

8 "Talât Paşanın kemikleri 15 şubatta memleketimize getirilmiş olacak", *Haber Akşam Postası*, 8 Şubat 1943.

9 "Polis müdürümüz bu sabah Berlin'den geldi", *Son Telgraf*, 12 Şubat 1943.

10 "Talât Paşa'nın kemikleri getiriliyor", *Son Posta*, 22 Şubat 1943.

11 "Talât Paşa'nın cenazesi memlekete geldi", *Akşam*, 25 Şubat 1943.

12 "Talât Paşa'nın naʿşı merasimle vatan toprağına gömüldü", *Akşam*, 26 Şubat 1943.

13 "Emniyet Müdürümüz Avrupa'dan geldi", *Vatan*, 12 Şubat 1943.

14 "Polis müdürümüz bu sabah Berlin'den geldi", *Son Telgraf*, 12 Şubat 1943.

15 Reşat Mahmud, "Emniyet Müdürü bu sabah geldi", *Haber Akşam Postası*, 12 Şubat 1943.

16 İşadamı Ekrem Konig'in adı uçak kaçakçılığına karışmıştı. Ekrem Konig, 7 Ocak 1943 tarihinde Paris'te yakalanmış ve Budapeşte'ye gönderilmişti. Burada dosyası gözden geçirildikten sonra Türkiye'ye gönderilecekti ("Ekrem König Macaristan'a kadar getirildi", *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1943). Bu konuda ayrıntılı bilgiler için bkz. Sinan Kuneralp, 'İspanya İç Savaşı'nda Uçak Ticareti ve Ekrem Konig', *Tarih ve Toplum*, Aralık 1988, cilt 10, sayı 60, s. 6-7; Mete Tunçay, 'Ekrem Konig'in Uçak Kaçakçılığı, - Sinan Kuneralp'in İleri Sürdüğü gibi – Milliyetçiler Adına mı, Yoksa Cumhuriyetçiler Hesabına mı Yapılmıştır?', *Tarih ve Toplum*, Aralık 1988, cilt 10, sayı 60, s. 8; Cemil Koçak, 'Yolsuzluk Tarihinden Bir Sayfa: König Olayı', *Görüş*, sayı 19, (Şubat-Mart 1995), s. 68-75; Cemil Koçak, 'Amerikan Dışişleri Bakanlığı Belgeleri Işığında König Olayı'na (Yeniden) Bir Bakış ve Bâzı Notlar', 7. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, (21-23 Kasım 2001/Türk Sosyal Bilimler Derneği/ODTÜ/Ankara).

17 "Emniyet Müdürü'nün tekzibi", *Haber Akşam Postası*, 13 Şubat 1943. Aynı tekzip *Cumhuriyet* ve *Vatan* gazetelerinde de yer aldı.

18 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 9 Ağustos 1943 tarih, 2/20419 sayı, 71-465 dosya, 30.18.1.2 fon kodlu, 102.59.5 yer sayılı belge.

19 T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 23 Ekim 1945 tarih, 3/3238 sayı, 2934 dosya, 30.18.1.2 fon kodlu, 109.63.11 yer sayılı belge.

20 Tarık Pepeyi ile Mart 2004 tarihindeki görüşme. Talât Paşa'nın kemiklerinin Türkiye'ye getirilmesi konusunun Türkiye Cumhuriyeti tarafından mı, yoksa Almanya taralından mı ortaya atıldığı meçhuldür. Yrd.Doç.Dr. Hasan Babacan'a göre her ikisi de mümkündü. Türkiye Cumhuriyeti, naaşın memlekete getirilmesinin zamanının geldiğine siyaseten karar vermiş olabilir veya savaşın aleyhlerine döndüğü bir zamanda tarafsızlığını muhafaza etmeye çalışan Türkiye'de Nazilere yönelik bir sempatinin oluşması için Naziler de bu teklifi Türk hükümetine yapmış olabilirlerdi. Hasan Babacan, *Mehmed Talât Paşa* 1874-1921, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2005, s. 246.

21 Tarık Pepeyi ile Mart 2004 tarihindeki görüşme

22 Reha Oğuz Türkkan, *Tahutluktan Gurbete*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1975, s. 66-67.

23 Tarık Pepeyi ile Mart 2004 tarihindeki görüşme.

24 Public Record Office, FO 371/37501/R404/207/44 sayılı, 13 Ocak 1943 tarihli belge.

25 Public Record Office, FO 195/2477 sayılı 6 Ağustos 1943 tarihli belge.

26 Bu konu daha önce işlenmiştir. Bkz. Rıfat N. Bali, 'İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Azınlıklar, II. Balat Fırınları Söylentisi', *Tarih ve Toplum*, cilt 30, Aralık 1998, sayı 180, s. 11-17.

27 Eli Şaul, 'Tres tristes datas en la historia de los Judios de Turkia', *Los Muestros*, Haziran 1994, sh. 10.

28 Marie-Christine Varol, Balat Faubourg *Juif d'Istanbul*, Isis Yayıncılık, İstanbul 1989, s. 10-11.

29 Yahya Koçoğlu, *Gayrimüslim Hayatlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 139.

30 Marie-Christine Bornes Varol, 'Le Judéo Espagnol Vernaculaire d'Istanbul', Université de la Sorbonne Nouvelle Paris III, 1992. Yayınlanmamış doktora tezi, cilt 1, s. 102-103.

31 Ertaç Tınar, *Ben Ertaç Tınar Susurluğun Kara Kutusu*, Akis Kitap, İstanbul, 2006, s. 49-50.

32 "Balat'taki asrî fırın", *Akşam*, 16 Eylül 1948.

33 Mehmet Güç, 'Cevap bekleyen bir soru daha: Balat'taki iki bacalı binanın sırrı ne?', *Nokta*, 19 Temmuz 1992, s. 24-25. *Nokta* Dergisi'nin haber yaptığı bu konu basında tartışma yarattı. Bkz. Hasan Pulur, 'Balat'taki Krematoryum', *Milliyet*, 18 Temmuz 1992.

34 Mihal Vasilyadis ile 3 Eylül 1998 tarihli görüşme.

35 Cilda Kamhi ile 3 Şubat 2003 tarihli görüşme

36 Nissim M. Benezra, 'Marechal Çakmak Drame d'une Scène', (t.y.), yayınlanmamış daktilo yazması, s. 31-32.

37 Avner Levi, 'İkinci Dünya Savaşı'nda ve Öncesinde Türk Yahudileri', *Tarih ve Toplum*, Ekim 1996, sayı 154, s. 14-21, s. 20.

38 Eli Şaul, 'Tres tristes datas en la historia de los Judios de Turkia', *Los Muestros*, Haziran 1994, s. 10.

KAYSERİLİ PAPAZ NEOFİTOS'UN MÜBADELE ŞİİRİ:

"TÜRKİYADAN KALDIRDILAR BİZLERİ/KAN AĞLAYOR HEPİMİZİN GÖZLERİ"

FOTİ BENLİSOY
ARAŞTIRMACI

Kayserili Papaz Neofitos, Yunan harfli Türkçeyle kaleme aldığı şiirinde mübadele sürecinin sancılarını anlatıyor. Beyitlerinde daha çok mübadele kararı almış politikacıları eleştiren Neofitos, kendilerine Lozan'da "içirilen zehir"den bahsediyor ve "Yunanistan toprağına düşürülme"lerine yanıyor. Buna rağmen, Neofitos'in şiiri geleceğe dair umutla sona eriyor. Memleketlerinden koparılıp yaban ellere "sürüldükleri" söylenen muhacirlere, "ata toprağı"na geldikleri ve bir gün intikam alacakları söyleniyor.

"İsmet Paşa Venizelos geldiler/ Trampa yapmaya karar verdiler/ Acap bunu bi ferde mi sordular/ Dünya kurulalı görülmemiştir."

Ereğli'de bir düğün.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki zorunlu nüfus mübadelesi, doğal olarak iki ülke halk kültüründe de yankı bulmuş, şarkılara, destanlara, şiirlere konu olmuştur. Bunlar arasında, Anadolu'daki Türk dilli Ortodoks cemaatlerin Karamanlıca, yani Yunan harfli Türkçe eserleri de bulunmaktadır. Bilindiği gibi, mübadele sonrasında Yunanistan'da da Karamanlıca eserler, Anadolu kökenli Ortodokslar tarafından yayımlanmaya devam etmiştir. Bu bağlamda, Evangelia Balta ve Herkül Milas, daha önce *Tarih ve Toplum* dergisinde Gelverili Kosmas Çekmezoğlu'nun kaleme aldığı, mübadele hakkında yazılmış Karamanlıca bir şiiri yayımlamışlardı.[1] Bu yazıda ise Kayserili Papaz Neofitos'un, yine mübadeleyi konu alan ve Atina'daki Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nin zengin Karamanlıca eserler kitaplığında bulunan, 1924'te Selanik'te yayımlanmış şiirini ele alacağız.

Kayserili Ortodoks ruhani Papa Neofitos'un ilk eseri, 1898 yılında Dersaadet'te Misailidis Biraderler Matbaası'nda tab olunan 'Ruhani Bahçe Demedi'dir. Dini beyit ve şiirlerden oluşan kitaptan anladığımıza göre Neofitos, Kayseri Talas nahiyesi Arhangelos Kilisesi ruhanilerindendir. Kitabın hasılatı Talas mekteplerine tahsis olunmuştur. Neofitos kitabın mukaddimesinde gayesini şöyle özetler: "Bir maksat-ı hayriyeye hidmet ve Ortodoks Anatolialarımıza acizane bir

mezheb-i eğlence takdim etmek üzere [...] iş bu eserciğazı kaleme aldım".[2] Neofitos, aynı yıl yine 'Ruhani Bahçe Demedi' adını taşıyan, ancak içeriği tamamen farklı olan bir başka kitap daha yayımlar. Neofitos'un üçüncü eseri, Patrik III. İoakim'in ölümü üzerine kaleme aldığı toplam 83 beyitlik şiirdir. 'Ortodoksianın Pederi Merhum Patrik III. İoakim'e Methiye Beyitleri' adını taşıyan eser, İstanbul'da 1912 senesinde Nea Anatoli Matbaası'nda basılmıştır. Neofitos, bu beyitleri kaleme almaktaki maksadını şu şekilde aktarır: "Her ne kadar bu mesleğe layık *engomionlar* [övgüler] yapamaz isem de okuyan Anadol hemşehrilerimizin buna olan muhabbetlerinden dolayı ömrünün Türkçe lisanda beyitlerle yüzde birini anlatayım".[3] Neofitos şiirinde, Ortodoks cemaatin Patrik III. İoakim'in kaybından duyduğu ıstırabı aksettirir: "Düştü eklisianın orta direği/Verem oldu dindarların yüreği/İoakim gibi aziz meleği/*Tronosdan* [tahttan] uçurduk hayıflar olsun" [4. beyit]. "Bütün Evropali severdi onu/Her millet sever idi bu aziz canı/İoakim patriktir milletin şanı/Uçurduk kafesten şahinimizi" [8. beyit]. "Hıristiyanlar gördü büyük bir kayıp/Artık bulamayız böyle bir rahip/Allah bu *tronosa* göndersin bir sahip/Bir ağızdan dua eylesin Millet" [78. beyit].

Neofitos mübadele sonrasında, büyük bir ihtimalle de 1924'te Yunanistan'da, Pontus'ta Laz çeteler tarafından kaçırılmasını konu edinen küçük bir kitap yayımlar. '1919 Mayıs 16 tarihinde Papa Neofitos Efendi'nin şakiler tarafından dağa çıkarılması ve 23 tarihte? Azadı' adını taşıyan 12 sayfalık kitapçığın içeriği şu şekildedir: "Kayserinin Talas karyesinden Papa Neofitos Efendi 1919 Mayıs 17'de Alaçam'dan avdetinde Bafra'nın Peşkeller deresinde Laz çeteler tarafından dağa çıkarılması – Çetelerle mukaleme – Papa Neofitos Efendi'nin damadı Venyamin Pakopulos'in Bafra'ya mülhak Alaçam karyesinden tebid ve menfi idilmesi – Mezunen Alaçam'a ailesi nezdine avdetinde yolda kiracılar tarafından katl ü infazı – Keyfiyetin Papa Neofitos Efendi'ye ihbarını müteakip mumaileyhin Alaçam'a azimeti."[4]

Papa Neofitos'un bildiğimiz son eseri, 1924'te Selanik'te yayımlanan ve Pontus hadiselerini, İzmir felaketini ve ekte yayımladığımız mübadeleyi konu edinen üç şiirden oluşan 'Milli Felaket' (Ethniki Simfora) adlı kitaptır.[5] Neofitos bu kitabın kaleme alınma sebebini Yunanca yazılmış önsözde ortaya koyar. Soydaşlarının Anadolu'da uğradığı felaketlerin onun için ilahi bir ilham kaynağı teşkil ettiğini belirtir. "Ulusun ölümsüz öğretmeni" Rigas Ferreos örneğini vererek, onun şiirlerinin "kutsal vatanımızın" "zalim tiranlardan" kurtuluşunda oynadığı rolün altını çizer. Ona göre, uğranan bu felaketlerin müsebbibi olan fırkacılık ve siyasi hırsların ortadan kalkması için "ulusal tarihimizin bu trajik vakalarının" her Yunanlının belleğine kazınması gerekmektedir.[6]

Yunanca kaleme alınmış önsözdeki, Yunan ulusal kimliğiyle özdeşliği ifade eden milliyetçi dile Karamanlıca şiirin genelinde rastlanmaması ilginçtir. Neofitos beyitlerinde daha çok mübadele kararını alan politikacıları eleştirir, kendilerine Lozan'da "içirilen zehir"den bahseder ve "Yunanistan toprağına düşürülme"lerine yanar. Mübadele, kimseye sormadan gerçekleştirilen bir 'trampa' olarak değerlendirilir. Şiirin başında, savaş sırasında bir 'Türk Ortodoks' kilisesi kurmaya çalışan Papa Eftim'in girişimleri aktarılır. Anadolu'da kalmış üç ruhaninin, özellikle de Prokopios'un bu çabalara karşı direnişi vurgulanır.[7] Şiirin temel meselesi ise mübadele nedeniyle yaşanan acılar, çekilen sıkıntılardır: "Terk eyledik saray gibi evleri/Mekan tuttuk dağ başında köyleri", "Çokları da açık çıplak kaldılar/Evinden bağından mahrum oldular." Mübadele sırasında ölenler, kaybolanlar, parçalanan aileler, insanların mal ve mülklerini terke zorlanmaları aktarılır. Daha da

Neofitos, kitabın önsözünde soydaşlarının Anadolu'da uğradığı felaketlerin onun için ilahi bir ilham kaynağı teşkil ettiğini belirtir. Ona göre, uğranan bu felaketlerin müsebbibi olan fırkacılık ve siyasi hırsların ortadan kalkması için "ulusal tarihin bu trajik vakalarının" her Yunanlının belleğine kazınması gerekmektedir.

"Nazilli, Buldur, Spartayı [Ispartal da sürdüler/ Ellerinden varidatın aldılar,/ Malatyada Kayseride kaldılar/ Açık çıplak anner de aglediler."

Kayseri'de öğretmen ve öğrenciler.

1898 Kayseri Ruhban Mektebi

Fotoğraflar Küçük Asya Enstitüsü'nün yayımladığı 'EXODUS' kitabından alınmıştır, 1982

ilginci, Neofitos şiirinde mübadele kararının alınmasının ardından farklı yörelerden ahalinin hangi koşullarda nasıl Yunanistan'a geldiği ve burada nelerle karşılaştığı hakkında bilgiler de verir. Buna rağmen, şiir geleceğe dair umutla sona erer. Üstelik şiirin bütününde memleketlerinden koparılıp yaban ellere atıldıkları, "sürüldükleri" söylenen muhacirlere bu sefer "ata toprağı"na geldikleri ve bir gün intikam alacakları söylenir: "Atamız yurdudur gün göreceğiz/Vakit gelip murada ereceğiz/Canavara bu hali soracağız/Cinsimizdir bize yardım edecek." "Kaldırın kalplerden kara dumanı/Deruni yürekten idin imanı/Bir gün gelir intikamın zamanı/Sabr idin evlatlar günler gelecek." Neofitos'un şiirinin, bu yönüyle mübadelenin hemen akabinde yaşanan bir kimlik buhranını aksettirdiği söylenebilir. Bir yandan sürgün edilmelerine feryad edilirken, diğer yandan da 'ata yurdu'na geldikleri, 'cins'lerinden yardım görecekleri vurgulanır. Kuşkuya yer bı-

Peri Tis Sinthikis tis Lozanis [Lozan Antlaşması Üzerine]

1.
İsmet Paşa Venizelos geldiler.
Trampa yapmaya karar verdiler.
Acap bunu bi ferde mi sordular
Dünya kurulalı görülmemiştir.

2.
Türkiyadan kaldırdılar bizleri
Kan ağlayor hepimizin gözleri
Heç kimsenin gülmez oldu yüzleri.
Bir yatirki yere sürdüler bizi.

3.
Kilisayı mektepleri terk ettik.
Eşayaları paraları sarf ettik
Antallayi [mübadele]
yapanlara kahrettik
Her birimiz bir tarafa atıldık.

4.
Üç Despotlar sürülmüşler geldiler
Hayli vakit Kayseri'de kaldılar
Papa Eftim'e de cevap verdiler.
Türk Ortodoksu olmayız deyu.

5.
Nihayeti canavarı kaldırdı
Üç Despotu cebirle kandırdı.
Cebr ederek Ankaraya gönderdi.
Prokopios ipi cebinde getti.

6.
Nihayeti kabul etti emiri
Korku ille yumuşatıyor demiri.
Elinizden kabul etmem samuru
Prokopios der ki uryan gezeyim.

7.
Bir Despot da orda tayin eyledi
Binamusluk meyvesi deyu ağledi.
Ayia Trapezaya [kilisede rahibin ayini
yönettiği masal secde eyledi
Kalbi tutuşuyor ağlayıp geçer.

8.
Binamusluk yaptım deyu ağledi
Bir ot düştü ciğerini dağledi
Kendi kendisine beyit bağledi
Ah! Deyip geçerdi vah bana deyu.

9.
Yirmi gün sonra bir hasta oldu
Dindar hristiyanlar yanına geldi
Birkaç saat onun duasın aldı
O gün teslim etti ruhun pedere.

10.
Milletin uğruna verdi canını
Kayıp etmez milletin şanını
Çok hesap eyledi bunun sonunu
Binamusluk yaptım deyu ağlardı.

11.
Yüz kilisa vardı yaldız suvalı
İkonalarla şanlı duvarı
Harap etti bu yapılan seferi
Her birisi orda oldular cami.

12.
Temnosları [ibadethaneleri] parça parça yaptılar
Aziz İkonaları yere döktüler
Dindarların bellerine büktüler
Viran oldu aziz haneler deyu.

13.
Kucakladım mezbahların taşını
Tutamadım ben dedemin yasını
Anlamadım bu feleğin işini
Yüz çevirdi bizden kahretti bizi.

14.
Yunanistan toprağına düşürdü
Peder oğul birbirini şaşırdı
Her birini bir dağlara aşırdı
Kimse komşusunu bulamaz oldu.

15.
Her birimiz olduk perme perişan
Bir birini görürse olurlar ruşan
Yüzde doksan dokuz heman peruşan
Şu sebep olanlar olsun peruşan.

16.
Bulamadım komşularım dostlarım
Fizah(?) eder kalbim doğrulmaz kaşlarım
Şimden geru hiç dökünmez yaşlarım
Bir karanlık duman çöktü bağrıma.

17.
Nerde kaldı gece gündüz muhabbet
Ayrı düştük perişan olduk akıbet
Ey Haistian (?) tovbe etsin teakip et.
Artık mahşer günü yaklaşıp gelir.

18.
Bir kasırga geldi bizi şaşırdı
Her birimizi bir dağlara düşürdü
Lozan meclisinde zehir içirdi
Sebebi Allaha sualin versin.

19.
Yüzde elli per peruşan oldular.
Çokları da açık çıplak kaldılar
Evinden bağından mahrum oldular
Tesellisi yoktu garip olanın.

20.
Bazı kulübede bazı çadırda.
Heç kimseler getirmeyor hatıra.
Allah gariplere sahip getire
Sabi sübyan hep analar ağlayor.

21.
Kuş tüvünde evlatların yatıran
Fakir fukaranın işin bitiren
Al boyalı saraylarda oturan
Viran barakayı bulamaz oldu.

22.
Terk eyledik saray gibi evleri.
Mekan tuttuk dağ başında köyleri.
Kırmızı çıbıklı büyük bağları
Terk eyledik şimdi olduk peruşan.

23.
Pireye geldim çoğu yatıyor.
Döşeğini çullarını satıyor
Vaporda öleni suya atıyor
Hayırlar olsun sahip olmayana.

24.
Konya Karamanda menfi oldular.
Karılar da bir vagona doldular.
Eşyaların hanelerin aldılar.
Anner de soyulup kaldılar çıplak.

rakmayacak kadar açık olan şey ise, mübadeleye dair 'sıcağı sıcağına' gerçekleşen ve görece geniş bir okuyucu kitlesini hedefleyen 'popüler' bir dil ve anlatı kalıplarını kullanan bu tip çalışmaların Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen zorunlu mübadelenin farklı yönlerini anlamamızda bize yardımcı olacağıdır.

DİPNOTLAR

1 E. Balta ve H. Milas, 'Bir destan ve sözlü tarih', *Tarih ve Toplum*, sayı 149, Mayıs 1996, s. 5-8.

2 Kayseriye Talas Nahiyesi Arhangelos Ekklisiyası Iereaslarından Papa Neofitos, 'Ruhani Bahçe Demedi', Dersaadet: 1898, Adelfi Misailide Matbaası, s. 3.

3 'Papa Neofitos, Ortodoksianın Pederi Merhum Patrik III. Ioakim'e Methiye Beyitleri', Konstantinupolis: 1912, Nea Anatoli Matbaası, s. 6.

4 I. T. Tamboukis, 'Papa Neofitos, Toukofonos Ellinas apo tin Kaisareia thrimodos ton pathimaton tou Pontou', *Pontiaki Stoa*, 1971, Atina, s. 276-7. Evangelia Balta, 'Karamanlidika XXe siecle Bibliographie Analytique', Atina: Centre D'Etudes D'Asie Mineure, 1987, s. 161.

5 Papa Neofitos, Ethniki Simfora iii Thrini Pontion, Smirnaion kai en genei panton ton Antallaksimon Prosfigon, Selanik: 1924, Tipois M. Triantafillou &Sia.

6 age, s. 2.

7 Papa Eftim ve Türk Ortodoks Kilisesi için bkz. Foti Benlisoy, *Papa Eftim and the Foundation of the Turkish Orthodox Church*, Boğaziçi Universitesi (yayınlanmamış yüksek lisans tezi); Alexis Alexandris, 'I Apopira Dimiourgias Tourkorthodoksis Ekklisias stin Kappadokia' [Bir Türk Ortodoks Kilisesi Kurma Girişimi], Deltio Kendrou Mikrasiatikon Spoudon 4, Atina 1983.

25.
Nazilli, Buldur, Spartayı
[Isparta] da sürdüler
Ellerinden varidatın aldılar,
Malatyada Kayseride kaldılar
Açık çıplak anner de ağlediler.

26.
Denizli Eğirdir civar kövleri
Terk ettiler eşyaları evleri.
Nice şehirler büyük kövleri
Demirci eşeden harap oldular.

27.
Anguru [Ankara] Çankırı ve Saframbolu
Annerin içinde hem Kastamoni
Onnar da yitirdi büsbütün yolu
Açık çıplak anler de sürgün oldu.

28.
Niğde ve etrafı andallaksimoi
[mübadiller]
Kayser Nevşehir onun taksimi.
Kucaklarda sabi sübyan maksimi
Fezah ile birlik geldik Mersine.

29.
Civarı Kayseri etraf kövleri.
Her berisi seray gibi evleri.
Çok irad getirir boyuk bağları
Andallagi [mübadele] deyup terk idup
geldik.

30.
Yozgat Çorum köylerini kaldırdı
Hepsini yolcu idup gönderdi.
Hepsini soyup dilenciye döndürdü
Çılı çıplak onlar da geldiler bura

31.
Merzefun ve Havza evvel sürüldü
Çokları da çetelerden vuruldu
Sağ kalanda çıktı hitam verildi
Açık çıplak anner de gettiler bura.

32.
Tokat Zile civar da viran oldu
Ne de arayıp ne de bir soran oldu
Bütün kariyeleri hep viran oldu
Kilisa mektepler nerede kaldı.

33.
Parthen(?) İnebolu onnar da harap
Binalar ve bağlar olmuşdur turap(?)
Nihayet ver sen bu işlere ya rab
Zengin fakir hep bir oldu bu sene

34.
Mersin Tarsus Adana boşaldı
Acep nedir deyu alem şaşırdı
Aşka gelip benim kalbim coşardı
Sığışmaz fikrime neler oluyor.

35.
Kozan tarafında çok vardır haneler
Canavardan çok ağledi anneler
Harap oldu orda da büyük binalar
Canavarın pençesinden yıkıldı.

36.
Rum kavak Cuhur arada Taşlık
Çok defa soydular kalmadı harşlık.
Mersineden onnar da çok kesdi güçlük,
Çok telef verdiler Mersin denizinde.

37.
Çok peruşan Pireaya geldiler
Sefillikten orda haste oldular
Yüzde elli beşi telef verdiler.
İşte budur çuların(?) çektiği.

38.
Aker beçer buğdayları doldurur.
Fakir fukaraya tayın göntürür.
Üç yıllık zahireyi birden kaldılır
Bir lokma ekmeğe ah çekip gezer.

39.
Komisyon geldi oturdu Talas'a
Dedi sakın eğlemeyin telaşe
Kuculardа(?) dolaşıyor ilese(?)
Kayser civarı selamet geldik.

40.
Hastalık ve sıtma orda kıyamet.
Biz de geldik çıkdık sağ ve selamet.
Heç görmedik orda izzet rağbet.
Evlatlar kurpinde(?) biz rahat olduk.

41.
Hasta idim kan giderdi yürekten
Dediler Simeon geliyor yiraktan(?)
Şen(?) arz eyledim deruni yürekten
Deyerek sarıldı boynumda kaldı
Beni de alarak Dramaya geldi.

42.
Bütün Anadolu bura geldiler
Yunanistan toprağına doldilar
Yer yurt yoktir hep peruşan oldular
Muyenemiz(?) Allah asla korkmayız.

43.
Atinadan çıktım Dramaya geldim
Yol boyunca hayli muhacir gördüm
Nefes almak içun trenden endim
Sual ettim ne çektiniz kardaşlar.

44.
Derler yurdumuz yok bir eski çadır
Kimi sıtma tutar kimisi yatir(?)
Sual eden yoktur bizlere hatır
İki üç senedir çekeriz bunu.

45.
Acı duydum kalpten ben de ağledim
Rahip gibi bir tessali eyledim
Yunan size beter deyu söyledim
Vedalaşıp ayırt oldum annerden.

46.
Kimi ot üstünde kimi de hasır
Hallerine baktım sanki bir yesir(?)
Rahip nasihatum etmedi tesir
Kardaştan evlattan ayrıldık deyu.

47.
Kimi şarptan kimi yardan(?) dolmuşlar
Sefaletten hep sararıp solmuşlar
Benizleri solu gibi olmuşlar
Halas yakındır korkmayın dedim.

48.
Atamız yurdudur gün göreceğiz
Vakit gelip murada ereceğiz
Canavara bu hali soracağız
Cinsimizdir bize yardım edecek.

49.
Allah sabırlı emma asla unutmaz
Kimsenin ahını asla durutmaz
Canavarı bağlar asla yürütmez
Sabr idin kardaşlar günler gelecek.

50.
Kaldırın kalplerden kara dumanı
Deruni yürekten idin imanı
Bir gün gelir intikamın zamanı
Sabr idin evlatlar günler gelecek.

51.
Nakl edemem yaradanın sırrını
Uzatsın bize de aziz elini
Ey bakir Maria Allah gelini
Meyencilik eyle gel bizim için.

ŞAH RIZA PEHLEVİ'NİN TÜRKİYE ZİYARETİ

ORTADOĞU'DA KURT'LA ASLAN'IN DANSI

ORHANGAZİ ERTEKİN
ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

Türkiye, Mustafa Kemal önderliğinde 1919'da yeni bir bağımsızlık savaşına girişirken, İran da önce savunma bakanı, sonra Başbakan ve en son 1925'te Şehinşah ilan edilen Rıza Pehlevi ile merkezi ve ulusal bir devlete yöneliyordu. Bu süreçte, İran 1922'de Ankara'ya bir elçi atarken, Ankara da 1922 sonbaharında kendi elçisini atamış ve 1925'te Rıza Han'ın Şah ilan edilmesine destek vermişti. İki ülke arasındaki ilişkilerde zirveyi, Kajar (Kaçar) Hanedanlığı'na son veren Rıza Pehlevi'nin Türkiye'ye yaptığı gezi oluşturur.

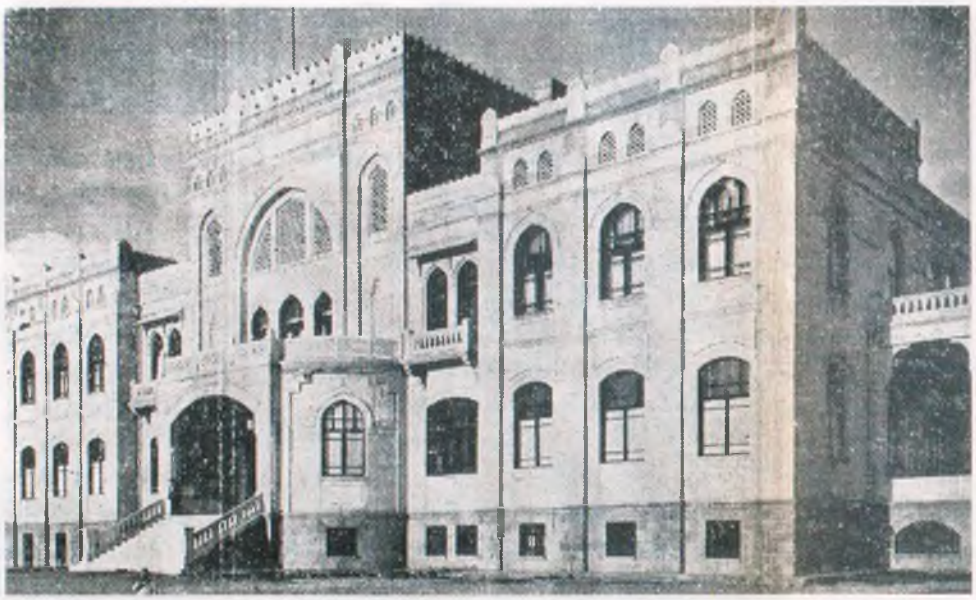
Cumhuriyet gazetesinin Şah Rıza'nın gelişi dolayısıyla İran ve Türk bayrakları ile Atatürk ve Şah'ı yan yana gösteren haşsayfası.

Avrupa dışı siyasal tarih araştırmalarında, Türkiye ve İran'ın tarihsel özgünlükleri, kamusal birikimleri, hukuki-siyasi teknik ve temayülleri açısından benzer bir kapsam içinde sunulmasına sıkça rastlanır. Orta ve Yakındoğu'nun derin tarihi geleneklerinden beslenen bir siyaset mirasına sahip olan bu iki ülke, Çin ve Rusya'nın da dahil olduğu uluslararası karşılaştırmalar alanında batılılaşma epistemolojisi' karşısındaki özgünlükleri ve benzerlikleri ile tarif edilirler. Bu durum, 'muasırlaşmaya' model teşkil eden Avrupa ile bu ülkelerin ilişkilerinin, modern dönemde sıfır noktasından değil de modern öncesi dönemden başlayan bir tarihsel geçmişle kayıtlı olduğu anlamına gelmektedir. Günümüze gelindiğinde, tarihsel hasımlar olmanın eşit düzeyleri ile bugünün eşitsiz ilişkileri arasındaki gerilim zihinsel ve psikolojik bir yarılmaya yol açar. Biraz daha somutlayarak söylemek gerekirse, Türkiye ve İran, modernliğin başlangıcından itibaren bir yandan Avrupa karşısında uzun ve 'şanlı' bir geçmişin, diğer yandan yeni, modern ve güçlü bir Avrupa'nın iktibas edilmesi çabalarının içinde, tarihle bugün arasında bir kişilik ve zihin parçalanmasına uğramaktadırlar. Bugünkü güç ilişkileriyle tarihsel güç ilişkileri birbirine karışmakta, husumet ile kardeşlik, düşmanlık ile barış iç içe geçmekte, hayal ve gerçek arasındaki netlikler kaybolmaktadır.

Bilindiği gibi, bu topraklarda 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilirken, 1911'de İran'da bir anayasal devrim yaşanmıştı. Türkiye, Mustafa Kemal önderliğinde 1919'da yeni ve bağımsızlıkçı bir savaşa girişirken, İran da önce savunma bakanı, sonra Başbakan ve en son 1925'te Şehinşah ilan edilen Rıza Pehlevi ile merkezi ve ulusal bir devlete yöneliyordu. Bu süreçte, İran 1922'de Ankara'ya bir elçi atarken, Ankara da 1922 sonbaharında kendi elçisini atamış ve 1925'te Rıza Han'ın Şah ilan edilmesine destek vermişti.[1] Böylece her iki ülkenin uluslararası güçler karşısındaki direncinin İslami bir renkten ulusal-modernist ve Batıcı bir siyasal modele doğru evrilmesi, aralarındaki zayıf işbirliği ve dayanışma ilişkisinin, yerini somut meraklara

ve heyecanlı ilgilere bırakmaya başlamasına neden olmuştu.

İki ülke arasındaki ilişkilerde zirveyi, Kajar (Kaçar) Hanedanlığı'na son veren Rıza Pehlevi'nin Türkiye'ye yaptığı gezi oluşturur. Gezi, Şah'ın siyasi hayatı boyunca yaptığı ilk ve tek resmi ziyarettir ve bizzat kendi isteği üzerine düzenlenmiştir.[2] İran'ın dönem Ankara sefiri Sadık Han da bunu doğrular ve aradaki hudut ihtilafına dönük bir mülakatın önceleri Van'da gerçekleştirilmesinin düşünüldüğünü, buna karşılık Şah'ın, "Son on yılda Türkiye'nin vücuda getirdiği büyük inkılabın serisini yakından görmek için Ankara'ya

Rıza Şah, Afgan Kralı Emanullah Han (1929) ve Irak Kralı'ndan (1932) sonra Ankara'nın 'İslam dünyasından' gelen üçüncü büyük ziyaretçisidir. Bu ziyareti Büyük Petro'nun ve Abdülzaziz'in Avrupa ziyaretleriyle karşılaştırmak mümkündür. Aslında bunlar birer ziyaret değil, modern öncesi anlamıyla, seyahattir. İkincisi, bir bilgi arayışı olarak bu seyahat, gelişmiş-ilerlemiş olana dönük bir merakı simgelemektedir.

kadar giderek Gazi ile orada mülaki olmak" istediğini söyler.[3] Rıza Şah, Afgan Kralı Emanullah Han (1929) ve Irak kralından (1932) sonra Ankara'nın 'İslam dünyasından' gelen üçüncü büyük ziyaretçisidir ve bu ziyareti, bir anlamda Rus Çarı'nın ve Abdülzaziz'in modern Avrupa'yı ziyareti ile karşılaştırmak mümkündür. Her şeyden önce bunlar birer ziyaret değildir, modern öncesi anlamıyla, seyahattir. İkincisi, bir bilgi arayışı olarak bu seyahat, gelişmiş-ilerlemiş olana dönük bir merakı simgelemektedir. Bir yandan teknoloji ve medeniyet üzerine muasır arayışlar yaşanırken ve bizzat teknolojik bir içerik (otomobil, tren veya uçak ile yolculuk) taşırken, diğer yandan da yerel kültür ve topraktan kopmayan (il il yolculuk) bir nitelik arzetmektedir. Şah'ın Türkiye'yi ziyareti, aynı zamanda Cumhuriyet Türkiyesinin Avrupa dışı modernleşme çabalarında önemli, güçlü ve başarılı bir örnek olarak İran'dan da takip edildiğinin ve kendine ait bir etki yaydığının işaretidir. Bu tarihten itibaren de bazı tarihçilerin deyimiyle, Türk-İran ilişkilerinde bir "şenlik dönemi" başlar.[4]

GEZİ

Ziyaret nedeniyle Şah'ın geçeceği güzergâh baştan sona yeniden yaratılmış, yollar ve binalar Şah için hazırlanmıştır. Şah'ın, geçeceği her ilde büyük tezahüratlarla karşılanacağı tüm yurda duyurulur. Bütün devlet ricaline bu konuda seferber olmaları iletilir. Güzergâhtaki illerde büyük taklar hazırlanır. Şah, 2 Haziran'da Tahran'dan hareket eder ve 10 Haziran 1934'te Gürbulak Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye girer. Şah Pehlevi; Heyet Reisi 3. Ordu Müfettişi 1. Ferik Ali Sait Paşa, Kolordu Kumandanı Kemal Paşa, Beyazıt Valisi İmadettin, Hariciye Vekaleti 3. Daire Şefi Kemal Bey tarafından karşılanır. Şah'a, ayrıca Türkiye'nin Tahran Büyükelçisi Hüsrev (Gerede) Bey refakat etmektedir. Şah, büyük bir merasimle Türkiye'ye girdikten sonra, Türk askerini teftiş eder. Hazırlanan otağda bir süre dinlenir ve askeri yeniden teftiş eder. Daha sonra Iğdır'a doğru otomobille hareket edilir. 11 Haziran'da Kars'a, 12 Haziran'da Erzurum'a, 13 Haziran'da Gümüşhane'ye ve 14 Haziranda'da Trabzon'a gelinir. Aynı gün Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey tarafından Maçka'da karşılanan Şah, iki fırkateynin eşlik ettiği Yavuz zırhlısıyla Samsun'a ulaşır. Buradan trenle Ankara'ya hareket edilir. Şah'a, geçtiği her il ve ilçede büyük bir sevgi gösterisi yapılır ve merasimler düzenlenir. Yeni Türkiye'nin güzelliklerinin, ilerlemelerinin, teknolojik birikimlerinin sergilenmesine özel bir gayret sarfedilir.

Şah, nihayet 16 Haziran saat 14.20'de Ankara Garı'na ulaşmıştır. Sıra, gezinin en sıcak ve kardeşçe sarılma sahnelerine gelir. Burada büyük bir törenle karşılanır. İstasyona önce İsmet Paşa, sonra Meclis Başkanı

Özsoy Operası'nın sahnelendiği Ankara Halk Evi'nin 1930'larda çekilmiş bir fotoğrafı.

İsmet İnönü, Şah Rıza ve Atatürk bir askeri tatbikat üzerinde çalışıyorlar.

Özsoy'u, sanat yapıtı olarak tarihsel ve güncel uluslararası gerçeklerle irtibatlandırma yolundaki ilk çaba, Azerbaycan göçmeni olması nedeniyle İran'a duyduğu ilgiden dolayı Ahmet Ağaoğlu'nundur. Ona göre, "Gazi Mustafa Kemal Türkiyesi ile Şehinşah Rıza Han Pehlevi devrine gelinceye kadar Türk-İran münasebetleri iki kelime ile telhis edilebilir: Hedefsiz mücadele ve manasız rekabet!"

Kazım Paşa ve en son olarak da tam Şah'ın trenden inmek üzere olduğu dakikalarda geniş maiyetiyle Mustafa Kemal gelir. Şah ve Mustafa Kemal bir süre tokalaştıktan sonra mülki ve askeri erkan tanıtılır.[5]

O gün Ankara da Şehinşah için hazırlanmıştır. Şehir uzun zamandan beri ilk defa tamamıyla aydınlatılmaktadır. Konuğa, Ankara'daki bütün kurumlar neredeyse teker teker gezdirilir. Meclis, Genelkurmay Başkanlığı, Atatürk Orman Çiftliği, Kırıkkale'deki fabrikalar, İsmet Paşa Kız Lisesi, Çubuk Barajı, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Gazi Terbiye Enstitüsü, Numune Hastanesi, Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri vb. gibi daha pek çok kurum, yeni Türkiye vitrininin birer parçası olarak Şah'a gururla sunulur. Sonunda arzu edilen etki yaratılmış olmalıdır ki, Genelkurmay ziyareti sırasında Şah, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a, "Sizi her iki ordunun da Genelkurmay Başkanı olarak görmeyi arzu ediyorum," der.[6]

Gezinin uzunluğu ve programın yoğunluğu, kuşkusuz hem Mustafa Kemal hem de cumhuriyet seçkinleri açısından yorucu ve kontrollü bir ağırlama çabasını gerektiriyordu. Nitekim Gazi, Ankara durağından itibaren Şah'a eşlik etmeye başladı. Şehinşah Türkçe bildiğinden, Mustafa Kemal ile Türkçe anlaşıyorlardı ama yaşam tarzları birbirine benzemiyordu. Rıza Pehlevi, daha ilk günden itibaren erkenden yatmaya giderken, Mustafa Kemal gecenin geç saatlerine kadar ayaktaydı. Buna rağmen Mustafa Kemal Ankara'da ve diğer illerde Şehinşah'a daha fazla zaman ayırmaya çalışıyor, gezinin Şah üzerindeki etkisini artırmak istiyordu.

Şah Ankara'ya geldikten 3 gün sonra, 19 Haziran 1934 Salı günü saat 16.00'da, bugün Resim ve Heykel Müzesi olan, eski Türkocağı ve o zamanki Ankara Halkevi sahnesinde 'ilk milli Türk operası' olan, Ahmet Adnan Saygun'un bestelediği Özsoy Operası'nın temsiline katılır. 'Bilge' bir kişinin ağzından anlatılan öykünün baş kahramanları, hükümdar Feridun ve ikiz çocuklarıdır. Çocuklardan biri, Türklerin atası Tur'dur; yoldaşı kurt, rengi mavi, ışığı ise aydır. Önceleri Asya'da muhkimken, sonradan tüm dünyaya yayılmış ama asıl Anadolu'da temerküz etmişlerdir. İkinci çocuk İreç, İranlıların atasıdır; yoldaşı arslan, rengi yeşil, ışığı ise güneştir. İran'da oturmaktadır. Doğumun hemen ardından, hükümdarın eşi Hatun öykünün iki kahramanıyla birlikte sahneye getirilir ve böylece annelik ile vatanseverlik arasında bağ kurulur.

Ama sahne, bu mutlu ve huzurlu dünyaya, şölenlere davet edilmediği için intikam yemini eden Ahriman'ın iki kardeşi ayırmasıyla birden bire bozulur.

İkinci perde oldukça uzun, binlerce, hatta on binlerce yıllık bir zamanın geride bırakılmasıyla başlar. Yıl, 1918'dir. Ahriman bu kez Batı kılığında işgalci olarak ortaya çıkarak kardeşleri güçsüzleştirmeye çalışmaktadır. Bilge kişi, seyirciye Tur ve İraç'ın Ahriman'ın kötülükleri sonucu üç kez birbirinden ayrıldığını, fakat her seferinde yeniden birleştiklerini anlatır. Bu ayrılıkların birincisinden ilkçağ medeniyeti, ikincisinden ortaçağ medeniyeti ve üçüncüsünden ise İslam medeniyeti doğmuştur. Sahne Anadolu'ya dönüşürken, Ahriman karşımıza, Ayşim ve Mehmet adlı iki Türk genci arasında yaşanan aşk öyküsüne karışan Köseağa kimliğinde çıkar. Üçüncü perdede kötülük tanrısının tüm oyunları bozulacak ve Feridun'un ikiz çocukları Mustafa Kemal sayesinde buluşacaklardır. Bundan da anlaşılacağı gibi gösteri, Şah'a sunulan kurumsal, ekonomik ve askeri görüntülerden farklı bir kültürel ve politik içerik taşımaktaydı. Bir Batı sanatı formu içinde Türk-İran ittifakı savunulmakta ve bu Türkiye ve İran'ın tarihi haklılık ve bilinçlerine dayandırılmaktaydı. Türkiye açısından Şah'ın gezisi, neredeyse tamamen bu gösteriyle bir toplu ifadeye kavuşturulmuştu.

Basın, Şah'ın ziyaretinin ilerleyen günlerinde de konuyu manşette tutmaya devam eder.

Cumhuriyet gazetesinden.

Şehinşah, 19 Haziran'da Ankara Halkevi sahnesinde Özsoy Operası'nı izledikten bir gün sonra, Mustafa Kemal ile beraber trenle İzmir'e doğru yola çıktı. Heyet, yoldaki her vilayette; Eskişehir, Afyon ve Uşak'ta büyük gösterilerle karşılandı. Uşak'ta, Mustafa Kemal'in Rıza Pehlevi'ye vermeye çalıştığı modern Türkiye görüntüsüne uymayan kontrolsüz bir olay yaşanmış ve onu çok hiddetlendirmiştir. İddialara göre, Mustafa Kemal o gün oldukça içkili bir durumdadır. Tren istasyonuna doluşan kalabalık iki liderin elini öpmeye çalışırken, cüppeli ve sarıklı bir adam da aralarına katılır. Mustafa Kemal adamı görür görmez hakaretler yağdırmaya başlar, arkasından il valisinin hapsedilmesini ve şehrin bombardımanla yerle bir edilmesini emreder. Bir gün sonra ise, doğrulanmak üzere emirleri hatırlatıldığında utanarak iptal eder.[7] Bu kötü günün ardından, 22 Haziran'da İzmir'e gelinir. Türk Ordusu 23 Haziran'da Şah ve Musta-

Özsoy Operası

Cumhuriyetin kültürel modernleşme ekseniyle uluslararası ve bölgesel diplomasi ekseninin politik, ideolojik ve tarihsel olarak çakıştığı bir olgu olarak, 'ilk milli operamız' olan Özsoy Operası'nın bugüne kadar entelektüel-akademik bir araştırma konusu yapılmamış olması ilginçtir. Dahası, Özsoy'un bir librettosu (metni) Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü kütüphanesi başta olmak üzere herhangi bir resmi kurum arşivinde yoktur! Belki biraz da bu yüzden, Özsoy Operası'nın adı bilinmesine rağmen kendisi pek ortalarda görülmemiştir. Mustafa Kemal bile Özsoy Operası'nın temsil edildiği günün akşamı rejisör Münir Hayri Egeli ile yaptığı konuşmada Özsoy'a bakışını kısaca özetlemiştir:
"Özsoy güzel... güzel amma... onun bütün kıymeti bugün içindi. Bir daha oynanmaz. Şimdi sen her vakit oynanabilecek bir eser vermelisin. Kalacak... kalacak bir eser... Bunu pekâlâ yapabilirsin..."[9]
Özsoy'un bir sanat yapıtı olarak tarihsel ve güncel uluslararası gerçeklerle olan irtibatını kurma konusundaki ilk ve sınırlı çaba, biraz da Azerbaycan göçmeni olması nedeniyle İran'a özel bir ilgi duyması doğal kabul edilebilecek bir aydın olan Ahmet Ağaoğlu'na aittir. Ona göre, "Gazi Mustafa Kemal Türkiyesi ile Şehinşah Rıza Han Pehlevi devrine gelinceye kadar Türk-İran münasebetleri iki kelime ile telhis edilebilir: Hedefsiz mücadele ve manasız rekabet! İran tarafından Şah İsmail, Şah Abbas ve Nadir, Türkiye tarafından da Selim, Süleyman ve Dördüncü Murat'ın mücadeleleri, bu manasız savaşın birer parçalarıdır."[10] Ağaoğlu her iki devlet reisinin Ankara'da buluşmasının "hem inkılap ve teceddüt ve hem de kardeşlik devrinin bir taçlanması manasını ifade edeceğini" savunarak, bir anlamda Özsoy Operası'nın derinliklerinde saklı olan analiz noktalarını ve Özsoy'un estetik-edebi bir alandan almış olduğu dış politik tutumu açığa çıkarmış olmaktadır. Özkoy Destanı, İran mitolojisinin esaslı bir parçası üzerine oturmaktadır. Zend Avesta ve Şehname'deki yeryüzünün algılanmasına dönük yapı, olay ve mekanların bütünlüğü, destanın belirli bir parçası öne çıkarılarak yeniden kurulmuş, böylece İran mitolojisinin yeni bir edebi yönde işlenmesi denenmiştir. Ağaoğlu, Türkler ve İranlıların aynı kaynaktan geldikleri tezine destek olmak üzere, Firdevsi'nin Şehname'sine başvurmuştur. Şehname'de, Padişah Feridun Şah'ın üç oğluna Tur, Ayrınç ve Selm adlarını verdiğini; Tur'a Turan'ı, Ayrınç'a İran'ı ve Selm'e de Dicle ve Fırat Maverası'ndaki yerleri vermiş olduğunu aktarırken, 'manasız' savaşın Türkler ve İranlılar arasındaki bölümü üzerinde durmakta, buna karşılık üçüncü kardeş Selm hususunda herhangi bir açıklama yapmamaktadır.
Bu suskunlukla uyumlu olarak, Özsoy'da da İran ve Turan olarak ayrılan bölgenin iki hâkim ve tarihi gücüne işaret ederken, iki kardeşin, Tur (Kurt) ve İraç'ın (Aslan) irade ve kudretlerince belirlenmiş bir dünyayı tanımlamaya çalışır, buna karşılık üçüncü kardeşe yine hiç değinmez.

içindi, bir daha oynanmaz" sözü, kendi kültürel projesi karşısında yaşadığı hüsranın yanı sıra Türk-İran ilişkilerinin güncel konusu olan Şah'ın ziyaretiyle sınırlı bir gündeme de işaret etmektedir. Fakat, estetik bir yetersizlikle işlendiğini düşündüğü bu gündem, Gazi'nin konuk Şehinşah'a gösterdiği zarafet ya da politik jestin ötesinde hangi politik koşulları tarif etmektedir? Daha açık sormak gerekirse: Özsoy'un kaynak metni olan Şehname'deki üçüncü kardeşin Özsoy'dan dışlanması ile Türk-İran ilişkilerinin ortak sorunları olan Avrupa ve 'Kürt meselesi' arasında herhangi bir politik karşılık bulunabilir mi?

Türkiye ve İran'ın, özellikle Kürtleri yoğun olarak etkileyen benzer bir merkezileşme-uluslaşma sürecini yaşamaları Kürtlerin yeni Türkiye'den kopuşlarına yol açmış, Türk-İran ilişkilerinin bu tarihsel aracılabir yol açılması tasarlanmaktaydı), diğer yanı ise Kürt isyanlarının kontrol edilmesi isteğine dayanmaktadır.

Türkiye ve İran'daki merkezileşme atılımları her iki ülkede de göçebe olan ve hayvancılık ekonomisiyle geçinen geniş bir toplumsal tabanın dönüşümüne ve bu grupların Kürt milliyetçiliğinin siyasal sözcülüğünde toplanmasına yol açmıştır. Bunun üzerine, Türkiye ve İran'daki çağdaşlaşma yanlısı rejimler binlerce Kürdü Türkiye'nin batısı ile doğu İran'a sürmeye başlarlar.[12] 1932 yılından itibaren de Türkiye-İran sınır görüşmeleri tam bir yakınlaşma ve ittifak sürecine dönüşür.

AĞRI İSYANI

Türkiye-İran ilişkilerinde bu ivmeyi sağlayan olay, 1926'da Celali Aşireti'nin ayaklanarak Ağrı Dağı'na sı-

Kürt milliyetçi örgütü Hoybun'un, eski Osmanlı subayı İhsan Nuri Paşa'yı ayaklanmacıların başına ataması Türkiye-İran ilişkilerini gerer. Hoybun'un modern milliyetçi bir zihniyeti, bölgedeki dengeleri kollayabilen real-politik bakışı ve sıkı bir örgütlenmesi vardır. Nuri Paşa askeri ve politik açıdan donanımlı biridir ve Türkiye ile savaşırken İran'ın hassasiyetlerini göz önüne almaktadır.

Hoybun Örgütü'nün Ağrı Ayaklanma'sının başına atadığı Ali İhsan Nuri Paşa.

Fotoğraf 'Ağrı Dağı İsyanı' (İst. 1992) kitabının arka kapağından alınmıştır.

fa Kemal'in izlediği bir askeri manevra yapmıştır. (Bazı araştırmacılar bunu Italyan lideri Mussolini'nin tarihi 'Mare Nostrum' (Bizim Deniz) konuşmasına karşı askeri-politik bir tepki olarak yorumlarken, bazıları da Kürt meselesi gibi bölgenin iç meselelerine ağırlık verirler.[8] Heyet, aynı günün akşamında Balıkesir ve Çanakkale'ye doğru trenle yola çıkar ve 27 Haziran'da gemi ile İstanbul'a varır. Şah İstanbul'da bir kez daha bütün kurumları gezdikten sonra, 2 Temmuz'da Ege Vapuru'yla İstanbul'dan Trabzon'a hareket ederek, geldiği yoldan 6 Temmuz'da yeniden İran'a döner.

KÜRT MESELESİ

Gazi'nin "Özsoy güzel... güzel ama... onun bütün kıymeti bugün

ri giderek uluslararası alanın da asli bir müdahale alanı olarak belirmiştir. Öte yandan, Bruinessen'in belirttiğine göre, I. Dünya Savaşı sonrasına kadar Kürtler, Türklerden çok Ermeniler ve öbür Hıristiyanlarla olan ilişkileriyle meşguldüler.[11]

Bilindiği gibi, Türkiye'deki Şeyh Sait ve İran'daki Simko ayaklanmaları birbirlerine yakın dönemlerde olur. Kürt isyanları nedeniyle 1925'ten sonra Türkiye tarafından, Türkiye-İran sınırında askeri operasyonlar düzenlenmeye başlanır. İran ise Türkiye'de bulunan Azeri milliyetçilerden rahatsızdır. 1926 yılı, Türkiye ve İran'ın bir dostluk antlaşması imzaladığı yıl olur. Bu antlaşmanın bir yanı karşılıklı yardım ve ticarete

ğınmasıyla başlayan Ağrı Ayaklanması'dır. Bu ayaklanmanın öyküsü aynı zamanda Türk-İran ittifak sürecinin gelişimini de anlatır. 1927 yılında Ağrı isyancıları, kadın ve çocuklarını İran'a göndererek, giderek güçlenen askeri saldırılara başlarlar.[13] İsyan daha sonra İran'daki Şakan Aşireti mensuplarının katılımıyla büyüme yoluna gider. Sürgünden kaçan İran, Irak ve Suriye'nin birçok önde gelen Kürt milliyetçisi ve aşiret şefi Ağrı'ya doğru hareketlenir. Bölgenin hem İran-Türkiye sınırında hem de dağlık olması isyancıların uzun süre tutunmalarını sağlar. Türkiye'nin, İran'ı sorumlu tutarak esnek tutumunu tarihsel bir ittifaka dönüştürmesini talep eden sıkı bir diplomatik takip başlar. 1927'de kurulan Kürt milliyetçi örgüt Hoybun'un, modern an-

Atatük, Şah Rıza ve İnönü, Ankara'daki bir davet sırasında sohbet ediyorlar.

Türkiye ve İran'daki merkezileşme atılımları, bu ülkelerdeki göçebe nüfusun dönüşümüne ve bu grupların Kürt milliyetçiliğinin siyasal sözcülüğünde toplanmasına yol açmıştır. Bunun üzerine, Türkiye ve İran'daki rejimler binlerce Kürdü Türkiye'nin batısı ile doğu İran'a sürmeye başlarlar. Türkiye-İran görüşmeleri, 1932 yılında yakınlaşma ve ittifak sürecine dönüşür.

lamda Kürt milliyetçilik bilincine sahip eski bir Osmanlı komutanı olan İhsan Nuri Paşa'yı ayaklanmacıların başına 'Kürt Genel Kuvvetler Komutanı' olarak ataması Türkiye-İran ilişkilerini gerer. Aslında Hoybun teşkilatı modern-milliyetçi örgütlere çok benzeyen bir zihniyete, bölge ülkeleri arasındaki dengeleri kollayabilen bir real-politik bakışa, sıkı bir örgütlenmeye dayanmaktadır ve ayaklanmayı yöneten İhsan Nuri Paşa askeri ve politik açıdan donanımlı biridir. Nitekim, Nuri Paşa Türkiye'ye karşı savaşırken, İran'ı karşısına almamak için hassasiyetlerini göz önünde bulundurmaktadır.[14]

Türkiye önce küçük kuvvetlerle, 1928'de ise isyancılara af çıkarma yoluyla isyanı bastırmayı dener. İhsan Nuri Paşa'yı önderlikten vazgeçirmeye, ona vaatlerde bulunmaya çalışır fakat başarılı olamaz. Ağrı'ya yerleşen isyancılar sık sık şehirlere ve askeri bölgelere saldırılar düzenlemeye devam ederler. Diğer yandan, Ermenilerle Kürtler arasında isyanla birlikte işbirliği de başlamıştır. Ruslar ise Kürtleri desteklemedikleri gibi, Kürt-Ermeni işbirliğini de engellemeye çalışmaktadır. Bu durumda İran yalnız kalmıştır. İsyancıların kendi sınırlarından rahatça geçişini ciddiye almadığını düşünen Türkiye, İran'a birçok kez uyarı notası verir.[15] Hatta 1929 yılının yaz aylarında Türkiye-İran sınırında bir çatışma çıkar fakat çok fazla büyümeden durur. Türk ordusunun askeri operasyonlarının geniş bir alanda binlerce kişilik birlikler ve hava araçları ile hızlandığı 1931 yılından itibaren İran Türkiye'ye yardım etmeye başlar ve Kürt milliyetçi liderlerinin İran'ı yanlarına çekme politikaları ve çabaları hüsranla sonuçlanır. Ayaklanmacılar Türk-İran ittifakıyla çabucak dağılırlar.

Ağrı İsyanı'nı bastırarak "hayali Kürdistan'ı mezara gömen"[16] Türkiye, 1932'de bizzat Mustafa Kemal tarafından İran'ın Türkiye büyükelçisine "Türkiyenin savunma sistemini tamamlamak üzere Ağrı Dağı'nın İran'da kalan kısmı karşılığında toprak" önermiştir.[17] General Hasan Arfa'nın aktardığına göre, aynı yıl Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Ağrı Dağı sınırı konusunda yürütülen görüşmelerin tıkanması üzerine, konuk dışişleri bakanı Aras'tan, hakem olarak Şah'a gitme önerisi gelir. Şah'ın sarayına gidilir ve bir tepenin payla-

Türk elitinin zihninde 'Kürt meselesi' ile 'Avrupa tehdidi' arasında tarihsel bir bağ kurulmaktadır. Özsoy Operası, Kemalizmin Avrupa ve İran karşısındaki zihniyetini de açığa çıkarmaktadır. Opera'da unutulan kardeş hâlâ Dicle ve Fırat arasında oturuyor. Şehname'ye kaynaklık eden Zend Avesta'daki üçüncü kardeş Sairima ise Rumları, yani Batıyı temsil etmekte. Bugün İran ve Türkiye arasında hâlâ bu kayıp kardeşlerin hayaleti mi dolaşmaktadır?

Özsoy Operası'nın bestecisi Ahmet Adnan Saygun.

şılması konusundaki anlaşmazlık anlatılarak hakemliği istenir. Şah, "Başka bir tepe daha yok mu?..." diye sorar. "Evet" yanıtı aldığında, "Peki, o zaman neden o tepeyi istemiyorsun?" der ve ekler: "Beni anlamıyorsunuz. Önemli olan şu ya da bu tepe değil, Türkiye ile olan sınır sorununun hemen ve ilelebet çözümlenmesidir. İki ülke arasındaki düşmanlarımıza yarayan geçmişteki anlaşmazlıklar son bulmalı ve Türkiye ile İran arasında karşılıklı çıkarlarımıza dayalı samimi bir dostluk kurulmalı. Eğer biz ittifak yapar, birleşirsek, hiç kimseden korkmam."[18]

Kuşkusuz, Türkiye yeni bir tehlike olasılığı karşısında, İran ile uzun süredir devam ettirdiği sınır görüşmelerini kendini daha rahat kılacak biçimde sonuçlandırmayı düşünmektedir. Bu çerçevede, 9 Nisan 1929'da Ankara'da Hudut ve Emniyetin Temini Mukavelesi, 23 Kanun-ı evvel 1932'de Tahran'da Hudut Hattının Tayinine Dair İtilafname, 5 Teşrin-i sani 1932'de Ankara'da Tahran'daki anlaşmanın teatisi, 23 Kanun-ı sani 1932'de Tahran'da Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakim Muahedesi, 5 İkinci Teşrin-i sani 1932'de Ankara'da Suçluların Geri Verilmesi Hakkında Muvakkat İtilafname ve yine aynı gün Dostluk Muahadenamesi gibi bir dizi anlaşma imzalanmıştır.[19] Bu anlaşmalar üzerinde yapılan bir çözümlemeye göre, anlaşmalar her iki ülkenin aşiretlere karşı ortak bir politika üretme amacını deklare etmekteydi.[20] Fakat bu politikanın asıl mimarının Türkiye olduğu, İran'ın Kürt aşiretlere karşı daha esnek davranmasından anlaşılmaktaydı. Bütün bunlar, Kürt meselesi ve siyasal sınırların yeniden belirlenmesi konularındaki görüş ayrılıklarının giderek belirginleşen bir ittifakla çözümlenmeye başlandığını göstermektedir. 1932'den itibaren güçlenen ittifak, benzer tarihsel sorunlara vurgu yapan 1937 Sadabat Paktı ile zirvesine ulaşır. Bu açıdan, Şehinşah'ın 1934'teki Türkiye ziyareti çok önemlidir.

Sonuç olarak, her ne kadar İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin belirli ölçülerdeki iradeleri göz önüne alınarak şekillendirilmiş ise de Türkiye ve İran'ın 1937 yılında Sadabat Paktı'na giden bölgesel bağlaşma çabalarının Batıya karşı güvensizlikten kaynaklandığını ve bunun bir yönünün de Kürt meselesi olduğunu düşünmek mümkündür. Türk yönetici çevrelerinin zihninde 'Kürt meselesi' ile 'Avrupa tehdidi' arasında hep doğrudan ve tarihsel bir bağ kurulmaktadır. Dolayısıyla, Özoy Operası 1934 yılında İran Şahı Rıza Pehlevi'ye sunulurken, doğrudan ve bilinçli olmasa dahi, Kemalist önderliğin Avrupa, İran ve uluslararası arena karşısındaki zihniyetini açığa çıkarmaktadır. Ancak Özsoy Operası'nda Tur ve İraç'la yetinilerek unutulan ve kayıttan silinen bu üçüncü kardeş hâlâ Dicle ve Fırat nehirleri arasında oturuyor. Şehname'ye kaynaklık eden Zend Avesta'daki üçüncü kardeş Sairima ise Rumları, yani Batıyı temsil etmekte. Acaba bugün İran ve Türkiye arasında hâlâ bu kayıp kardeşlerin hayaleti mi dolaşmaktadır?

DİPNOTLAR

1 Yann Richard, *Kemalizm ve İran*, s. 85, ed. Iskender Gokalp ve Francois Georgeon; *Kemalizm ve İslam Dünyası*, Arba Yayınları, İstanbul, Kasım 1990; Gökhan Çetinsaya, 'Atatürk Dönemi Türkiye-İran İlişkileri 1926-1938', *Avrasya Dosyası*, cilt 5, sayı 3, Sonbahar 1999, s. 148-149.

3 Malcolm E. Yapp, 1900-1921: *The Last Years of the Qajar Dynasty*, (Yay.) Hossein Amirsadeghi, Twentieth Century Iran, London 1977, s. 29.

2 *Cumhuriyet* gazetesi, 17 Haziran 1934.

4 Atay Akdevelioğlu, Ömer Kürkçüoğlu, *Ortadoğu ile İlişkiler*, (Yay.), Baskın Oran, *Türk Dış Politikası'nın İçinde*, İletişim Yay. İstanbul, 2003, s. 357.

5 Bu süreci, dönemin *Cumhuriyet* gazetesinden gün gün takip ettik.

6 Hasan Arfa, *Under Five Shahs*, R.R. Clark Limited, Edinburg 1964, s. 231.

7 Lord Kinross, *Atatürk, The Rebirth of a Nation*, Remzi Kitabevi, 2001, İstanbul, s. 462.

8 İlk yaklaşım için bkz. M. Gönlübol ve Diğerleri, *Türk Dış Politikası*, 1979, Ankara; İkinci görüş için bkz. Akdevelioğlu-Kürkçüoğlu, s. 366-367.

9 Metin And, *Atatürk ve Tiyatro*, Maya Matbaası, Ankara, 1983, s. 80.

10 Ahmet Ağaoğlu, *İran ve İnkılabı*, Zerbamat Matbaası, 1941 Ankara; 21 Haziran 1934 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi.

11 M. V. Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, İletişim Yay. İst. 1999, s. 138.

12 Bruinessen, s. 164.

13 İhsan Nuri Paşa, *Ağrı Dağı İsyanı*, Med Yayınları, İstanbul, 1992, s. 28.

14 İhsan Nuri Paşa, s. 73.

15 E. Karaca, *Ağrı Eteklerinde Ateş*, Alan Yay., İstanbul, 1991, s. 35.

16 Bu tabir, Ağrı Dağı üzerine bir mezar kazılmış biçimde bir resim yayınlanarak altına yazılmıştır. *Milliyet* gazetesinden aktaran, İhsan Nuri Paşa, s. 11.

17 Arfa, s. 230.

18 Age, s. 231.

19 6 Haziran 1934 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi.

20 Akdevelioğlu-Kürkçüoğlu, s. 361.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN AMERİKA'YA MEKTUBU

HAKAN ÖZOĞLU
DOÇ. DR. UNIVERSTY OF CHICAGO

Türkiye devletinin kurulmasıyla birlikte Amerikan Başkanı Calvin Coolidge diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılmasına izin vermişti. Bunun sonucu olarak Joseph Clark Grew, Amerikan Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne atadığı ilk büyükelçi olarak göreve başladı. Washington ise Muhtar Bey'i yeni rejimin ilk Türk büyükelçisi olarak kabul etti. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in 21 Kasım 1927'de Coolidge'e gönderdiği ve yeniden cumhurbaşkanı seçildiğini ilan eden mektubu önem taşımaktadır.

Amerika'nın Türkiye ile ilişkilerinin başlangıcı, 1830'da imzalanan ilk Türk-Amerikan Antlaşması'na kadar uzanır. 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan bu ilginin odak noktası, 'Congressional Church' adı altında yapılan misyonerlik faaliyetleridir. 1914 yılına gelindiğinde 200'e yakın misyonerin kapitülasyonlara dayanarak Osmanlı İmparatorluğu'nda 9 hastane ve 600 okulu idare ettiği görülmektedir. Bu okullarda eğitim gören öğrenci sayısı ise 25 bin kadardı ve bu öğrenciler genellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyan azınlığa mensuptu.[1]

Atatürk, 21 Kasım 1927'de Amerika Başkanı Calvin Coolidge'e gönderdiği mektupta yeniden cumhurbaşkanı seçildiğini ilan ediyor.

İki ülke arasındaki iyi sayılabilecek ilişkiler, 1917 yılında Amerika'nın I. Dünya Savaşı'na girmesi ile değişime uğrar. 8 Nisan 1917 yılında Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'ın, Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiki Almanya'ya savaş ilan ettiğini Osmanlı Hükümeti'ne bildirmesi, 20 Nisan'da Osmanlı Hükümeti'nin Amerika ile diplomatik ilişkilerini kesmesine sebep olur. Buradaki en önemli nokta, Almanya ile savaş halinde olmasına rağmen Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmemesidir. Bunun değişik sebepleri vardır ama en önemlileri şunlardır: Amerika'nın, savaş ilanı ile Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren misyonerleri ve onların aktivitelerini tehlikeye düşürmek istememesi ve müttefikleri Fransa ile İngiltere'nin telkinlerini dikkate almasıdır. Konu üzerine bir doktora tezi yazmış olan Peter Michael Buzanski, müttefiklerin savaşa girmemesi konusunda Amerika'ya telkinde bulunmasının sebebini, kaybetmesine kesin gözüyle baktıkları Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sonundaki paylaşı-

mı sırasında Amerika'yı masaya oturtmama çabası olarak değerlendirmektedir ve bu saptama, savaş sonrası diplomasi tarihi içinde doğruluğunu ispat etmiştir.

Sebep ne olursa olsun, Amerika'nın I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmemesi, müttefikler tarafından hazırlanan ve Osmanlı topraklarını paylaşmayı öngören gizli anlaşmaların dışında kalması ve Kurtuluş Savaşı sırasında tarafsızlığını koruması, Türkler arasında Amerika'nın itibarını artıran

Peter Michael Buzanski, müttefiklerin savaşa girmemesi konusunda Amerika'ya telkinde bulunduklarını yazar. Bunun sebebi, kaybetmesine kesin gözüyle baktıkları Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sonundaki paylaşımında Amerika'yı masaya oturtmama çabasıdır. Bu saptama, savaş sonrası diplomasi tarihi içinde doğruluğunu ispat etmiştir.

Başkan Coolidge, 1924 yılında devrik Sultan Vahdettin tarafından gönderilen, Kemalistleri ve halifeliğin kaldırılması gibi faaliyetleri aşağılayan mektuba cevap vermemiştir.

en büyük faktörler olmuştur. Öyle ki, Kurtuluş Savaşı sırasındaki tarafsızlığı dolayısıyla Amerikan mandasını isteyen Halide Edip gibi önemli şahsiyetler Mustafa Kemal'e başvurmuşlardır.

Bu arada, 1919 yılında İstanbul'a atanan Amiral Mark L. Bristol'un Türkiye'de 'Yüksek Komiser' sıfatı ile gösterdiği faaliyetler hatırlanmaya değerdir. Amerika'daki Türkiye karşıtı bazı çevreler tarafından Türk dostu olarak suçlanan Bristol, aslında bölge dahilindeki çatışmalar konusunda tarafsız kalma politikası güden bir diplomattı. Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra Anadolu'nun parçalanarak değişik devletlerin mandası altında toplanmasının çok zararlı sonuçlar doğuracağı kanaatindeydi ve bu yüzden de Amerika'nın bir Ermenistan mandasının sorumluluğunu almasını ülke çıkarları açısından uygun görmüyordu. Eğer manda alınacaksa, bunun bir bütün olarak Türkiye'yi kapsamasını istiyordu. Kurtuluş Savaşı bitip Amerikan mandasının gündemden düştüğü zamanlarda ise, ülke menfaatleri açısından Türkiye ile diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılması gerektiğine Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nı inandırmaya çalışıyordu.

Bristol'un tavsiyeleri, Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'un Ermenistan mandasını alma arzuları ile tamamen ters düşmekteydi. Başkan Wilson'un Türkler konusunda pek yüksek fikirlere sahip olmadığı ve Hıristiyan azınlığı Türk yönetiminden ayırma arzusunda olduğu, bu yüzden Ermenistan mandası için Amerikan Kongresi'nde Türkiye aleyhinde çıkışlar yaptığı bilinen gerçeklerdendir. Bütün bunlara rağmen Amerikan Kongresi 1920 yılının Mayıs ayında bir Ermenistan mandasını reddetti. Woodrow Wilson'dan sonra Amerika Başkanı olan Warren Harding (1921-23), Türkiye ile ilgili olarak tarafsızlık politikası gütmeye başladı. 1923 yılında Başkan olan Calvin Coolidge ise yeni kurulan Türkiye Devleti ile ilişkilerin normalleştirilmesi ve diplomatik ilişkilerin büyükelçilik düzeyinde yeniden kurulması için çalışmaların hızlandırılmasına karşı çıkmamıştı. İstanbul'dan gelen raporlar Türkiye'de tek söz sahibinin Ankara'daki yeni rejim olduğunu belirttiği için, Başkan Coolidge 1924 yılında devrik Sultan Vahdettin tarafından gönderilen ve Kemalistleri, hükümetlerini ve halifeliğin kaldırılması gibi faaliyetleri aşağılayan mektuba cevap vermedi.[2]

17 Şubat 1927 yılında Amiral Bristol ile Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü arasında, diplomatik ilişkiler kurulması konusunda bir protokol imzalandı. Bu, Türkiye'deki yeni rejimin Amerika ile iki eşit devlet statüsünde ilişki kurmaya başlaması açısından önemli bir başlangıç sayılabilir. Böylece, Amerika ile 6 Ağustos 1923 yılında Lozan Anlaşması çerçevesinde imzalanan fakat 21 Nisan 1930'a kadar Amerikan Senatosu tarafından onaylanmadığı için bir türlü yürürlüğe giremeyen Türk-Amerikan Dostluk Anlaşması da diplomatik ilişkilerin başlaması açısından bir engel teşkil etmekten çıkarıldı.[3] Bunun sonucunda Joseph Clark Grew, Amerikan Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne atadığı ilk büyükelçi olarak 19 Mayıs 1927 yılında göreve başladı. Washington ise Muhtar Bey'i yeni rejimin ilk Türk büyükelçisi olarak kabul etti. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in 21 Kasım 1927'de Amerika Başkanı Calvin Coolidge'e gönderdiği ve yeniden cumhurbaşkanı seçildiğini ilan eden mektubu önem taşımaktadır. Amerikan arşivlerinde bulunan bu mektubun tam metni yandaki gibidir.

Burada göze çarpan en önemli nok-

ta, daha birkaç yıl öncesine kadar Amerikan mandası altına girme konusu gündemdeyken, artık Mustafa Kemal'in Amerikan Başkanı'na bağımsız bir devletin cumhurbaşkanı sıfatı ile diplomatik ilişkilerin başladığını teyid etmesidir. Mektup bu açıdan sembolik olarak büyük önem taşımaktadır. Peki, sabık Sultan Vahdettin'in yazdığı mektuba cevap vermeyen Başkan Coolidge bu mektuba cevap verdi mi? 11 Kasım 1928 tarihli ve 867.001 K31/34 sayılı rapordan anladığımıza göre Başkan Coolidge, ABD Dışişleri Bakanlığı Protokol Dairesi'nin arzusu doğrultusunda tebriklerini ilettiği kısa bir mesajı orijinal imzası ile Mustafa Kemal'e gönderdi. Burada dikkati çeken başka bir konu, mektubun 21 Kasım 1927'de yazılmasına rağmen, ABD yetkililerine Washington'daki Türkiye Büyükelçisi Muhtar Bey tarafından ancak 12 Eylül 1928'de verilmesidir. Bu gecikmenin sebebi tam olarak bilinmemektir. Ayrıca ABD Başkanı'nın, Protokol Ofisi'nin arzusu üzerine cevap yazmasının ne anlama geldiği de spekülasyona açıktır. İlk akla gelen sebep, Başkan Calvin Coolidge'in 1928 yılında ABD'deki Türkiye karşıtı lobi faaliyetlerinden etkilendiğidir ancak bu konuda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Buna rağmen cevap yazılmış olması, artık ABD'nin Türkiye'yi eşit şartlarda bir müttefik olarak görmeye başlamasının bir simgesi sayılabilir. Bu başlangıç iki ülke için de gelecekte, Soğuk Savaş yıllarında meyvelerini alacakları ve günümüze kadar iniş ve çıkışlarla süregelen bir dostluğun temellerini atmıştır.

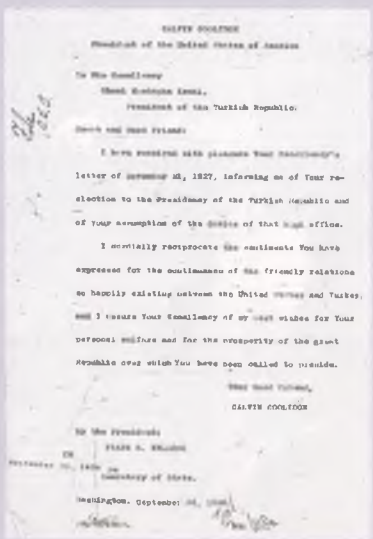
Muhibbihalis ve Alikadrim[1]

Ankara'da teşrinisani 1927 tarihinde içtima eden Türkiye Büyük Millet Meclisinin ara-yı müttefikasıyla ikinci defa olarak Türkiye Cumhuriyeti riyasetine intihab edildiğimi ve Teşkilat-ı Esasiye kanununun bahş ettiği salahiyete istinaden mevkii iktidarı işgal edeceğimi zat-ı riyasetpenahilerine beyana müsaraat ederim.

İntihab-ı vaki'yi ittila-yı riyasetpenahilerine iblağ eylerken bu fırsattan bilistifade bütün mesaimin Türkiye ile Amerika Hükümet-i Muttahadesi arasında teyemmünen caygir münasebat-ı dostanenin idame-yi inkişaf ve tezyidine masruf olacağımı temin eder ve milletlerimiz için nafi' olan bu emniyyenin hayrı fi'l-e isalı hususunda pek kıymettar olan müzahereti riyasetpenahilerinden istifade ile bahtiyar olacağımı beyan eylerim. Bu kanaatledir ki zat-ı riyasetpenahileri hakkında perverde ettiğim hissiyat-ı aliye-yi hürmetkâraneme ve gerek zat-ı riyasetpenahilerinin saadet-i şahsiyeleri ve gerek Amerikan milletinin refah ve ikbali hakkındaki temenniyatıma itimad buyurmanızı rica eylerim muhibbihalis ve alikadrim.

Ankara'da bin dokuz yüz yirmi senesi teşrinisani ayının yirmi birinci günü tanzim kılınmıştır.

Gazi M. Kemal
Hariciye Vekili
Doktor Tevfik Rüştü

Mektup günümüz Türkçesine göre şöyledir

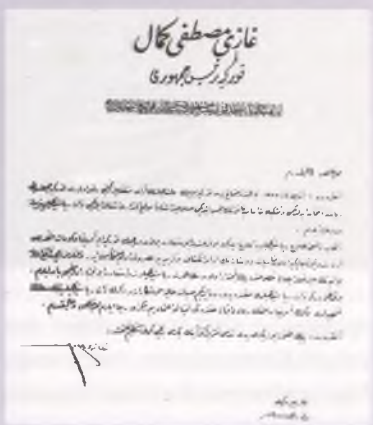
Sevgili ve çok kıymetli dostum,

Ankara'da Kasım 1927 tarihinde toplanan TBMM'nin oybirliği ile ikinci defa olarak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na seçildiğimi ve Anayasa'nın verdiği yetkiye dayanarak iktidar mevkiini işgal edeceğimi size bildiririm.

Yapılan seçimi bilgilerinize sunarken, bu fırsattan istifade bütün çalışmalarımın Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında uğurlu kabul edilerek yer alan dostane ilişkilerin devamlı geliştirilip artırılmasına [kendimi] adayacağımı temin eder ve milletlerimiz için faydalı olan bu güvencenin hayırlı bir fiile ulaştırılması hususunda pek kıymetli olan desteğinizden istifade ile bahtiyar olacağımı bildiririm

Bu kanaatledir ki, hakkınızda beslediğim hürmetkâr büyük güvene ve gerek şahsi saadetinize ve gerek Amerikan milletinin refah ve saadeti hakkındaki temennilerime itimad buyurmanızı rica ederim, sevgili ve çok kıymetli dostum.

Ankara'da, 21 Kasım 1927'de düzenlenmiştir.

DİPNOTLAR

1 Bkz. Peter Michael Buzanski, 'Admiral Mark L. Bristol and Turkish-American Relations, 1919-1922'. Yayınlanmamış doktora tezi, University of California, Berkeley, 1960, s. 2-3.

2 Bkz. Hakan Özoğlu, 'Sultan Vahdettin'in ABD Başkanı Coolidge'e Gönderdiği Bir Mektup'. *Toplumsal Tarih*, sayı 142 (Ekim, 2005).

3 Bu konuda daha çok bilgi için bkz Leland J Gordon, American Relations with Turkey, 1830-1930. (Philadephia: University of Penssylvania Press, 1932) ve Peter H. Buckingham, International Normalcy: *The Open Door Peace with the Former Central Powers*, 1921-29 (Wilmington Delaware: Scholarly Resources, 1983), özellikle 73-107 sayfalar

4 Bu mektup Amerikan Milli Arşivlerinde 867.001K31/30 numaralı dosyada kayıtlıdır.

SARHOŞ DENİZCİYİ NE YAPALIM?

BRIAN JOHNSON
ÇEVİRİ: ÇİĞDEM A. FROMM, IŞIK DEMİRAKIN

İzmir'in, Anadolu'nun ve dünyanın dört bir yanından gelmiş etnik ve dini gruplardan oluşan kozmopolit halkı, maddiyata ve aşırı eğlenceye düşkünlüğüyle tanınıyordu. Yerli halk hakkındaki görüşlerini dile getiren yabancı bir gözlemci, "her tür halk sınıfının en büyük amacının para kazanmak, yemek, içmek ve giyinip kuşanmaktan ibaret olduğunu" kaydetmişti. Hatta listenin başında da içki düşkünlüğü vardı. Şehir, özellikle Kordon boyunca sıralanmış sayısız bar ve birahaneleriyle ün salmıştı.

Rıhtımda, üç popüler içki mekânı Café Poseidon, Brasseries Gratz ve Budapeşte yanyana görülüyor.

İzmir Körfezi ve Smyrna Rest.

19. yüzyılın ABCFM[1] (American Board of Commissioners for Foreign Missions) mensupları viski ve zararlarının Yaratılış'tan beri var olduğu konusunda hemfikir olsalar da, "Whiskey is the life of man, always was since the world began"[2] diye başlayan 'Whiskey Johnny' adlı denizci şarkısına[3] katılmıyorlardı. ABCFM mensuplarının tek kuralı vardı: Perhiz. Yeşilaycılık onların amentüsüydü.

Amerikan Ölçülü Davranış Derneği 1827'de ilk yıllık toplantısını yaptığında, kurulun gazetesi *The Missionary Herald* olayı etraflıca haber yapmıştı. Derneğin amaçları Bord'unkiyle aynıydı:

"... bu sert içkinin ne kadar tehlikeli ve korkunç olduğunu gençlerin akıllarına sokmak için gayretle çalışmak; diğer herkese şefkat ve samimiyetle seslenmek ve alkollü içkilerin sağlıkları, itibarları, dünyevi ve ruhani yaşamları üzerindeki etkilerini açıkça ortaya koymak ve ken-

* Bu makalenin ilk versiyonu, *Kebikeç* dergisinin 18. sayısında yayımlanmıştır. Burada sizlere, yazar tarafından gözden geçirilip genişletilmiş çalışmayı sunuyoruz.

dilerini bu sinsi ve yok edici düşmandan uzak tutmaları konusunda ısrarcı davranmak..."

Müslümanlara alkolün yasak olduğu Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bile, Bord mensupları kendini içkiye kaptırmış pek çok kişiyle karşılaştılar. Yoldan çıkanlar genellikle Hıristiyanlardı. ABCFM, Kitabı Mukaddes'i yayma ve Bord mensuplarının 'sözde müminler' olarak gördüğü, çoğunluğu Rum ve Ermenilerden oluşan Hıristiyan nüfusa Protestan inancını benimsetme girişimlerine ilk olarak 1820'de, (daha önceden Smyrna olarak adlandırılan) İzmir Limanı'nda başladı. ABCFM yandaşları zaman içinde çoğaldı ama Amerikalıların öğretilerini kabul eden bazı kişilerin yoldan çıktığı da oluyordu.

1869'da Bord üyesi J. W. Parsons, Akhisar'da Rum Protestanlara hizmet veren küçük bir şapeli ve okulu ziyareti sırasında bir öğretmenin şarap ve brendi yapmakta olduğunu görünce şaşırdı. "Kurul tarafından dua ve ibadet için alınan bu yer leş gibi alkol kokuyordu; diğer bir deyişle, burası adeta bir içki imalathanesine dönmüştü ve imalatı gerçekleştiren kişi İzmir ofisinin çalışanıydı. Üstelik ayda dört lira para aldığı gibi, kira da ödemiyordu."

"Kepaze işinin" başında yakalanan talihsiz Rum adeta "masmavi ve berrak gökyüzünden aniden düşüveren bir yıldırımla çarpılıp dilsiz kalmış," dut yemiş bülbüle dönmüştü. Derhal aklını başına toplayan adam, ilk defa yılan ve elma ağacıyla ilgili öyküde kullanılmış olan bahaneden medet umarak, "Günaha yenildim. Üzümler karımın bağının ürünü. Hepsini atacağız. Bağları da satıp kendimizi Tanrı için çalışmaya adayacağız," demişti.

Aynı dönemde yapılan araştırmalar, 19. yüzyılda Ortadoğu'da ve komşu bölgelerde içki sıkıntısı olmadığını göstermektedir. Bord üyelerinin şaşkınlığına rağmen, Amerikan vatandaşları bunların satışından kâr etmekteydi. Bord mensubu olan Eli Smith ve Harrison Dwight, yaptıkları uzun Anadolu, Gürcistan ve İran gezisi sırasında 1830'da Tiflis'e ulaştıklarında, şehrin pazarlarında karşılaştıkları tek bir Amerikan malı vardı:

"Girdiğimiz ilk kervansarayda bir büyük fıçı New England romuna rastladık! Misyonerlerine çalışma alanı bulmayı amaçlayan Amerikalı Hıristiyanların, zehirlerini pazarlamak isteyen Amerikalı tüccarlara alet olmaları ne büyük bir ayıp! İnsan sevgisi ne zaman çıkar amaçlı girişimlerde bulunma sevdasından daha kuvvetli bir dürtü haline gelecek?"

1800'lerin başında, başta rom olmak üzere milyonlarca galon damıtılmış içki her yıl Amerikalı tüccarlar tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na ihraç ediliyor ve ihracat, ağırlıklı olarak Rusya ve İran üzerinden gerçekleştiriliyordu. Ticari çıkarı artırma amacını güden İstanbul'daki ABD elçiliği mensupları, daha ucuz alkollü içki türlerinin mümkün mertebe tercih edilmesi yönünde tavsiyede bulunmuştu. Elçilik mensupları ayrıca, İzmir'e 50 ila 100 fıçıdan az yükü olan Amerikan gemilerinin pek gelmediğini de kaydetmişti.

1880'de, gençleri içkiden uzaklaştırmak için yazılmış 'Tuzak' adlı makaleden alınan bir klişe. Makale, Karamanlıca olarak kaleme alınmış.

The Missionary Herald.

Smyrna Rest'in kurucusu Maria West.
(1827-94)

düzeyi ve tüm cazibesine rağmen, tıpkı tanınmış birçok liman gibi yozluğuyla ün salmış ve 'Gavur İzmir' adına layık görülmüştü.

Şehrin, Anadolu'nun ve dünyanın dört bir yanından gelmiş etnik ve dini gruplardan oluşan kozmopolit halkı, maddiyata ve aşırı eğlenceye düşkünlüğüyle tanınıyordu. Yerli halk hakkındaki görüşlerini dile getiren yabancı bir gözlemci, "her tür halk sınıfının en büyük amacının para kazanmak, yemek, içmek ve giyinip kuşanmaktan ibaret olduğunu" kaydetmişti. Hatta listenin başında da içki düşkünlüğü vardı. Şehir, özellikle Kordon boyunca sıralanmış sayısız bar ve birahaneleriyle ün salmıştı. Bord mensubu Cornelia 'Nellie' Storrs Barlett[4] 1800'lerin sonuna doğru, "bu rıhtım Smyrna'nın (İzmir) nefes alma yeri ve zengin ile fakirler için bir nimet, ancak halka açık tüm mesire yerlerinde olduğu gibi Şeytan buraları da büyük ölçüde ele geçirmiş. İki millik sahilin büyük kısmı meyhanelerle dolu ve hemen hepsinde içki satılıyor," diye anlatıyordu.

Nellie tüm şehirde toplam 2000 meyhane olduğunu söylemekteydi ancak bu tahmin oldukça abartılıydı. Yakın zamanda yapılan bir çalışmanın daha akla yakın sonuçlarına göre, bu meyhanelerin sayısı 226 idi.

'Whiskey Johnny' adlı şarkının belki de her içki düşkününün arzusuna tercüman olan bir dizesi şöyle der: "I wish I knew where whiskey grew, I'd eat the leaves and branches too".[5] İzmir'de alkollü içkiler ağaçta yetişmediği halde, şehrin civarındaki bölgeler şarap tüccarları ve alkollü içki üreticilerine zengin bir rekolte sunuyordu. Buralar Ege'nin en verimli topraklarıydı ve başka ürünlerin yanı sıra üzüm hasadı da oldukça bol ve bereketliydi. Daha uzak ve soğuk bölgelere ihraç edilmek üzere sonbahar başında İzmir'e uzun deve kervanlarıyla meyve gelirdi. Mahsulün bir kısmı, gerek kuru üzüm gerekse preslenip fermante edilmiş şarap olarak Amerikan bandrollü gemilerle Boston'a ve Amerika Birleşik Devletleri'nin doğu kıyılarına ulaşırdı.

Rekoltenin büyük bölümünün yanı sıra aynı mahsulden damıtılan rakı da İzmir'de kalır ve şehirdeki barların depolarını doldururdu. Uzaklardaki Tiflis'te bile bir fıçı rom bulunduğunu saptamış olan Eli Smith, 1838'de *The Missionary Herald* gazetesi için İzmir'deki alkollü içki üretimi ve tüketimi konusunda bir yazı kaleme aldı. Smith'in, istatistiksel bilgi toplamak amacıyla 35 şaraphane ve damıtık içki fabrikasına yaptığı çeşitli ziyaretleri de içeren araştırması sonucunda, yerel olarak yılda 1.760.000 galon şarap ve 383.000 galon rakı üretimi yapıldığı ortaya çıktı.

Eğlenceden uzak ve büyük olasılıkla ağızlarına bir damla içki koymadan geçen haftalar ve aylardan sonra limana varıp demir atan gemilerin mürettebatı İzmir'deki mekânların çekiciliğine kendilerini çabucak kaptırıyor olmalıydılar zira Eli Smith'inkine benzer çeşitli araştırmaların da gösterdiği gibi, arzularını giderecek alkolü bulma konusunda hiç sıkıntı çekmiyorlardı.

Eski bir deyişe göre, "Baküs, Neptün'den daha fazla adam boğmuştur"

'Whiskey Johnny' adlı şarkının, belki de her içki düşkünün arzusuna tercüman olan bir dizesi şöyle der: "Keşke viski ağacı olsaydı, yerdim yapraklarını, bir de dallarını." İzmir'de alkollü içkiler ağaçta yetişmediği halde, şehrin civarındaki bölgeler şarap tüccarları ve alkollü içki üreticilerine zengin bir rekolte sunuyordu. Buralar Ege'nin en verimli topraklarıydı ve başka ürünlerin yanı sıra üzüm hasadı da oldukça bol ve bereketliydi.

1840 kışında, Osmanlı topraklarına gitmek üzere iki yüz ton yükle birlikte Boston'dan yola çıkan Emma Isadora da bu gemilerden biriydi. Gemide tonlarca romun yanı sıra sekiz ABCFM mensubu da vardı. Şiddetli bir fırtına çıkınca, "kibarlıktan nasibini almamış zındık kaptan" misyonerleri gemiye uğursuzluk getirmekle suçladı. Bunun üzerine misyonerlerden biri kaptanı tersleyip, asıl suçlaması gerekenin gemide taşıdığı rom olduğunu söyledi. Kaptan işittiği azarı epey ciddiye almış olmalı ki, daha sonra İzmir'de "din değiştirdi". Ancak bu onun ruhunu arındırmaya yetse de kaderini değiştirmeyecekti. Nitekim, talihsiz kaptan bir sonraki seferi sırasında güverteden düşüp denizde kayboldu.

Anadolu'nun en bereketli topraklarının yanı başında yer alan ve muhteşem bir körfez ve liman bahşedilmiş olan İzmir, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ege'deki ticari ambarı olmanın yanı sıra 'Levant'ın İncisi' ve 'Asya'nın Mücevheriydi'. Bununla birlikte şehir, sahip olduğu refah

ancak İzmir'de yerleşmiş olan Protestan misyonerler her doğru sözü İncil olarak kabul etmiyorlardı ve bir kenarda öylece oturup denizcilerin kendilerini kaybetmelerini izleyemezlerdi. Bir Amerikan Bord mensubu bir defasında şöyle yazmıştı: "Onlar, tüm insanlar arasında sınıfça en sefih olanlar. Lakin ümitsizliğe kapılmış değiliz çünkü Yüce Tanrı'nın onların kalplerine eliyle dokunup hepsini ahretten çağıracağını biliyoruz."

ABCFM'den Maria West[6], 1879'da İngiliz Bayan Jaffray ve onun arkadaşı Bayan Grimston ile birlikte, İzmir iskelesinde birahaneler ve tavernalara alternatif olarak denizciler için bir mekân açtı. Sözü edilen hanımlar muhtemelen aynı yıllarda İngiltere'de Dame 'Aggie' Weston tarafından Kraliyet Donanması adına açılan benzer kuruluşlardan esinlemişti. Maria West bu yeni yeri *The Missionary Herald* okurları için şöyle tanımlamıştı:

"Bunaltıcı bir yaz akşamı; çıkmaz, dar sokaklarıyla kalabalık şehrin harareti her iki cinsiyetten, her ırktan ve sınıftan çok sayıda insanı güzel deniz kıyısına çekmiş. Işıldayan meyhaneler ve şarap dükkanları, cezbeden müzik ve danslarıyla neşeli sahilde dizilmişler ve gezenleri her adımda bir selamlamaktalar. Eğlencenin sesi gece yarısını epey geçene dek kesilmeyecek. Ama yeni yapılmış heybetli binaların yanından geçerken, dikkatler adeta büyülenmiş gibi bir yere toplanıyor ve pek çokları daha önce Doğu'da bilinen hiçbir şeye benzemeyen bu manzarayı görmek için duruyor. Ortadaki kemerin üstünde İngilizce olarak 'The Smyrna Rest' yazılmış ve diğerlerinin üzerinde Yunanca 'kahvehane' ve 'okuma odası' yazılı.

'Levantın İncisi' veya 'Gavur İzmir'. İzmir ve limanı, geç 19. yy.

The Missionary Herald'dan klişe.

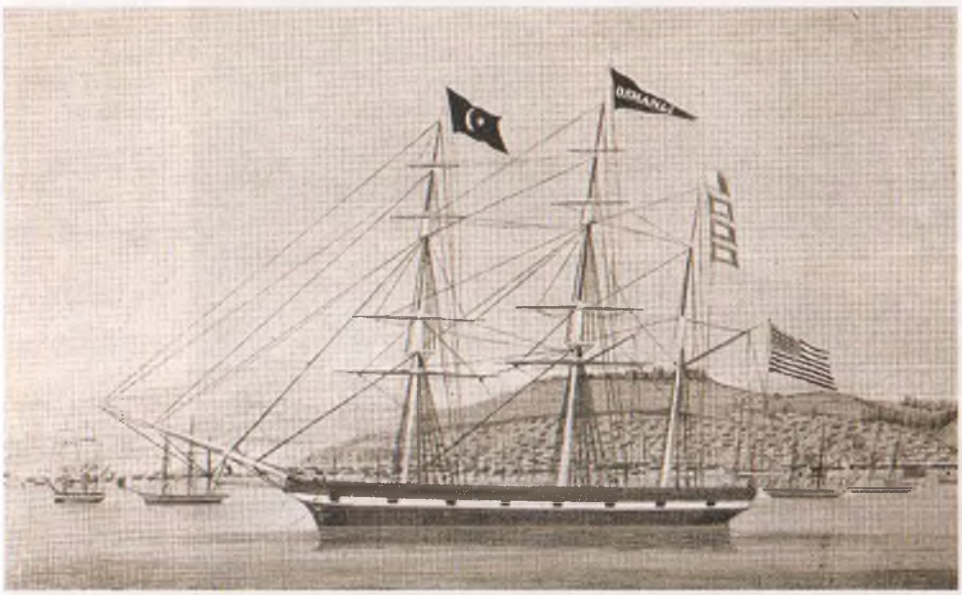
İçerde neşeli ve tam anlamıyla görülmeye değer bir manzara var. Erkekler ve delikanlılardan oluşan gruplar... masalarda oturmuşlar... ya kendilerine verilen kitap ve kağıtlara sessizce göz gezdiriyor ya da okuduklarını birbirleriyle açık yüreklilikle tartışıyorlar... İnsan duvardaki gösterişli saatin şen tik taklarını, orgun tatlı melodilerine karışan sohbetin uğultusunu, hatta limana henüz yanaşan bir gemideki İngiliz ya da Amerikalı subay ve denizci topluluğunun ölçülü bir sesle söylediği ilahileri ara sıra duyabiliyor... ve tabii bir ana gibi ışıyan yüzüyle iyi yürekli [Bayan Jaffray] oradan oraya koşarak ya iyi bir söz edip ya da bir broşür vererek herkesin kendisini adeta 'evindeymiş' gibi hissetmesini sağlıyor."

Smyrna Rest bir Amerikan Bord kuruluşu olmamasına rağmen, Bord üyelerinin desteğini gönülden kazanmıştı. En büyük katkıyı sağlayan kişi, kuşkusuz İzmir'de bugün İzmir Amerikan Koleji (ACI) olarak bilinen okulun yanı sıra Atina'daki Pierce Koleji'nin de temelini oluşturmuş okulu açan Maria West idi. Sonraki kuşaklar Bayan West'i eğitim alanındaki girişimleriyle tanımasına rağmen, kendisi o sıralarda zamanının büyük bölümünü açtığı kahvehaneye adamıştı. West, Amerikan Bord yetkililerinden birine gönderdiği mektupta şöyle yazmıştı: "Smyrna Rest benim kendi gayretlerimin meyvesidir. Eğer ben kuruluşu için gerekli girişimde bulunmasaydım açılamazdı." Maria West, mesleğini İstanbul'da bağımsız olarak sürdürmek amacıyla kısa süre sonra ABCFM'den ayrıldı ve Smyrna Rest'in yönetimini ortaklarından Bayan Grimston üstlendi.

Rıhtımda, sahilin en popüler üç birahanesi olan Cafe Poseidon, Brasseries Gratz ve Budapeşte'nin yakınında konumlanmış olan Rest, sarhoşluk denizinde bir ölçülülük adasıydı. Denizcilerin ruhlarına tekrar hayat vermek kadar, susuzluklarını gidermeye de adanmış olarak Şeytan Rom ve yoldaşı içkiler yerine kahve, çay, kakao ve dini inançları kuvvetlendirecek toplantılar sunmaktaydı. Yirmi yıl sonra o günleri kaleme alan Nellie Bartlett, "Smyrna'nın, tüm içki salonları" arasındaki bu "tek Hıristiyan Ölçülü Davranış Salonu"nun tipik bir sahnesini şöyle betimlemekteydi:

"... (kapıda) iri ve neşeli bir denizci tarafından içtenlikle karşılanmaktayız...Bir zamanlar denizde ve karada şeytanın sadık hizmetçisi olan bu de-

1869'da Bord üyesi J. W. Parsons, Akhisar'da Rum Protestanlara hizmet veren küçük bir şapel ve okulu ziyareti sırasında bir öğretmenin şarap ve brendi yapmakta olduğunu görünce şaşırdı. "Kurul tarafından dua ve ibadet için alınan bu yer leş gibi alkol kokuyordu; diğer bir deyişle, burası adeta bir içki imalathanesine dönmüştü ve imalatı gerçekleştiren kişi İzmir ofisinin çalışanıydı. Üstelik ayda dört lira para aldığı gibi, kira da ödemiyordu."

İzmir Limanı'nda demirli bir Amerikan ticaret gemisi. Atlantik yoluyla New England romu getirip, meyve yükü ile geri dönüyor.

nizci, şimdilerde denizciler arasında İsa için hevesle çalışmakta...Hıristiyan elinin sıcak kavrayışı, düşmüşler ve taşkınlar için çalışmak üzere bize cesaret veriyor. Davetini kabul ederek 'Rest'in içine bakalım...Okuma odasının duvarları Kitabı Mukaddes'ten pek çok dilde metinle süslenmiş. Masaların çevresinde, gruplar halinde sessizce kendi dillerindeki en son haberleri okuyan her milletten genç adam oturuyor. Burada isteyen herkes ferahlatıcı bir fincan kahve, çikolata, çay ya da limonata içip iyi bir yemek yiyebilir. Burada denizciler (içkiyi bırakma konusunda) bir taahhütname imzalamaya davet ediliyor ve yine burada her akşam, içerideki bir odada, İngilizce olarak İncil toplantıları yapılıyor."

Bir fincan sıcak kakaonun binbir şükran duası etmek için yeterli sayıldığı Smyrna Rest, 1922 yılına kadar kahvehane ve Protestanların toplanma mekânı olarak hizmet vermeye devam etti. Bugün hâlâ, geçmişte Rest'in bulunduğu yer civarında akşamları bir melodiye eşlik eden sesler belli belirsiz duyulur. Ancak bir ilahinin dizeleri yerine restoran, gece kulübü ve barlardan dışarı süzülen şarkılar ve onlara eşlik eden bu sesler insanın aklına ister istemez 'Whiskey Johnny' şarkısından bir dizeyi getiriyor: "Oh whiskey straight, and whiskey strong, give me some whiskey and I'l sing you a song"[7] Öyle görünüyor ki, bugün burada, keyif ve eğlencenin sesi tıpkı geçmişteki gibi vakit gece yarısını epey geçtikten sonra da devam ediyor.

KAYNAKLAR

'American Temperance Society: First Annual Report.' *The Missionary Herald*, 24 (1828): 128-31.

Atay, Çınar. *19. Yüzyıl İzmir Fotoğrafları*. İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 1997.

Bartlett, Cornelia C., 'Scenes in Smyrna.' *The Missionary Herald*, 86 (1890): 531-34.

Birge, J.K., et al. 'A Survey of some Social Conditions in Smyrna, Asia Minor' [May 1921].

DeKay, James Ellsworth, *Sketches of Turkey in 1831 and 1832, by an American*. New York: J. & J. Harper, 1833.

Finnie, David A., *Pioneers East: the Early American Experience in the Middle East*. Cambridge: Harvard University Press, 1967.

Greene, J.K., 'Smyrna' *The Missionary Herald*, 68 (1872): 201-03.

Marsh, Dwight W., *The Tennesseean in Persia and Koordistan*. Philadelphia: Presbyterian Publication Committee, 1869.

'Miss Maria A. West.' Memorial Volume 3, Near East Mission. American Board Library, Istanbul.

'Mrs. Mary Pettigrew Keye.' Memorial Volume 2, Near East Mission. American Board Library, Istanbul.

Parsons, J.W., Annual report of the Smyrna Station, 1869-70. Archives of the American Board, Istanbul.

Smith, Eli, *Researches of the Rev. E. Smith and Rev. H.G.O. Dwight in Armenia: Including a Journey through Asia Minor, and into Georgia and Persia*. Boston: Crocker and Brewster, 1833.

Smith, Eli, 'Manufacture and Use of Intoxicating Liquors in Smyrna.' *The Missionary Herald*, 10 (1838): 355-56.

West, Maria A., Letter to The Com. ad Interim, Constantinople, 20 September 1879. Archives of the American Board, Istanbul.

West, M.A., 'The Smyrna Rest and Coffee-Room.' *The Missionary Herald*, 76 (1880): 7-9.

DİPNOTLAR

1 1810'da Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan ilk Protestan örgüt olan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) 1812'de Osmanlı İmparatorluğu'nda dini, toplumsal ve eğitimle ilgili çalışmalarına başladı.

2 "İnsanın hayatıdır viski / Dünyanın başlangıcından beri"

3 'Whiskey Johnny', anonim uyarlama. Yelkenli gemiler devrinde söylenen bir şarkı. Nakaratı şöyledir: "Viski o Johnny-o / John onu derinlerden çıkar / Viski, viski, viski o / Bu seren yukarıya yükselmeli / John onu derinlerden çıkar."

4 Cornelia Storrs Bartlett (1860-1940), 1885'te İzmir'deki Huntington Anaokulu ve Meslek Okulu'nu kurmasıyla tanınır. Türkiye'deki ilk anokulu olduğu ifade edilen bu okul, ABCFM'ye bağlı Women's Board of Missions (WBM) tarafından desteklenmekteydi. Okul, 1902'de American Collegiate Institute (ACI - Bugünkü Özel İzmir Amerikan Koleji) ile birleşene kadar bağımsız olarak işledi.

5 "Keşke viski ağacı olsaydı, yerdim yapraklarını, bir de dallarını."

6 Palmyra, New York doğumlu Maria Abigail West (1827-94), 1853-1869 yılları arasında hastalığından dolayı Amerika'ya dönene kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde Amerikan Bord adına hizmette bulundu. Uzun bir nekahat döneminin ardından, 1876'da ABCFM tarafından görevli olarak İzmir'e gönderildi.

7 "Ah, sek viski, sert viski, söylerim sana bir şarkı, verirsen bana viski."

Yeme içme kültürü için bir aydınlanma noktası

Üç aylık dergi

çiya Yayınları
Güneşlibahçe sok. 50/B Kadıköy - 80040 İstanbul Tel: 0216 346 98 61 Faks: 0216 349 19 02
info@yemekvekultur.com www.yemekvekultur.com

UZUN SAÇLI KADINLAR

GÜLDEREN BÖLÜK

Güzelliği sadece matematikle açıklamak yetersiz olacaktır. Bir şeyi güzel ve değerli bulmamızda öznel, toplumsal ve psikolojik etkiler de vardır. Eğer güzellik sadece nesnede var olsaydı, dün güzel olan bugün de, yarın da güzel olarak kalırdı. Oysa zamanın belirleyici rolünü göz ardı edemeyiz. Bu konuda kuram üretmeyi estetik bilimcilere bırakarak daha dar bir alanı, kadında güzelliği ve bu güzellikte saçın yerini incelediğimizde, konunun öneminin çok eskilere dayandığını görürüz.

Türklerde tek sayı olarak örülen saçlar, ancak evlendikten sonra çift belik olarak örülürdü.

Kadın için güzellik her zaman önemli oldu. Bu uğurda çok şey yaptı. Saçlarının güzelliğindeki etkisini bildiği için, en büyük ihtimamı ona gösterdi. Şekilden şekle soktu. Boncuklarla, fularlarla, deniz kabuklarıyla süsledi. En tehlikeli silahı yaptı ve ne çok âşığın canını yaktı...

İnsanda hoş duygular uyandıran, kendine hayran bırakan, cazibesiyle peşinden sürükleyen güzellik aslında tam olarak nedir? Ya da güzellik ölçülüp biçilen bir şey midir? Bu soruya ilk cevap arayanlar, Yunan filozofları oldu. Daha sonra da birçok estetik bilimci, sanatçı ve filozof güzelliğin tanımını aradı. Birbirine yakın ve birbirinden farklı pek çok kuram üretildi. Kimi güzelliği maddeci temellere oturan; uyum, oran, çoklukların birliği gibi fiziksel-matematiksel düzlemde aradı, kimileri de nesnelle öznelin, gerçekle idealin birliği olarak açıkladı.

Elbette güzelliği sadece matematikle açıklamak yetersiz olacaktır. Bir şeyi güzel ve değerli bulmamızda öznel, toplumsal ve psikolojik etkiler de vardır. Eğer güzellik sadece nesnede var olsaydı, dün güzel olan bugün de, yarın da güzel olarak kalırdı. Oysa zamanın belirleyici rolünü göz ardı edemeyiz. Bu konuda kuram üretmeyi estetik bilimcilere bırakarak daha dar bir alanı, kadında güzelliği ve bu güzellikte saçın yerini incelediğimizde, konunun öneminin çok eskilere dayandığını görürüz.

Minyatür, kitabe, destan, fresk, heykel ve çeşitli objeleri incelendiğimizde, Eski Türklerde saçın ne kadar önemli olduğunu anlarız. Tanınmış Sinolog Otto Franke'ye[1] göre, Türklere has olan saç örgüsünü, Kuman kadınları saçı kumaş parçaları ve özel fularlarla birlikte örerek yaparlardı. Uygur kadınları ise, çok sayıda ördükleri saçlarını iğne ve çiçeklerle süsler, örüklerden sarkan fularlara midye kabuğu ve gümüş düğmeler bağlarlardı. Hep tek sayı olarak örülen saçlar, ancak evlendikten sonra ikiye inerek çift olurdu. Kaşgarlı Mahmut'un *Divan-ül Lügat-it Türk* adlı eserinde de kutsal olan ve kesilmeyen saçlardan söz edilir.[2] Saç kesme âdeti nadir olarak Muş, Kars, Mersin Yörükleri ve Göktürklerde matem dolayısıyla görülürdü.

İki yüzyıla varan geçmişiyle fotoğrafın belgelediği kadınlar incelendiğinde ise, saçın son dönemlere kadar önemini koruduğu görülür. Güzelliklerindeki yerini ve baştan çıkarıcı etkisini biliyor gibi, dikkatleri saçlarına çekerek hülyalı gözlerle poz veren bu kadınlar sanki Divan Edebiyatı'nda betimlenen, saçlarını açıp sa-

lıveren güzel sevgilinin tasviri gibidirler. Hele onlara âşığın gözleriyle bakarsak, güzellikleri bir başka anlam kazanır. Elleri çenelerinde, dudaklarında belli belirsiz bir gülümseme olan bu güzeller, nice şairin hayal dünyalarında enginlere açılarak teşbih sanatının en güzel örneklerini verir, nice ölümsüz gazelin konusu olur. En çok da saçlardan söz edilir ve ne çok şeye benzetilir... Rüzgâr sevgilinin kimi zaman misk*, kimi zaman anber*, kimi zaman da çiçek kokan saçlarını dağıtınca âşığın gönlünde kargaşaya ve fitneye sebep olur. O yüzden saçlar fettan olarak betimlenir. Sevgilinin yüzü öyle değerli bir hazinedir ki, saçın her bir teli bu hazineyi koruyan binlerce yılana dönüşür. Al yanağın ateşine düşenler ise, yanaktaki dalgalı zülüfleri acıyla kıvranıp dolanan yılanlara benzetir. Saç bazen de renginden ve kuyruğunun kıvrımından dolayı akrep olur, âşığı zehirler. Panzehir ise yine sevgilide, inci saçan dudağındaki gülüştedir. Gül yüzlü sevgilinin yüzüne düşen dalgalı saçları o kadar güzeldir ki, gül kendi güzelliğinden utanır, bu utancın ateşiyle yanıp kül olur. Bu güzellikleri sakladığı için de saçlar kâh buluta benzetilir, kâh dumana. Yârin yüzü güneş gibi parladığında ise serinlemek için en güzel yer, saçlarının gölgesidir.

Divan şiirinde, binlerce âşık kalbinin yârin saçlarına asılıp orada yaşadığı tahayyül edilir. Sevgili saçlarını tarayınca, orada toplanan gönüllerin hepsi yere saçılıp dağılır. Böyle bir durumda bile, tek bir tanesinin gerdana düşmesi ihtimali hayal edilir. Oradaki âşıkların canını yakan tarak, saçla olan yakın ilişkisinden dolayı en büyük rakip olarak görülür. Kâküller de en az saçlar kadar etkiler âşığı. Fesin kenarından şöyle bir dökülmesi bile görenleri hayran bırakır. Başın her hareketinde titreyen kâküller, rüzgârda sallanan ve az sonra düşecek olan sonbahar yaprağına benzetilir.

Saçlar, bazı dizelerde âşığın gönlünü bağlayan ya da onu asan ip olarak karşımıza çıkar. Bazılarında ise gönül kuşunu yakalayan bir tuzak olur. Buradan kurtulmaya çalışan kuş, çırpınırken kanadını kırar, tutsak kalır. Zaten kurtulmayı da istemez. İsteği, sevgilinin kendisine acıması ve orada kalmasına müsaade etmesidir. Örük saçlar ise çoğunlukla zincire benzetilir. Sevdasından mecnuna dönen âşığın zincire vurulması için kullanılır. Aslında âşık deli olmadığı halde, deliymiş gibi yapar. Böylece hem zülüflere hem de sevgiliye yakın olmayı hayal eder. Yıllarca bu özlemle yanar ve her türlü acıya, her türlü tutsaklığa razı olur. Yine de ömrü boyunca vuslata eremez.

Güzele duyulan bu sevda, halk edebiyatında da nice şairin konusu olur. Büyük ozan Karacaoğlan'ın güzel dizeleri ve usta yorumcu Fikret Kızılok'un yumuşak sesi güzelliği çoğaltır:

Güzel ne güzel olmuşsun
Görülmeyi görülmeyi
Siyah zülfün halkalanmış
Örülmeyi örülmeyi

Antalya 'Foto Türk'te fotoğraf çektirmiş kadınlar.

Fotoğraflar Gülderen Bölük arşivi.

Misk: Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan, edebiyatımızda 'ahu' denen, ceylanın göbeğinden elde edilen güzel kokulu bir salgıdır.

Anber: Hint denizlerinde yaşayan, bir ada balığı türünün bağırsaklarından çıkarılan, güzel kokulu bir çeşit urdur.

KAYNAKLAR VE DİPNOTLAR

www.halksahnesi.org/ M. Kagan, 'Estetik Düşüncesi Tarihine Kısa Bakış'.

Naskali, Emine Gürsoy, *Saç Kitabı*, 2004 İstanbul.

1 Naskali, Emine Gürsoy, *Saç Kitabı*, 2004 İstanbul, s. 7

2 S. 4.

31 MART İSYANI

İSTANBUL'DA DÖRDÜNCÜ AVCI TABURU'NUN İSYANI

LÜTFÜ EROĞLU

Sabahleyin gelen ve Mebusan Dairesi'nin önünü kontrol eden Dördüncü Avcı Taburu ve sanayi bölüklerinden katılımlarla, erat 5-6 bini bulmuştu. Halk, Sultanahmet Meydanı'nı tamamen doldurmuş, etraftaki yolları da tıkamış bulunuyordu. Artan ve çeşitlenen tezahürat arasında, havaya yapılan yaylım ateşleri sürerken, nutuklar söyleniyordu. Millet Bahçesi önünde bir er şöyle konuşuyordu: "Osmanlılar; medeniyetimizi, intizamımızı cümleye teslim ettirelim. Korkmayınız; kimsenin malı, canı tehlikede değildir. İslam, Ermeni, Rum bilcümle vatandaşlar yekvücuttur."

Softaların Harbiye Nezareti'ndeki (İÜ Edebiyat Fakültesi binası) askerleri kandırmaya uğraşışı.

31 Mart hadisesini hazırlayan sebepler arasında bir yanda bazı yabancıların, padişah ve saray mensubu zengin tabakanın menfaat endişeleri, diğer yanda türlü parti, cemiyet ve matbuat etrafında bilhassa fıkara halkın gayrımemnun temayüllerinin ayrı ayrı rol oynadığını gösteren birçok emareler mevcuttur. Bununla beraber hadisenin failleri, "Meclisi Mebusan'dan isteklerde bulunmak maksadiyle" aralarında anlaşıp ani olarak harekete geçmeye karar veren Dördüncü Avcı Taburu erbaşları ve arkadaşlarıydı.

31 Mart Salı günü (13 Nisan 1909) sabaha karşı, Taşkışlada, Dördüncü Avcı Taburu eratı, toplu bir halde 'Meclisi Mebusan Dairesi'ne gitmek üzere, nöbetçi subaylarını hapsettiler ve diğer taburların iştirak etmemesine rağmen takriben saat 2'de kışlayı terk ve yürüyüşe geçtiler. Taburun büyük bir kısmı 'Meclisi Mebusan Dairesi'ne doğru yürürken diğer bir kısmı perakende olarak belli başlı kışla ve karakollara uğruyor ve oralarda mevcut eratı katılmaya davet ediyordu.

Sabahleyin ilk gelen ve Mebusan Dairesi'nin (Ayasofya'daki bina-yanan Adliye Sarayı) önünü kordon altına alan Dördüncü Avcı Taburu ve sanayi bölüklerinden sonra yapılan katılımlarla, erat 5-6 bini bulmuştu. Ayrıca halk da, Sultanahmet Meydanı'nı tamamen doldurmuş, hatta etraftaki yolları da tıkamış bulunuyordu. Gittikçe artan ve çeşitlenen tezahürat arasında, bilhassa havaya yapılan yaylım ateşleri devam ederken, nutuklar da söyleniyordu. Bu arada Millet Bahçesi önünde bir er şöyle konuşuyordu: "Osmanlılar; medeniyetimizi, intizamımızı cümleye teslim ettirelim. Korkmayınız; kimsenin malı, canı tehlikede değildir. İslam, Ermeni, Rum bilcümle vatandaşlar yekvücuttur."

Ayasofya önünde bir avcı eri: "Biz Manastırda iken babamızı öldürenler gözümüz önünde gezer, buna tahammül ederdik. Devr-i istibdadın tesiri bize bir şey yaptırmazdı. Fakat zabitlerimiz, devr-i istibdat kalkacak, şeriat yerine gelecek demişlerdi. Biz bunu dinlemiş, başımızı tehlikeye koymuş, bu devr-i meşrutiyeti meydana getirmiştik. Şimdi de adam öldürüyorlar, katili saklıyorlar. Şeriati yerine getirmek için bir ay burada kalmak lazım gelirse gene kalacağız," diyordu.

Ayastefanos'taki Yat Kulübü'nde Meclis-i Mebusan İn'ikad ederken. Kulüp önünde: Meclis-i Ayan Re'isi Said Paşa.

Bütün fotoğraflar, 1908 yılında çıkan Şehbal Dergisi'nın 4-8. sayılarından alınmıştır. Gönderen, Selim Ahmetoğlu.

Yeşil bayrakları elden ele dolaşan 'İttihadı Muhammedi Cemiyeti', hareketi kontrol etmekten acizdi. Cemiyetin reisi Derviş Vahdeti, Mizan gazetesi sahibi Murat'a haber gönderiyor: "Ne yapacağımı şaşırdım, bana lütfen akıl öğretsin" diyordu. Murat da: "Derviş Vahdeti ortalığı alt üst ettiği sırada neredeydi? O vakit kimden hatt-ı hareket istediyse şimdi de ona müracat etsin" cevabını veriyordu.

Hamidiye Türbesi önünde bir çavuş da: "Millet bizi dinimiz için, vatanımız için besledi. Bugün dinimizi, vatanımızı ve hem de bizi besleyen din kardeşlerimizi, vatan kardeşlerimizi şeref sokağı adamlarından beş on zabitin hatırı için, ayağımız altına almalıyız," diyordu. Bilhassa kabilenin Kamil Paşa tarafından teşkili ve Harbiye Nazırlığı'na Nazım Paşa'nın tayini de isteniyordu. O sıralarda Harbiye Nezareti'nin önü (şimdiki üniversite merkez binası) içerdeki eratı tezahürata iştirak ettirmek isteyen erat ve halkla dolmuştu. Beyoğlu ve İstanbul'da belli başlı kışla ve karakolların önü de buna benzer bir durumda idi. Osmanlı harb gemilerinin etrafında, gönderilen sandallarda da aynı davet yapılıyordu. "Askerin bu hareketinden ahaliye hiçbir zarar ve ziyan gelmeyeceği gene kendileri tarafından ahaliye anlatılmakta" ve ayrıca "sefarat-ı ecnebiye kapılarına ikişer üçer nefer bırakılmakla" beraber telaş ve heyecan halktan mektep ve dairelere sirayet ediyor, mağaza ve dükkanlar açılıp kapanıyordu.

'Meclisi Mebusan' dairesine hadiseyi duyarak ilk gelen milletvekilleri arasında İsmail Kemal, Rıfat, Sait, Yusuf Kemal, Mehmet Arslan, Emrullah Halaçyan da vardı. Bir müddet sonra toplananlar 40 kişi kadar oldular ve askere biraz nasihat etmek ve maksatlarını anlamak için bir heyet göndermeyi kararlaştırdılar.

"Temas neticesinde maksatlarının; şeriatın tatbiki, Sadrazamın ve Hariciye Nazırı'nın, Hassa Kumandanı Cevat Paşa'nın, İkinci Fırka Kumandanı Cevat Paşa'nın, Taşkışla Kumandanı Esat Bey'in azilleri ve Ahmet Rıza Bey'in riyasetten istifası ve bahusus askerin hareket vakıasından dolayı hiçbir neferin kılına dokunulmaması olduğu anlaşıldı. Müzakerat salonuna geçildi. Biraz evvel gelmiş olan İsmail Kemal Bey; 'Bugün memlekette şu hazır bulunan birkaç kişiden başka kuvvet yoktur. Hakimiyeti milliye kamilen bu huzurda olanlara intikal etmiştir. Binaenaleyh bütün kuvve-i devleti alarak ve mesuliyeti deruhte ederek icra-yi müzakerat edelim,' dedi. Fakat evvelemirde

Rasim Efendi: "Bu askerler meşrutiyet aleyhinde değildirler. Kanun-i Esasi dairesinde isteklerinin yerine getirilmesini talebediyorlar. Kanun-i Esasi mucibince bu devletin dini İslamdır. Meşrutiyette kanun milletin efkârına göre olur. Meşrutiyetimiz bu esası korumak ve ahkam-ı şeriyenin icrasiyle mükelleftir. Bu memlekette ekseriyet Müslümandır. Şeriatın icrasına, meşrutiyette bir mani yokken, mani olmak isteyenler dinsizlerden ibarettir."

Zât-ı Şahâne, Kılıç Alayı'na gitmek üzere Dolmabahçe Sarayı'ndan çıkarken.

hükümetçe ne gibi tedbirler alındığının telefonla suali kararlaştırıldı. Sadrazam ve Harbiye Nazırı'nın saraya gitmiş oldukları anlaşıldı. Meclis-te kabineye adem-i itimat beyan edilmesinde ısrar ediliyordu. Birkaç defa kürsi-i hitabeti işgal eden İsmail Kemal Bey, vatanın selametinin ancak buna bağlı olduğunu uzun uzadıya anlatıyordu. Ve hemen buradan bir heyet saray-ı hümayuna gitsin, meclisin kararını hakpay-i şahaneye (padişaha) arzetsin, başka bir kabine lüzumunu teklif etsin, diyordu. Hallaçyan ve Vartkes efendiler protesto ettiler. Bu sırada müzakerat böyle keşmekeşte iken neferattan mürekkep heyet-i mahsusa ikide birde tembihat-ı vakıa hilafında olarak meclise giriyor: 'Harbiye Nezareti'nde arkadaşlarımızdan birkaç kişi telef oldu. Kan döküldü, bu tarafa hücum edilirse kan dökülecek, bir karar veriniz' diye tehdit ediyor ve azanın ısrar, zorlama ve ricası üzerine çıkıyorlardı. Bu aralık heyet-i murahhasa-i ilmiyenin hâlâ beklediği ihtar edildi. Buyursunlar, dendi. Onların duhulüyle beraber 15 kadar asker de girdiler. Pür silah oldukları halde hünkar loncasının önünde duruyorlardı. Heyet-i ilmiyeden evvel, fetva emini gelmişti. Heyette Beyazıt dersiamlarından (cami hocası) Ahmet Rasim Efendi, temyiz azasından Haydar Efendi vardı. Galiba hatipleri Rasim Efendi idi. Zira heyet-i ilmiye ve neferat namına kürsi-i hitabete çıkarak irad-ı nutk eden o oldu. Rasim Efendi, hatırımda kalabildiğine göre mazmunu âti? dairesinde idare-i kelam etti: 'Evvela bilmiş olunuz ki, bu askerler meşrutiyet aleyhinde değildirler. Muhafazasına yemin ettikleri Kanun-i Esasi dairesinde isteklerinin yerine getirilmesini talebediyorlar. Bunlar diyorlar ki; Kanun-i Esasi mucibince bu devletin dini İslamdır. Meşrutiyetimiz bu esası korumak ve ahkam-ı şeriyenin icrasiyle mükelleftir. Meşrutiyette kanun milletin efkârına göre olur. Binaenaleyh millet-i hâkimenin, yani hâkim olan milletin efkârına tebaiyyet mecburidir. Hâkimiyet-i Milliye Kanunu gereğince bir kanunun kabulünde ekseriyet hâkim olur. Bütün kararlar ekseriyetle sadır olur. Bu memlekette ise ekseriyet Müslümandır. Demek ki şeriatın icrasına meşrutiyette hiçbir mani olamıyacak iken, mani olmak isteyenler dinsizlerden ibarettir. Bu dinsizlerin maatteessüf Meclis-i Mebusan içinde dahi mevcudiyetleri hissolunuyor. Bu sebebe mebni, bu askerler, Meclisi Mebusan'da bulunan bir iki dinsiz adamın mebusandan çıkarılmasını, Sadrazam'ın ve Harbiye Nazırı'nın ve Hassa Kumandanı'nın azlolunmasını ve ahkam-ı şer'iyenin tamamiyle tatbikini ve bu hareketten dolayı bunlara ceza verilmemesini tahtı temine alınmasını sizden talebediyorlar.'

Rasim Efendi nutkunu bitirdiğinde evvelce yarım yamalak tebligatta bulunan neferat, 'işte bizim istediği-

Sahte sarık ile derdest edilen bir mürteci.

Tezahürat arasına alaylı zabitlerin ve 'talebei ulûm'un karışması dolayısiyle, kordonlar tesis edilmesine rağmen türlü tahrikleri önlemek kabil olamıyordu. Lâzkiye Mebusu Emin Arslan, İttihatçi Tanin gazetesi başmuharriri Hüseyin Cahit'e benzetilerek süngüleniyor; Bab-ı âli önünden Meclis-i Mebusan'a getirilirken Bahriye Nazırı Riza Paşa kurşunlanıyor ve Adliye Nazırı Nâzım Paşa öldürülüyordu.

miz de budur,' dediler. Derken, nereden girdiğini bir türlü anlayamadığım, sakallı bir binbaşı sıraların üzerine çıkarak dört yol ağızlarında irad-ı mutat adi bir nutukla mebusları korkuttu, neferleri heyecana sevketti. Hayli ricadan sonra askerlerle ulema çıktı. Müteakiben gene itimat ve adem-i itimat meselesi mevzubahis oldu. Yusuf Kemal Bey, kabinenin bu harekete meydan veren tedbirsizliğinin adem-i itimat reyi verilmesine kafi bir sebep olabileceğini anlattı. Ankara Mebusu Talat Bey, 'Nafile acele etmeyin, zaten şimdi haber aldık ki Hilmi Paşa istifasını vermek üzere mabeyine gitmiş,' dedi. Lütfi Bey, kabinenin lüzum-i istifasını teklif edelim mealinde bir sureti tesviye bulmaya çalıştı. Bu aciz ise, 'Vaki olan istekleri kabineye tebliğ ile yetinelim,' dedi. Nihayet lüzum-i istifanın teklifine ekseriyetle karar verildi. Bu karara bendenizle beraber muarız olanlardan o sırada görebildiğim şunlardır: Habip, Vasfi, Ali Osman, Vartkes, Hallaçyan efendiler. İsmail Kemal Bey ve Şeyhülislam ve zevatı saireden mürekkep bir heyet bu kararı padişaha tebliğe memur edildiler. Fakat gidenler hatt-ı muhasarayı yaramadan döndüler." (Bakınız: Babanzade İsmail Hakkı; *Tanin* gazetesi, 13 Nisan 1909) Karar, saraya ancak telgrafla bildirilebilmişti.

Heyeti vükela da erken saatlerde, Bab-ı âli'de toplanmıştı. Top gibi patlıyan hadise karşısında kabine bilgisiz ve müteredditti. Her ne kadar alakadar komutanlıklar Harbiye ve Zaptiye nezaretleri hadisenin başlamasiyle beraber harekete geçmiş bulunuyorsa da ancak yayılmasını önlemekle meşguldüler. Şeyhülislamlıkça da, Bab-ı Meşihat'ta toplanan bir kısım 'Cemiyet-i İlmiye' mensuplarının nasihat vermesi için Sultanahmet'e gönderilmesinden başka bir şey yapılamıyordu. Bu arada "gerek dahile ve gerek harice çekilecek heyecanamiz ve asayişi bozan telgrafların keşidesi (çekilmesi) men" edilmişti. Bir müddet sonra Harbiye Nazırlığı'nca, mevcut sadık askeri birliklerin hassa komutanlığı emrinde toplanması temin edildiyse de kati şekilde harekete geçmek; "kan dökülmesine" ve bir yandan da "müdahalat-ı ecnebiye vukuuna" sebep olabilir endişesi vardı. Zira Şeyhülislam'a ve Dahiliye Müsteşarı'na göre "efkâr-ı umumiye cereyanına karşı" durmak imkanı yoktu. Zaten hareket meşrutiyet aleyhine değil, "hükümet aleyhine idi" ve "kabinenin ısrarına lüzum yoktu".

Bu hava içinde Bab-ı âli'de bulunan Meclis-i Mebusan reisi istifa ettiği gibi, kabine de istifaya karar vermiş ve kararı bildirmek üzere sadrazam saraya gitmiştir. Saat takriben 13'te saraydan gelen telgraf, istifanın kabul edildiğini bildiriyor ve mazbatayı imzalamak üzere diğer vükelayı da saraya davet ediyordu.

Bu sıralarda mevcut belli başlı siyasi teşekküller içinde de kimsenin kim-

seden haberi olmamakla beraber bazılarınca 'Osmanlı Ahrar Fırkası'nın isyanı idare ettiği zannediliyordu. Filvaki Prens Sabahattin, nezdine çağırdığı Ahrar Fırkası katib-i umumisi süt kardeşi Fazlı Bey ile *Serbesti* gazetesi sahibi Mevlânâzade Rıfat'a; "İşte biz durur durur da meydan-ı siyasete böyle atılırız. Mizabitanla henüz yeterince müzakere edilememiş olduğundan mümkün olamıyacağını, fakat bu emrin dahi sabaha karşı infaz edileceğini" bildiriyordu. (Bakınız: *Hak ve Vatan*, sayfa 41.) Biraz sonra, "Prens, askerin Sultan Abdülhamit hakkında alaka ihzar ettiklerini öğrenince, hemen istimbota binerek, Heybeliada geçmiş değildir. Yeşil bayrakları elden ele dolaşan ve mensupları Sultanahmet'te ve diğer kışla önlerinde türlü tezahürata iştirak edip duran 'İttihadı Muhammedi Cemiyeti' hareketin idaresi bakımından aynı vaziyette idi. Cemiyetin reisi ve *Volkan* gazetesi sahibi Derviş Vahdeti, *Mizan* gazetesi sahibi Murat'a haber

Ertesi gün yeni kabine faaliyete geçip, artık "muhill-i asayiş-i ahval kalmadığı" (düzeni bozan şartların ortadan kalktığı) vilâyetlere bildirilirken; Selanik'te de 'İttihat ve Terakki Fırkası' tarafından tertiplenen mitingde hâdisenin irticai mahiyeti üzerinde heyecanla durularak, meşrutiyeti kurtarmak için komiteler teşkil olunmuş, gönüllü kaydına başlanmıştır.

Hürriyet için fedâ-yı cana gelenlerden iki gönüllü.

rim, ahvali nasıl buldunuz?" diyordu. Mevlânâzade ise; "Evet bütün ordunun elde edilmiş olduğu görünüyor, harekatta intizam meşhuttur (gözle görülmüştür). Fakat donanma hariç kalmış ise, Abdülhamit tarafını iltizam ederse, korkarım ki, ordu temini maksada kafi gelmesin!" cevabını veriyordu. Fakat Sabahattin; "Donanma da bizimledir" diyordu. Ve Fazlı'yı, Asar-ı Tevfik zırhlısına göndererek Ali Kabuli Bey'in birtakım bahriye efradını karaya çıkarmasını, Yıldız'a bir top atmasını istiyordu. Derhal gidip gelen Fazlı Bey; "Asker ihrac edilebileceğini ve ancak top endahtı (atışı) hususunda sair önünde duran Avnullah Korveti Süvarisi Enver Bey'in ziyaretine gitmiştir. Enver Bey'le birlikte Beşiktaş sahillerinde demirlemiş bulunan Hamidiye Kuruvazörü'ne gelmişler. Hamidiye Süvarisi Vasıf Bey'le görüşülmüş, Vasıf Bey; "İsyan harekatı meşrutiyet aleyhine bir cereyan alırsa diğer arkadaşlarla görüşüp mütabık kaldıktan sonra müştereken Yıldız Sarayı'nı topa tutar ve yakarız," demişti. Bu içtimaa Asar-ı Tevfik Süvarisi Ali Kabuli Bey de iştirak etmiştir." (Bkz. *İnkılap Tarihinde Jön Türkler*, sayfa 279.) Fakat öyle görünüyor ki, Osmanlı Ahrar Fırkası'nın hareketi bu konuşmalardan öteye gönderiyor; "Ne yapacağımı şaşırdım, bana lütfen akıl öğretsin, ne hatt-ı hareket ittihaz etmek lazım geleceğini söylesin," diyordu.

Murat da; "Derviş Vahdeti ortalığı alt üst ettiği sırada neredeydi, kimden akıl istiyordu? O vakit kimden hatt-ı hareket istediyse şimdi de ona müracaat etsin" cevabını veriyordu. (Bkz: *Tatlı Emeller, Acı Hakikatler*, sayfa 259.) *Mizan* gazetesi idarehanesinde toplanan Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti reisi ve *Yeni Gazete* başmuharriri Abdullah Zühtü, *İkdam* başmuharriri ancak durumu mabeyn "başkitabetine arz ile tedbirde teahhür (gecikme) edilmemesi ve vücubunun izah edilmesi"ne karar veriyorlardı.

İttihat ve Teraki Fırkası'nın mensuplarının gayri memnunları yer yer tezahürata iştirak etmekle beraber ileri gelenler ortada görünmüyordu. Sayıları mütemadiyen artmakta olan ve "Ayasofyadan Divanyolu'na kadar ahz-ı mevki eden zabitsiz neferat-ı askeriyenin muntazam borazanları; çavuştan, onbaşından âmirleri, kumandanları olduğu gibi Hamdi Yaşar isminde bir çavuş da muvakkaten başkumandanlığa intihab olunmuştu. Hamdi Yaşar Ayasofya Camisi ile dairesi, mebusana karşı, sıra kahvelerde tevabii ile ahz-ı mevzi ederek gelip gidenleri bilkabul sözbaşlılık ediyordu." (Bakınız: *İhtilâl ve İnkılâbı Osmani*, Yunus Nadi 1325, sayfa 39.)

Fakat artık tezahürat arasına alaylı zabitlerin ve 'talebei ulûm'un karışması dolayısiyle yer yer kordonlar tesis edilmesine rağmen türlü tahrikleri önlemek kabil olamıyordu. Bu arada Lâzkiye Mebusu Emin Arslan, İttihatçı *Tanin* gazetesi başmuharriri Hüseyin Cahit'e benzetilerek süngüleniyor; Bab-ı âli önünden Meclis-i Mebusan'a getirilirken Bahriye Nazırı Rıza Paşa atılan kurşunlarla yaralanıyor ve Adliye Nazırı Nâzım Paşa öldürülüyordu. Beyazıt'ta Harbiye Nezareti önünde "Harbiye Nazırı ve Sadrazam'ın müştereken çektiği telgrafla kuvve-i cebriye istimal (kullanılmaması) edilmemesi" emrine rağmen hassa komutanlığa mensup kıtalar tarafından halka ateş edilmesi ve bir aralık bir süvari kıtasının halkı dağıtmaya uğraşması da birkaç kişinin ölümüne sebebiyet veriyordu.

Bir yandan da Unkapanı Köprüsü'ne ulaşımı kesmek üzere konulan kıta ile beraber "Tersane önünde sefain-i muhtelife (çeşitli gemiler) efradı ile bahriye tevkifhanesi mahpusları ve birçok amele gayrı muntazam partiler halinde" (Bakınız: *Türk-İtalyan Harbi Tarih-i Bahrisi*. Ali Haydar Emir, 1339, sayfa 49.) harekete iştirake devam ediyordu.

Nihayet saat takriben 14'te Sultanahmet'te asker önünde mabeyn başkâtibi tarafından şu irade okunmuştur: "Heyeti vükelanın istifası nezdi hümayunu hazret-i zıllullâhîde rehini kabul-ü âli olarak yeni kabine derdesti teşekkül bulunduğu ve memleket ve vatanın saadet-i hali ve temin-i asayişi zımmında her türlü esbabın istikmaline sarfı mesaisi ve gayret olunacağından ve bugünkü içtimada bulunmuş olan asakiri şahanenin ve birlikte bulunanların bu işten dolayı hiçbir veçhile mesul ve muatab olmıyarak haklarında affı âli-i hazreti-i padişahi şayan buyurduğu gibi devletimiz hamden lillâhi Taalâ devleti İslâmiye olup ilâ yevmelkıyam bâki ve âli olan ahkâm-ı şer'iyenin bundan böyle her tarafça ahkâmı celilesine bir kat daha dikkat ve itina olunması tekiden emrü ferman buyurulduğundan halife-i muazzamımız padişahımız kumandanı âzamımız efendimiz hazretleri asakiri şahanelerinin kemali emnü rahatla kışlalarına ve ahalinin dahi işlerine ve güçlerine avdet etmeleri hususunda kendilerine tefhimine ve cümlesinin selâm-ü saadet-ü encam-ı şahane ile taltif buyurulduklarının tebliğine zatı sami-i meşihatpenahileri memur buyurulmuş ve işbu emrü ferman-ı hümayun-u hazret-i padişahinin mebusanda bâdelkırae tabettirilerek neşrü ilân ettirilmesi şerefsüdur buyurulan iradei seniye-i cenabı hilafetpenahi iktizay-i âlisinden bulunmuş olmakla emrü ferman."

İradenin okunmasından sonra da asker ve halk dağılmamış, yeni kabinenin teşkilini beklemişse de artık tezahürat durulmuştu. Köprü üzerinde kıtalar kaldırılmış ve hattâ bütün birliklerin muntazam bir şekilde Sultanahmet Meydanı'na gidip dönmesine müsaade edilmiştir. Saat takriben on sekizden sonra mabeyinden Meclis-i Mebusan dairesine gelen bir telgrafta; Tevfik Paşa'nın sadarete ve Ethem Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne tâyin edildiği bildiriliyordu. Bunu duyan efrat, yeni sadrazam ile Harbiye Nazır-ı cedidinin (yeni Harbiye Nazırı) meydana gelmelerini talebetmişlerdir. Takriben saat 21'de yeni Harbiye Nazırı Ethem Paşa Sultanahmet Meydanı'na gelmiş ve müteakiben de asker kışlalarına dönmeye başlamışlardır. Bu sıralarda Ethem Paşa yeni sadrazama şu telgrafı çekiyordu; "Vâsıl oldum. Askere lâzım gelen sözleri söyledim, peyderpey mahallerine dönüyorlardı."

Ertesi gün yeni kabine faaliyete geçip artık "muhill-i asayiş-i ahval kalmadığı" (düzeni bozan şartların ortadan kalktığı) vilâyetlere bildirilirken; Selanik'te de 'İttihat ve Terakki Fırkası' tarafından tertiplenen mitingde hâdisenin irticai mahiyeti üzerinde heyecanla durularak, meşrutiyeti kurtarmak için komiteler teşkil olunmuş, gönüllü kaydına başlanmıştır.

Edirne Kapısı civarında süferâya tahsis olunan saltanat çadırı.

Birkaç gün sonra ise bu hazırlık, Üçüncü Ordu subaylarının katılımıyla 'Hareket Ordusu' ismiyle teşkilâtlandırılacak ve komutanlığı tarafından Erkân-ı Harbiye-i Umumi'ye; "İstanbul'da şer'i mübin-i Ahmedi'ye külliyen muhalif olarak bir ihtilâl-i askerî ikaına (yapılmasına) sebebolmuş bulunanların ceza-yi sezalarını (gereken cezaları) tâyin maksadiyle teşebbüs edeceği her güna (her türlü) icraatta muhafaza-i serbesti'yi ileri süren bir ültimatom gönderilecektir (6 Nisan). Bu ültimatom, üç gün sonra Ayastefanos'ta toplanan Meclis-i Mebusan'ca tasvibedilecektir.

Nihayet 11 Nisan'da Hareket Ordusu İstanbul'a girecek ve hemen sıkıyönetim ilân olunacak; Padişah hal' edilecek, yeniden kabine kurulacak ve 31 Mart Hâdisesi'ne iştirak, teşvik suçlarından yüzlerce subay, er ve fırkacı idam, hapis ve sürgün edilecektir.

KAYNAKLAR

Lütfü Eroğlu-*Aylık Ansiklopedi*-No: 60-Nisan 1949.

ESKİÇAĞDA, KİLİKİA BÖLGESİ'NDE ARMENİA KÖKENLİ FEODALLER

AYŞE ÖVÜR
MA ARKEOLOG

Bizans Devleti, ordusunda görevli Armenialı askerleri daha 10. yüzyılda muhtemelen Selçuklu Türklerine karşı bölgenin savunma gücünü arttırmak için Kilikia'ya göndermişti. Bu karışıklıklar ve siyasi parçalanma üzerine, 11. yüzyıl başlarında Armenia'da yaşayan bazı topluluklar da Kilikia bölgesine göç etmişlerdir. Armenialıların Kilikia tarihi; Ruben ve Hetumid ailelerine bağlı toplulukların iç çekişmelerinin yanı sıra Bizans, Haçlılar, Memlûkler ve Türklerle olan ilişkileri ile şekil almıştır.

Kilikia'da iki büyük aileden Hetumidler'in kurucusu I. Hetum.

MS 7. yüzyılda İslam dininin ortaya çıkmasından itibaren, hilafeti elinde tutan güçler dini doktrinin yayılması için devlet kurma ve fetih politikası izlemişlerdir. Böylece, Müslüman Arapların egemen oldukları coğrafyayı savaşlar yoluyla genişletmeye başlaması sonucu Ortadoğu ve Armenia Platosu'ndaki tarih radikal bir şekilde değişti. Arapların İran Sasani Devleti'ni tamamen ele geçirmesi ve Bizans Devleti'nin batıya çekilerek savunma pozisyonu alması ile Armenia'nın çevresinde bölgesel dengeleri sağlayacak bir güç de kalmadı. Karşıt güçler olarak birbirini dengeleyen Doğu Roma (Bizans) ve İran'ın güçten düşmesiyle, neredeyse tüm Armenia bölgesi 9. yüzyıla kadar Müslüman Arap yönetimi altına girdi. Arap güçleri İberia ve Tiflis platosuna kadar ilerleyerek Duin ve Tiflis'te yönetim merkezleri kurdular. Araplar, 640 yılında yapılan ilk istila sonrasında büyük ganimet ve rehine elde etmelerine rağmen bölgede kalmamışlardı, fakat 652 yılından itibaren Armenia bölgesini ele geçirerek, derebeylik sistemini yönetim şekli olarak belirlediler. Emevi halifesi Abdülmelik (687-705) vergiden ve askeri işlerden sorumlu, halife adına hüküm

veren Müslüman valiler atadı. Yerli derebeylerine de 'nakharar' adı veriliyordu. Nakharar'lar, zaman zaman ortaya çıkan çekişmeler sonucu Bizans tarafını tutsalar da Araplara olan asal bağlılıklarını devam ettiriyorlardı. 8. ve 9. yüzyıllarda Arap Abbasi[2] Devleti ve Bizans arasındaki çekişme Armenia'yı harabe haline getirdi. Gerçekte Armenia, ilk Hıristiyan kral olan Tiridates'in ölümünden sonra (MS 4. yüzyıl) parçalanmaya başlamıştı. Bizans baskıları ve Arap istilası bu parçalanma sürecini hızlandırmıştır. Bölge, uzun çekişmelerden sonra MS 9. yüzyılda batısı Bizans ve doğusu Müslüman Arapların (Abbasiler) yönetiminde kalacak şekilde paylaşılmıştır.

Bizans Devleti, ordusunda görevli Armenialı askerleri daha 10. yüzyılda muhtemelen Selçuklu Türklerine karşı bölgenin savunma gücünü arttırmak için Kilikia'ya göndermişti. Bu karışıklıklar ve siyasi parçalanma üzerine, 11. yüzyıl başlarında Armenia'da yaşayan bazı topluluklar da Kilikia bölgesine göç etmişlerdir. Armenialıların Kilikia tarihi; Ruben ve Hetumid ailelerine bağlı toplulukların iç çekişmelerinin yanı sıra Bizans, Haçlılar, Memlûkler ve Türklerle olan ilişkileri ile şekil almıştır.

KİLİKİA BÖLGESİ

Kilikia bölgesi, jeolojik yapısı nedeniyle Trakheia (Dağlık Kilikia) ve Pedias (Ovalık Kilikia) olarak ikiye ayrılır. Dağlık Kilikia, Korakeison'dan (Alanya) Soloi/Pompeipolis'e (Viranşehir) kadar uzanır. Ovalık Kilikia ise Soloi/Pompeipolis'ten başlayıp, doğuda Alexandria Kat İsson'a (İskenderun) kadar olan bölgeyi içerir. İki Kilikia'yı Lamas (Limonlu) Çayı'nın birbirinden ayırdığı kabul edilir. Bölgede üç sıradağ vardır. Bunlar: Kuzeybatıya doğru Tauros Dağları, kuzeydoğuya doğru Antitauroslar ve doğuya doğru Amanos Dağları. Dağlık yapı Kilikia'yı korunaklı ve saklanılması kolay bir coğrafya yapar. Bölgenin batısında yer alan Pylai Kilikias (Kilikia Kapısı) adı verilen geçit, uzun ve dar olması neniyle savunulması kolay bir alandır. Bölgenin Akdeniz ile sınırının olması ve nehirlerin toprakları verimli hale getirmesi zengin bir ticari hayata ve şehirlerin kurulmasına olanak sağlar.

Armenia kökenli topluluklar gelmeden önce Kilikia ve çevresinde çoğunlukla Yunanlılar, Araplar ve Yahudiler yaşıyordu. Kilikia Bizans'a bağımlıydı ancak, Bizans yönetiminin halkı kontrol etmek için zaman zaman yarattığı çatışmalara rağmen, coğrafi şartların da izin vermesiyle yarı bağımsız bir hayat sürdürebildi.

11. yüzyılın ikinci yarısında bölgedeki en güçlü Armenialı yönetici, Bizans İmparatoru 4. Romanos Diogenes'in generali olan Philaretus'du. Philaretus, Bizans generali olarak Antiokheia'dan (Antakya) Melitene'ye (Malatya) kadar uzanan geniş ve stratejik bir alanı kontrol ediyordu. 1071 Malazgirt Savaşı'nın galibi olarak bölgeye güçlü bir şekilde gelen Türkler Philarateus'un yönettiği toprakları ele geçirmeye başlayınca, generalin pek de uzun sürmemiş olan yöneticiliği sona erdi. 1092 yılında Philaretus ölünce, Kilikia'daki en güçlü Armenia kökenli yönetici, Gogh Vasileus (soyguncu Vasil) oldu. Vasileus'un dışında, Melitene'li Gabriel ve Edessa'lı (Urfa) Toros da Kilikia'da Bizans devlet görevlisi olarak yöneticilik yaptılar. Bizans Devleti'nde çalışan diğer Armenia kökenliler gibi, bu yöneticiler de Armenia Kilisesi'nden çıkıp Yunan Ortadoks Kilisesi'ne üye oldular.

1143 yılında Bizans tahtına çıkan 1. Manuel Komnenos Kilikia'ya girdi ve Toros'u ele geçirerek Kilikia'da Armenialıların yönetimine verdiği toprakları küçülttü.

Kilikia'daki Armenia kökenli aileler; pek çok kabilenin de üyesi olduğu iki yönetici aile altında varlıklarını sürdürdüler. Bu aileler, Ruben'i takip edenler, yani Rubenianlar ve Oshin'in oğlu Hetum'u takip edenler, yani Hetumidlerdir. Her iki aile de kendisini Bizans'ın varisi olarak kabul ediyordu. Rubenid ya da Rubenianlar büyük bir hırsla güneye doğru ilerleyerek ticaret yollarını ve limanları egemenlikleri altına almak istediklerinde, Hetumid topluluğuyla karşı karşıya geldiler.

Kilikia'daki Armenia kökenli aileler, pek çok kabilenin de üyesi olduğu iki yönetici aile altında varlıklarını sürdürdüler. Bu aileler Ruben'i[3] takip edenler, yani Rubenianlar ve Oshin'in[4] oğlu Hetum'u takip edenler, yani Hetumidler'dir. Her iki aile de kendini Bizans'ın varisi olarak kabul ediyordu. Rubenid ya da Rubenianlar büyük bir hırsla güneye doğru ilerleyerek ticaret yollarını ve limanları egemenlikleri altına almak istediklerinde, Hetumid topluluğuyla karşı karşıya geldiler. Hetumidler Bizans'a daha sadık bir topluluktu ve Doğu Roma'ya ait Kilikia'yı Rubenidlerin aşırı hırsların-

dan koruyorlardı. Rubenidlerin Kilikia'da hâkim olma mücadelesi sürerken, Haçlı ordularının 1097 yılından itibaren Küçük Asya'da görülmesi bölgesel politikaları etkilemeye başladı. Haçlı orduları sadece askerlerden oluşmuyordu. Aralarında pek çok rahip ve tüccar da vardı. Haçlı Lordları ve orduları Kilikia'da-

I. Hetum adına basılmış sikkelerin ön ve arka yüzleri. (sol başta ve ortada)

Franklarla yakınlık kuran V. Levon Lusignan'ın bastırdığı sikkenin arka yüzü. (sağda)

ki Armenialılarla bazen askeri, bazen lojistik ve ticari nedenlerle bağlantı kurdular. Roma Kilisesi bu ilişkilerden yararlanarak Kilikia'da yaşayan Armenialılarla kilise birliği kurmak için fırsat yaratmaya çalışsa da, sonuçta herhangi bir uzlaşma sağlanamadı.

Genel olarak, 1071 Malazgirt Savaşı ile bölgeye gelen Selçuklu kuvvetlerinin Bizans yönetimi sonrası daha sakin bir ortam sağladığı düşünülebilir. Armenia kökenli Kilikialıların Selçuklular ile siyasi bağlarının olduğunu bilinmektedir. 1 Temmuz 1243 tarihli Selçuklu-Moğol (Kösedağ) savaşında, Selçuklu ordusunda Armenia kökenli Kilikialıların olması dikkat çekicidir. Fakat bu savaştan yenilerek çıkan Selçuklular Kilikya'daki hâkimiyetlerini kaybettiler.

Ruben'in torunu Toros (1102-1129), Kilikia'da lider konumundaki iki Armenia kökenli aileden birisi olan Rubenidlerin ilk güçlü şefi olarak kabul edilir. Toros, Bizans ile işbirliği yaparak Anavarza[5] Kalesi'ni yönetmeye başladı ama ailedeki diğer hırslı kardeş Levon tarafından etkisiz hale getirildi. Batılılar tarafından 'Dağların prensi Leo' olarak isimlendirilen Levon ya da Leo/Leon, Bizans-Selçuklu hesaplaşmasından yararlanarak, yaklaşık 1135 yılında yönetim alanını Akdeniz'e kadar genişletti. Durumun anlaşılması üzerine, 1137 yılı civarında Bizans İmparatoru 2. İoannes Komnenos, Hetumilerden yardım alarak askerlerini Kilikia'ya gönderdi. Levon'un oğulları Ruben ve Toros esir düşerek Konstantinopolis'e sürgün edildi. Toros'un daha sonra Bizans'tan kaçmayı başarıp Kilikia'ya döndüğü bilinmektedir. 1154 yılında Damascus (Şam) şehrini ele geçiren Haçlılar Bizans ile işbirliği yapmak zorunda kaldı. 1143 yılında Bizans tahtına çıkan 1. Manuel Komnenos Kilikia'ya girdi ve Toros'u ele geçirerek Kilikia'da Armenialıların yönetimine verdiği toprakları küçülttü. Toros siyasi dengeleri sağlamak için hem Selçuklular hem de Haçlılar ile ılımlı bir ilişki sürdürmeye gayret etti. Hetumid ailesinden bir kızla evlenerek onlarla akrabalık bağı kurdu. Toros 1169 yılında ölünce, yerine kardeşi Mleh[6] geçti. Bu durum aslında ilginç bir siyasi yapı oluşturdu çünkü Mleh Müslümandı. Aynı zamanda Selahattin Eyyûbi Mısır'ı işgal etmişti ve Syria ile işbirliği yaparak Haçlı krallıklarını ve Kilikia'yı kontrol etmeye başlamıştı. Müslüman olan Mleh, bölgede İslam kuvvetlerinin kontrolüne karşı çıkmadı. Bölgesel karışıklıklar sonucunda, Mleh Kilikia'da yönetimi kaybetti, yerine yeğenleri geçti. Pek çok aile içi çatışmadan sonra, Levon isimli bir başka aile üyesi yönetimi devraldı. Yaklaşık 1219 yılına kadar yönetimi sahiplendiği düşünülen Levon için dük ya da prens olmak yetersizdi, o kral olmak istiyordu. Roma Germen İmparatoru Friedrich Barbarossa ile bağlantı kurarak yardım almayı umut ederken tahtından indirildi fakat sahip olduğu azimle tahta tekrar çıkmayı başardı. Levon'un amacı Antiokheia ve Kilikia'yı birleştirerek krallığını ilan etmekti. Birtakım manevralarla bu birleşmeyi sağlamaya çalışması, Antiokheia'da bulunan İtalyan tüccarları rahatsız etti. Levon'dan rahatsız olan bir diğer güç ise, Selçuklulardı. Levon rahat bir manevra alanı bulamadığı için amacına ulaşamadı. Ayrıca krallık tacına sahip olmak için Papa tarafından kutsanmayı kabul etmesi sadece ailesi ve Gregoryen Kilisesi'ne bağlı olan Armenialı rahipleri kızdırmakla kalmadı, halk içinde de önemli rahatsızlıklara neden oldu. Gerçekte, Kilikia'daki Armenia yapılanması ciddi bir Avrupalı olma hevesi taşıyordu. Asiller kendilerine 'nakharar' değil, Avrupa'da olduğu gibi 'baron' ya da 'gonstabl' (ing. constable/vali) dedirtiyordu. Fransızca ve Latince konuşmak saygınlık kazandırıyordu. Batılılar gibi giyiniyorlar, Armenia kökenli isimler yerine Fransızca olan Raymond, Henri, Etien, Alice, İsabelle, Melisende gibi isimler kullanıyorlardı. Pek çok kişi Haçlılar ya da Bizanslılar ile evlenerek kilise değiştiriyordu. Bölgede çok sayıda Yunanlı, Yahudi, Batılı Hıristiyan ve Müslüman yaşadığı için, heterojen bir sosyal yapı vardı. Farklı kökenden gelen toplulukların bir arada yaşaması kültürlerarası bir değişime neden oluyordu. Ticari yolların kesişme noktasında bulunan Kilikia'da Hıristiyan ve Müslüman köle ticareti de yapılıyordu. Levon İtalyan, Fransız ve Katalan tüccarlara vergi muafiyeti sağlamak zorunda kaldı. Bu dönemde, Fransızca ve İtalyancanın mahkemelerde resmi dil olduğu tahmin ediliyor. Resmi para birimleri ise İtalyan 'dükası' ve 'florini' ile Arap 'dirhemi' ve Fransız 'livresi' idi. Levon 1219 yılında öldüğünde, en uzun hüküm sürmüş prenslerden biriydi.

11-14. yüzyıllar arasında Küçük Asya'da yaşanan kaos ortamı içinde, Kilikia'ya yerleşen Armenia kökenli feodallerin bağımsız olması pek mümkün görünmemektedir. Bir tarafta hızla güçlenen Müslüman Memlûk Devleti[7] ve İran içlerinden büyük bir kararlılıkla gelen Türkler, diğer tarafta Kilikia'yı kendi toprağı ve buradaki feodalleri de kendi adamları olarak kabul eden Bizans Devleti ve nihayet, doğuya ulaşmaya çabalarken geçtiği yerlerin zenginliğinden yararlanmaya çalışan Haçlı kuvvetleri bir ticaret merkezi olan Kilikia'yı serbest bırakmamış, daima kontrol altında tutmaya çalışmışlardır.

1204 yılında yapılan 4. Haçlı Seferi'yle Konstantinopolis ele geçirildi. İmparator, Nicea'ya (İznik) sürgün edildi. Doğuya ilerleyen Haçlılar büyük uğraşlara rağmen Selahattin Eyubi karşısında bir şey yapamadı. Kilikia'da ise Levon'un tek varisi olan Prenses İsabella Zabel vardı. Bizans'ın araya girmesi ile İsabella iki evlilik yaptı. İlk kocası halk tarafından istenmeyince, ikinci evliliğini yine Bizans'ın isteği üzerine, hoşnut olmasa da bir Hetum prensi ile yaptı. Böylece Hetumidler ülke yönetiminde en üst düzeyde söz sahibi oldu. Bu sırada Orta Asya'dan gelen Şaman inancına sahip Moğollar Syria'ya yerleşmeye başladı. Etki alanını genişletmeye çalışan Papa bu durumu bir fırsat olarak değerlendirip, hem Armenialılar hem de Moğolların Roma Kilisesi'ni tanıması için elçiler gönderdi. Moğollar karşısında Selçuklular, Bizans ve Memlûk yönetimleri güçsüz kalınca, Hetum bu muhalif güçle ittifak yapmak için 1247 yılında erkek kardeşi Smbat'ı Kara Kum kentine gönderdi. Birkaç yıl sonra kendisi de giderek yardım talebinde bulundu. Kilikia ve Moğollar arasındaki ilişkiler henüz tam bir şekil almamışken, Moğolların varlığından rahatsız olan Haçlıların Syria halkını kışkırtmasıyla, Moğollara karşı ayaklanma başladı. İsyanların etkisiyle Moğollar İran içlerine çekilerek, Kilikia ile ilişkilerini kestiler. Memlûk lideri Baybars artık Moğollarla işbirliği yapan Kilikia'yı cezalandırabilirdi. 20 gün kadar kısa bir sürede bütün Kilikia'yı yerle bir etti. Binlerce kişiyi öldürdü, binlercesini köle yaptı. Artık Kilikia'da hızlı bir çöküş devri başlamıştı. Hetum yönetimde daha fazla kalamazdı. Kısa sürede art arda pek çok aile üyesi yönetime sahip olmayı denedi. Moğolların, Papanın tüm çabalarına rağmen Hıristiyan olmayıp Müslüman olmaya başlaması, hâlâ zaman zaman onlardan yardım talebinde bulunan Kilikia'yı derinden etkiledi ve Hetumid ailesi dağıldı. 1341 yılından sonra yönetim Lusignan ailesine geçti. Lusignanlar Armenialı olmaktan çok, Avrupa ve özellikle Fransız kültürüne bağlıydılar. 1375 yılında Memlûkler Kilikia'da idareye el koydu, asilleri Kahire'ye gönderdi. Böylece Kilikia tamamen Memlûk yönetimine girdi. Bölgenin Memlûk idaresine girmesiyle, Anadolu'daki Armenia kökenli yönetimler tarih sahnesinden silindi. Son Armenia kökenli Kilikia prensi olan Levon Avrupa'ya kaçtı ve Paris'te öldü. Mezarı, yine Paris'te bulunan Aziz Denis Kilisesi'ndedir. Kilikia, Memlûk yönetiminde de uzun süre kalmadı ve Anadolu'nun tamamı gibi, kısa sürede Türklerin eline geçti. Bundan sonra Armenialılar ya da Türkelerin isimlendirdiği ve artık yüzyıllardır kendilerinin de kabul ettiği gibi 'Ermeniler', Anadolu ve çevresindeki topraklarda çoğunluğu Gregoryen Kilisesi'ne bağlı Hıristiyan bir halk olarak varlıklarını sürdürmeye devam ettiler.

Genel olarak, 1071 Malazgirt Savaşı ile bölgeye gelen Selçuklu kuvvetlerinin Bizans yönetimi sonrası daha sakin bir ortam sağladığı düşünülebilir. Armenia kökenli Kilikialıların Selçuklular ile siyasi bağlarının olduğu bilinmektedir. 1 Temmuz 1243 tarihli Selçuklu-Moğol (Kösedağ) savaşında, Selçuklu ordusunda Armenia kökenli Kilikialıların olması dikkat çekicidir. Fakat bu savaştan yenilerek çıkan Selçuklular Kilikya'daki hâkimiyetlerini kaybettiler.

KAYNAKLAR

W. B Fisher, *The Land of Iran*. Cambridge History of Iran, CAH, 1986.

F. Uraz, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. İstanbul 1987, Belge Yayınları.

A.E. Redgate, *The Armenians*, Blackwell Publishers, London, 2000.

M. Chahin, *The Kingdom of Armenia*. Midsomer Norton, Curzon Caucasus Library, 2001.

A. A. Bournation, *Cilician Armenia: The Armenian People from Ancient Times*. Haz. R. Hovannasian C. 1, Los Angales 1997, University of California.

S. Runciman, *A History of the Crusaders*. C. 3, Cambridge, Cambridge University Press, 1951.

Joinville & Villehardovin, *Chronicles of the Crusaders*. Ing. çev., M.R.B Shaw, London, Penguin Books, 1969.

M. Angold, *The Byzantine Empire*. 2.b.s, London 1997, Longman Publication.

DİPNOTLAR

1 Hz. Ali'nin 661'de öldürülmesinden sonra Muaviye tarafından kurulmuş olan Emevi Devleti 750 yılında Abbasiler tarafından yıkılmıştır.

2 Abbasiler 750 yılında Emevilere karşı ayaklanarak yönetimi ele geçirdi. Abbasi Devleti 1258 yılında yıkıldı.

3 Ruben'in, Armenia'dan Kilikia'ya göç eden feodal bir lider olduğu düşünülür.

4 Oshin, Bizans ordusunda görevli Armenia kökenli bir generaldir. Bizans'a bağlı stratejik kalelerin savunması için görevlendirilmişti.

5 Adana, Kozan ilçesi, Dilekkaya Köyü yakınlarındadır.

6 1170 tarihinde yönetimi devraldığı biliniyor. Yaklaşık 1175'te kendi adamları tarafından öldürülmüştür.

7 Memlûk Devleti: Eyyübilerin gücünü kaybetmesi ile, 1250-1517 tarihleri arasında Mısır'da hüküm sürmüştür. Osmanlı Devleti tarafından yıkılmıştır.

ERTUĞRUL KÜRKÇÜ 15-16 HAZİRAN OLAYLARI'NI DEĞERLENDİRİYOR:

SENDİKAL DÜZEYİ AŞAN BİR MÜCADELE

SÖYLEŞİ: AHMET AKŞİT

15-16 Haziran Olayları'nın, sosyalist hareketin tarihi açısından en önemli yanı, bir teorik tartışma dönemini kapatmış olmasıdır. Türkiye sosyalist hareketi 1970'e kadar, 'İşçi sınıfının varlığı toplumsal bir hareket kabiliyetine tekabül ediyor mu?' tartışmasını yürüttü. Olaylar, bu tartışmayı sona erdiren çok net, toplumsal bir gösterge sundu. Evet! Türkiye'de işçi hareketi, sendikal düzeyi aşan bir mücadele yeteneğine sahiptir. Dolayısıyla işçi sınıfının yokluğu varsayımına dayanan politik değişim projeleri sahicilikten uzaktır.

Dönemin ODTÜ devrimci öğrenci hareketi liderlerinden Ertuğrul Kürkçü.

15-16 Haziran Olayları'nın Türkiye işçi hareketi ve genel olarak Türkiye'deki toplumsal hareketler açısından nasıl bir tarihi önemi vardır?

Bunun tarihi önemi hakkında herkes birleşiyor; sermaye sahipleri de, işçi sendikaları da, devrimciler de, reformcular da... Çünkü bu bir bakıma, yaşandığı dönem için hiç beklenmeyen bir şeydi. Öbür taraftan, etkilerinin çok uzun bir zaman dilimine ve çok fazla sosyal ve politik çerçeveye yayılması dolayısıyla da çok önemli. Kendi önem ve değer sıralamam doğrultusunda bakacak olursam, benim açımdan, dolayısıyla sosyalist hareketin tarihi açısından da en önemli yanı Türkiye solunda, Türkiye sosyalist hareketinde bir devri, bir teorik tartışma dönemini kapatmış olmasıdır. Çünkü Türkiye Sosyalist hareketi benim gözlediğim tarihi boyunca, 1970'e gelinceye kadar hep şu tartışmayı yaptı: Türkiye'de işçi sınıfının nesnel bir varlığı var mı? İkincisi, bu varlık toplumsal bir hareket kabiliyetine tekabül ediyor mu? İşte bunun lehinde ve aleyhinde konuşanlar, bütün bunları istatistik veriler üzerinden ispatlamaya ya da yadsımaya çalışanlar açısından bu tartışmayı sona erdiren son derece net, nesnel, toplumsal bir gösterge sundu. Evet! Türkiye'de işçi hareketi, kendi çıkarları için ve sendikal düzeyi aşan bir mücadele yeteneğine sahiptir. Üstelik bunu, egemen sınıfı çok korkutan bir tarzda gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla işçi sınıfının yokluğu varsayımına dayanan bütün politik değişim projeleri sahicilikten uzaktır, yargısının şimşek hızıyla yaygınlaşmasını sağlaması açısından önemli oldu.

İkinci nokta; egemen sınıfın, yani Türkiye'yi yönetenlerin, sermayenin, düzen partilerinin, askerlerin,

bürokrasinin bir toplumsal hareket karşısında ne kadar kırılgan olduklarını göstermesiydi. Bana çok ilginç gelen bir biçimde bütün askeri darbe dönemleri, kendilerini sıradan bir kişinin ağzından ifade edilen çok basit bir cümleyle özetleyebiliyorlar. Bunu da o zaman ki Genelkurmay Başkanı Tağmaç yapmıştı: "Toplumsal gelişme iktisadi gelişmeyi aştı." Yani 15-16 Haziran işçi hareketi bir alarm işlevi gördü. Bunu tercüme edecek olursak: 'Toplumun talepleri bizim onu karşılayamayacağımız kadar çeşitli ve zengin. Bizim onlara aktaracağımız bu kadar kaynak yok.' Mevcut kaynakları bir darbeye akıtmayı tercih ettiler. O açıdan çok önemli.

15-16 Haziran 1970. Kadın işçiler bir yürüyüş kolunun başında.

Disk Dergisi 24. sayısı Haziran 1976.

Üçüncüsü, devrimci hareketin kimi kararlarını etkilemesi açısından önemli. Türkiye devrimci hareketi 1969'un sonlarından başlayarak Türkiye'de bir devrimin imkânları konusunda spekülasyon ve araştırma yapıyordu. Bir devrimin mümkün olması meselesinin iki varyantı vardı: Birincisi, bugün Venezüella'da olana benzeyen, -o günün koşullarında Venezüella'nın adı bile anılmazdı- Arap ülkelerinde olan Baas tarzında, 'parlamento dışından bir askeri müdahaleyle bir tür devrimci dönüşüm mümkündür' diyenler açısından temel bir karara yol açtı. Bu gelişmeyle kendilerinin öngördüğünden çok daha kompleks, sola açık bir sosyal zemin oluştuğunu gören ordu üst kademelerinde ve yönetici kademelerinde ciddi tereddütler oluştu ve o kanat birden çok parçaya ayrıştı. Yani işçi hareketi, kendi ima ettiği sosyal gelecek çerçevesiyle Türkiye'de sınırlı reformlar öngören bir askeri müdahele peşinde koşanlara, üzerinde hareket edecekleri zeminin sandıklarından çok daha sert olabileceğini, kolayca kontrol edilemeyecek bir toplumsal hareketlilik zemini oluştuğunu gösterdi. Bu açıdan, onların projelerini akamete uğrattı.

15-16 Haziran, insanların gözünde meşruiyet kazanmıştır diyebiliriz. Ancak orta sınıflarda kaçınılmaz bir kaygı yarattı. İşçiler iyi halli mahallelerden geçerken, insanlar içeri kaçıp saklanıyorlardı. Orta sınıfta hep zar zor elde edilmiş olan mülkiyetin elden gideceği kaygısı olmuştur ve işçi hareketi, tabiatı itibariyle bu kaygıyı doğurur.

Yani 9 Mart Darbesi'ni etkiledi diyorsunuz...

Evet, 9 Mart'ın hızını kesti çünkü 9 Mart darbe girişimi az çok şöyle özetlenebilir: Ortada bir ara kademe kurmayları vardır ama nihayet onlar bunu ordunun bütünlüğü içerisinde yapmayı düşünmektedirler. Bayrağı Kara Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri komutanlarına emanet edeceklerdir. O komutanlar ve onların temsil ettiği çıkarlar açısından, işçilerin ifade ettiği çıkarlar haddinden fazla radikal ve haddinden fazla devrimcidir. Nitekim o çevrelerde, 'bu bizi komünizme götürür, burada bir komünist tehlike vardır' tereddüdü oluştu. Dolayısıyla kendini kendi soluna kapatınca, bir duraksama evresine girdi. İkincisi, bunlara dayanarak sosyalist hareket içerisinde manevralar planlayan ve bunlara dair taktikler ileri sürenlerin taktikleri ellerinde kalmış oldu tabii. Öbür taraftan, devrimci hareket ve bir halk savaşı yoluyla devrim düşünenler açısından da iki türlü sonuca yol açtı. Birincisi, işçi hareketinin önemini göreceli olarak azımsayanların şimdi işçi hareketiyle daha yakın bağlar kurma arzularını çoğalttı ya da o akımlar içerisindeki işçileri merkeze alan eğilimleri güçlendirdi. Fakat daha önemlisi, işçi hareketine önem versin vermesin, devrimci kanatta yer alan herkesin Türkiye'de bir devrimci kriz doğduğuna dair saptamada bulunmalarına yol açtı. Türkiye'de artık konvansiyonel yollarla rejimin kendisini sürdürme olanaklarının sonuna gelindiği, dolayısıyla bir otoriter müdahale zemininin oluştuğu, bu müdahaleye karşı devrimci hareketin sürekliliğini sağlamak için yeraltına giden yollar döşenmesi gerekliliği konusunda çok yaygın bir fikir birliği oluştuğunu söyleyebiliriz. Tabii

sosyal anlamda değil, devrimci hareket içindeki yaygınlıktan söz ediyorum. Yoksa toplumun içerisinde böyle bir heyecan doğduğunu söylemek güç ama bunlar stratejik sonuçlara yol açtı çünkü Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi'nin fizyonomisi 1970 yazı ve sonbaharında şekillen-

Ertuğrul Kürkçü 30 Mart 1972'te Kızıldere'de yakalandıktan sonra 14 yıl hapis yattı.

meye başladı. Bugün de hâlâ bu hareketlerin Türkiye sosyalist hareketi üzerindeki etkisi, izleri devam ediyor. Bir başka yönden de şunu söyleyebiliriz: Türkiye İşçi Partisi gibi parlamenter düzlemde politika yürütmek arzusunda olan politik akımlar açısından da sosyal ve politik mücadele olanağını çok fazla daraltmış oldu çünkü bu politikayı sürdürebilmek için bir anayasal çerçevenin mevcudiyetine ihtiyaçları vardı. Bu anayasal çerçevenin kısa süre içinde ortadan kalkacağı az çok öngörülünce, o çevrelerde bir gelecek kaygısı yaratmış olmalı. Ancak bunun o zaman bu netlikle herkes tarafından anlaşılıp, düşünülüp düşünülmediğini tabii bilemeyeceğiz. Bunlar, 30 yıl geçtikten sonra geçmişi düşünmeyi de bir kere daha düşünerek yaptığımız analizler ama o dönemin belge ve bilgilerine baktığımızda, sol açısından dramatik kararlara vesile olduğunu söylemek mümkün. Belki bir şey daha eklenebilir: Özellikle öğrenci hareketinde yer alanlar açısından, nispeten daha soyut bir şey olan işçi ve öğrenci kardeşliği meselesinin somutlaştığını söylemek mümkün. Ben Ortadoğu Teknik Üniversitesi öğrencisiydim ve sınavlar sürüyordu. 15 Haziran günü İstanbul'da eylemler başladığında okul çok kalabalık değildi. Biz 16 Haziran günü ODTÜ'de bir forum düzenledik ve yaklaşık üç bin civarında öğrenci katıldı ve dersleri 1 gün için boykot ettik. Final zamanlarında dersleri ya da imtihanları kaçırmamak öğrenciler için çok önemlidir. Bütün bunları göze alacak kadar kendilerini işçilerin yanında ve yakınında ilan edebildiler. Ondan sonra birazcık hüsran dolu yanlış bir iş de oldu doğrusu. Biz DİSK'in Ankara'daki yerel yöneticilerinin çağrısına uyarak otobüslere binip sanayi çarşısına gittik, oradaki işçileri ayaklandıralım diye... Fakat tabii çıraklar patronlarına yürekten bağlı oldukları için, İstanbul proletaryasının bir parçası ya da devamı olmadığından, orada bir reaksiyonla karşılandık. Polis de bizi kolayca dağıtabildi. Bunlar daha sonra devrimci hareketi eleştiren çevrelerde, Dev-Genç'lilerin bir 'ahmaklığı' olarak anlatıldı durdu ama biz tam tersine, kendimizi 'çok akıllı' kabul ederek sendikacıların peşinden gitmiştik. Bizim bir kararımız yoktu. Hareketin sürecini onların daha iyi bildiğini tahmin etmiştik fakat bu tahminlerimiz doğru çıkmadı. Tabii bu açıdan, bunu sendikal bilincin illa yüksek politik kavrayışa tekabül etmediğini gösteren bir ders olarak da bir kenara yazabiliriz.

İşçiler böyle bir eyleme nasıl cesaret edebildiler? Bunu biraz irdelemeye çalışırsak... Daha öncesinde işçiler arasında veya diğer toplumsal kesimlerde böyle bir gelişmeyi haber verecek toplumsal bir hareketlilik var mıydı?

Var, evet. Bence işçiler iki şeyi örnek aldılar. Daha doğrusu onlar yapmaya kalktıkları işin neye benzediğini herhalde şöyle tasavvur etmiş olmalılar: Birincisi, öğrenci hareketi 27 Mayıs'tan beri sürüyor ve o algı düzeyinden baktığımızda başarılı da. 27 Mayıs'ta hükümeti devirmiş, ondan sonra da üniversiteleri kontrolü altına almış. Toplumsal etkisini üniversitenin dışına taşımış. Devrimci öğrenci, sosyalist, muhalif öğrenci imgesi nispeten başarılı bir toplumsal imge. İkincisi, 1969'da yapılan devalüasyondan sonra 69 ve 70 yılları boyunca köylüler Türkiye'nin pek çok yerinde çok büyük hareketlere giriştiler. Mesela 10 bin kadar köylü, 1970 yazında 15-16 Haziran'dan biraz evvel ya da biraz sonra Fatsa Karayolu'nu trafiğe kapattı. Çok büyük bir hareket oldu. Türkiye'nin tarımsal ürün ekilip biçilen hemen her bölgesinde taban fiyatlarının ve kamu desteğinin düşmesi karşısında protesto mitingleri yapıldı. Ben mesela nohut, fındık ve domates mitinglerine katıldım. Sosyal hareket bir 'manav dükkânı' gibi oldu. Fasulye mitingi, sarımsak mitingi, domates mitingi, tütün mitingi vs... Köylüler çok hareketliydiler. Bütün 68, 69, 70 yılları boyunca toprak işgalleri olmuştu ve o kadar da büyük başarısızlıklarla sonuçlanmamıştı. Toprak ağalarının da tam olarak haklı olmadığı, onların tasarruf ettiği kamu mülkünü, toprağı köylülerin de pekâlâ tasarruf edebileceği fikrinin sosyal vicdanda yer etmesiyle sonuçlanmıştı hiç değilse. O nedenle, işçiler böyle bir harekete kalkışırken önlerinde bu örnekler vardı. İkincisi, DİSK'e bağlı işçiler, sendikalaşmayı çok zor yollardan yürüyerek gerçekleştirdiler. Bu işçilere sendikaları hazır tepsi içinde sunulmadı. İstanbul'un hemen hemen tüm fabrikalarında işten atılmalar, işgaller, direnişler, boykotlar oldu. Devrimci öğrencilerin kısmi destekleriyle süren bu eylemler içerisinde hak aradılar. Hazır bir sendikaya girmekten ziyade, sendikalarını bizzat kendileri kurmuş işçilerden bahsediyoruz. Düşünün ki, DİSK 1961'de kuruldu. İstanbul'da örgütlenmesi 1964-65'te derinlik kazandı. DİSK kurulurken çalışmaya başlamış olan işçilerin bir bölümü işten atılmış olsa bile, DİSK'i kendi fabrikalarına getiren yine işçilerdi. Dolayısıyla kendi kurdukları öz sendikalara, öz

hareketlere sahip çıkıyorlardı ve 15-16 Haziran durduk yerde değil, bu kuruluş esnasında bir dizi mücadeleye girmiş olan işçilerin elinde yürüyordu. Nihayet DİSK, Türk-İş'e karşı işçi hareketi içinde şöyle bir saygınlık edinmişti: 'Türk-İş işçileri satar, DİSK satmaz.' İşçilerin arasında böyle bir bilinç vardı. Bu yüzkanların sandığından daha yaygın ve daha güçlü olduğunu gösteriyor bütün pratik. Yani 'gaza gelmiş' değil kimse çünkü sendikaları tehdit altında ve sendikalı olmakla sendikalı olmamak arasındaki farkı çok iyi denemiş durumdalar. Bugün grev bir istisna ama o zamanlar grevsiz gün geçmezdi ya da sendişünmüyorum, buna dair bir belirti de görmedim. Büyük kitle açısından bunu söyleyemeyiz. Böyle talepler ne pankartlara yazıldı ne de dillendirildi. Yani böyle yürümedi işçiler. Yürümediler ama çok içlerinde böyle bir tasavvuru ifade eden bir dil kuruyorlar mıydı, ondan da emin değilim. Fakat 'başka bir düzen' o

Eylemlerde bayrak kullanmak, 70'lerin ikinci yarısından sonra çok görülmeye başlandı. Bu, şu anlama geliyor: 'Biz buradayız, Türküz, var olan devletle bir sorunumuz yok, bize saldırırsanız yanlış yapmış olursunuz.' Bayrak, kalkan görevi görüyor ve nerede durduğunu gösteren bir kod aynı zamanda, yani 'Yunanistan'a karşı sallanan bayrak' gibi sallanmıyor.

den sadece DİSK'in işçileri değil, aynı zamanda Türk-İş'e bağlı işçiler de, özellikle Kocaeli bölgesinden bu hareketlere katıldılar. DİSK'in çekiciliğinin çok arttığı bir dönemdi. Sonuncusu da şu olabilir: 15-16 Haziran'dan önce bir başka 15-16 Haziran olmamıştı, yani işçiler bu hareketlerinin şiddetle ve kuvvetle bastırılacağına bu kadar ihtimal vermiyor olabilirlerdi. Ortada büyük bir işçi gücü var, CHP de işçilerin hareketlerini parlamentoda destekliyor. CHP bir bakıma yarı devlet demek, geride böyle bir destek var. Tabii uluslararası dayanışma önemli o zaman. Türk-İş olsun, DİSK olsun uluslararası federasyonlarla dayanışma halindeler. Başka zamanlarda hiçbir işe yaramadığı düşünülen şu söylem, 'Avrupa işçi konfederasyonları da bizi destekliyor', hakikaten insana güç ve güven verebilir. Yani bütün bu faktörleri bir araya getirdiğinizde, işçilerin hem kendilerine güvenmek hem de kendilerine bir şey olmayacağına ve başarı kazanacaklarına dair bir inanç sahibi olmak açısından pek çok sebepleri vardı. Ben o zaman da devrimci olmama rağmen, işçi hareketini bu kadar içerden bilmiyorum. Sadece gözleyebildiklerim, anlayabildiklerim var. İşçi ruh halinin ne olacağını o kadar kolay kestiremeyebilirim, oysa işçiler arasında kolektif bilincin, kolektif mücadele arzusunun dışardan bakanın fabrikaya girmek için yaptığı atılımlara zorla engel olunması karşısında direniş ve çatışmanın olmadığı gün çok azdı. Böyle adım adım bütün sanayi kaleleri ele geçirildi. O nedenle işçilerin kendilerine güvenleri, başarı elde edebileceklerine dair inançları, onları harekete sevk eden sendikacıların bu işi kendi bildikleri gibi sonuçlandıracaklarına dair düşünceleri, sezgileri, dışardan bakanlara göre çok daha haklıymış. Bunu gördük. O açıdan da bunu belki bir dönüşüm sayabiliriz çünkü işçilerin kendilerini nasıl düşündükleri hakkındaki düşünce de değişti. Benim açımdan ve pek çok insan açısıdan da öyle oldu. Hatta tersi oldu, insanlar işçilere takılmaya başladılar, 'ne bilirse sınıfım bilir' diye. O da o kadar doğru değildi çünkü bilip bilemeyeceklerinin limiti vardı ama 15-16 Haziran işçilerin kendi hallerini, kendi kapasitelerini başkalarından çok daha iyi bildiklerine dair çok esaslı bir kanıttır diye düşünürüm.

İşçiler 'Başka bir düzen', 'Mevcut düzeni yıkmak', 'Sosyalizm' gibi görüşleri benimsemiş miydi? Yoksa bunlar daha çok dışardan taşınan ve kısmen yaygınlık kazanmış fikirler miydi?

Başka bir düzen arzusunun, bir sosyalist program olarak işçilerin kafasında tecessüm etmiş olduğunu düzaman dillendirilmeyen bir şey değildi; sadece TİP tarafından değil, CHP tarafından da. Ortanın solu siyasetinin popülist düzeyde oldukça etkili ajitasyon araçlarından biriydi. 'Ne ezilen, ne ezen', 'Toprak işleyenin, su kullananın', 'Üreten yönetsin' sloganları %30-40'a varan oy alıyordu. İstanbul'un işçi semtlerinden çok oy aldı CHP o çerçevede baktığınızda. Sadece TİP ya da sosyalistlerin ya da DİSK'e hâkim olan sosyalistlerin değil ama Ecevit solculuğunun da popülarize ettiği 'Ne ezilen ne ezen', 'Başka bir düzen' ajitasyonunun, gelecekteki düzen imgesine bulanık bir şekil verdiğini tahmin edebiliriz, yine de bu asla sosyalist bir projeyi sahiplenmek anlamında olmadı. Öte yandan bunları kendi hayatlarına tercüme ettiğimizde, işçilerin direnişi şu sebeple yapmadıklarını da kolayca tahmin edebiliriz: 'Yaşasın benim sendikam, sendikama kimseyi dokundurmam'ın ötesinde, elbette daima daha insanca bir ücret alabilecekleri, daha yüksek bir yaşam kalitesine ulaşabilecekleri bir hayatın özlemi içinde olmuşlardı. Her türlü işçi eylemi aslında bu özlemleri açığa vurur kaçınılmaz olarak ama programatik açıdan bunu, sosyalist işçilerin damgası altında ve öyle bir düzen için yürüyen bir politik işçi hareketi olmaktan çok, bir endüstriyel anlaşmazlık olarak görmemiz lazım.

Otosan işçileri, önde Türk bayrağıyla Ankara Asfaltı'nda yürüyorlar.

Hürriyet
17 Haziran 1970.

Eylemcilerin dışındaki insanlar 15-16 Haziran'ı nasıl karşıladılar?

15-16 Haziran Türkiye'nin anti komünist literatüründe çok fazla karşıya alınan bir şey değil. Devrimci hareketin en çok silahlı eylemlerinin karşı propaganda malzemesi olarak kullanılmasına rağmen, 15-16 Haziran bir karşı propaganda malzemesi olarak elverişli bir malzeme gibi görünmedi onlara. Oradan bakarsak, karşı-devrimci külliyat devrimci hareketi buradan zayıflatamıyor. Zayıflatmaya çalışıyor ama buradan değil. Bu bir gösterge sayılabilir. Ama geri dönüp baktığımda, ODTÜ öğrencisi sınav zamanı sosyalistiyle, sosyal demokratıyla toplanıp harekete 'evet' diyorsa, kendini bundan geri tutmaya çalışmıyorsa, aidiyet ilişkisi kuruyorsa, 15-16 Haziran insanların gözünde meşruiyet kazanmıştır diyebiliriz. Ancak orta sınıflarda kaçınılmaz bir kaygı yarattığı ortada. Onlar açısından meşru değil. Özellikle Caddebostan gibi zengin mahallelerinden ya da hepsi zengin olmasa da iyi halli mahallelerden geçerken insanlar içeri kaçıp saklanıyorlar, pencerelerini kapatıyorlarsa, belli ki işçi hareketi onlarda ürküntü yaratıyor. 12 Eylül'e doğru gelirken bu ürküntüler mizahi tarzda konuşulurdu. Kapıcılar üst katlarda oturanlara meydan okurmuş, 'az vaktiniz kaldı biz geliyoruz eve' diye. Şimdi bu rivayetler doğru olsa da olmasa da orta sınıfta hep zar zor elde edilmiş olan mülkiyetin elden gideceği kaygısı oluşuyor ve işçi hareketi, tabiatı itibariyle bu kaygıyı doğuruyor. O nedenle, orta sınıflarda belli bir kaygı yarattı diyebiliriz ama genel olarak Türkiye'nin çalışan çoğunluğu açısından sempatiyle karşılanan, generallerde ve poliste öfke ve bastırma duygusu uyandıran bir sonuç yarattı. Fakat 15-16 Haziran kendi eylem hattı itibariyle mala, cana bir zarar vermedi. Hatta işçinin kendisi zarara uğrayarak - işinden kovularak, ölerek, mahkemelere düşerek- sonuçlandığı için kimse şunu diyemedi: Şu kadar mala, şu kadar cana zarar verildi. Yani şiddetten uzak durmak, genel olarak işçi hareketinin anlaşılmasını kolaylaştırdı. Son olarak, bütün toplumda yaygın bir coşku uyandırmasa da insanların bir an önce bastırılsın diye manen karşısına geçtiği bir hareket de olmadı. O açıdan da sol için etkisi büyük, toplumun geri kalanı için sınırlı oldu denebilir.

O dönem çıkan gazeteler tarandığında, işçilerin yer yer Türk bayrağıyla yürüdüklerini görüyoruz (*Hürriyet* 17 Haziran 1970). Bayrağın işçilerin talepleriyle bir alakası olmadığına göre, sizce bu ne anlama geliyor?

70'lere gelinceye kadar zaten başka bayrak yoktu. Başka bayrakların ortaya çıkması, grup kimliklerinin, politik kimliklerin ya da kurumsal kimliklerin öne çıkması, kendini bununla tanıtmak ve bunu her şeyin önüne koymak, daha çok 70'lerin ikinci yarısından sonra ortaya çıkan ve benimsenen bir davranış oldu. Klasik kitle gösterisi davranışı. O yüzden bence bunda şaşırtıcı bir şey yok. Bu, şu anlama geliyor: 1- Milli değerlere karşı değilim, 2- Bana dokunursanız milli değerlere dokunmuş olursunuz. Bayrak hem bunu işaret ediyor, yani nerede olduğunu, hem de ona yönelecek saldırıları bertaraf etmeyi. Bayrak bir kalkan görevi görüyor. Nerede durduğunu gösteren bir kod aynı zamanda çünkü o bayraklar büyük bir şevkle, aşkla 'Yunanistan'a karşı sallanan bayrak' gibi sallanmıyor. 'Biz buradayız, Türküz, esas olarak var olan devletle bir sorunumuz yok, bize saldırırsanız yanlış yapmış olursunuz' demek istiyor karşıdakilere. Bu aynı zamanda bir çeşit halk kurnazlığı gibi. Kemal Tahir'in romanlarında çok vardır bu sahneler, köylüler ayaklandığında, kadınları öne sürerler. Hem kadınlara dokunmak zordur hem de aslında erkekler hep bilirler ki, o anlar kadınlar için bir özgürleşme anıdır. Hep onları ezdikleri için, fırsat verildiğinde önde gideceklerdir, hızlı gideceklerdir. Hem de karşıdakiler, kadınlara el kaldırırken iki kere düşünecektir. Ya da İstiklal Marşı. Küçüktüm ama hatırlıyorum, 1960'larda 'Kıbrıs Türktür Türk kalacaktır' mitinglerinde, polis mitingleri dağıtmaya çalıştığında hemen İstiklal Marşı'nı söylemeye başlardı millet, çünkü İstiklal Marşı o kadar kutsal ki, onu söyleyene dokunan suç işler diye varsayılırdı. Karşısındakini bu tür araçlarla paralize etmeye çalışan kitle hareketi, kendini dokunulmaz kılmak için devletin kutsal saydığı simgelerle donanıyor ve bunlarla kendisini koruyor. Onun dışında fazla bir anlamı yok, çünkü ortada Türklük, Türk olmayış tartışması yok. Belki hükümetin yabancı çıkarların temsilcisi olduğu -işbirlikçi hükümet kodlaması,- yani 'Milli çıkarları hükümet değil, biz temsil ediyoruz' iddiası olsa bile, üzerinde çok düşünülmüş şeyler değil bunlar. Türk bayrağıyla yürümek, yürüyenlere kendilerinin dokunulmaz olduğu duygusunu kazandırıyor sadece. Topluma ve devlete yabancı bir şey yapmıyorlar, onun sureti içerisinde hareket ediyorlar. Karşılarındaki de bunu görünce tereddüde uğrar diye ümit ediliyor. Fakat tabii devlet böyle şeyleri dinlemez.

Teşekkürler.

"O günler uzak değil..."

O zamanlar Maltepe Gülsuyu'ndaki Fiat'ın 'Otoyol' fabrikasında kaynak işçisi olarak çalışıyordum. 15 Haziran'dan üç gün önce Gazalda'dan, Tekel'den, başka yerlerden işçiler geldiler, servislerden inen işçilere, DİSK'in ortadan kaldırılması için sermayenin harekete geçtiğini açıkladılar. "Tüm işçiler ve sendikalar, DİSK'e ve sendikal haklarımıza sahip çıkalım' diye bir konuşma yaptılar.

15 Haziran sabahı, o konuşmayı yapan arkadaşlardan haber geldi. "Saat 9'da fabrikadayız" diye. 9.30'da çeşitli fabrikalardan 1500 kişilik bir işçi grubu fabrikaya geldi, işçi arkadaşlar teknik müdürleri topladılar, "Buradakı kimseyle bir alıp veremediğimiz yok, gönüllü olarak katılmak isteyenlere minnettar kalırız," dediler. "Haydi arkadaşlar, dışarıya, işçi arkadaşlar bizi bekliyor, haydi dışarı," diye bağıra çağıra, karşılıklı el çırpmalarla yola çıktık. Hep birlikte Singer ve Amasyalı soba fabrikalarının içine girdik.

Oradakilere de, "Haydi arkadaşlar yürüyüşe, sendikal haklarımızı korumaya!" dedik. İşçilerin bazısı panik içinde kaçtı, bazısı makineleri tekmelemeye başladı ve bize sendikal hakkımızı ve DİSK'i yaşatma mücadelemizi asla bırakmayacağımızı söyledik. "Beş dakika içinde siz dağılın!" dedik. İster inan, ister inanma işçiler yürüdü ve polis çekildi. Bostancı sapağından içeriye, Altın Tepe'nin yanından geçerek Bostancı tren İstasyonu'nun önüne geldik. Köprüyü geçerken, üç devrimci genç korteje yaklaştılar. Silahları vardı, biri uzun namlulu ve ayaklı bir silahtı. Güvenlik zincirindeki arkadaşlarla konuştular ve 8-9 devrimci genç korteje katıldı... Suadiye Benzin İstasyonu'nun önüne gelmiştik, Bağdat Caddesi'ne yani. Güneş kıpkızıl tepemizdeydi. Çok terlemiştik, susamıştık. Celal Bayar'ın evini geçtikten sonra, Şaşkın Bakkal'daki ilk marketin içine daldık. İçecek ne varsa parasıyla istedik, ama kimse bizden para istemedi. Tezgâhların altına saklanmışlar, "Ne isterseniz alın" diye bağırıyorlardı. Bağdat Caddesi'ndeki o çiçekli balkonlar bir anda sessizliğe gömüldü. Bir sel gibiydi, ilkbahar seli gibi. Erenköy'e kadar arkamızda boş kasalar bıraktık... Kortejin ön tarafının biraz arkasında bir Türk bayrağı açıldı. Nedenini bilmiyorum ama öyle oldu. Derken, Kurbağalı Dere'nin oraya askerlerin, tankların, polislerin yığıldığı haberi geldi. Gelen habere rağmen Kızıltoprak'tan aşağı yürümeye devam ettik. Fenerbahçe Stadyumu'nun inşaatı görünmüştü. Kurbağalı Dere'ye dayanan yerden stadyumun giriş inşaatının oraya kadar, polisler coplarıyla bekliyordu. O karşılaşma polislerin beklemediği şekilde oldu. Polisi görünce, sanki alerjik bir durumi gibi koşmaya başladı işçiler. 'İşçiyiz, güçlüyüz' ve 'DİSK kapatılamaz' sloganlarıyla beraber selin akıntısı çoğalmıştı, işçiler deprem gibi yürüyordu. Tekel'in işçi kadınları ön safa geçmişti, 'Analar doğurur, faşistler öldürür' sloganı atılıyordu. Bu arada polis megafonu duyulmadı bile ve aradaki mesafe çok daraldı, aramızda 10 metre kaldı. Arkadan, "Ateş serbest" diye bir ses çıktı. Ama öndeki polisler ateş açmaya fırsat bulamadı, cop yumruk karışık, kadınlar yere devrildi ve arka sıradaki kadınlar civcivlerini koruyan tavuklar gibi öne atıldılar. Polis ateş etmeye fırsat bulamadan miğferini, silahını bırakıp kaçtı. Bir kısmı arkası dönük ateş ediyordu. Arkası dönük çünkü sel onları alıp götürüyordu. Herkes hareket halindeydi. Polisler rastgele ateş ederek kaçıyorlardı... Devrimci gençler geldiler demiştim ya... Bir işçinin sırtına üç ayaklı silahı koydular, başladılar ateş etmeye. Bir yandan koşuluyor, bir yandan şak-şak ateş ediliyor ama korku diye bir şey yoktu kimsede. O anda korku morku kalmıyor. Korku bitmiş çünkü 70 bin kişisin, orada duramazsın, dursan ölürsün. 17 18 kişi o anda, orada vuruldu. Bir tanesi elime düştü, sağ tarafıma, birisi sol tarafıma. Üzerimizden kurşunlar geçiyordu. Ama tek bir hedef var, karşıdaki düşman, onu ezip geçmek, başka yolu yok. Sonra "Süngü taak" diye bir ses duyduk. Bir de baktık, asker çıktı önümüze. "Süngü taak" dedi, "Ateş" diyene kadar, 'İşçi-asker el ele' diye slogan atıldı. Askerler ateş ettiler ama havaya ateş ettiler. Askerler ağlıyordu, kucaklaşmalar, kadınlar madınlar. Askerler bizle beraber köprünün üzerindeki tankları aştılar. Subay görülmedi hiç. O sele askerler de dayanamadı. Sadece, "Ateş serbest" diye bir ses duyuldu. Hiç kimseye, hiçbir şey yapma fırsatı verilmedi. Kendiliğinden öyle oldu. Yani asker süngü takmaya vakit bulamadı. Zaten bulsaydı da fark etmezdi çünkü deprem gibi akıyordu. 70 bin koşan insanı durdurmak kolay değil. Herkes koşuyor. Şey günü, kıyamet gibi. Deprem gibi, sel gibi, denizin dalgaları gibi, hamsilerin kütük haline gelmesi gibi bir şey.

Sonra bir de baktık, asker çıktı önümüze. "Ateş!" diyene kadar. 'İşçi-asker el ele' diye slogan atıldı. Askerler ateş ettiler ama havaya ateş ettiler. Askerler ağlıyordu, kucaklaşmalar, kadınlar madınlar... Askerler bizle beraber köprünün üzerindeki tankları aştılar. 70 bin insan koşuyordu. Kıyamet gibi, deprem gibi, sel gibi, denizin dalgaları gibi, hamsilerin kütük haline gelmesi gibi bir şey.

Birisi bağırıyor ordan, "kibrit, kibrit" diye, telaşlı telaşlı. Bir de baktık ki, öndeki işçi arkadaşlar, tankları aşanlar, polis arabalarını, büyük otobüsleri, servis arabalarını devirmişler, onları yakacaklar, benzini de dökmüşler yere, ateş arıyorlar. Birisi, "Sen çekil oradan," dedi ve çakmağı çaktı. Eski muhtar çakmakları var ya, o çakmaklardan. Birden alevler parladı. İşçiler bir yandan alevleri seyrederek, bir yandan da "İşçiyiz, güçlüyüz," diye bağırarak geçtiler. Bizi duyan halk yollardan tamamen kaçmış. Bir yandan panik içinde, Altıyol'da baktık ki polis barikatlarını kurmuş, asker de arka tarafı çevirmiş. İşçi hiç durmadı ama. 'Sendikamız kapatılamaz!' sloganıyla eski Kadıköy İskelesi'nin olduğu ağaçlık yerin karşısına, kaymakamlığın önüne geldik. 15 bin kişi de Üsküdar tarafından geldi. Kaymakam çıktı, "Arkadaşlar, Ankara'dan telefon geldi, artık bu karar geri alınacaktır. Haklarınızı aradınız, size diyeceğim bir şey yok," dedi. Sonra dağıldık.

5 Haziran 1994 tarihli Expres dergisiyle söyleşi yapan Coşkun Gökduman, Haziran olayları sırasında kaynak işçisiydi. (Bu söyleşi kısaltılarak alıntılanmıştır.)

katıldı. Oradan Tekel fabrikasına yürüdük. Hiçbir zorlama olmadan Tekel işçileri bize katıldılar. Kadın işçiler kortejin en önüne geçti. Benim bulunduğum grup Maltepe-Selamsız yanından aşağıya yürüyordu. Maltepe Karakolu'nda öteki grupla buluşulacaktı. O sırada bizim gruba Gülsuyu'ndan, gecekondu mahallesinden emekçi insanlar katıldı. Kadın, erkek, çoluk, çocuk... Tam biz Maltepe'den inerken, minibüsten bir arkadaş indi. "Ankara yolunu Bostancı'yla Göztepe arasında kapatıyorlar, Otosan'daki 5 bine yakın işçi bu tarafa gelemiyor," dedi. Ve başka bir yoldan Bostancı'ya ulaşmaya çalışacaklarını söyledi. Biz ve Cevizli tarafından gelen grup Maltepe Karakolu'nda birleştik. Karakola girdik, polisler karşı koymaya fırsat bulamadan dertop edildiler ve nezarethanenin kapısındaki demiri kırarak içerideki 8 kişiyi serbest bıraktık. Tutuklular gözyaşları içinde işçilere sarıldılar ve onlar da bize katıldılar...

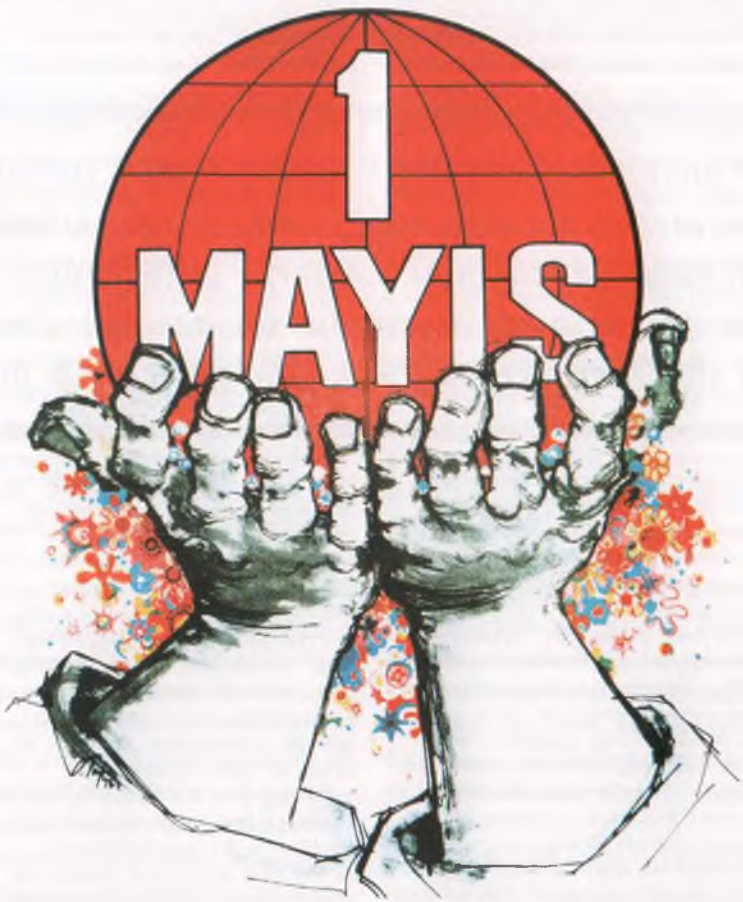
Küçük Yalı'dan yukarı çıktık, Ankara Asfaltı'na. Oralarda bir PTT hastanesi var. Onun civarında karşımıza polis çıktı. Aramızdaki mesafe 50 metre. Megafonla, "Buradan öteye yürüyemeyeceksiniz, 10 dakika içinde dağılın!" dediler. Biz de kendi haklarımızı savunduğumuzu ve

BİR KİTAP, BİR SERGİ:

1 MAYIS AFİŞLERİNİN SÖYLEDİKLERİ

RAUF KÖSEMEN
TASARIMCI

TÜSTAV, 1 Mayıs'ın kitlesel olarak kutlanmaya başlanmasının 85. ve uzun bir aradan sonra yeniden kitlesel olarak kutlanmasının 30. yılı vesilesiyle bir afiş sergisi açtı ve bir de albüm kitap yayımladı. '1 Mayıs İlk Dileğimiz' adını taşıyan albüm, 1976'dan günümüze 80 afiş ve yüzyıl başından 18 belge içeriyor. Afişlerin tamamı sendikalar tarafından kullanılmış.

1 Mayıs afişlerinin en ünlüsü, eller üstünde yükselen ve üzerinde 1 Mayıs yazan bir kızıl dünya figürü. 76 yılı 1 Mayıs'ı için DİSK tarafından ısmarlanan bu desen ve afiş tasarımı, Orhan Taylan'a ait. Bugün bile pek çok afişte tekrar tekrar kullanılıyor.

Albümdeki afişlerin tamamı sendikalar tarafından kullanılmış ya da yayımlanmış. Sendikal mücadelenin içinden geçtiği dönemin mücadele dinamikleri ve toplumsal özellikleri tasarıma ve içeriğe yansımış.

Albüm, 1912-1929 arasında yayımlanmış belgelerden örneklerle, Türkiye'de ortaya çıkan ilk sosyalist oluşumlara kısaca bir göz atıyor. Albüme dahil edilen ve ağırlıkla yüzyıl başında ülkemizde yeşeren ilk 'işçi' hareketin yayımlarından oluşan belgeler, dönemin teknolojisi gereği, klişe tekniği ile çoğaltılmış 1 Mayıs bildirilerinden ya da sosyalist gazetelerin özel sayılarından oluşuyor. 1 Mayıs'ın 'beynelmilel' özelliğini öne çıkaran, 85 yıl önceki örgütsel çeşitliliği ve dinamizmi yansıtan bu 'neşriyat' çoğunlukla orak-çekiç, yıldız gibi sosyalist simgeler içeriyor. Bu simgelere bazen Marx'ın resimleri, bazen de kızıl bayraklı bir 'amele' eşlik ediyor.

İkinci bölüm, 1973-80 arasındaki kitlesel 1 Mayıs'ların afişlerinden oluşuyor. Bu bölümde yer alan 70'lerin afişleri mücadele ortamının dinamiği gereği bambaşka bir görsellik taşıyor. 70'ler, Türkiye işçi sınıfının yığınsal olarak mücadele sahnesine çıktığı, sokakları ve meydanları doldurduğu yıllar.

70'li yılların afişlerinin ortak özelliği, büyük çoğunluğunun gerçek birer tasarım nesnesi olması. Bu dönemin afişlerinde görsel sanatçıların egemenliği açıkça görülüyor. Dönemin sol hareketi içindeki ressamlar ve karikatürcüler tarafından yapılmış desenlerin çoğu, mücadele içinde tekrar tekrar kullanılıyor. Bu tekrarlanan desenlerin en ünlüsü, eller üstünde yükselen ve üzerinde 1 Mayıs yazan bir kızıl dünya figürü. 76 yılı 1 Mayıs'ı için DİSK tarafından ısmarlanan bu desen ve afiş tasarımı, Orhan Taylan'a ait. Bugün bile pek çok afişte tekrar tekrar kullanılıyor.

70'lerin afişlerindeki grafik kalite gösteriyor ki, bu dönemde yüzünü işçi sınıfına dönmüş birçok görsel sanatçı mevcut. Üstelik bu sanatçılar tekil ve münferit örnekler de değil. *"O yıllarda İtalya'da, Fransa'da, Almanya'da bütün aydınlar, ünlü*

1912-1929 arasında yapılmış neşriyat, 1 Mayıs'ın 'beynelmilel' özelliğini öne çıkarıyor. Afişler çoğunlukla orak-çekiç, yıldız gibi sosyalist simgeler içeriyor. Bu simgelere bazen Marx'ın resimleri, bazen de kızıl bayraklı bir 'amele' eşlik ediyor.

ressamlar, ünlü şairler, öykücüler, romancılar hepsi solcu olurdu. İşte Picasso'lar, Aragon'lar, Sartre'lar, Paul Eluard'lar... hepsi solcu, devrimci aydınlardı ve bunlar bütün kültür hayatını çok derinden etkilerlerdi. Bu nedenle resim okuyan, edebiyat okuyan, sinema okuyan bütün öğrenciler doğal olarak kendilerini sol hareketin içinde, çok yakınında bulurlardı. Çok zengin ve dinamik bir kültür ortamıydı. Aynı zamanda sanatsal hareketler de işçi hareketleriyle, öğrenci hareketleriyle çok yakınlık kurardı.

"... yürüyüş düzenlenecek, afiş yapmak faydalı olur. Bir hafta önceden o yürüyüşü duyuran, tanıtan, katılmaya çağıran afişler denemeye başladık. O dönemlerde 67-68'den başlayarak ta 80'lere kadar pek çok afiş çizdim. Başka sanatçı arkadaşlarla da birlikte çalıştık. Bir çeşit grup oluştururduk."[1]

60'ların ikinci yarısından itibaren yükselen muhalefet hareketi görsel sanatçılara paha biçilmez bir antrenman alanı sunuyor. Bu dönemde 1 Mayıs henüz sokak gösterileri ile kutlanamıyor. Salon toplantıları için yapılan hazırlıklarda ise muhalif sanatçılar çok önemli roller üstleniyorlar. Bu toplantılar pek çok görsel sanatçının ürününe ev sahipliği yapıyor. Pek çok sanatçı bir araya gelerek çalışıyor ve salonların içine asılacak büyük bez resimler, hatta heykeller yapıyorlar.[2]

Dönemin genel özelliği olan 'kitlesel'lik, afiş resmi üretiminde de kendini gösteriyor. Birçoğu sadece bir afiş resmi olmayan, aynı zamanda meydanlara asılan pankartların, taşınan dövizlerin ve dağıtılan bildirile-

70'li yılların afişlerinin ortak özelliği, büyük çoğunluğunun gerçek birer tasarım nesnesi olması. Bu dönemin afişlerinde görsel sanatçıların egemenliği açıkça görülüyor. Dönemin sol hareketi içinde yüzünü işçi sınıfına dönmüş ressam ve karikatürcüler tarafından yapılmış birçok afiş deseni var.

70'lerin 1 Mayıs afişlerine 15-16 Haziran gibi görkemli sokak hareketlerinin dinamizmi, 76 ve 77 1 Mayıs'ı gibi kitlelerin meydanları doldurmasının yarattığı özgüven ve bunlara eşlik eden sakin, kendinden emin tutum damgasını vuruyor.

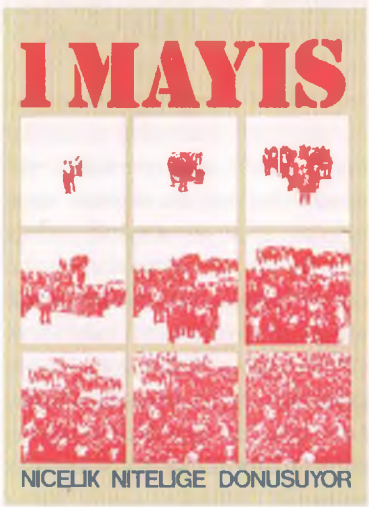
1 Mayıs gösterilerine aktif olarak katılan Görsel Sanatçılar Derneği, 77'de bir afiş tasarım yarışması düzenliyor. Yanda, bu yarışmada dereceye giren ve Konuk Yayınları tarafından basılan 5 afiş görülüyor.

rin üzerini süsleyen bu desenler, büyük bez pankartlara 10-20 kişilik sanatçı grupları tarafından çiziliyor. Öyle büyükler ki, üreticileri eserlerini meydanlara asılmadan tam anlamıyla göremiyor ve oransal bozulmalar vb. şeylerden endişe ediyorlar.

"Giderek büyük bezlere çalışmayı öğrendik. Çünkü büyük bez dediğimizde, beş metreye sekiz metre her tarafını birden kontrol edebileceğiniz bir boyut değil. Kolaylıkla yanlış orantılar çıkarabilirsiniz ortaya. Uzaktan baktığınızda da bozuk görünür. O yüzden yöntemler geliştirdik. Bir çeşit ustalaştık diyebilirim."[5]

76'da yapılan alan resmi, 10-12 metre genişliğinde. Üzerinde sağ yumrukları havada, kollarını dünyayı kucaklarcasına açmış bir kadın ve bir erkek işçi figürü var. Arkalarından doğan güneşin üzerinde 1 Mayıs yazıyor. Büyük bir provokasyona sahne olan ve 35 kişinin ölümüyle sonuçlanan '1 Mayıs 1977' gösterisinde kullanılan, bir eli zincirli, diğer elinde, üzerinde 1 Mayıs yazılı kızıl bayrak tutan erkek işçi resmi ise 30-32 m genişliğinde 18 m yüksekliğinde. Bu resim ancak 10-12 kişi tarafından boyanabiliyor.[4]

"Onu çok defa katlamak zorunda kaldık, boyayabilmek için. Bu bezleri plastik badana boyası ile boyardık. Su bazlı boya olduğu için, altına geçer pamuklu bezin. Altını ıslatmasın diye araya koli kartonları vs. doldurmak gerekir. Düzgün, gergin bir tuval üzerine çalışırmış gibi kolaylıkla çalışamıyorsunuz. Bezi katlayarak çalıştığınız için, asılacağı güne kadar yaptığınız işin bütününü görme şansınız yok."[6]

1 Mayıs gösterilerine aktif olarak katılan Görsel Sanatçılar Derneği, 77'de bir afiş tasarım yarışması dü-

Ressam Orhan Taylan anlatıyor: Yarın Sabaha Afiş Gerek!

Gün geldi... 76 senesi. 1 Mayıs'tan kısa bir süre önceydi, belki iki hafta önce. DİSK karar almıştı 1 Mayıs ile ilgili. Taksim Meydanı'nda büyük bir gösteri yapılacak.

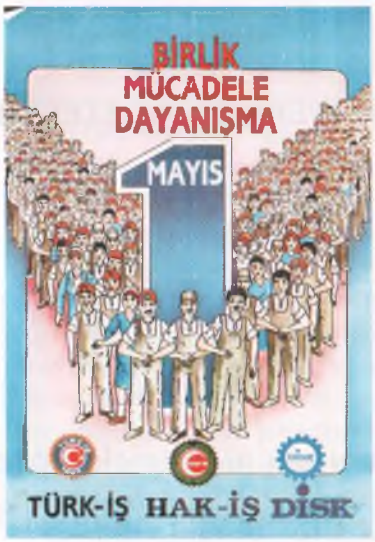
Bir gece, hatırlıyorum gece yarısı civarındaydı saat, DİSK'ten bir arkadaşım telefon etti. "Son dakikada aklımıza geldi, bir 1 Mayıs afişi yapalım istedik. Bunu bize yetiştirebilir misin?"
"Ne zamana?" dedim. "Şimdi lazım" dediler. Zaten bir antrenmanımız var böyle konularda. Epeyce çeşitlemesini yaptığım bir çalışma olduğu için oturdum, yarım saat içinde afişi çizdim. Hazırladım. Gelip aldılar. Sabahleyin yürütme kurulundan geçti, kabul etmişler, beğenmişler. Sağ olsunlar.

Bizim 1 Mayıs afişi çıktı ortaya böylece. İki el üzerinde bir dünya. Kırmızı bir dünya. Üzerinde 1 Mayıs yazıyor. O afiş çok yaygınlıkla kullanıldı. Hâlâ bugün bile kullanan sendikalara rastlıyorum. 76-77 yıllarında DİSK 1 Mayıs'a çağrı afişi olarak kullandı.

Bu afişle sonradan bir de dünya birinciliği aldım. 78 ya da 79 yıllarıydı. Dünya Sendikaları Federasyonu vardı Çekoslavakya'da. Onlar bir sendika afişleri yarışması düzenlemişler. O yarışmaya katıldım ve birinci oldum.

Orhan Taylan, Ressam

zenliyor. Bu yarışma sonucu, bir seri afiş Konuk Yayınları tarafından basılıyor. 78'de benzer bir yarışma DİSK'in o yıl kullanacağı afiş için açılıyor. Çünkü bazı sanatçılar, "*Yahu hep Orhan mı yapacak bu afişleri, yarışma yapalım, herkes bu afişlerden yapsın*" diyorlar. Orhan Taylan da bu görüşü haklı buluyor: "*Ben de tabii yarışmaya katıldım. Şimdi yanlış hatırlamıyorsam Tekstil Sendikası'nın afişini yapmıştım.*"[1] O yıllarda, bir sanatçıya 1 Mayıs afişi ismarlanması bir tür rütbe olarak görülüyor.

Dünya ve Türkiye'de sol hareketin kitleselleştiği ve toplumsal meşruiyetini sağlamlaştırdığı yıllar olan 60'ların ikinci yarısında işçi sınıfı hareketi de gelişiyor. Bu gelişmenin temsil ettiği değerleri ve ruhu afişlerde rahatlıkla görebiliyorsunuz. 15-16 Haziran gibi görkemli sokak hareketlerinin dinamizmi, 76 ve 77 1 Mayıs'ı gibi kitlelerin meydanları doldurmasının yarattığı özgüven ve bunlara eşlik eden sakin, kendinden emin tutum 70'lerin 1 Mayıs afişlerine damgasını vuruyor.

1980 darbesinin ardından meydanlarda uzun bir sessizlik dönemi var. 80'lerin ikinci yarısından itibaren başlayan ve 90'lara taşınan kimi çıkışların dışında sendikalar neredeyse tümüyle sessiz. 1 Mayıs yasaklanmış, tekrar 60'ların salon toplantıları dönemine geri dönülmüş. 80'lerin ikinci yarısından itibaren öğrenci hareketinin çıkışıyla azalmaya başlayan sezsizlik, 90'lara girildiğinde yerini güçlü seslere bırakıyor. Netaş, Aselsan gibi mevzi direnişler, Zonguldak büyük madenci yürüyüşü, 3 Ocak (iş yerine gitmeme ile sınırlı da olsa) genel grev gibi pek çok ardışık çıkışla işçi sınıfı toplumsal alanda kendini hissettirmeye başlıyor. Doğal olarak 1 Mayıs yeniden meydanlara geri geliyor.

90'ların sendika afişleri sürekli savunmada kalarak kendi gündemini oluşturamayan, hak kayıplarını engellemek ve demokratik alanı genişletmekten ibaret sayılabilecek bir mücadele pratiği içindeki işçi sınıfı hareketinin bir aynası sanki. Ancak mevzi çıkışlarla kendini hissettirebilen, dalgalı bir seyir izleyen, zaman zaman yükselse de genel olarak geri çekilen bir kitle mücadelesi pratiği, 90'lardan bugüne gelen 1 Mayıs afişlerinin tasarımlarına yansıyor.

90'larda pek çok toplumsal kesim mücadele sahnesine çıkıyor. '95 Gazi olayları', ile başlayan ve hareketlerini büyük çapta kalkışmalarla sürdüren kent yoksulları, ses ve renk zenginliği ile sendikal mücadeleye yeni bir soluk getiren kamu emekçileri ve özellikle üç büyük şehirde giderek militanlaşan tavırları ile öğrenci hareketi bu dönemin en önemli toplumsal aktörleri oldular. 90'ların sendikal 1 Mayıs afişlerinde bu aktörler yer almasalar da afişler çoğunlukla birkaç konfederasyonun ya da daha geniş bir sivil toplum örgütleri ittifakının imzasını taşıyor. Geçmişten farklı olarak, mücadelenin yeni aktörü kamu emekçileri sendika ve konfederasyonlarının imzaları 90'lardan günümüze kadarki afişlerde yerini almış.

2000 yılından itibaren 'Küresel Direniş!' eksenli yeni bir şiarlar manzumesi sınıfın gündemine taşınmış. Dolayısıyla, 1 Mayıs afişleri küresel kapitalizm karşıtı bir söylem içermeye başlamış.

90'ların ilk yıllarında afişler yeniden toparlanmanın tazeliğini ve geleneklere yaslanmanın sadeliğini taşıyor. Ancak bu on yılın ikinci yarısından itibaren afiş tasarımlarına bir tür 'tasarlanmamışlık' ve karışıklık hâkim. Bilgisayar grafiğinin olanakları çoğunlukla estetik olmayan tasarımların üretiminde sonuna kadar kullanılmış. 70'lerin afişlerini taşıyan güçlü desenlerin yerini, büyük ve kontrolsüz puntolarla yazılan yazılar almış. Birkaç istisnai örnek dışında, tasarım ürünü bir afiş neredeyse yok gibi!

Özellikle alternatif muhalefet hareketlerinin afiş ve pankartlarında giderek göze çarpan estetik kaygıya rağmen, sendikalar artık afiş tasarlatmıyor, bilgisayar marifetiyle taleplerini bir afişe 'yerleştiriyor'. Sendikalar cephesindeki bu eğilime bakarak, tasarım ürünü 1 Mayıs afişleri için önümüzdeki birkaç yılı kaybetmiş gibi görünüyoruz.

90'ların ilk yıllarında afişler yeniden toparlanmanın tazeliğini ve geleneklere yaslanmanın sadeliğini taşıyor (Solda, iki büyük resim). Ancak bu dönemin ikinci yarısından itibaren afiş tasarımlarına bir tür 'tasarlanmamışlık' ve karışıklık hâkim. 70'lerin afişlerini taşıyan güçlü desenlerin yerini, kontrolsüz puntolarla yazılan yazılar almış (Sağda, altı küçük resim).

DİPNOTLAR

1,2,3,4,5,6-Taylan, Orhan. 'Yarın Sabaha Afiş Gerek'. "*1 Mayıs, İlk Dileğimiz*" 1920'lerde, 1970'lerde ve 1990'lardan Günümüze *1 Mayıs Afişleri Albümü*. TÜSTAV Yayınları. İstanbul. Mayıs 2006, S. 23-24

EUROCLIO'NUN 2006 KONFERANSINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

TARİH DEĞİŞİR Mİ?

HASAN TAHSİN ÖZKAYA
TARİH ÖĞRETMENİ

AB'ye yeni katılanların kendilerini Avrupalı hissetmeleri bekleniyor. Diğer taraftan, ev sahiplerine de bu yeni misafirlerin farklılıkları kabullendirilmeli. Bu da ancak ulus-devletin başat güç olarak yarattığı egemen kültür anlayışını bırakıp, çokkültürlü bir toplum tasarısına geçişle mümkün. İşte tarih eğitimi bu noktada devreye giriyor çünkü tarihçiler bugüne kadar hep ulusal kimlikler oluşturdu, kendilerini tanımlayabilmek için ötekileri yarattı, önyargıların oluşmasına katkıda bulundu. Şimdi, yaptıklarını yıkmak ve yeniden inşa etmek yine onlara düşüyor.

Dr. Carmel Cassar, Dean Smart, Dr. George Cassar (sağdan sola) Malta'nın kültürel tarihi hakkında sunum yaptılar.

Avrupa Tarih Öğretmenleri Birliği EUROCLIO'nun yıllık konferans ve mesleki gelişim kursu bu yıl Malta Tarih Öğretmenleri Derneği'nin ev sahipliğinde 20-26 Mart tarihleri arasında, 36 ülkeden 140 kişinin katılımıyla Malta'da gerçekleşti. Toplantının bu yılki ana gündemi Avrupa vatandaşlığı, çokkültürlülük, duygudaşlık (empati) ve tarihsel miras eğitimi idi. Bu konularda deneyimler paylaşıldı, örnek dersler yapıldı, gelecek projeler için ortaklıklar kuruldu. Konferansın genel bir değerlendirmesini yapmak için gözlemlerimi üç farklı boyutta aktaracağım: Olması beklenenler, olmuş gibi gösterilenler ve olanlar.

Avrupa Birliği genişlemeye devam etmekte ve yeni üyelerin ya da adayların entegrasyonuyla ilgili sorunlar yaşanmakta. Bunların önemli bir kısmı da kültürel farklılıkların yarattığı gerilimler, hatta çatışmalardan oluşuyor. Bununla birlikte sadece Avrupa'da değil, dünyanın diğer taraflarında da azınlıklar, göçmenler, farklı etnik kökenlere sahip yurttaşlar ve diğer muhalif gruplar; çatısı altında yaşadıkları ulus-devletlerle ve kendilerini bu devletlerin ve egemen kültürün esas sahipleri sayan kişilerle çatışmalar yaşamaktalar. Bu yeni bir durum değildir ancak gerginliklerin ve çatışmaların arttığı bir dönemin içinde olmamız, genellikle üstü kapatılan bu sorunların biraz daha su yüzüne çıkmasını sağlamış olabilir. Böyle bir ortamda, bir de küresel boyutta yaratılan İslam korkusu işin içine girince, kültürel ve ekonomik anlamda büyük bir hızla küreselleştiği iddia edilen dünyamızda yabancı düşmanlığı, milliyetçilik, ırkçılık gibi kavramlar yeniden güç kazanmaya başlıyor. Bu ortamdan beslenen korku, güvensizlik, tehdit, içe kapanma duyguları da insanları bir koruyucuya sığınma ihtiyacı içinde bırakıyor. Bu koruyucu da, eski dostumuz ulus-devlet ve onun temel dayanaklarından biri olan milliyetçilik oluyor.

ÖNYARGIYI YARATAN DA YIKMASI GEREKEN DE TARİHÇİ

Böyle bir ortamda genişlemeye çalışan Avrupa Birliği'nin özellikle eski üyeleri, doğu ve güneydoğu Avru-

pa'dan birliğe katılan ve katılmak isteyen yeni üyelerden pek memnun değiller çünkü onları yeterince Avrupalı bulmuyorlar ama diğer taraftan genişlemenin de devam etmesini istiyorlar. Bu durumda olması gereken, bir 'Avrupa vatandaşlığı' kavramı yaratmak. Bu, sınırları aşan bir kavram ve bazı değerlere dayanıyor. Avrupa Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn'e göre bu değerlerden en önemlileri şunlar: Özgürlük, dayanışma, hoşgörü, insan hakları, demokrasi ve hukuk. Yani gruba yeni katılanların eğitilmesi ve bu yolla kendilerini Avrupalı gibi hissetmeleri bekleniyor. Diğer taraftan, ev sahipleri de bu yeni misafirleri ve onların farklılıklarını kabullenecek duruma getirilmeli. Bu da ancak ulus-devletin, etnisitenin ya da dinin başat güç olarak yarattığı egemen kültür anlayışını bırakıp, çokkültürlü bir toplum tasarısına geçişle mümkün olabilecek bir durum. Burada farklılıklara saygı gösteren, birbirinden öğrenerek farklılıklarla zenginleşen, diğerlerini yargılamak yerine onlarla duygudaşlık kurup anlamaya çalışan bir toplumdan söz ediliyor. İşte tarih ve vatandaşlık eğitimi bu noktada devreye giriyor çünkü tarihçiler olarak biz bugüne kadar hep ulusal kimlikler oluşturduk, kendimizi tanımlayabilmek için ötekileri yarattık ve kullandık, önyargı ve kalıpyargıların (stereotip) oluşmasına katkıda bulunduk. Şimdi, yaptıklarımızı yıkmak ve yeniden inşa etmek de bize düşüyor, olması gerekenler bunlar.

Peki bunların ne kadarı olmuş ya da olmakta? 2004'ten beri Avrupa Birliği üyesi olan Malta örneği bu konuda bize ciddi ipuçları verebilir. Maltalı politikacılar ve bazı akademisyenler, Malta'nın 'Avrupa vatandaşlığı' bilincini geliştirmede önemli yol kat ettiğini belirttiler. Ancak uygulamada, 'Avrupa vatandaşlığı' bilincini geliştirmede için hangi tarihsel beceri ve kavramların kullanıldığı ve bunların nasıl kullanıldığı gösterilmedi. Vatandaşlık ya da tarih derslerinde Maltalı öğrencilerin Avrupa'yı Avrupa yapan özgürlük, dayanışma, hoşgörü, insan hakları, demokrasi ve hukuk gibi değer ve kavramları nasıl öğrendiklerine dair somut örnekler de sergilenmedi. Malta hep bir kültürler mozaiği olarak tasvir edildi çünkü tarih boyunca Akdeniz havzasına hâkim olan güçlerin hepsi bu küçük adaya da hâkim olmuş ve bazı miraslar bırakmış. Diğer taraftan, Malta tarihi ya da kültürel mirası ile ilgili yapılan sunumların hiçbirinde Malta'da yaklaşık 300 yıl süren Arap hâkimiyetinin etkilerinden bahsedilmedi. Buna karşın Romalıların, Normanların, St. John Şovalyeleri'nin ve son olarak da İngilizlerin Malta kültür ve tarihine yaptıkları katkılara değinildi. Malta'da Araplarla ilgili olarak bize gösterilen tek şey, Arap işgali sırasında bir kilisede Araplar tarafından öldürülen Hıristiyanlardan kalan kemiklerdi. Bu da gösteriyor ki, Malta 'çokkültürlülük' kavramını yerleştirirken seçici davranmıştır. Önemli bir unsuru devamlı yok saymış ve saymaya da devam etmektedir.

İngiltere'nin tarih öğretiminde konferansa katılan diğer ülkelerden ne kadar ilerde olduğunu görmek açısından önemli, ancak şunu da belirtmek gerekir ki, pedagojik açıdan çok başarılı olan bu çalışma örneği, tarih metodolojisi açısından ciddi sorunlar içermekteydi.

Konferans sonunda ortaya çıkan büyük resmin parçaları şunlardı: Tarih öğretiminde Avrupa'da milliyetçi yaklaşımlar yükselişte. Buna ilaç olması beklenen 'Avrupa vatandaşlığı' ve 'çokkültürlülük' kavramları ile ilgili yapılan çalışmalar henüz beklenen sonuçları vermedi. Özellikle Avrupa Birliği'nin eski üyelerinden bazıları 'Avrupa vatandaşlığı' kavramının hedeflediği insan tipinin ortaya çıkarılmasının yeni üyeler için pek mümkün olmadığı görüşünde. Bu iki kavramın kullanılması ve geliştirilmesi için yeni üyeler ve adaylar çaba gösterip çalışmalar yaparken, eski üyelerin bazıları bu konuda isteksiz ve inançsız bir tavır sergilediler. Tüm bunlar, konferans sırasında yeni üyelerle eski üyeler arasında kimi zaman gerilim yarattı. Yapılan sunumların, atölye çalışmalarının ve tartışmaların kalitesi, bu büyüklükte bir organizasyon için beklenenden düşüktü. Yapılan işlerin niteliği açısından; genellikle batı Avrupalılar doğu Avrupalılara kıyasla daha iyi ürünler sundular. Özeleştiri yapılan oturumlarda katılımcıların birçoğu ne yazık ki yeterince açık ve samimi değildi. Diğer taraftan, ülkemizdeki tarih ve vatandaşlık eğitimi söz konusu olduğunda çokkültürlülük, duygudaşlık, Avrupa vatandaşlığı, tarihsel miras eğitimi gibi kavramlar ajandamıza yeni girmekte ve eğitim dünyamızda ancak şanslı bir azınlık bu gelişmelerden haberdar olabilmektedir.

Konferansın ardından ortaya çıkan şuydu: Tarih öğretiminde Avrupa'da milliyetçi yaklaşımlar yükselişte. Buna ilaç olması beklenen 'Avrupa vatandaşlığı' ve 'çokkültürlülük' kavramları ile ilgili yapılan çalışmalar ise henüz beklenen sonuçları vermedi.

ÖĞRENCİ MERKEZLİ EĞİTİM ŞART

Konferansın en ilgi çeken sunumlarından biri, İngiliz öğretmen eğiticileri Michael Riley ve Jamie Byrom tarafından yapılan, 'İslami Karşılaşmalar (Rastlaşmalar) ve Zihinlerin Buluşması' adlı atölye çalışmasıydı. Çalışma, aynı ismi taşıyan ve halen hazırlanmakta olan bir etkinlik kitabından örnek uygulamalar içeriyordu. Kitabın yazılış amaçları, İslamiyete karşı ciddi bir tepkinin oluştuğu Batı dünyasında İslamiyetin yeniden tanımlanmasına katkıda bulunmak ve İslam uygarlığının olumlu yönlerine dikkat çekmek olarak özetlendi. Sunulan etkinlikler öğrenci merkezli, eğlenceli, becerileri geliştirmeye yönelik, yaratıcılığı teşvik edici ve çekiciydi. Bütün bun-

TARİHSEL SÜREÇTE EKONOMİK KRİZLER

ALP DEMİREL
MARMARA ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT TARİHİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI ÖĞRENCİSİ

Prof. Dr. Gülten Kazgan'ın Eylül 2005'te İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları arasından çıkan, Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929–2001) 'Ekonomi Politik' Açısından Bir İrdeleme, adlı kitabı Türkiye ekonomisinin yaşadığı krizlere ışık tutan bir eser olarak karşımıza çıkıyor. Kazgan, Türkiye ekonomisinin tanık olduğu dört büyük krizin nedenlerini, kriz süreçlerinde yaşanan gelişmeleri ve alınan önlemleri, krizlerin ardında bıraktığı 'miras' açısından inceliyor.

Eser krizleri incelerken, bir yandan da Türk ekonomisinin 1920'lerden 2000'lere uzanan sürede, hangi şartlar altında, ne gibi değişimler geçirdiğini gözler önüne sermektedir.

Türkiye ekonomisi üzerine araştırmaları ile tanınan iktisatçı Prof. Dr. Gülten Kazgan'ın kaleme aldığı ve İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan, 'Türkiye Ekonomisinde Krizler' (1929-2001) 'Ekonomi Politik' Açısından Bir İrdeleme, isimli kitapta 1929, 1958, 1978 ve 1998 krizleri neden sonuç ilişkisi bağlamında ele alınıyor. Türkiye ekonomisinin tanık olduğu krizleri üç kısımda ele alan Kazgan, kitabının giriş bölümünde krizlere yol açan etkenleri iç ve dış etkenler olarak ikiye ayırıyor ve krizleri, etki dereceleri bakımından karşılaştırıyor. Giriş bölümünün sonunda ise krizlerin arkalarında bıraktıkları ekonomik ve siyasi izleri analiz ediyor.

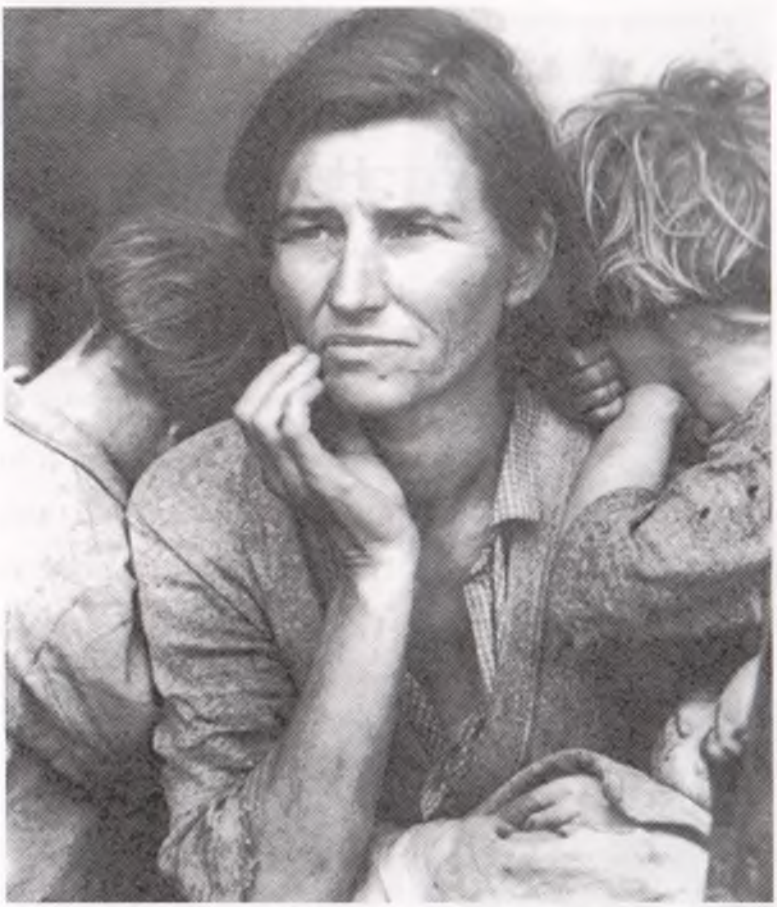
Başlığı 'Eski Dünyada Ekonomik Krizler' olan birinci kısımda, 1929 ve 1958 krizleri incelenerek, tarım kesiminin krizleri ne şekilde etkilediği, iktisat kuramından örnekler verilerek ele alınıyor.

İkinci bölümünde ise 1929'daki büyük dünya bunalımının ortaya çıkışı, bunalımın yaşandığı dönemde dünyanın genel durumu, bunalımın ve durgunluğun Türkiye'ye etkileri anlatılıyor. Ekonomik ve siyasal durum göz önüne alınarak, yaşanan krizin ülke ekonomisinde ne gibi yapısal dönüşümlere yol açtığı analiz ediliyor. Bu bölümde Kazgan, Türkiye'nin mevcut koşullarda 'büyük bunalım' ortamına girişinin; Türkiye aleyhinde gelişen dış ticaret hadleri, Lozan Anlaşması çerçevesinde Osmanlıdan kalan borçların ödenmesi zorunluluğu ve Türkiye'nin o dönemde gümrük tarifesi belirleyememesi gibi sorunlara yol açtığını belirtiyor.

Kazgan'a göre bu dönemde sermaye ve toprak, krizden zarar gören büyük toprak sahiplerinin elinde yoğunlaşmıştı. Sanayide de gelişme ve kârlılık artışı oldu. Sanayinin bu gelişme sürecine devlet de Teşvik-i Sanayi Kanunu'na uygun şirketlere çeşitli destekler vererek yardımda bulunuyordu. Bu noktada devlet özel kesime fırsat yaratırken, bir yandan altyapı yatırımlarına, bir yandan da Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı doğrultusunda sanayileşme hareketlerine hız verdi. Sanayinin daha büyük ölçeğe geçişi ve küçük işletmelerin tasfiye olmasıyla beraber fakirleşen köylü topraktan koptu ve böylelikle toplumsal tabakalaşma oluşmaya başladı.

Kitabın üçüncü bölümünde 1958 krizine giden sürece ve değişen dünya dinamiklerine değinen Kazgan, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ve SSCB önderliğinde oluşan iki ayrı bloğun, sözü edilen dönemdeki ekonomik politikaları ne derece etkilediğini inceliyor. Türkiye'nin, dışa açılma sürecinde ithalatını artırmak ve Batı dünyası içinde yer almak adına ABD'nin yardımlarını kabul ederek dış baskılara zemin yarattığını belirtiyor. Geniş bir kesimde oluşan siyasal özgürlük ve demokrasi isteğinin de bir iç baskı oluşturduğunu dile getiren Kazgan, büyük toprak sahiplerinin ve tüccar kesiminin dönem politikası üzerindeki ciddi etki-

sine değiniyor. Bunun nedenini, Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası gıda maddesi ihtiyacının büyük toprak sahipleri için kâr anlamına gelmesi ve savaş sırasındaki enflasyon ve darlığın yol açtığı spekülasyonun, tüccar sınıfının elinde servet birikimine yol açması olarak açıklıyor. Kazgan'a göre, sözü edilen kesimler ilerleyen dönemde de bu ayrıcalıklı durumu devam ettirmek istemişlerdir. Bu kesimlerin dışa açılma isteklerinin en belirgin ifadesi ise, 1948 Türkiye İktisat Kongresi'dir.

Kazgan'ın kitabında, 1929'daki büyük dünya bunalımının ortaya çıkışı, o dönemde dünyanın genel durumu, bunalımın ve durgunluğun Türkiye'ye etkileri anlatılıyor.

Migrant Mother
Dorothea Lange
1936 (American WPA)

Kore Savaşı sırasında oluşan lehte dış ticaret hadleri ve o yıllarda iyi ürün alınması nedeniyle altın çağ yaşayan Türkiye'nin krize girmesini gelişigüzel alınan dış krediler, hızlanan enflasyon ve popülist kaygılarla açılan KİT'ler gibi yanlış politikalarla açıklayan Kazgan'a göre; kriz sonrası önemli miktarda ödenmemiş dış borcu olan Türkiye, 1958 Ağustos'unda IMF güdümünde hazırlanan istikrar programını kabul etmek zorunda kalmıştır.

Kitabın, 'Kriz Sürecinde Yeni Dünya Düzenine Geçiş' başlıklı ikinci kısmı; Avrupa Ekonomik Topluluğu, Japonya ve diğer bazı Uzakdoğu ülkelerinin ABD'ye sınai rakip olarak çıktığı bir ortamda patlak veren petrol krizi hakkında bilgiler veriliyor. Kazgan daha sonra petrol fiyatlarının kriz sonucu artmasıyla, petrol ihraç eden ülkelerin ellerinde biriken ve 'petro-dolar' adı verilen sermayenin gelişmekte olan ülkelere uluslararası bankalar aracılığıyla kredi olarak nasıl kontrolsüzce dağıtıldığını ele alıyor. Kazgan, borçlanmayla büyümeyi sürdüren Türkiye'nin o dönemini 'Sodom ve Gomore' yaşantısına benzetiyor. 1978'de, aldığı kredilerin borçlarını ödeyemez duruma gelmesiyle IMF'in programlarını kabul etmek zorunda kalan Türkiye'nin bu dönemdeki son programı, iktidara gelen Adalet Partisi hükümetinin hazırladığı 24 Ocak 1980'deki programdır. 12 Eylül'deki askeri darbe ile bu programın uygulanması, askeri hükümete kalır.

1990'lar sonrasının tahlil edildiği üçüncü ve 'Türkiye'nin Finansal Krizleri' başlıklı son kısımda Kazgan, 90 sonrası yaşanan krizleri, geçmişteki krizlerden farklı nedenlere bağlıyor. Sözü edilen bu dönem artık tek kutuplu bir dönemdir. ABD, hegemonik bir güç olarak dünya düzenindeki yerini almıştır. Türkiye, ekonomi politikalarının IMF ve Dünya Bankası güdümüne girdiği bir dönemden geçmektedir. Dünya üzerinde artık 'küreselleşme', 'sıcak para' gibi kavramlar konuşulmaktadır, krizler finansal alana kaymıştır.

Asya'da patlak verip Rusya'ya ve oradan da Türkiye'ye sıçrayan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri, IMF ile yapılan anlaşmalara ve bu anlaşmaların Türkiye ekonomisinde yarattığı değişimlere dayalıdır. Kazgan, bankacılık sektörünün bu dönemde yaşadığı krizin boyutunun daha önceki hiçbir dönemle kıyaslanamayacağını belirterek, hükümetlerin IMF ve Dünya Bankası'na bağımlılık sonucu uygulamak zorunda kaldığı politikalardan, özellikle özelleştirme politikalarından bahsediyor.

Kitabın son bölümünde ise 21. yüzyıl başları için Türkiye'de kriz olasılıkları üzerine bir değerlendirme yapan Kazgan, bu olasılığı artıran ve azaltan etkenler üzerinde duruyor. Türkiye'nin, içinde bulunduğu ağır şartlar dahilinde bile alabileceği önlemler olduğunu belirterek örnekler veriyor.

Kitapta ele alınan konunun ekonomik krizler olması, ilk etapta okurların, kitabın salt bir ekonomi kitabı olduğunu düşünmesine neden olabilir. Fakat ekonominin, sosyal bilimlerin diğer dalları ile ilişkisi düşünülürse, krizlerin sadece ekonomik kuramlar baz alınarak açıklanamayacağı, bunun yanında sosyal ve siyasi gelişmelerin de dikkate alınması gerektiği göz önüne alınırsa, okurlar eserde ele alınan dönemdeki siyasi ve sosyal hayatın seyrini de görebileceklerdir.

Eser, iktisat tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Krizleri incelerken, bir yandan da Türk ekonomisinin 1920'lerden 2000'lere uzanan sürede, hangi şartlar altında, ne gibi değişimler geçirdiğini ve ne ölçüde ilerleme kaydettiğini gözler önüne sermektedir. Kitap, Türkiye ekonomisi ile Türk siyasi ve toplumsal hayatına, bunun yanında da bahsedilen dönem içerisinde dünyada gelişen olaylara ilgi duyanlar için oldukça doyurucu bir eser.

YAZMALAR ARASINDA

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI
GÜNAY KUT
SİMURG YAYINCILIK

1975 yılından itibaren çeşitli yayın kurulu üyelikleri, editörlük, komisyon üyelikleri gibi görevleri de üstlenmiş olan Prof. Dr. Günay Kut, 1961 yılından bu yana yayımlanan makalelerinin başlıcalarını, 'Yazmalar Arasında Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları' isimli bir kitapta topladı.

Günay Kut'un bugün 5'i yayına hazır veya hazırlanmakta olan 19 kitabı, 118'i yayımlanmış 126 makalesi ve 34 bildirisi bulunmakta. Prof. Dr. Kut, eski Türk edebiyatı alanında gerek Türkiye'de, gerekse yurtdışında otorite kabul ediliyor.

TUHAF SAVAŞIN GÜNCESİ

JEAN PAUL SARTRE
İTHAKİ YAYINLARI

"Sartre, edebiyat kavramını 'yazar', 'yazarın görevi' ve 'okurun konumu' üzerinden üç ayrı kategoride ele alıyor. Yazarı, çağının dünyasına sırt çevirmeyen, yaşadığı dönemin gerçeklerinden, çıkmazlarından esinlenerek tavrını ve eylemini belirleyen aydın olarak görüyor. Bireyin kökten özgürlüğünü savunan varoluşçuluğun bu büyük sözcüsü, okurlarını da özgürleşme sürecine taşıması gereken aydının görevini 'yazarken değiştirmek, yazarken özgürleştirmek' diye tanımlıyor."

Gerçekten de çağının vicdanı ve tanığı olabilmiş bir yazarın, Sartre'ın sanatının, felsefesinin ve yaşamının izini sürmek isteyenler için bulunmaz bir hazine olan günceleri ilk defa Türkçe'de...

KOLEKSİYONERLERE VE TARİH MERAKLILARINA

ESKİ VE NADİR KİTAP, HARİTA, GRAVÜR KATALOĞU

ANKA KİTAP

Anka Kitap'ın çıkardığı 'Eski ve Nadir Kitap, Harita, Gravür' kataloğu hem kitapseverlerin hem de kolleksiyonerlerin ilgisini çekebilecek pek çok seçenek sunuyor. 'Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi', 'İstanbul', 'Ege ve İzmir', 'Anadolu', 'Osmanlı-Balkanlar', 'Osmanlı-Rusya-Kırım', 'Osmanlı-Ortadoğu-Mısır', 'Osmanlı', 'Nadir Kitaplar', 'Armenica', 'Sözlükler-Dil Kitapları', 'Osmanlıca Kitaplar', 'Varia', 'Arkeoloji-Sanat', 'Bizans', 'Erotica', 'Harita-Gravür-Fotoğraf' koleksiyonlarından nadir eserlerin tanıtıldığı katologda bulunan kitaplara ulaşmak için randevu almak gerekiyor. Tel:0212 251 78 80, e-mail:ankakitap @yahoo.com.tr

"Eski bir kitap sadece muhtevası ve basım tarihiyle değil, aynı zamanda cildi, kağıdı, tirajı, menşei, nadirliği ve temizliğiyle önem kazanır. Belirleyici olan bu kriterler, her kitapseverin beğenisiyle yakından ilgilidir. Kitapsever için önemli olan ilgilendiği kitabı görme, ona dokunma, onu diğerleriyle kıyaslama olanağı bulmaktır. Katalogumuzda önerdiğimiz kitapların eksiksiz ve temiz olmasına, fakat muhtemel eksikliklerinin de tüm açıklığıyla belirtilmesine, tasvirlerin en iyi şekilde yapılmasına ve çeşitli bibliyografyalardan teyit edilmesine özen göstermekteyiz. Çünkü bize göre kitapçı sadece 'satıcı' değil, vazgeçilmez kılavuzdur aynı zamanda..."

45'LİK ŞARKILAR

YAYINA HAZIRLAYAN:
AYHAN AKKAYA, FEHMİYE ÇELİK
BGST YAYINLARI

Türkiye'de '60'lı ve '70'li yıllar, popüler müzik adına önemli adımların atıldığı yıllardır. Halk şarkılarını Batı'nın popüler enstrümanlarıyla icra etmenin, Doğu ve Batı enstrümanlarının bir arada kullanılmasının, halk şiiri örneklerinin Batılı formlarda bestelenmesinin, Batılı çalışmalara Türkçe söz yazılmasının ve bütün bu çerçeve içinde ortaya konan 'sentez' çalışmalarının o yıllarda yarattığı tartışmalar, müzik hayatımızda önemli bazı değişimleri de beraberinde getirmiştir...

45'lik Şarkılar kitabı, okuyucuları 1960'lı ve '70'li yıllar Türkiyesinin popüler müzik tarihine doğru keyifli bir yolculuğa davet ediyor. Popüler müzik adına atılan önemli adımların gerçek sahiplerinden pek çok isimle yapılan söyleşileriyle ve dönem üzerine yazılarıyla 45'lik Şarkılar, "Geçmiş, bir yere gitmez; yanına 'bugün'ü de alarak 'yarın'a akar." diyor...

"...bana 'bir varmış' de... 'bir varmış bir yokmuş' deme. içime dokunuyor!"

Can Yücel

WEB'DE KENT MÜZELERİ

GÜREL TÜZÜN
DR

Geçen sayıda, 21-22 Nisan'da Antalya'da düzenlenen bir sempozyum nedeniyle web'deki bazı kent müzelerini ele almıştık. Dünyada pek çok kent müzesi bulunması ve bunların büyük çeşitlilik göstermesi nedeniyle bu yazıda da aynı konuyu sürdüreceğiz.

İnternet'te kent müzeleri konusunda bir arama yaptığınızda, Japonya'da çok sayıda bu tür müze bulunduğunu görürsünüz. Doğal olarak, bu müzelerin web siteleri Japonca. Bununla birlikte bazılarının İngilizce web sayfaları da var. Bunlardan biri de 1990'da açılan Fukuoka Kent Müzesi. Müzenin İngilizce sayfalarında (http://museum.city.fukuoka.jp/english/index_e.html) bir müze kılavuzu ile geçici ve sürekli sergiler hakkında bilgi bulunuyor. 1969'da açılan Nagoya Kent Müzesi'nin İngilizce sayfalarında da (http://www.museum.city.nagoya.jp/index_e.html) müze ile sürekli sergileri hakkında bilgiye erişilebiliyor. Kobe Kent Müzesi'nin web sitesinden (http:// www.city. kobe.jp/cityoffice/ 57/museum/) ise 1982'de kurulan müzedeki sürekli sergiler ve koleksiyona ilişkin bilgi içeren bir İngilizce broşür indirebilirsiniz.

ABD'den vereceğimiz ilk örnek, St. Louis'den. Müze 1997'de açılmış. Web sitesinde (http://www.citymuseum.org/home.asp) sergiler ve diğer etkinliklerin yanı sıra eğitim çalışmaları ve grup programları hakkında bilgi bulunuyor. San Francisco Kent Müzesi'nin web sitesi (http://www. sfmuseum.org) çok daha kapsamlı. Bu bir sanal müze, yani yalnızca internet üzerinde var olan bir müze. Tahmin edeceğiniz gibi 'altına hücum' yanında kentteki ünlü, yangın ve depremlerle de ilgili çok zengin ve iyi sınıflandırılmış yazılı ve görsel malzeme içeren bir veritabanı var. Ayrıca, sitede kentin ünlü kişilerinin yaşamöykülerine de erişilebiliyor ve online sergilere de yer verilmiş. 1923'te kurulan New York Kent Müzesi'nin web sitesi (http:// www.mcny. org/) daha da zengin ve çok çeşitli yazılı ve görsel bilgi ve belge içeriyor. 'Sergiler', 'Koleksiyon' ve 'New York Görünümleri' sitenin başlıca bölümlerini oluşturuyor. 'Okul Programları' bölümünde ise çocuklara yönelik bir dizi program hakkında bilgi veriliyor.

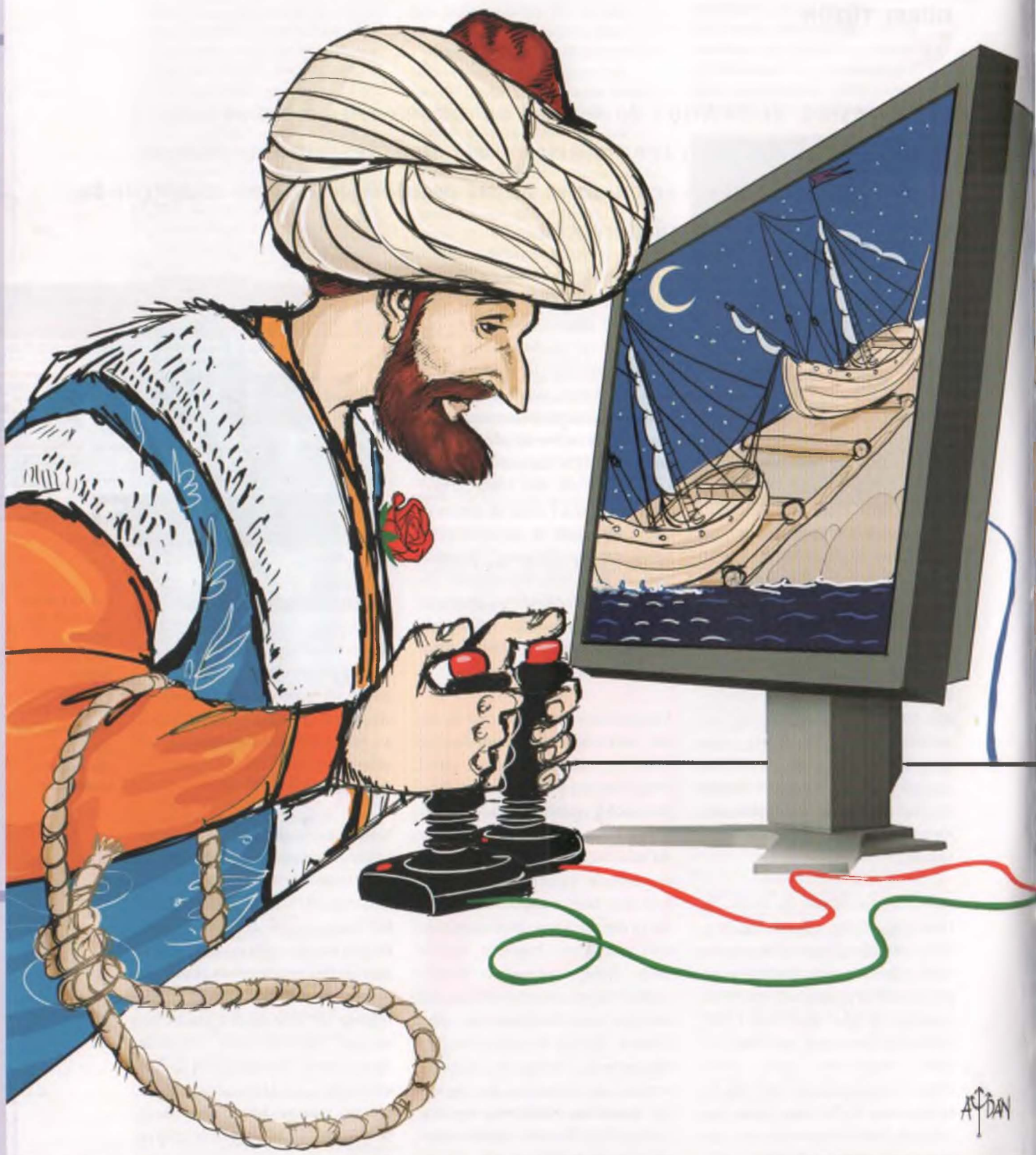
Avrupa'daki kent müzelerine ilk örnek, İtalya'daki Siena kentinden. Ne yazık ki, müzenin web sitesi (http://www.comune.siena.it/museocivico/) yalnız İtalyanca. Eğer 'Visita Virtuale' düğmesini tıklarsanız müzede sanal bir gezinti yapabilir, değişik salonlardaki sergiler hakkında bilgi edinebilirsiniz. Slovakya'nın başkenti Bratislava'daki kent müzesinin İngilizce sayfası (http://www. muzeum.sk/default.php?obj=muzeum&ix=mmba_en) yalnızca müze hakkında kısa bilgi içeriyor. 1868'de Bratislavalılar Birliği tarafından kurulan bu müze ilk sergisini 1872'de açmış. 1956'da açılan Kopenhag Müzesi'nin İngilizce sayfalarında (http://www.bymuseum.dk/uk/default.asp) müze ile sergileri hakkında bilgi veriliyor. Estonya'daki Tartu Kent Müzesi 1955'te kurulmuş. Müzenin İngilizce web sayfalarında (http: //linnamuuseum.tartu.ee/en.html) müzedeki sergiler ile koleksiyonlar hakkında ayrıntılı bilgi veriliyor. Müzenin şubelerinden biri KGB Hücreleri Müzesi adını taşıyor!

1923'te kurulan New York Kent Müzesi web sitesinin başlıca bölümlerini 'Sergiler', 'Koleksiyon' ve 'New York Görünümleri' oluşturuyor.

Kent müzelerinin yaygın olduğu ülkelerden biri de Finlandiya. Bunlardan Helsinki'dekinin (http: //www.helsingforsstadsmuseum.fi/english/kaupunginmuseo.html) İngilizce web sayfalarında müzeye ve sergilerine ilişkin bilgiler yer alıyor. Almanya'da, Köln'deki kent müzesi 1888'de bir tarih müzesi olarak kurulmuş. Müzenin web sitesinde (http://www. museenkoeln.de/koelnisches-stadtmuseum/default.asp) müzeye, koleksiyonuna ve sergilerine ilişkin ayrıntılı bilgiye erişiliyor.

AYDAN ÇELİK aydancelik@yahoo.com

VIP'le öncelik sizde!

VIP'le gönderileriniz önceliklidir.
En hızlı ve en güvenli şekilde yerine ulaşır.

444 99 99

yurtiçikargo
Söz verdiğimiz gibi

www.yurticikargo.com